

TECHNICKÁ UNIVERZITA VO ZVOLENE

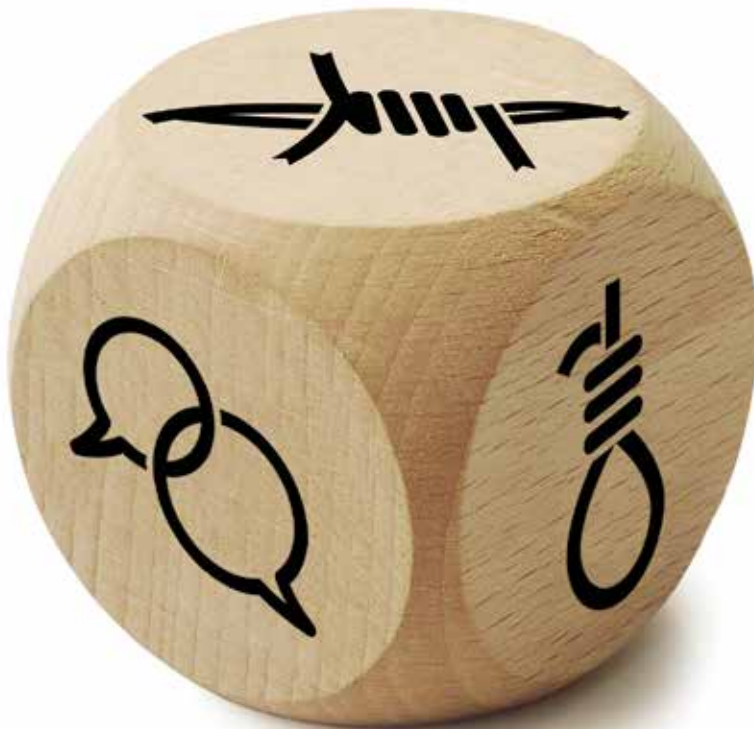

živica

INŠPIRUJEME K ZMENE

Medzi nami

ROZHOVORY O POSTOJOCH, KTORÉ UBLIŽUJÚ
A MYŠLIENKACH, KTORÉ ROZDEĽUJÚ

Elsi Adajew **Daryl Davis** Michal Dzurko **Daniel Everett** Oľga Gyárfášová
Zuzana Hermanová Peter Kulifaj **Dušan Ondrušek** Christian Picciolini
Martin Posch Vlado Rafael **Hanif Qadir** Mohamed Sidibay
Kumar Vishwanathan Harald Weilnböck

TECHNICKÁ UNIVERZITA VO ZVOLENE

Medzi nami

ROZHOVORY

O POSTOJOCH, KTORÉ UBLIŽUJÚ

A MYŠLIENKACH,

KTORÉ ROZDEĽUJÚ

Elsi Adajew
Daryl Davis
Michal Dzurko
Daniel Everett
Ol'ga Gyárfášová
Zuzana Hermanová
Peter Kulifaj
Dušan Ondrušek
Christian Picciolini
Martin Posch
Vlado Rafael
Hanif Qadir
Mohamed Sidibay
Kumar Vishwanathan
Harald Weilnböck

Zvolen, 2018

Medzi nami

Rozhovory o postojoch, ktoré ubližujú
a myšlienkach, ktoré rozdeľujú

Rozhovory realizovali a preložili:

Zuzana Labašová
Tina Gažovičová (s Haraldom Weilnböckom)
Tomáš Hallon (s Petrom Kulifajom)

Respondenti a respondentky:

Elsi Adajew, Čečensko/Polsko
Daryl Davis, Daniel Everett, Christian Picciolini,
USA
Michal Dzurko, Oľga Gyárfášová, Zuzana
Hermanová, Peter Kulifaj, Dušan Ondrušek,
Martin Posch, Vlado Rafael, Slovensko
Hanif Qadir, Veľká Británia
Mohamed Sidibay, Sierra Leone/USA
Kumar Vishwanathan, India/Česká republika
Harald Weilnböck, Nemecko

Recenzent: Doc. Ing. Branislav Olah, PhD.,
Technická univerzita vo Zvolene
Za odbornú úroveň publikácie zodpovedá vedúci
Katedry aplikovanej ekológie doc. Ing. Vladimír
Kunca, PhD.

Editorky:

Zuzana Gallayová, Technická univerzita vo
Zvolene
Zuzana Labašová, Centrum environmentálnej
a etickej výchovy Živica
Schválené rektorom Technickej univerzity vo
Zvolene ako „Ostatná účelová publikácia“ Ev. č.
Edičného plánu 115/2018.

*Publikáciu finančne podporilo Slovak Aid v rámci projektu Univerzitná sieť globálneho vzdelávania SAMRS/2017/
RV/1/1. Ďakujeme.*

*Publikácia vyšla v rámci programu Sokratov inštitút, ktorý realizujeme vďaka spolupráci:
generálny partner ZSE, hlavný partner Férová Nadácia O₂, odborný garant Technická univerzita vo Zvolene.*

Náklad: 1000 výtlačkov

Vydavateľ: Technická univerzita vo Zvolene,
www.tuzvo.sk

Vydanie prvé

Počet strán: 212

Rok vydania: 2018

Grafická úprava: Mgr. Svetozár Šomšák,
svetozarsomsak.sk

Jazyková korektúra: Mgr. Barbora Babicová

Tlač: ULTRA PRINT, s. r. o.

Nepredajné

© Technická univerzita vo Zvolene

© CEEV Živica

© Elsi Adajew, Daryl Davis, Michal Dzurko, Daniel
Everett, Oľga Gyárfášová, Zuzana Hermanová,
Peter Kulifaj, Dušan Ondrušek, Christian
Picciolini, Martin Posch, Vlado Rafael, Hanif
Qadir, Mohamed Sidibay, Kumar Vishwanathan,
Harald Weilnböck

ISBN 978-80-228-3123-9

EAN 9788022831239

Všetky práva vyhradené. Nijaká časť textu ani ilustrácie nemôžu byť použité a šírené akoukoľvek formou
bez predchádzajúceho súhlasu autorov a editorov.

Odporučená citácia časti publikácie: Picciolini, Ch., 2018: Odzbrojený súcitom. In Labašová, Z.,
Gallayová, Z. (eds.): Medzi nami. Rozhovory o postojoch, ktoré ubližujú a myšlienkach, ktoré rozdeľujú.
Technická univerzita vo Zvolene, CEEV Živica, Zvolen. s. 35 — 48.

Medzi nami

Narodíme sa a kocky sú hodené. Krajina, rodina, kontext, doba. Nevyberáme si ich. Vyrastáme. Rodina, doba, ekonomické podmienky — niekto hodil kocky za nás.

Dospievame. Dostávame sa do rôznych situácií, kedy sa rozhodujeme. Vedome i podvedome, nesúc si kľbko rodinných vzťahov, prostredia, pocitov neistoty, obáv. Okamihov, ktoré nás zranili. Potrieb, ktoré sme nepomenovali a nik ich nezachytil. Ľudí, ktorí nás prehliadli, ponížili, nemali na nás čas. Zážitkov, ktoré nás povzbudili. Ľudí, ktorí nás vypočuli. Kľúč rozhodovania je rozmanitý. Volíme si vlastnú cestu. Tentokrát už hádzame kocky v hre života sami. Výsledok je však neistý ako hody kockou. Pretože kontext nie vždy ovplyvníme.

Táto kniha prináša príbehy ľudí z rôznych krajín, rôznej rasy či náboženstva, rôznych kontextov. Osobné cesty a mnohé križovatky. Zvolili sme formu rozhovorov, pretože môžeme mať na svet a problémy rozmanité a rôzne pohľady, kým sa však rozprávame — tvárou v tvár, nebojujeme. Cieľom dialógu medzi nami nie je presvedčiť toho druhého o našej (jedinej a jasnej) pravde, ale pozrieť sa navzájom na svet očami „toho druhého“. Bez rozhovorov, pochopenia, hľadania príčin problémov sa postupne uzatvárame, vkráča medzi nás strach, podporovaný hlasnými heslami (my a oni, oni za to môžu...). Jedným z prvých prejavov, okrem ostrých slov, býva stavanie plotov z ostatných drôtov či vysokých múrov, cez ktoré na seba nevidíme. A dejiny nám ukazujú, že od slov k šibeniciam nie je cesta až tak vzdialená. Hoci na Slovensku máme skúsenosť, že zmeny sú možné i bez násilia.

Pod'akovanie

Táto publikácia bola vydaná v rámci projektu Univerzitná sieť globálneho vzdelávania vďaka podpore Slovak Aid č. SAMRS/2017/RV/1/1. Ďakujeme.

Naše osobitné poďakovanie patrí všetkým, ktorí prijali pozvanie na rozhovor za ich čas, ochotu a otvorenosť.

Ďakujeme za pomoc:

- s rozhovormi Tine Gažovičovej a Tomášovi Hallonovi,
- za úvod do knihy Dušanovi Ondrušekovi,
- PDCS, ktorá organizovala konferenciu Face to face: Civic actors in conflict,
- Veľvyslanectvu USA na Slovensku za sprostredkovanie stretnutia s Christianom Picciolinim.

Cenná bola pre nás spätná väzba doc. Ing. Branislava Olaha, PhD. a doc. Ing. Vladimíra Kuncu, PhD.

Za poskytnutie fotografií ďakujeme nasledujúcim ľuďom a organizácii:

- Tomáš Halász
- Igor Podgórski
- Soňa Sadloňová
- Wikimedia Commons

Obsah

Podakovanie	4	POHLADY EXPERTOV	167
Medzi nami	7	Čas na sebareflexiu	169
<i>Zuzana GALLAYOVÁ</i>		<i>Daniel EVERETT (Zuzana Labašová)</i>	
V zajatí ideológií	11	Dôvod dať hlas extrému	183
<i>Zuzana LABAŠOVÁ</i>		<i>Olga GYÁRFÁŠOVÁ (Zuzana Labašová)</i>	
O ľuďoch, ktorí nosia šibenice	15	Zmena bez násilia	193
<i>Dušan ONDRUŠEK</i>		<i>Martin POSCH (Zuzana Labašová, Zuzana Gallayová)</i>	
POHLADY Z PRVEJ LÍNIE	33	ZÁKLADNÉ POJMY	205
Odzbrojený súcitom	35		
<i>Christian PICCIOLINI (Zuzana Labašová)</i>			
Sila dialógu	49		
<i>Hanif QADIR (Zuzana Labašová)</i>			
Fašista v zálohe	63		
<i>Michal DZURKO (Zuzana Labašová)</i>			
POHLADY Z DRUHÉHO BREHU	75		
Banalita zla	77		
<i>Mohamed SIDIBAY (Zuzana Labašová)</i>			
Dobré miesto na život	85		
<i>Elsi ADAJEW (Zuzana Labašová)</i>			
Beh na dlhé trate	95		
<i>Vlado RAFAEL (Zuzana Labašová)</i>			
POHLADY INTERVENCIE	105		
Nenávisť bez poznania	107		
<i>Daryl DAVIS (Zuzana Labašová)</i>			
Rozhovor bez posudzovania	121		
<i>Harald WEILNBÖCK (Tina Gažovičová)</i>			
Čistota myšlienok	135		
<i>Kumar VISHWANATHAN (Zuzana Labašová)</i>			
Za rozbitou zastávkou	147		
<i>Peter KULIFAJ (Tomáš Hallon)</i>			
Byť dosť dobrý	155		
<i>Zuzana HERMANOVÁ (Zuzana Labašová)</i>			

Zuzana GALLAYOVÁ
Medzi nami

Foto: Soňa Sadloňová

Zuzana GALLAYOVÁ

Vyštudovala Fakultu ekológie a environmentalistiky Technickej univerzity vo Zvolene. V súčasnosti tu učí predmety ako environmentálna výchova, metódy environmentálnej výchovy, globálne vzdelávanie a krajinná ekológia. Hľadá spôsoby, ako nielen prednášať, ale najmä „učiť inak“. Vyše desať rokov úzko spolupracuje s Centrom environmentálnej a etickej výchovy Živica, napríklad ako členka tímu projektu Sokratov inštitút, ktorý je zameraný na interaktívne vzdelávanie vysokoškolákov rôznych odborov v rôznych oblastiach (projekt bol v roku 2017 ocenený Global Education Innovation Award, ktorú udeľuje Global Education Network Europe). Pracuje ako dobrovoľníčka v programe Zelená škola.

Mám deväť rokov. Stojím v rade na obed. Okienko pre učiteľov. Okienko pre žiakov. A samostatné pre športové triedy. Tlačienica, výpary z hrncov, lepkavé leto roku 1985. „Židáci majú zas pomaranče. Vždy majú niečo lepšie. Pozri na nich,“ šťuchá do mňa spolužiačka. Nechápem. Vidím našich rovesníkov, plavcov. Mávajú niekedy iný obed ako my — veď trénujú, keď my ešte spíme, potom škola a opäť tréning... Pýtam sa doma opatrne otca, kto sú „židáci“. Aha, to je nadávka. Dozvedám sa o Židoch, vojne, táboroch. Nerozumiem, prečo sa to stalo a že nikto nič neurobil (?).

Som stredoškolačka. Sedím v autobuse z Prahy. Som hrdá, že naši po prvý raz so mnou pustili aj mladšiu sestru. Tabuľa — Starý Hrozenkov. O 15 minút sme doma. Zastaneme na hraniciach. Neviem si na to zvyknúť. Delí sa Československo. Krajina, kde som sa narodila. Otec Čech, mama Slovenka. Nič nezvyčajné. Uniformám nestačí splnomocnenie od rodičov, že môžem cestovať s malou sestrou. Pred dvoma týždňami stačilo. Zmenili sa podmienky pre cestovanie s deťmi. Vysvetľujem: „Babka žije v Prahe, bývame tu — kúsok. Boli sme len na prázdninách. Prečo nás nechcete pustiť domov?“ Sestra plače, autobus mlčí, colníci prichádzajú, odchádzajú, radia sa. Len 15 minút a sme DOMA. Prečo nás nechcú pustiť? Vlastne doteraz som sa aj na Morave cítila ako doma. Nechápem. Strach, prosby, zúfalstvo. „Vystúpte.“ Tak takto sa to stáva pri rôznych zmenách, konfliktoch, krízach? Ešte stále mám v pozadí úzkosť pri prechode tým úsekom. Dnes nás tam nik nezastaví. Zostali prázdne budovy, pribudli tabule EÚ. Vlastne sa vtedy nič strašné nestalo. Hlavne, že sa nestrieľali — Česi, Slováci. Nechcem si to ani predstaviť. Čo by sme doma robili?

Roky bežia. Žehlím plienky a sledujem vianočnú reportáž: *...o priznanie postavenia utečenca v roku 2002 požiadalo na Slovensku okolo osemtisíc ľudí (16 ho získalo)*. Zábery na LUDÍ. Matky, bábätká, plač, dobrovoľníci, politici, čísla... Pozriem sa na polročného syna. „Čo by som zbalila?“ pýtam sa sama seba. Premýšľam, koľko vecí denne potrebuje. Čo by som robila?

Mám rada knihy a filmy napísané podľa skutočných udalostí. Popri ich príbehu v pozadí zvyčajne premýšľam, čo by som robila v danej situácii. Či bola iná možnosť. Či bolo rozhodovanie ťažké alebo impulzívne. Inak sa premýšľa, inak sa rozhoduje a koná v naozajstnom živote. Viem. No je to pre mňa cesta nastavovania vnútorného kompasu. Ten mi zastal nedávno pri otázke: „Veríte, že bol holokaust?“ Na chvíľu som pri tejto otázke zamrzla. Bola som so svojimi vysokoškolákmi na workshope. Učili sme sa využívať odpadový a prírodný materiál v environmentálnej výchove. Atmosféra neformálna, debatili sme na rôzne témy. Táto otázka ma však šokovala.

Veľakrát som si tú situáciu opätovne premietala. „Veríte, že bol holokaust?“ pýta sa inak málovravný študent. „Ako to myslíte?“ snažím sa získať čas. Premýšľam, že pred pár rokmi nik nepochyboval. Začíname rozhovor. Som v strehu — mám zakódované, že akademická pôda by vraj mala byť nepolitická. Batikujeme tričká. Zdroje informácií, ich dôveryhodnosť, nárast netolerance, vyhraňovanie názorov, čo je už extrémny názor, čo radikalizmus, kde sú hranice slobody, tolerance... Zapotila som sa v plášti snahy o nestrannosť, objektívnosť. No dá sa byť v týchto témach neutrálny? Na záver skončíme pri knihách — *A vo Viedenskom lese stále stoja stromy, Romantické násilie...* Knihy napísané podľa skutočných udalostí.

Je to medzi nami: v našej spoločnosti hrubne slovník, rastú prejavy netolerancie, narastá extrémizmus a radikalizmus. Máme nejaké analýzy, pokusy o ich zastavenie či zmiernenie. Vláda má *Koncepciu boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019*. Pomenúvame problémy, hľadáme a skúšame, ako na to. Nemáme univerzálny recept na zlepšenie situácie. A medzi nami — vieme, že táto kniha ich nevyrieši, hoci prináša reálne príbehy. Verím však, že pomenovanie problému a rozhovor sú dobrým začiatkom k zmene. Univerzity by mali byť centrami vzdelanosti, nových myšlienok, zmien, miestom diskusií na aktuálne témy i pri hľadaní riešení spoločenských problémov. Nemyslím si, že názory vysokoškolákov sú už úplne vykryštalizované, že nie sú schopní svoje nastavenie a hodnoty posúvať. Máme vzdelávať špecialistov, avšak vnímam, že sme spoluzodpovední za to, akú spoločnosť budú formovať. Diskutujme s nimi, argumentujme, nachádzajme rôzne pohľady. Vnímajme tenký ľad, na ktorom sa pohybuje s rešpektom. Neutrálnosť či korektná diskusia? Ak odmietnu študenti s niekým pracovať v skupine, čo okomentujú poznámkou na etnický pôvod — prepočúť či neprepočúť to? Mlčať či nemlčať? Otvárať niektoré témy alebo nie? Nerobiť radšej nič? To nie je vždy šťastné riešenie. Vnímam to na pozadí udalostí, ktoré zatvárali najskôr vybraných univerzitných profesorov, neskôr celé univerzity. Nebolo ich málo. A nebolo to tak dávno.

„Medzi nami“ si hovoríme, keď nechceme, aby sa informácia šírila ďalej. Keď hovoríme názory, ktoré by sme zvyčajne verejne neprezentovali. Táto kniha má opačný zámer. Prináša príbehy i pohľady odborníkov, často veľmi osobné. V mnohom sú spoločné, v mnohom rozdielne. Pred dokončením knihy sme si opätovne položili otázku, prečo ju dávame dokopy, prečo vznikla. Každý si v sebe nesieme vlastný príbeh. Ostávajú v nás okamihy, ľudia, situácie, ktoré ovplyvnili náš pohľad na svet. Náš hodnotový kompas. Ak po prečítaní tejto knihy budete premýšľať, diskutovať so známymi, pozriete sa na niektoré veci z rôznych strán, splnila účel.

Zuzana LABAŠOVÁ

V zajatí ideologií

FOTO: Soňa Sadloňová

Zuzana LABAŠOVÁ

Vyštudovala klinickú a poradenskú psychológiu na Univerzite Komenského. Tri semestre strávila na Hunter College, CUNY, v New Yorku, kde sa venovala štúdiu psychológie a politickej filozofie. V Centre environmentálnej a etickej výchovy Živica sa venuje globálnemu vzdelávaniu. Ku globálnemu vzdelávaniu ju priviedla jej životná cesta. Jeho problematike sa venuje už viac než 10 rokov, je spoluautorkou metodologickej príručky, článkov a knihy na túto tému.

Fašista, extrémista, slniečkar, parazit, nacionalista, neger...

Dnešnou spoločnosťou lietajú nadávky a invectívy, ktoré nás rozdeľujú do jasne zedefinovaných bojových táborov. V čase vojny — i keď „len“ v zmysle silnej spoločenskej roztrieštenosti — si každý musí vybrať, ku komu sa pridá. Teda okrem tých, ktorým je to vopred predurčené farbou pleti či sexuálnou orientáciou. Svoje bitky vedieme v kaviarňach a krčmách, za blikajúcimi monitormi počítačov sa odohrávajú nekompromisné boje hodnôt a právd. Stiera sa hranica medzi faktom a fikciou, akoby realita prestávala mať punc dôležitosti či relevancie. Zatiaľ čo si ďalej žijeme svoje civilné životy, v našich hlavách stavíme múry a obliekame si brnenia, za ktorými už nie je vidno tváre, osudy ani kontext, z ktorého daný človek pochádza. Na sociálnych sieťach si budujeme ideálne virtuálne svety, obývané iba spriatelеныmi avatarmi, ktorí vidia realitu tak ako my. Ktokoľvek, kto prejaví iný názor či postoj, je vysunutý za naše opevnenie a musí si nájsť iný virtuálny priestor. Akoby sme stratili schopnosť počúvať jeden druhého, diskutovať, vnímať iný kontext, ako je ten náš. Akoby z nás nálepky vytvorili jednorozmerné bytosti, ktoré sú definované výlučne svojou príslušnosťou k danému táboru. Takýto postoj však nikomu nepomáha. Eskaluje napätie a polarizuje svety, ktoré sú už tak či tak veľmi hodnotovo odlišné.

„Napiš niečo o tom, prečo si tieto rozhovory začala robiť,“ navrhuje moja spolueditorka — Zuzka Gallayová a ja sa snažím rozplieť svoje spomienky a nájsť v nich čriepky nenávisti v mojom živote. Do mysle sa mi vkradne príjemné nedeľné stretnutie so širokou rodinou. Vôňa rezňov a kávy. Sedím pri stole a počúvam diskusie dospelákov. Nenútený rozhovor sa točí okolo výkladu Hitlerovho diela *Mein Kampf*, nevyhnutnosti holokaustu a dôvodov nadradenosti bielych. Keď sa téma zvrtné k potrebe nadchádzajúcej rasovej vojny, radšej odchádzam. Časom som zistila, že moje protiargumenty narážajú na univerzálnu odpoveď: „Nevieš, o čom je život, si naivná.“ Bol to extrémizmus? Veď nositelia týchto názorov boli moja rodina. Rozhľadní a kultivovaní ľudia, ktorým nechýbali vysokoškolské tituly, vysoké pracovné pozície ani peniaze v bankách. Prešli roky a môj nesúhlas s ich videním sveta sa zhmotnil do mojej dcéry, ktorá je spolovice Indka. Vďaka nej som oveľa citlivejšia k prejavom, nad ktorými by som predtým iba mávla rukou. Teraz viem, že tieto slová a prejavy sú schopné zraňovať a deformovať identitu tých, voči ktorým sú namierené.

Prvotnou myšlienkou tejto knihy bolo v rozhovoroch zachytiť podstatu ideológie nenávisti (so zameraním na neznášanlivosť voči tým, ktorí vyzerajú, myslia a veria ináč ako my), poodhaliť vnútro týchto ľudí a poukázať na komplexitu ich prežívania a myslenia. Ukázať, že to nie sú bezcitné beštie, psychicky chorí ľudia, ale jednotlivci, ktorí hľadajú zmysel a zaplietajú sa do nenávisti voči nepriateľovi, ktorého často ani nepoznajú. Čo ich k tomu vedie? Aké príčiny a faktory viedli k tejto skratke v myslení? To sú otázky a úvahy príliš komplexné a táto publikácia na ne nedáva odpovede. Ak sa však na chvíľu preniesiete do životov tých, s ktorými sme sa rozprávali, ak sa započúvate do slov tých, ktorí sa snažia ukázať im inú cestu, môžete nájsť čriepky a náznaky spúšťačov, ktoré ich k nenávisti mohli viesť — absencia otca, nedostatok pozornosti a prítomnosti rodičov či násilie v rodine.

Ako som zbierala jednotlivé príbehy bývalých extrémistov, uvedomila som si, že obraz by nebol celistvý bez pohľadu tých, voči ktorým je nenávisť namierená. Ako vnímajú túto nenávisť jej obete? Ako v nej hľadajú zmysel a ako jej čelia? Nenávistné názory a príklon k radikálnym (politickým) skupinám je v súčasnosti na Slovensku výrazný, preto som nechcela nechať čitateľov iba s popisom situácie. „Čo sa s tým dá robiť? Čo by vám v tom čase najviac pomohlo?“ — boli moje časté otázky, keď sa môj rozhovor s bývalými extrémistami chýlil ku koncu. A tak som hľadala odborníkov, ktorí by mali odpovede na tieto otázky. Ich radám, návodom a skúsenostiam je venovaná tretia kapitola tejto knihy. Na záver prehovorí odborníci — sociologička, antropológ a historik, ktorí poskytnú panoramatickejší obraz a uvedú čitateľov do širšieho kontextu a odbornej terminológie. Odrazu sa za jednotlivými príbehmi a osobami zjaví kulisy.

Viem, že mozaika, ktorú sme vytvorili, nie je kompletná. Táto téma je ako mandala vyskladaná z koncentrických kruhov stále väčšieho priemeru. Jej príčiny a následky by nás zaviedli k téme národnej identity, migrácie, iným formám nenávisti, nerovnostiam vo svete a ich príčinám, psychologickým faktorom... Na tie sme už však v knihe priestor nenašli. Napriek tomu však pevne verím, že osloví čo najširšie spektrum slovenskej spoločnosti. Že poskytne „potravu“ na zamyslenie „slniečkarom“, ale aj tým, ktorí sa danými témami príliš nezamýšľali, lebo nemusia, ako aj spoluobčanom, ktorí majú jasno v tom, že radikálne riešenia a krátky proces sú legitímne cesty.

Keď som túto knihu rozhovorov začala písať, mala som jasnú predstavu o tom, kto je extrémista v kontexte súčasného spoločensko-politického diania: je to ten, čo nenávidí iných, neznášanlivý násilník. A to je skutočne pravda. Ale nie je to celá pravda. Tá je podstatne širšia, zložitejšia a menej uchopiteľná. Pretože tak, ako v každom z nás, aj v nich sa nachádza túžba po svojom mieste vo svete, po pocite vlastnej hodnoty a dôležitosti. Taktiež aj v každom z nás sa nachádza strach z neznáameho, nenávisť, hrubosť, sebeckosť a pocit nadradenosti. V konečnom dôsledku o tom vypovedajú aj tvrdé dáta sociologických výskumov. Po rozhovoroch s bývalými extrémistami, súčasnými fanúšikmi extrémistických politických strán v mojom okolí aj s ľuďmi z praxe sa môj čierno-biely obraz roztrieštil na milión črepínok, ktoré svojou farebnosťou nezapadajú do akéhokoľvek striktného spektra. Kto je extrémista a kto už nie je? Kde je tá hranica?

Počúvala som ich názory a pohľady na svet, pýtala som sa na ich osobné prežívanie. Rozprávali mi o svojich obavách, o svojich životoch a skúsenostiach. Sú to ľudia ako my. Boli síce vystavení iným vplyvom, situácie vo svojom živote si interpretovali v iných súvislostiach, vyrastali v iných podmienkach, ale stále sú to ľudia ako my. Nie, neznamená to, že chcem tento problém bagatelizovať a relativizovať. Neznamená to, že musíme každého prijať takého, aký je. Neznamená to, že každý si môže povedať, čo chce a ako chce. Sloboda so sebou nesie aj zodpovednosť a má hranice tam, kde začína útlak či nenávisť voči iným. Je treba sa jasne a nekompromisne vyhraniť voči akémukoľvek šíreniu nepravd a neznášanlivosti voči komukoľvek, či už je to zo strany politikov, cirkevných predstaviteľov, osobností spoločenského života alebo ľudí okolo nás. To sa však nevyučuje so slušným jednaním a dialógom. A slušný dialóg začína tam, kde odložíme svoj pocit nadradenosti a morálnej prevahy.

Dušan ONDRUŠEK

O ľud'och, ktorí nosia šibenice

FOTO: archív autora

Dušan ONDRUŠEK

Založil a vedie organizáciu Partners for Democratic Change Slovakia (PDCS), ktorá sa snaží kultivovať priestor pre dialóg, šíriť poznatky a zručnosti pre alternatívne spôsoby riešenia konfliktov, hlavne v oblasti komunity a verejnosti. Pôvodne pracoval ako psychológ, venoval sa poradenstvu a terapii. Zaoberal sa výskumom altruizmu a účinnosti rôznych typov tréningov. Od roku 1990 sa trénersky a konzultačne zameriava prevažne na oblasť organizačného rozvoja, alternatívnych spôsobov riešenia konfliktov a nenásilnej komunikácie. Ako tréner a facilitátor doteraz viedol viac asi 1 100 tréningov vo viac ako 40 krajinách. Je autorom a spoluautorom 11 kníh.

Hra s nálepkami

Obľúbenou hrou pre mladších školákov je zbieranie samolepiek. Získajú ich ako bonus pri nákupe potravín. Obrázky zvieratiek, hrdinov animovaných rozprávok či celebrit nalepujú do správnych rámečkov v zošite, vytvárajú série a tešia sa z toho, že ich správne „zaparkovali“ tak, že nevyčnievajú z preddefinovaných rámečkov. Prečo hra s nálepkami deti tak baví? Prečo hráme podobné hry s „virtuálnymi“ nálepkami aj v dospelosti?

„Nálepky“, teda stereotypné zjednodušenia v označovaní vecí a javov, nám pomáhajú orientovať sa v komplikovanom svete a umožňujú nám operatívnejšie fungovať. Nemusíme znovu a znovu zvažovať a posudzovať ľudí a javy. Vyhneme sa tej vyčerpávajúcej potrebe o všetkom pochybovať a vyjadrovať sa, až keď rozumieme súvislostiam. V zjednodušenom, nemennom svete sa so stálymi rolami a nemennými súvislosťami žije ľahšie. Stereotypne si vytvárame očakávania podľa veku, pohlavia, národnosti, profesie, viery, miesta, kde sa človek narodil alebo žije a zabúdame na to, že každý človek je jedinečný a nemusí na neho platiť očakávanie, ktoré máme vzhľadom na spomenuté faktory.

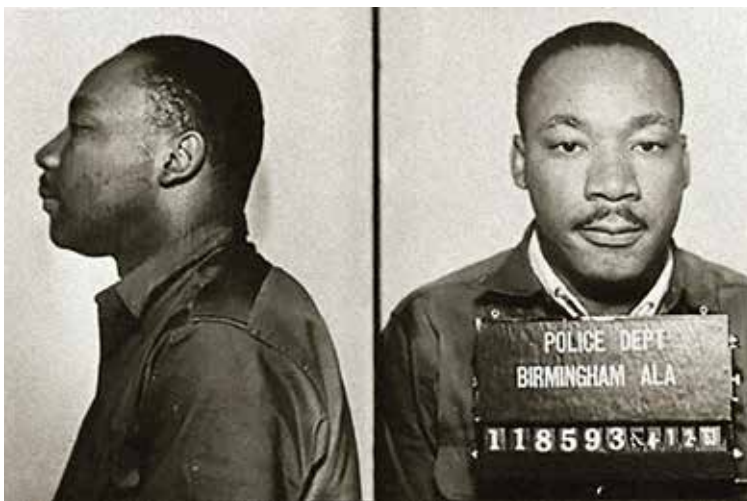
Používať pojmy ako extrémizmus, extrémista či radikál je lákavé. Je to nálepka, pod ktorú sa schovávajú mnohoraké predstavy o podobách zla. Umožňuje to upratať podozrivé a neželané javy na jedno miesto a odsúdiť tak celú plejádu nezrozumiteľných alebo rušivých aktov. Paušálne uchopenie a komentovanie neželaných javov vo všeobecnosti ale nie je v poriadku. Láka nás, lebo v kategóriách dobra a zla máme radi jednoznačnosť a binárne myslenie, jasnú delbu na čierne a biele, na dobrých a zlých, spravodlivých a nespravodlivých, na „tých našich“ a „tých druhých“. Ale k pochopeniu zložitejších javov nám to nepomôže. Pri úvahách o extrémizme a extrémistoch viac pomôže, ak prestaneme hovoriť všeobecne, jazykom všeobecných princípov a univerzálnych práv a skúsime posudzovať konkrétne konanie konkrétnej osoby v nezameniteľných podmienkach. Pomôže tiež, ak prestaneme hľadať jednu príčinu a jedného vinníka, ale vyjdeme z „mnohofarebnosti“ sveta a koexistencie mnohorakých a vzájomne prepojených príčin, pre ktoré ľudia redukovávajú svoje nazeranie na svet.

Ďaleko od stredu

Pod extrémizmom väčšinou chápeme zvláštne a pre väčšinu často nepatričné prejavy správania. Kroky, ktoré popierajú základné demokratické hodnoty, popierajú princípy právneho štátu a hodnotu nekonečných diskusií. Nerešpektujú individuálne slobody a nutnosť tolerancie k odlišným názorom. Hlásanie extrémistických názorov a konanie v súlade s nimi často obsahuje násilie, volanie po smrti alebo izolovaní ľudí, ktorí sú označení ako nepriatelia. Niekedy to znamená aj výzvy k odstráneniu nepohodlných a občas aj priame násilie, individuálne alebo kolektívne teroristické akty.¹ Extrémizmu prisudzujeme iba mínusové znamienko. Ale extrémnym môže byť aj niečo, čo je výnimočné v pozitívnom zmysle — extrémny umelecký výkon, altruistická obeta, nadosobná pomoc v prospech iných.

¹ Bartoli, Andrea and Peter T. Coleman. „Dealing with Extremists.“ Beyond Intractability. Eds. Guy Burgess and Heidi Burgess. Conflict Information Consortium, University of Colorado, Boulder. 2003

Ak nebudeme hovoriť o obsahu a vo vymedzení extrémizmu nám bude stačiť jednoduché odvolanie sa na „extrém“ — teda označenie niečoho, čo nie je normálne, bežné, priemerné, časté, dostávame sa do problému. Pretože to, čo je veľmi iné, než je aktuálny módus, nemusí byť automaticky zlé a ohrozujúce. Diskusia o tom, čo je normálne a akceptovateľné a čo je extrémne, môže byť politickou otázkou. Pri určení toho, čo zadefinujeme ako normálne, asi narazíme na rozpor v tom, čo niektorí považujú za spravodlivé a morálne a kto to bude definovať. Časť ľudí bude boj proti vnímanej sociálnej nespravodlivosti, a to možno i násilnými prostriedkami, považovať za normálny. Označia ho ako „boj za slobodu“, „revolučný národnooslobodzovací boj“, boj „proti ideologickému otroctvu“ a budú ho považovať za oprávnený a normálny. Iní budú tie isté radikálne aktivity považovať za nemorálne a nesprávne. To, či nejaké konanie označíme ako „pro-sociálny“ alebo „anti-sociálny“ radikalizmus, alebo ako extrémizmus, alebo ako niečo pochopiteľné, závisí aj od našej perspektívy, od hodnôt a politického cítenia pozorovateľa. Bol boj Nelsona Mandelu proti apartheidu oprávneným bojom za rovnoprávnosť alebo šlo o extrémizmus a terorizmus proti vtedajšej juhoafrickej vláde? Britský odborník na policajné zásahy a kyberterorizmus Imran Awan publikoval stať *Čo ma Martin Luther King naučil o extrémizme*.² V začiatkoch kampane za občianske práva a boja za rasovú rovnosť v 60. rokoch úradníci v Alabame označovali Martina Luthera Kinga za extrémistu, pretože sa obávali, že jeho úsilie rozvráti vzťahy medzi čiernymi a bielymi a povedie k nekončiacemu sa a nezvládateľnému celospoločenskému násiliu.

OBR. 1: Martin Luther King na policajnom okrsku v Birminghame, v Alabame po jeho zatknutí v r. 1963.
Zdroj foto: Wikimedia commons

V liste z birminghamského väzenia Martin Luther napísal: „Spočiatku ma znepokojovalo, že ma označujú za extrémistu, ale postupne som sa stotožnil s touto nálepkou. Nebol Ježiš extrémistom lásky? Nebol starozákonný prorok Amos extrémistom spravodlivosti? Otázka teda nestojí tak, či budeme alebo nebudeme extrémistami, ale či budeme extrémistami v mene lásky alebo nenávisťi.“ Inak tiež hodnotí-

² Imran Awan: What Martin Luther King taught me about extremism. Guardian. 29. august 2013

me konanie toho, kto je v spoločnosti slabší a zdanlivo nemá šancu presadiť sa. Samotný fakt výraznej odlišnosti (extrému) nemusí byť problémom. Podstatné je, či sa svojimi extrémnymi názormi prikláňame k násiliu a rozvráteniu demokracie alebo nie. V demokracii, kde ctíme pluralitu názorov a slobodu vyjadrovať alternatívne idey, sa za nedemokratické označuje také konanie, ktoré realizuje alebo hlása násilie ako cestu a presadzuje antisystémové ciele. Pod antisystémovými cieľmi máme na mysli také presvedčenie alebo ideové predstavy, ktoré chcú zmeniť systém (demokratický systém) na nejakú podobu autokratického spoločenského usporiadania, kde nemajú všetci občania rovnaké práva a autority rozhodujú o tom, ako bude spoločnosť vyzeráť.

Označenia *extrémista* a *extrémizmus* sú málo výstižné. Presnejšie by bolo odvodiť označenie nepatričného správania a ich nositeľov opísaním obsahu. Teda napríklad, hovoriť o teroristoch, o násilných radikáloch, bojovníkoch proti demokratickému systému. Niektorí odborníci navrhujú vyhýbať sa termínom *extrémizmus* a *extrémista*. Pokiaľ ich používame v tomto texte, máme na mysli len jednu — tú negatívnu — podobu extrémizmu, ktorý sa spája so sploteným videním seba a sveta, s oddaným fanatizmom, ktorý je zameraný proti niekomu a niečomu, s tolerovaním alebo uplatňovaním násilia, s vyznávaním jedinej ideológie a popieraním iných vysvetlení a pohľadov na svet. Ďalším problémom pri diskusiách, mediálnom zobrazovaní a aj v politických či bezpečnostných stratégiách je viacero mýtov, nepotvrdených predpokladov, ktoré sa s ľuďmi, ktorí sa správajú antisociálne a násilne, teda s tzv. *extrémistami* spájajú. V čom sa tieto mýty netriaľujú?

Mýty o extrémistoch

MÝTUS Č.1: *Extrémista sa nemení. Ten, čo sa stal extrémistom, ostáva ním raz a navždy.*

Toto je dosť rozšírená a dosť pesimistická predstava. Predpokladá, že:

- niektorí ľudia sa rodia ako zlí, majú od malička sklon k nemeniacej sa agresivite,
- keď sa ľudia prejavujú ako vyznávači násilia a hlásatelia násilnej ideológie, už takí ostanú celý život a ich ideologická orientácia sa celoživotne iba prehĺbuje,
- nemá zmysel týchto ľudí presvedčať, trestať, liečiť, lebo je to vec extrémistickej identity, osobnostnej výbavy a brainwashingu,
- s týmito ľuďmi sa nielen nemá, ale ani nemá rozprávať, lebo nie sú schopní zmeny.

Aj rozhovory s niekoľkými bývalými radikálmi v tejto knižke ukazujú, že ide o mýtus. Ľudia sa „extrémistami“ nerodia a napriek tomu, že nadobudnú takéto presvedčenie a konajú v súlade s ním, mnohí sú schopní autentickej zmeny. Niekedy ide o vzdanie sa násilných prejavov — takému „vycúvaníu“ sa hovorí odpútanie sa (*disengagement*). Pri odpútaní sa dochádza k opusteniu alebo prerušeniu aktivít a kontaktov s extrémistickou organizáciou alebo hnutím. Takýto odchod a prerušenie kontaktov ale nemusí byť nutne spojené s tým, že opúšťajúci jednotlivci sa vzdávajú extrémistického presvedčenia. O inom, hlbšom procese zmeny hovoríme v prípade opustenia radikálnej ideológie, pri tzv. *deradikalizácii*. Tá sa spája aj s hlbšou zmenou osobnej filozofie. Pri deradikalizácii dochádza k zmene radikálneho násilníckeho presvedčenia a k vzdaniu sa ideológií, ktoré hlásajú nenávisť k iným a predstavu o „konečných riešeniach“,

„nadradených rasách“, ideálnej ríši pod vedením silného vodcu. Ale ľudia, a dokonca aj ľudia, ktorí vraždili, plánovali a realizovali bombové útoky, sú schopní zmeny. Nie všetci sa s pribúdajúcimi rokmi zmenia, ale časť áno. Po rokoch sa u nich znižuje hladina testosterónu, časť z nich je unavená z nikam nevedúceho života medzi pobytmi vo väzniciach a rozbitými vzťahmi, časť z nich stretáva ľudí a naráža na myšlienky, ktoré ich vedú k hlbokému a bolestnému prehodnocovaniu svojho života, k reflexii, pocitom viny a ideovej konverzii. Aj ľudia, u ktorých nepredpokladáme nejaké prejavy empatie, súcitu a citlivosť, sa môžu v tomto smere meniť. Časť z nich sa mení po tom, ako sa stanú rodičmi, časť z nich zažíva tzv. *korektívnu skúsenosť*, keď sa ich obeť alebo nimi nenávidený človek „z druhej strany“ správa ľudsky a neopláca im nenávisť nenávisťou. Časť z nich požiera vlastná nenávisť tak, že odchod z násilného hnutia a štýlu života je pre nich sebazáchovnou alternatívou.

MÝTUS Č. 2: *Najpodstatnejší zdroj pre prihlásenie sa k násilnému správaniu je ideológia. „Liečbou“ extrémizmu musí byť ideologický boj, trpezlivé vysvetľovanie faktov, vzdelávanie na školách, mediálne pôsobenie a vysvetľovanie chýbajúcich poznatkov.*

Tento veľmi rozšírený mýtus vychádza z nepochopenia, ako dochádza k radikalizácii. Máme predstavu, že ľudia sú racionálne bytosti, a keď robia chyby, je to hlavne z neporozumenia, nezvládnutia racionálnych procesov, chýbajúceho poznania. Preto sa opakovane vyskytujú návrhy, že riešením zvyšujúcej sa radikalizácie na školách, je viac hodín dejepisu a návštevy Osvienčimu. Nie vždy nám dochádza, že intelektuálne okrúhle stoly v televízii potenciálni radikáli nepozerajú. Alebo si už pri rozsvietení obrazovky paranoidne hovoria, že „páni“ nám aj tak nerozumejú, nezaujímajú sa o nás a musíme ich reči počúvať s nedôverou, lebo „mainstream“ reprezentuje sily, ktoré z pozadia ovládajú svet a nás chcú iba manipulovať.

Mladých ľudí často oslovuje jednoznačnosť, oddanosť a prísľub zrozumiteľného sveta. Necítia sa isto v zložitom postmodernom chaose, plnom pochybností, tam, kde je každá veľká myšlienka oslabovaná sitom kritického myslenia. Motivácia pre radikalizovanie mladého človeka býva často rýchla, ale nie je primárne odvodená od ideologického stotožnenia sa s nejakou veľkou ideológiou alebo vierou. Keď sa mladý chlapec či dievčina pridá k extrémistom, rodičia či známi sú šokovaní rýchlosťou jeho či jej premeny. Tá býva viditeľná a pre ľudí zvonka nepochopiteľná. V priebehu niekoľkých mesiacov sa radikalizujúci človek začne inak obliekať, inak vyjadrovať a konať násilnícky. Ale keď sa mladých ľudí, ktorí skandujú islamistické, nacistické či iné radikálne heslá, spýtame, čo presne hlásajú a prečo, väčšinou sa nedočkáme informovanej odpovede. Ich znalosť ideológie, ktorej vonkajšie znaky si osvojili, býva obyčajne povrchná. Mladých islamistov, ktorí z Európy ušli do Sýrie, aby sa pridali k Islamskému štátu, fotografi zachytili, ako si čítajú najzákladnejšie zjednodušené výklady islamu z popularizačných brožúrok *Islam for dummies*. Ideologický „výcuc“ potom dopĺňajú propagandistickými zjednodušeniami z internetu. Podobne mladí nacisti síce vedia hajlovať a nechajú si na hrud' vytetovať svastiku, ale o východiskách fašizmu ako myšlienkového smeru vedia pramálo. K uvereniu a stotožneniu sa stačia rituály v pevnej hierarchickej organizácii, vedomie sily a ohrozenia, ktoré vyvolávajú pocit bratstva s novými druhmi v boji. Dôležité je spoločenstvo s pevnými pravidlami, kam môžu patriť. Spoločenstvo radikálnych spolubojovníkov je spočiatku viac ako rodina. Viacerí ex-radikáli v rozhovoroch v tejto knihe spomínajú, ako sa v počínajúcej adoles-

cenii cítili osamelí a zmätení. Ako sa túžili pridať k niečomu veľkému, kde nebude zahmlená nejasnosť, kde nájdú jednoznačnosť, jasný výklad sveta, poriadok. V takzvanom „kozmo­logickom“ období (vo veku medzi 14 — 18 rokov) je väčšina mládeže v procese hľadania zmyslu života, je citlivá na pocit zmysluplnosti, ktorý by im mohla poskytnúť nejaká veľká „kozmo­logická“ idea, niečo, čo by naplnilo ich život. A mnoho mladých to v tomto veku aj nachádza. Vtedy vznikajú koníčky na celý život, vtedy sa časť mladých nechá očariť myšlienkami, ktoré potom predstavujú ich vytúžený smer štúdia a prácu, niekedy aj na celý život. Mládež sa potrebuje stotožniť s hlbokými hodnotami a snami. Sociálny antropológ Scott Atran³ analyzuje, prečo sú vo Francúzsku pre mládež vo veku 18 — 24 rokov myšlienky ISIS také atraktívne (až štvrtine ľudí sa páči predstava kalifátu, hoci len 7 — 8% z nich sú moslimovia). V odcudzení a duchovnej vyprázdnenosti sa ľahko loví novým duchovným lídrom. Tí pri „verbovaní“ mládeže nehovoria o odrezávaní hláv a násilí, ale o láske a potrebe stotožniť sa s myšlienkami, ktoré nás presahujú. O nutnosti naplniť svoj život a dať mu vyšší zmysel. Budúcim radikálom nerozumieme. Chybne ich vnímame ako nihilistov a nie ako idealistov, ktorí vo svojich hla­vách budujú nový svet.

MÝTUS Č. 3: *K extrémizmu majú najväčší sklon ľudia, ktorí najviac trpeli kvôli ľuďom, ktorých nenávidia. Alebo ľudia, ktorí sú nevzdelaní, chudobní a sociálne deprivovaní.*

Áno, častou motiváciou pre radikalizovanie býva zážitok straty (straty blízkeho človeka, náhla strata všetkých istôt), ale ukazuje sa, že najviac radikálni nebývajú tí, u ktorých by sme doká­zali nájsť nejaké pochopiteľné motivácie. Nebývajú to tí najchudobnejší, nebývajú to len ľudia, ktorí, ako sa hovorievalo, „už nemajú čo stratiť, len svoje okovy“, nebývajú to ľudia, ktorým nízka spoločenská gramotnosť neumožňuje vidieť súvislosti a komplexnosť problémov. Rôz­norodí ľudia môžu podporovať extrémistické myšlienky z rozličných dôvodov. To, čo by možno zafungovalo na extrémistických lídrov, vôbec nemusí zabrať na bežných podporovateľov alebo aj nejakých sympatizantov, ktorí sa k vyjadrovaniu sympatií k násilnému extrémizmu dostá­vajú podivnými cestičkami, kde ich možno oslovujú vonkajšie znaky či pocity protestu — „Uká­žem im nech sa spamätajú“, „Ukážem, že nie som konformný a budem robiť a hlásať presne to, čo držiteľov moci našťve“. Paušálne výroky, že treba odsúdiť, vykoreniť, potrestať všetkých „fašistov“, para­doxne motivujú k podpore radikálov práve ľudí, ktorí to s tou podporou pôvodne ani nemyslia vážne. Na Slovensku sa opakovane stretávame s fenoménom tzv. protestných voličov, keď sa niektorí voliči sústreďujú ani nie tak na to, koho by mohli voliť, ale koho nevoľiť. Ich hlas pre podivných kandidátov je výrazom frustrácie, často neznamená podporu ich násilného progra­mu, ale výstrahu kandidátom, ktorých by chceli voliť, ak by trochu upravili svoje politické konanie. Je to politicky nezrelý protest, trucovanie, ktoré môže mať veľmi nešťastné dôsledky.

Medzi radikálnymi hlasmi nájdeme rôzne typy ľudí s pestrou motiváciou. Sú tam ľudia, ktorí sú podľa holandského experta na polarizáciu Barta Brandsma⁴ *tahúni* (*pusher*), ale aj *priskaku-*

3 Scott Atran: Mindless terrorists? The truth about Isis is much worse. The Guardian 15.nov 2015 https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/nov/15/terrorists-isis?CMP=share_btn_fb

4 Bart Brandsma: Polarisation. Understanding the Dynamics of Us versus Them. Schoonrewoerd The Netherlands, 2017

júci (*joiner*), ľudia, ktorí sa verejne nevyjadrujú a najradšej by stáli mimo polarizačných pohybov — tzv. *mlčiaci* (*the silent*). Tzv. *ťahúni* sú ľudia, ktorí jednoznačne stoja na jednej či druhej strane konfliktu a provokujú ho. Vymedzujú sa voči nejakému problému tak, že na problematickú oblasť upozorňujú ľudí, ktorí sa pôvodne voči problému tak ostro nevymedzovali. Majú radi čierne-biele opisy a vylučujúce „riešenia“. Tragédiou je, že takíto ľudia nakalkulujú na politickú agendu a realizujú svoje polarizujúce predstavy v politike a médiách. Stávajú sa lídrami v nejakom konflikte, rozduchávajú pahrebu, kým všetci nevidia plamene vatry. Tzv. *priskakujúci* sú ľudia, ktorí sa stávajú sympatizantmi riešení, ktoré navrhujú *ťahúni*. Vymedzujú sa voči tým druhým, prinášajú energiu, nosia vlajku. Problémom je, že ak sa radikalizujú, je pre nich takmer nemožné presunúť sa na druhú stranu, zistiť, že aj tí druhí môžu mať pravdu. *Ťahúni* bojujú o *priskakujúcich*, lebo práve oni im dávajú moc, legitimitu a zdanie pravdy. Tzv. *mlčiaci* sú ľudia, ktorí sú niekde v strede a nechcú sa vymedziť k príslušnosti len k jednej strane. V začiatkoch konfliktov ich býva väčšina. Stred je tvorený mnohými pozíciami a mnohými motiváciami. A je to aj predpoklad pre potenciálnu dohodu. *Ťahúni* zámerne opisujú situáciu tak, akoby stredná pozícia nebola možná, akoby automaticky platilo, že kto nejde s nami, ide proti nám. Majú tendenciu zosmiešňovať a provokovať *mlčiacich*. A je tragédiou, ak sa im celospoločensky podarí túto skupinu potlačiť.

V momentoch, keď sa spoločnosť začne výraznejšie radikalizovať, aj mnohí ľudia, ktorí sa takto neprejavovali, zmenia svoje vystupovanie, a preto je potrebné si ich všimnúť už od začiatku. História nás učí, že v Hitlerových časoch, keď jeho vplyv zmohtnel a pridávali sa k nemu stále väčšie skupiny obyvateľstva, sa po niekoľkých rokoch začali prekvapujúco pridávať aj intelektuáli a umelci, ktorí boli predtým známi ako citliví ľudia bez predsudkov voči Židom⁵ a iným menšinám. U časti z nich šlo o alibizmus a konformitu, ale časť z nich naozaj zmenila svoje postoje pod vplyvom propagandy a názorov väčšiny. Po vojne mali ešte dlho tendenciu ospravedlňovať nacistické idey, ku ktorým sa v minulosti prihlásili. Zraniteľnosť voči extrémistickým ideám nesúvisí s inteligenciou, vzdelaním, horším sociálnym postavením, vekom a pôvodom. Prekvapujúco medzi ľuďmi, ktorým sú sympatické extrémistické idey, nájdeme aj starších a vzdelaných ľudí, u ktorých by sme ich necitlivé postoje, vzhľadom na životnú skúsenosť a rodinné väzby, nečakali.

Mnohí mladí neonacisti už dnes nespĺňajú všeobecne rozšírenú predstavu o tom, ako vyzerajú, hovoria a myslia „typickí náckovia“. Pre spoločnosť môžu byť ohrozujúci práve preto, že nejde len o hrubokrých, simplexných a pritom zakomplexovaných mladíkov. Pravicovými radikálmi nemusia byť len hajlujúci potetovaní hulváti v bomberoch a kanadách. V knižke *Healing from Hate*⁶ Michael Kimmel opisuje rozhovory so súčasnými mladými extrémistami, ktorí aspoň časť života vyznávali násilie a svoju frustráciu smerovali voči nevinným obetiam. Jednu kapitolu venuje „čiernemu nacistovi“, „najnenávidenejšiemu Švédovi“ s menom Jackie Arklov. Pozrime sa na túto ilustráciu netypického extrémistu trochu podrobnejšie. Jackie sa narodil

5 V texte používame dve podoby: žid — v náboženskom kontexte — keď hovoríme aj o kresťanoch či moslimoch a Žid ako príslušník národa

6 Michael Kimmel: *Healing from Hate How Young Men Get Into and Out of Violent Extremism*. University of California Press, 2018

v Libérii černošskej mame a bielemu otcovi a neskôr bol adoptovaný do švédskej rodiny, kde získal dobré vzdelanie a životné podmienky. Ale na jeho vkus boli všetci — doma i v škole — príliš usadení, príliš slušní. A on sa chcel podieľať na niečom veľkom, čo zmení spoločnosť a navždy nastolí poriadok namiesto chaosu. Chcel byť „belším“ než bieli Švédovia a fašistická ideológia mu poskytovala cestu, ako sa k tomu prepracovať. Počas bosenskej vojny sa nechal naverbovať do chorvátskej paramilitárnej skupiny, kde sa stotožnil s ustašovským slovníkom, podieľal sa na mučení zajatcov i tehotných dievčat. Po vojne sa vrátil do Švédska. Po prepade banky ho zastavili dvaja policajti. Vrhol sa na policajtov a zastrelil ich vlastnými revolvermi. Arklov dostal doživotie. Vo väzenských rozhovoroch o Dostojevskom, Coetzeem, Husserlovi, Wittgensteinovi, o príčinách radikalizácie mládeže Arklov ohúril Kimmela. Nemal nič z toho, čo Kimmel čakal u vojnového zločincina a dvojnásobného vraha. Arklov mu hovoril o svojom meditatívnom pobyte v kláštore, ktorý mu umožnila väznica, o tom, aké obrazy maľuje vo väzení a prečo, o tom, ako ľutuje svoje počínanie v minulosti a prečo dnes hlása nenásilie. Páchatelia sú schopní aj osobnej transformácie, ale pri týchto ľuďoch sa asi nikdy nedozvieme, či šlo o autentickú dramatickú zmenu k lepšiemu alebo len o stratégiu prežitia psychopatických osobností s mimoriadnou sociálnou inteligenciou.

Špirála radikalizácie

Ako je možné, že sa niektorí relatívne slušní, nenápadní mladí ľudia, ktorí v detstve neprejavovali sklon k násiliu, počas dospievania menia na zurvalých násilníkov a sfanatizovaných poslušných členov hnutí? A často sa dostanú aj do zoskupení, ktorých intelligenčný a poznatkový rádius je o niekoľko úrovní nižší než bola pôvodná kognitívna a osobnostná výbava novopečených extrémistov? Prečo sa začnú vyhýbať diskusii a uzatvárajú sa tak, že sa s nimi postupne nedá diskutovať? Prečo namiesto argumentov a logických dôkazov nastupujú heslá, nálepky, nepodarený odtlačok dogmatickej propagandy z brožúrok, videí, webových stránok? Zverbovaní extrémisti najskôr len tolerujú a hlásajú násilie v záujme vyšších cieľov, neskôr sa stávajú súčasťou skupín, ktoré útoky plánujú a používajú ako statusovú značku. A skôr či neskôr sami končia ako násilníci, ktorí šíria brutalitu, strach a zanechávajú po sebe obeť, ktorá sa z nie vždy zrozumiteľných dôvodov stali terčom.

Ako dochádza k zmene optiky, ktorou sa extrémisti začnú pozeráť na svet? Ako si zdôvodňujú svoju úlohu v ňom? Ako sa cez utvrdzovanie sa v paranoidnej interpretácii sveta, cez posilňovanie pocitov vlastného ohrozenia a vykresľovanie obrazov nepriateľa dostávajú až k aktívnemu formovaniu nenávisťi a k potrebe preventívneho útoku? Prečo majú stále pocit, že sa len bránia?

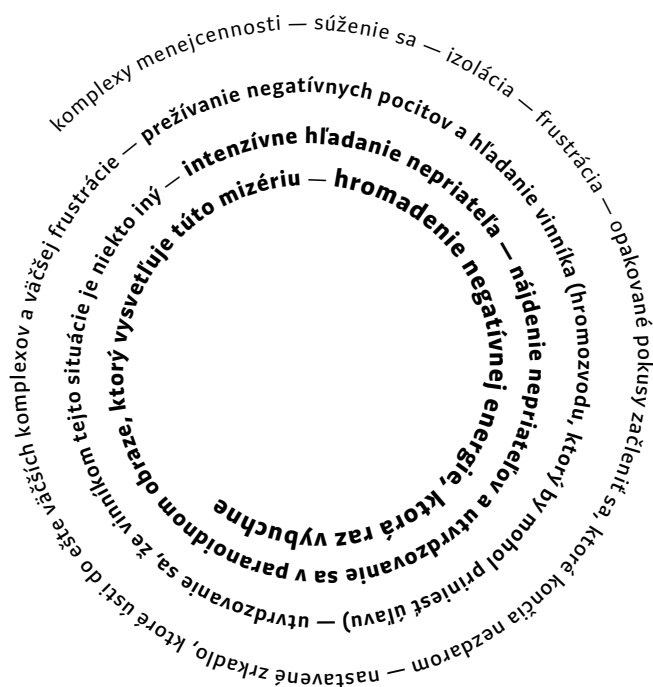
Tento posun má u rôznych ľudí rôznu rýchlosť, ale smerovanie má logickú postupnosť, pretože sa postupne odbúrava hlas svedomia, morálne zábrany a formuje sa nová prítlačivá dogma. Nastúpený pohyb sebaradikalizovania sa spravidla sám od seba nezastaví a stupienky medzi jednotlivými štádiami v procese osobnostnej zmeny nemusia byť ďaleko. História pogromov, vytvárania domobrany či formovanie paramilitárnych síl ukazujú, že môže ísť o relatívne rýchly proces straty schopnosti vnímať svet komplexne. Dochádza k zúženiu priezoru, cez ktorý takto „nainfikovaní“ vnímajú svet. Akoby sa naň dívali cez kukátko, ktoré umožňuje vidieť iba stále menší výsek zorného poľa. Vyhodnocujú informácie, s ktorými sú konfrontovaní. Ak

ladia s novovytvorenou dogmou, význam takých informácií zosilňujú. Ak idú proti osvojenej dogme, prestávajú ich vnímať a vyhodnotia ich ako „falošné správy“, ako „mainstreamovú manipuláciu“, „slová niekoho, kto nechápe“. Takto sa stále dôslednejšie zamotávajú do vlastných bludov. Experti sa zhodujú, že procesy postupného zužovania perspektívy a zosilňovania videnia sveta ako ohrozenia je viac-menej univerzálny. Nepozorujeme veľké rozdiely v tom, ako vyzerá radikalizácia u bojovníka ISIS či predstaviteľa národného socializmu alebo rasovej nadradenosti. Proces zmeny a meniaci sa interpretácia sveta u akéhokoľvek fanatika sú podobné. Dokonca sa nelíši ani u ľudí, ktorí sa začínajú stotožňovať so zdanlivo neškodným obrazom sveta, ktorý vykresľuje nejaká sekta, spoločenstvo drogovu závislých alebo gamblerov. Keď proces radikalizácie postupuje, meniaci sa jednotlivci naráža na odpor rodiny, bývalých priateľov, pravidiel inštitúcií (školy, pracoviska, verejných inštitúcií). Vníma ich ako nepochopenie. Po čase sa radikál začne izolovať od rodiny a svojej pôvodnej referenčnej skupiny. Cez tetovanie, špecifický odev či označované správanie začne na verejnosti upozorňovať na novú príslušnosť. Spoločenstvo jemu podobných sa pre neho stáva všetkým. Aj preto, že vďaka nim je postupne vyčlenený z prirodzených referenčných skupín. Noví „bratia“, druhovia v boji, nové „my“ tvorí jeho novú kolektívnu identitu. Znamená pre neho viac ako priatelia, viac ako rodina. (Píšeme tu v mužskom rode, hlavne preto, že k takejto radikálnej premene dochádza častejšie u chlapcov. Do radikálnych hnutí sa pridávajú aj dievčatá, ale ich proces radikalizácie býva spravidla pomalší a spočiatku menej nápadný pre ich okolie.) Radikálne spoločenstvo či sekta majú čuch na ľudí, ktorí sú v kríze a spravidla oslovujú potenciálnych druhov v boji v čase, keď sa cítia oslabení.

Veľmi ľahko sa radikalizujú ľudia, ktorých vnímame ako „lúzrov“, takí, ktorí vnútorne strádať aj tým, že v živote nič zmysluplné nedokázali. Typickým príkladom je Omar Mateen, ktorý zastrelil 39 ľudí v Gay bare vo floridskom Orlande. Omar Mateen bol človekom, ktorý nemal predstavu, čo chce urobiť s vlastným životom, pracoval ako strážnik v golfovom areáli, ktorý navštevovali hlavne dôchodcovia. Predstavoval si, že bude policajtom, ale nevzali ho na policajnú akadémiu. Nebol schopný nadväzovať priateľstvá a nevedel jednať so ženami, zle skončili vzťahy s jeho prvou i druhou ženou. Bez tohto útoku by jeho meno asi nik nepoznal a nikdy by sme o ňom nepočuli. Ale ako sympatizant ISIS, ktorý spáchal masovú strelbu s tragickými následkami, sa zviditeľnil a pre niektorých teroristov sa stal hrdinom, takým, akým vždy túžil byť. Veľmi podobným prípadom je aj dvadsaťročný zástanca proto-fašistického hnutia *Alt-Right* James Fields. Ten počas demonštrácie *Charlottesville* cielene nasmeroval svoje auto do davu „protivníkov“ — mierových aktivistov tak, že zabil demonštrantku Heather Heyer. James Fields nikdy nebol schopný nadväzovať priateľstvá. Vojenskú službu opustil už po štyroch mesiacoch, lebo nespĺňal štandardy výkonu služby, neosamostatnil sa a aj v dospelosti žije so svojou matkou.

Niekde na začiatku radikalizačnej dráhy býva často frustrácia a hlboké komplexy menejcnosti. Trpiaci jednotlivci sa s touto situáciou nedokážu vyrovnáť konštruktívne tak, aby situáciu reflektovali, vyhľadali pomoc a aktívne pracovali na tom, aby sa zmenili. Nedarí sa im nájsť niečo, v čom by mohli byť dobrí. Niečo, čo by im prinieslo vzťahy a možnosť bezproblémovo a prirodzene sa začleniť do im blízkeho okruhu priateľov a susedov. Preto je pre nich narazenie na ľudí, ktorí zdieľajú pocity nepochopenia a nenávisť, takým objavom. Oslovuje ich, ak

o nich niekto prejaví záujem. Preto urobia takmer čokoľvek, aby zapadli. Vo väčšine prípadov pre nich funguje táto sebazničujúca sekvencia:

OBR. 2: Špirála radikalizácie (podľa Ondruška graficky spracoval Šomšák)

Vzrušujúce nosenie šibeníc

Radikalizácia sa týka aj ľudí, ktorí nemajú v sebe nejaký patologický základ, na ktorý možno naštepiť nenávistnú „filozofiu“. V životných krízach či emočnej vyprázdnenosti sme menej imúnni na výhybky, ktoré nás môžu nasmerovať k patologickému videniu sveta. Príkladom z nášho kultúrneho kontextu je príbeh 43-ročného Vladimíra Heřmana z nedávnych protislamských demonštrácií v Česku.⁷ Príbeh ilustruje, ako sa z bežného človeka stáva radikál — v tomto prípade latentný fašista. Vladimír Heřman bol nenápadný technik, vedúci servisného strediska na opravu výťahov v Prahe. Preslávil sa, keď pred rokom na demonštráciu *Bloku proti islámu* priniesol obrie šibenice. Nikdy predtým sa nezaujímal o politiku a žil si svoj bežný život. Pred tromi rokmi ho — ani nevie prečo — začali fascinovať správy o postupujúcich migrantoch. Pocítil obavy, že sa tomu nik nevenuje a začal sledovať všetky články a diskusie na sociálnych sieťach k tejto téme. Po prvej demonštrácii mu bolo ľúto, že hrozby opísané v článkoch nik neberie vážne a došlo mu, že musí urobiť niečo, aby ich zviditeľnil. Angažovanie sa v tomto smere mu prinieslo zvláštny vzrušujúci pocit, že sa podieľa na niečom veľkom a významnom. Veľké skupiny ľudí, ktoré zaznamenali jeho šibenice, mu priniesli opojný pocit jednoty a prís-

⁷ Hana Čáková: Pan Šibenice. Respekt 23. 8. 2015

lušnosti k niečomu veľkému a prelomovému. Jeho akt mu priniesol súdnu žalobu za podnecovanie násillia voči skupine osôb. Ale nezastavilo ho to v jeho mobilizačnom úsilí. Vie, že možno bude treba aj zakričať, aj vyzývať na boj a niečo aj obetovať. Je možné, že pán Heřman bude mať skôr či neskôr opletačky so zákonom a z tejto cesty sa ľudia tak ľahko nevracajú.

Rozšírená, ale nepresná je predstava, že ľudia sa delia na dobrých a zlých, že necitlivosť voči ľudskému utrpeniu druhých majú v sebe len patologické, otupené osobnosti, že báť a obávať sa máme len ľudí, ktorí sú zo svojej podstaty zlí. Uniká nám, že zlo je banálne a aj ľudia, ktorí vyzerajú normálne, sa v patologickej klíme môžu zvrhnúť. Emile Bruneau⁸ si všimol, že aj mimoriadne radikálni útočníci a zástancovia nejakých ideológií dokážu byť v inom kontexte mimoriadne empatickí. Naformuloval teóriu *empatickej medzery* (*empathy gap*). Tá vysvetľuje, prečo niektorí ľudia v konfrontačnej situácii nevedome vypínajú vlastné empatické signály. A empatia nasmerovaná dovnútra vlastnej skupiny často zvyšuje hostilitu voči vonkajším nepriateľom. Diváci v kine sa dokážu naplno vcítiť do hlavného hrdinu. Plačú nad jeho utrpením. A súčasne dokážu úplne neempaticky oslavovať, keď ich hlavný hrdina zabíja „nepriateľských netvorov“. Niekedy zabúdame, že schopnosť až iracionálne nenávidieť nepriateľov a súčasne sa vcítujúco správať voči tým „naším“, sa môže prejavovať pospolu. Niektorí ľudia sa súčasne dokážu správať ako netvory a empatické bytosti. Napríklad najväčší nacistickí pohlavári. Sú to ľudia, ktorí zodpovedajú za genocídu vyše 2 miliónov Židov, za ideológiu a politiku „rasovej hygieny“, ktorá viedla k chladnokrvnému zavraždeniu niekoľko tisíc detí, ktoré mali zdravotné a mentálne postihnutia. Títo ľudia bez zaváhania plánovali eugenické programy, v ktorých počítali, že ročne je potrebné odstrániť 700 – 800 tisíc najslabších detí. Súčasnne sa veľká časť nacistických lídrov správala pekne a citlivo voči svojim vlastným, „rasovo čistým“ deťom. Napríklad deti Heinricha Himmlera, Hermanna Goeringa a Rudolfa Hessa s láskou spomínajú na svojich otcov a opisujú ich ako milujúce a citlivé bytosti. To je trochu smutné poznanie.

Ó, Sancta simplicitas! Ach, svätá prostota...

Všetci poznáme legendu z upálenia Majstra Jana Husa v Kostnici. K vatre, ktorá sa 6. júla 1415 mala rozhorieť pod odsúdeným „kacírom“, priniesla hrst raždia aj zoslabnutá starenka. Keď ju Majster Jan uvidel, povzdychol si: „Ach, svätá prostota...“ Tá starenka je v legende použitá ako symbol zmanipulovaného človeka. Na koncile určite nebola a keby aj bola, asi by nerozumela siahodlhým obvineniam a „dokazovaniam“ prednášaným v latinčine. Všetko, čo o tej udalosti vedela, jej povedali cirkevné authority. Z toho pochopila, že jej morálnou povinnosťou je zúčastniť sa popravy a chválorečít tých, ktorí Husovi nasadili potupujúcu kacírsku čiapku. Jej svätá prostota, ktorá vylučuje rozum a individuálne svedomie, je predobrazom tisícov ďalších ľudí, más, ktoré sa tiahnu dejinami. Ľudí, ktorí boli zmanipulovaní autoritami, aby sa nepýtali a iba nenávideli nepriateľov, na ktorých niekto ukázal prstom.

V procese individuálnej radikalizácie sa človek začína prikláňať k nejakej nosnej ideí, ktorá sa stáva východiskom jeho mentálneho sveta. Nie je to tak, že by si človek po racionálnej analýze a prehodnotení filozofických a politických prúdov vybral nejakú najpresnejšiu ideológiu.

8 Emile Bruneau: The empathy gap, The New York Times Magazine March 22., 2015

Naopak, pocity frustrácie, vyprázdnenosť a hlboké sklamanie ho vedú k zníženiu citlivosti aj na nebezpečné idey a človeka očarí niečo, čo ponúka bez zaváhania a špekulovania rýchle a sľubné recepty. O tom, čo sú míľniky — kľúčové body radikalizácie i deradikalizácie, si jej aktéri vytvárajú často jednoznačné konštrukcie, kde spätne nejakým udalostiam priradujú zásadný význam — *Keby sa nestalo toto...* Takéto výhybky v živote však nemajú jednu príčinu a tieto jednoznačné scenáre a dôvody si nevedome fabulujeme len preto, že človek má potrebu logického vysvetlenia vlastných motivácií. Vždy však ide o komplexný proces s mnohými príčinami a udalosťami, ktoré sa vzájomne podmieňujú. Veľké a ťažko uchopiteľné idey ako „národ“, „rasa“, „ľudský údol“, „globálna spravodlivosť“, také idey, ktoré mávajú symbolický charakter, širší nejednoznačný význam a ktoré sa vzťahujú hlavne k dávnej minulosti, môžu byť kľúčovými pojmi, okolo ktorých sa bude kumulovať radikalizačný proces. Človek sa postupne stále viac stáva slepým k faktom, ktoré protirečia ústrednej idei a všetky prichádzajúce informácie filtruje v súlade s pôvodnou jednoduchou myšlienkou, ktorá sa ocitá v strede záujmu. To, ako dochádza k sfanatizovaniu jednotlivca a neskôr sfanatizovaniu davov, bolo dosť presne opísané už pred sedemdesiatimi rokmi. V čase končiacej druhej svetovej vojny napríklad George Orwell a tiež Eric Hoffer analyzovali dôsledky fanatizmu tohto typu. Podľa Orwella je nacionalizmus niečo iné ako patriotizmus. Vlastenectvo sa často spája s obranou, v prípade nacionalizmu takmer naisto vidíme prepojenie na mocenské aspekty, potrebu moci. Orwell⁹ hovorí, že u tých, ktorí nasledujú nacionalistický sentiment, možno pozorovať tri charakteristiky: obsesiu (nutkavosť), nestabilitu a indiferentnosť (alebo ľahostajnosť voči realite).

Obsesívnosť sa prejavuje ako nutkanie nachádzať prvky vlastného presvedčenia takmer vo všetkom, k čomu sa človek začína vyjadrovať. Bez ohľadu na to, či píše alebo hovorí o umení, politike, každodenných problémoch, či sa vyjadruje ku klíme, športu alebo jedlám... V akejkolvek diskusnej téme začne byť citlivý na javy, ktoré favorizujú jemu blízke symboly. Zaoberá sa vlajkami, nápismi, historickými udalosťami vytrhnutými z kontextu, akýmikoľvek prvkami, ktoré mu začínajú zapadať do extrémistického obrazu sveta. Chváli všetko, čo len náznakovo ladí s vytváraným obrazom a nástojčivo sa vymedzuje voči čomukoľvek, čo ho hoci len náznakovo kritizuje.

Nestabilita v hodnotení javov znamená, že vysvetlenia fanatického človeka sú často príliš zjednodušené a protirečenia v takomto opise mu neprekážajú. Príkladom v našich podmienkach sú nezmyselné „diskusie“ o tom, kto bol a je pravý Slováč, čo je tá „jediná pravá“ hodnota, čo je skutočné hrdinstvo a oddanosť vlasti. Neželané násilné javy ako vydieranie, mučenie, masové deportácie a odsúdenie bez súdov, bombardovanie civilistov a podobne sú potom hodnotené kriticky alebo akceptujúco, podľa toho, či sa ich dopúšťa nepriateľ alebo my. Tento typ uvažovania je veľmi rozšírený a nielen u jednotlivcov. Napríklad Orwell spomína novinové články o surovom trestaní nepriateľov v britskom časopise *New Chronicle*. Počas vojny pohoršujúco komentovali uverejnené fotky, ktoré zobrazovali, ako Nemci vešali Rusov. Články opisovali barbarstvo, neľudskosť, diabolskú podstatu Nemcov. O niekoľko rokov na to *New Chronicle* publikoval veľmi podobné fotografie zobrazujúce, ako niekoľko dní po ukončení vojny „v spravod-

9 George Orwell. On Nationalism. Polemic. Magazine of Philosophy, Psychology, and Aesthetics“ October 1945

livom hneve“ a z „pochopiteľných dôvodov“ Rusi bez súdu vešajú Nemcov. Fotky sprevádzal akceptujúci jazyk, že taká reakcia je pochopiteľná a aj voči ženám (ktoré napríklad kolaborovali) prirodzená.

Indiferentnosť (alebo ľahostajnosť voči realite) sa prejavuje tak, že východiskom hodnotenia javov nie je ich posúdenie realitou, ale odvolanie sa na existujúcu a nadčasovú dogmu. Na zahmlenie mysle a narušenie kritického myslenia v takýchto situáciách upozorňoval Erik Hoffer,¹⁰ ktorý prišiel s označením *pravoverní* (*true believers*). Fanatici sa dopracovávajú k pocitu absolútnej pravdy. Túto pravdu odvodzujú od nejakého jednoznačného učenia (silnej autority, posvätných textov, z nespochybniteľnej dogmy, o ktorej sa nediskutuje). Namiesto toho, aby svoje presvedčenie odvodzovali z vlastnej skúsenosti alebo z pozorovania tých, ktorí vychádzajú z vlastnej overiteľnej skúsenosti, potrebujú niečo pevné, nemenné, dané zvonka. A tých, ktorí sa k dogme neprihlásia a pýtajú sa, „onálepkujú“ ako heretikov, kacírov, revizionistov. Viera v nespochybniteľnú doktrínu pomáha fanatikom vyrovnávať sa s nepríjemným pocitom neistoty, viacznačnosti, mnohofarebnosti. Doktrína je istotou, obranou voči pochybnostiam, ktoré prináša vonkajší svet. Nemenná doktrína izoluje od seba samého. Je ochranou proti pochybnostiam. Človek, ktorý je obrnený takouto doktrínou, nemusí načúvať hlasu svojho svedomia. Skutočná doktrína poskytuje všetky odpovede na akýkoľvek problém sveta. Fanatik neposudzuje efektívnosť doktríny na základe jej obsahu alebo zmyslu, ale na základe istoty a pocitu stability, ktorý mu poskytuje. L. Calhoun, autor state *Anatómia fanatizmu*,¹¹ píše, že fanatik sa cíti ohrozený skepticizmom, ktorý je neoddeliteľnou, prirodzenou súčasťou demokracie. Demokracia predpokladá, že každý sa môže myliť a nik nie je oslobodený od chýb, akýkoľvek text nemôže byť konečnou pravdou, žiadny líder nie je neomylný. Demokracia znamená pluralitu názorov, a teda nutnosť dialógu. Nečudo, že fanatici neznášajú demokraciu, občiansku spoločnosť a predstavu o potrebe priebežného nenásilného dialógu.

Fanatizujúce zaslepenie v takýchto procesoch vidíme nie len u jednotlivcov, ale aj u veľkých skupín. Asi najzaujímavejšiu analýzu týchto procesov z perspektív hlbinej a masovej psychológie urobil pred už vyše polstoročím rakúsky literát Hermann Broch.¹² Na základe analýzy dvoch nastupujúcich totalít — fašizmu a komunizmu, hlavne v 30. a 40. rokoch, hľadal príčiny toho, prečo veľké masy začínajú v dobách neistoty pociťovať potrebu silného vodcu. Dôvody, prečo zvrátenej totalitnej ideológii uveria natoľko, že v sebe dokážu umlčať zárodky ľudskosti a dodať svojej existencii zmysel cez nenávisť k inej rase, náboženstvu. Prijatá necitlivosť, odmietanie a aktívne potláčanie „tých iných“ ako samozrejmu normu. Znakom zrelosti je aj schopnosť žiť s pochybnosťami, meniť sa a nanovo opätovne definovať seba a svet. V neistej dobe meniacich sa reálií, kde niet jednoznačných nemienciach sa záchytných bodov, sa ľudia naopak potrebujú zbaviť pochybností a to sa najľahšie dá, keď nemusia pravdy, podľa ktorých žijú, opätovne objavovať, spochybňovať a adaptovať, ale vyberú si hotovú dogmu, ktorá je daná

¹⁰ Hoffer, E. *The True Believer: Thoughts on the Nature of Mass Movements*. New York: Harper Perennial Modern Classics, 2010

¹¹ Calhoun, L. *An Anatomy of Fanaticism*. *Peace Review*, Vol. 16, No. 3, 2004, p. 349

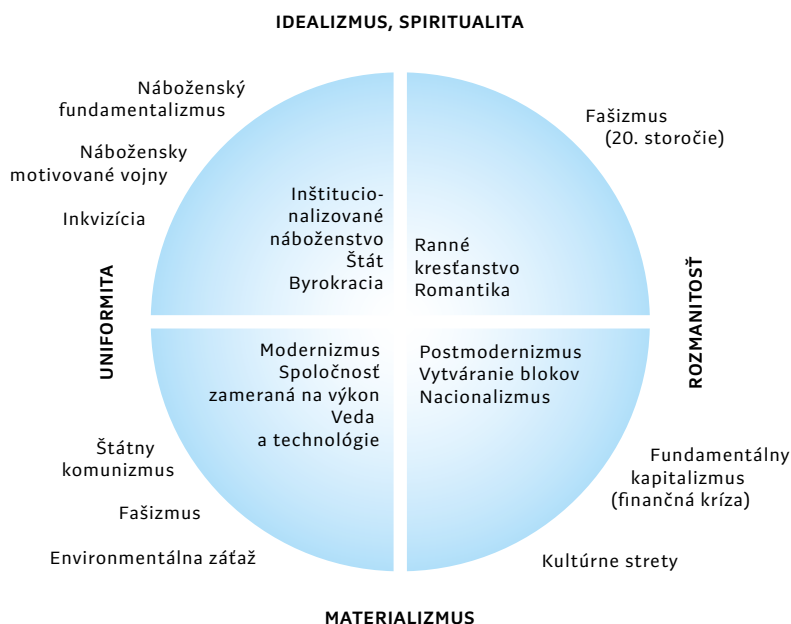
¹² Herman Broch : *Teória masového šílenstva*. Praha, 2013

a nepochybniteľná. Dogma sa nemení, netestuje a niekedy to ide tak ďaleko, že o dogme sa ani nepatrí klásť nejaké otázky, ktoré by pripúšťali alternatívny výklad.

Z obvodu kruhu do jeho stredu

O procesoch deradikalizácie vieme menej ako o procesoch radikalizácie. Vieme, že sa veľmi podobajú na cestu z akejkoľvek závislosti. Je to bolestný dlhý proces s návratmi, otočkami, zvládnu ho len mimoriadne silné osobnosti a nik nezaručí úspech. Sú prítomné relapsy a remisie a časť minulosti si človek nesie v sebe doživotne. Rozhovory v tejto knihe dokladujú, že sa tu dá hovoriť o „liečbe“ vlastného vnútra i vzťahov s rodinou a ľuďmi okolo a jednou z ciest, ako pomôcť sebe samému, je snažiť sa pomáhať iným.

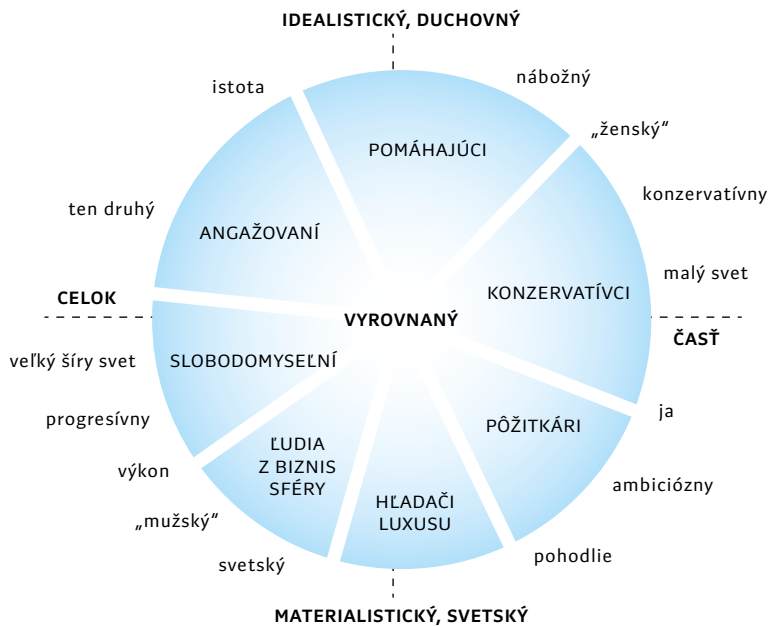
Holandský odborník na procesy polarizácie a depolarizácie Bart Brandsma¹³ hovorí, že podstatná časť radikalizačných konfrontácií je spôsobená stretom odlišných hodnôt, ktoré tvoria identitu. A že klasické protichodné polarity možno zobraziť ako póly (obr. 3), ktoré stoja proti sebe na vonkajšej strane pomyselného kruhu (protipóly ako uniformita versus rozmanitosť; idealizmus, spiritualita versus materializmus).

OBR. 3: Jednostrannosť je zlo (spracované podľa Brandsma, 2017)

¹³ Bart Brandsma, 2017, tamže

Radikalizáciu nemožno stotožniť s jediným z týchto hodnotových kvadrantov. Ten nebezpečný radikalizačný moment nastáva, ak sa stotožníme iba s jednou z dimenzií vylučujúcim spôsobom. Ak odmietame vnímať, že na druhom konci pomyselného kruhu sú ľudia, ktorí vyznávajú protichodné hodnoty, než sú tie moje, ale mňa to nezaujíma, lebo mám pocit, že iba ja mám pravdu. Zrelší postoj je, že sa prikláňam k jednému typu hodnotovej identity, ktorá je mi bližšia, ale súčasne uznávam, že existujú aj iné (často protichodné) identity. Brandsma dáva po vonkajšom obvode kruhu aj historické ilustrácie nebezpečných ideológií, kde sa zdôraznila len jedna hodnotová dimenzia na úkor ostatných. Ukazuje, že pred tisíc rokmi to bol náboženský fundamentalizmus, nábožensky motivované vojny a inkvizícia. V 19. a 20. storočí štátny komunizmus, fašizmus a nerešpektovanie environmentálnej záťaže. V 21. storočí sú to kultúrne strety a fundamentálny kapitalizmus a hrozba fašizmu v novej podobe. S týmto vedomím potrebnej vyváženosti hodnotových princípov vyhľadávame dialóg, ktorý nie je o presvedčovaní a dokazovaní, ale o počúvaní. Bart Brandsma vidí budúcnosť produktívneho spoločenstva v mimoriadne zrelom postoji, keď sa zástancovia rôznorodých identít, symbolicky stojaci po vonkajšom obvode kruhu, dokážu dostať bližšie do stredu. Znamená to nevylúčiť diskusiu s nikým. Znamená to ohromnú trpezlivosť. Znamená to pripraviť sa na momenty, že výsledok spoločenskej diskusie môže byť v nedohľadne roky alebo desiatky rokov. Že na to nemáme čas? Alternatívou je fyzické, štrukturálne či psychické násilie. A to vedie iba k revanšom a ďalšiemu násiliu.

OBR. 4: Základná hodnotová orientácia (spracované podľa Aalbers 2006, Klaas van Egmond, Uitgeverij Christofoor 2010 ex Brandsma, 2017)

Spoločnosť (a to i slovenská) nebude prosperovať, ak sa ľudia od malička nebudú učiť vzájomnej dôvere. V modernom svete sa nemožno rozvíjať, ak nepoznáme iné kultúry, ľudí z iného „hodnotového cesta“.

OBR. 5: Študentky a študenti Sokratovho inštitútu na workshope o facilitácii a zmierňovaní konfliktov. Tvárou v tvár. Z rôzneho prostredia, s rôznymi hodnotami, rôzneho vierovyznania, s rôznymi osobnými skúsenosťami. Zdroj: archív Sokratovho inštitútu

Skutočne komunikovať s inými sa nedá cez emaily. To sa dá len naživo, tvárou v tvár človeka k človeku, ak v sebe pestujeme empatiu a porozumenie tomu, čo sa nám spočiatku nezdá, čo je iné, čomu nerozumieme. Len tak, cez priamu skúsenosť a prekonávanie drobných konfliktov, sa dá naučiť niečo o inakosti. A bez takejto skúsenosti sa veľmi ľahko šíri uzavretosť a neskôr aj extrémizmus. Najväčší odpor voči „tým druhým“ (utečencom, ľuďom inej rasy, iného svetonázoru či politického presvedčenia) je tam, kde nedochádza k priamemu kontaktu s tými „inými“, kde žiadni „iní“ nie sú. Ľahko sa vytvárajú predsudky voči niečomu, s čím nemáme priamu bezprostrednú skúsenosť. Je to náročné pre nich aj pre nás, ale skúsme to. Všetky efektívne programy prekonávania konfliktov a zmien predsudkov počítajú s nutnosťou hovoriť tvárou v tvár. Nepomôže internet, nepomôžu prednášky v škole, nepomôžu obrázky v novinách. Pomôže, ak sa ľudia „z rôznych brehov“ vidia zoči-voči, ak sa spolu aspoň chvíľu rozprávajú, ak si zažijú, že tí druhí nie sú až takí iní ako my. Ukázalo sa to v kontakte ľudí z LGBTI komunity pri kampaniach „od dverí k dverám“ v susedstvách, kde žili starší a veľmi konzervatívne uvažujúci susedia, pomohlo to v dedinách, kde ľudia nikdy predtým nevideli živého imigranta, pomohlo to v „živých knižniciach“, kde ľudia stretli človeka, ktorý bol napríklad HIV pozitívny, nevidiaci alebo bezdomovec.

Zložitejšou je situácia, ak sme mali priamu negatívnu skúsenosť. Proces zmeny postojov na radikálne opačný je náročný a netrvá týždne, ale roky. A niekedy stačí, ak nemáme ambíciu radikálne sa zmeniť a uspokojíme sa s dohodnutými mechanizmami ko-existencie. My veríme niečomu, vy veríte niečomu inému. Nebudeme sa pokúšať meniť to. Ale keďže sme susedia, pokúsme sa o nepísané pravidlá čo najviac nezasahujúceho ko-existovania vedľa seba.

TIPY PRE VÁS:

Dušan Ondrušek, Dana Potočková, Juraj Hipš: Výchova k tolerancii hrou. PDCS, 2007

Dušan Ondrušek a kol.: Hodnotové strety hrou. PDCS, 2015

NGO www.pdcs.sk

POHĽADY Z PRVEJ LÍNIE

Christian PICCIOLINI

Odzbrojený súcitom

FOTO: archív autora

Christian PICCIOLINI

Narodil sa v USA ako dieťa talianskych prisťahovalcov. Rodičia sa mu snažili zabezpečiť lepší život. Tvrdo pracovali, snažili sa ho obliekať a vybavovať tak, aby zapadol medzi miestnych. Platili mu dobrú školu, aby mal lepšiu perspektívu. Jeho detstvo však bolo poznačené osamelosťou a neprijatím – v škole mu dávali surovo pocítiť, že je iný a z nižšej triedy. V komunite prisťahovalcov ho deti neprijímali, lebo chodil do „panskej“ školy. Keď mal 13 rokov, začal tráviť čas na punkrockových koncertoch. Cez hudbu si ho vytypovali skinheadi na spoluprácu pri šírení white power. Z outsidera sa stal v 18-tich vodca extrémistickej skupiny. Pouličné bitky, neonacistické koncerty, výcvik nových členov, spolupráca so zahraničím. Narodenie syna a násilná smrť brata ho však postupne priviedli k rozhodnutiu hnutie opustiť. Vyštudoval univerzitu DePaul. Založil neziskovú organizáciu Life After Hate, kde pomáha ľuďom opúšťať neonacistické a extrémistické skupiny, podporuje ich a pomáha im prijať ľudí bez ohľadu na farbu pleti, náboženstvo a sexuálnu orientáciu. V roku 2017 absolvoval na Slovensku turné po školách, kde hovoril žiakom vo veku 14 – 17 rokov svoj životný príbeh a diskutoval s nimi. Napísal životopisnú knihu Romantické násilie – spoveď amerického skinheada.

Príbeh, ktorý popisujete vo svojej knihe Romantické násilie, vyzerá na prvý pohľad ako hollywoodsky film so šťastným koncom...

Áno, mal som veľké šťastie. Mnohí nemali také šťastie ako ja. Cesta mnohých, ktorých som poznal, viedla do väzenia alebo skončila ich smrťou.

Kedy sa z pravicového extrémistu a násilníka stal bežný občan? Čo bol pre vás bod zlomu?

Nebola to zmena, ktorá by sa udiala zo dňa na deň. Mal som pochybnosti celých osem rokov, počas ktorých som sa v hnutí angažoval, pretože moji rodičia ma týmto smerom nevedli. Moji rodičia neboli rasisti — boli imigranti a tiež boli obeťami rasizmu. Vždy boli veľmi otvorení a obklopovali sa rozmanitými ľuďmi. Moje postoje neboli nič, čo som mal od detstva naučené. Ale počas detstva som sa cítil veľmi opustený, pretože moji rodičia boli neustále v práci — sedem dní v týždni, štrnásť hodín denne. Ako dieťa som sa za svojich rodičov na jednej strane hanbil, lebo nehovorili poriadne po anglicky a ja som chcel zapadnúť do americkej kultúry, no na druhej strane som chcel, aby boli viac so mnou, lebo kvôli práci nikdy nemali čas prísť na moje školské zápasy a vystúpenia.

Aké ste boli dieťa predtým, než ste sa v štrnástich rokoch stali skinheadom?

Bol som hanblivé dieťa, ktoré sa skrývalo pod stolom. Až do štrnástich rokov som trávil svoj voľný čas v šatníku mojich starých rodičov a kreslil som si. Nikdy by mi ani nenapadlo, že by som mohol niekoho udrieť, pobiť sa s niekým či niekomu nadávať.

Aké boli vaše hlavné dôvody pridať sa k neonacistickým skinheadom?

Úlohu tu zohrávali tri veľmi dôležité faktory: snažil som sa rozvinúť svoju identitu a nájsť odpovede na otázky *Kto som?* a *Kým chcem byť?* Hľadal som komunitu, do ktorej by som patril a bol som tiež veľmi idealistický. Hľadal som niečo zmysluplné a chcel som urobiť niečo dôležité, len som nevedel, čo by to malo byť. A okrem toho som bol nahnevaný na svojich rodičov, a tak som vyvádzal, aby som zaujal ich pozornosť. Neverím, že niekto sa stane extrémistom pre extrémistickú ideológiu. Myslím si, že pre tých, čo sa pridávajú, ide v prvom rade o identitu, spoločenstvo a zmysel. Rasizmus a extrémizmus je už niečo navyše. Mladí ľudia ľahko podľahnú, hľadajú pravdy. A rýchlo uveria, ak im niekto sľubuje jednoduché riešenia ich problémov, ako to je v prípade neonacistov, alebo ak im niekto sľubuje raj, keď hovoríme o džihádistoch. Myslím si, že v princípe ide o veľmi podobné skupiny — nie je medzi nimi veľký rozdiel. Keď som videl niekoho, kto bol mocný, chcel som byť taký aj ja. Počúval som ich, napodobňoval som ich, chcel som byť ako oni a popritom som sa naučil byť rasistom, lebo som chcel byť súčasťou ich sveta. Rozprával som sa s viac než tisíckou extrémistov (bývalých aj súčasných), a keď som sa ich spýtal „Prečo si to urobil?“, takmer všetci mi odpovedali „Iba som chcel niekam patriť a bol som ochotný odsunúť svoje skutočné ja, aby som zapadol.“ Ale potom si tieto hodnoty osvojíte a ste ochotní za ne s vášňou bojovať. Aj ja som bol presvedčený, že je to zmyslom môjho života na tomto svete.

Niektu mi prisľúbil raj. Sľúbili mi moc, keď som sa cítil byť najbezbrannejším. Keď je mladý človek outsiderom a snaží sa zapadnúť, často je pre to ochotný urobiť čokoľvek.

OBR. 6: Christian Piccolini pred bránami koncentračného tábora Dachau v roku 1992. Foto: archív autora

Tvrďte teda, že rasizmus nie je dôvodom vstupu do skinheadského hnutia?

Som si istý, že ak je človek vychovávaný v rodine rasistov, môže to tak byť, ale skutočne si nemyslím, že toto je prípad väčšiny. Väčšinou niečo hľadáme a niekto nám príde do cesty a povie: „Viem, že si prístupný, si mladý, hľadáš zmysel života a ja pre teba niečo mám.“

Čo bolo dôvodom vášho odchodu z hnutia?

Išlo o sled niekoľkých udalostí. Celé to začalo, keď sa mi narodil môj prvý syn. Keď som ho držal v náručí, znova som sa dostal do kontaktu s nevinnosťou, ktorú som stratil, keď som mal štrnásť rokov. Spomenul som si, aké to je byť dieťaťom a začalo mi to chýbať. Naraz som mal pocit, že som premárnil osem rokov svojho života tým, že som v štrnástich robil veľmi dospelé veci, ktoré ani väčšina dospelých nerobí. Keď sa mi teda narodilo dieťa, opäť som mal niečo, čo som mohol milovať. Predtým som mal v sebe veľa nenávisti, ale odrazu som svoju energiu upriamil na lásku, ktorú som cítil k môjmu dieťaťu a bol som z toho zmätený, pretože v tom hnutí bolo celé moje Ja — moja identita, moja moc a sláva. Hoci som nebol pripravený vzdať sa toho všetkého, zároveň som sa do určitej miery stiahol. Prestal som chodiť do ulíc, prestal som páchať násilnosti a otvoril som si obchod s hudbou. Chcel som ostať súčasťou hnutia tým, že budem predávať hudbu *white power*, ale už som nechcel chodiť do ulíc a vystavovať seba a svoju rodinu nebezpečenstvu. Tak som teda začal predávať hudbu *white power*, ale nechcel som ťahať peniaze iba od kamarátov, a tak mi napadlo brať peniaze aj od nepriateľov. Začal som predávať hip-hop, punk rock aj heavy metal a nikdy som nepredpokladal, čo sa udeje — začal som sa stretávať s ľuďmi, ktorých som nenávidel. Prvýkrát v živote som sa začal rozprávať s černocho, so židmi a homosexuálmi. Začal som sa s nimi rozprávať, lebo som chcel byť

dobry podnikateľ a nechcel som ich z môjho obchodu odplasiť. Chcel som ich peniaze a oni sa vracali, aj keď vedeli, čo som zač. Začal som sa s nimi rozprávať a naraz som zistil, že majú v sebe rovnaké pocity, rovnaké základné potreby a prežívajú rovnaké radosti, hnev a obavy ako ja. A začal som ich mať rád. Ľudia, od ktorých som si to najmenej zaslúžil, mi prejavili súcit, keď som si to najmenej zaslúžil. Mohli sa so mnou hádať, mohli mi porozbíjať okná, postriekať steny, ublížiť mne alebo mojej rodine za všetko, čo som spravil. Ale nič také neurobili. Vždy sa ku mne správali slušne, hoci vedeli, kto som, pretože v tomto smere som bol veľmi známy. Možno videli vo mne niečo, čo som ani ja sám nevidel. Som presvedčený, že som nenávidel ľudí, pretože som nenávidel sám seba. Snažil som sa tú bolesť a nenávisť preniesť na iných, aby som ju ja sám nemusel viac prežívať.

Existuje teória, že radikáli sa stávajú radikálmi nie kvôli politickým presvedčeniam, ale preto, že nemajú kapacitu integrovať pozitívne a negatívne aspekty svojej osobnosti, a tak potrebujú premietiť tie negatívne stránky na niekoho iného.

Verím tomu. Naozaj tomu verím. Myslím si, že to vyjadruje podstatu. Väčšina ľudí, ktorých som poznal, ako napríklad najväčší rasisti či najoddanejší neonacisti, nemali ani poňatia o národnom socializme či politike. Je to tak, ako ste povedali — zobrali svoje zlé životné skúsenosti ako traumu, závislosť, zneužívanie či nízke sebavedomie a presunuli zodpovednosť za ne na iných, aby prekryli svoje vlastné pocity. Verím, že koreňom problému nie je ideológia rasizmu, ale bolesť, ktorú v sebe nosíme. Možno práve tí, ktorí páchali zločiny od svojich desiatich rokov, boli zanedbávanými, nemilovanými deťmi; možno ich rodičia boli závislí na drogách a toto je život, ktorý poznajú, a preto ich takéto skupiny priťahujú. Určite tam nájdete aj takýchto ľudí. Ale nájdete tam aj takých, ako som ja, ktorí pochádzajú z dobrých rodín, bez zneužívania, drog či alkoholu. Moja rodina ma mala rada. Ale až teraz som schopný pochopiť, že ich neustála zaneprázdnenosť nebola prejavom nezáujmu o mňa — boli jednoducho imigrantmi, ktorí sa snažili zabezpečiť svoju rodinu.

Kniha, ktorú ste napísali, popisovala mnohé násilnosti, za ktoré by ste mali byť stíhaný. Boli ste niekedy odsúdený za to, čo ste spáchali?

Bol som niekoľkokrát zatknutý za pouličné bitky. Zobrali ma do miestnej väznice, kde ma držali niekoľko hodín. Najdlhšie som pobudol vo väzbe okolo osem hodín. Našťastie pre mňa. Alebo možno aj nanešťastie — možno by mi to pomohlo zmeniť sa skôr. Nikdy som ale nebol odsúdený za tie naozaj zlé bitky, ktorých som sa zúčastnil.

A čo šírenie propagandy?

To nebolo nelegálne. V USA môžete mávať pred policajtom hákovým krížom a môžete povedať, čo len chcete. Neexistujú zákony zakazujúce nenávistnú reč. Existujú iba zákony, ktoré sa zaoberajú zločinmi z nenávisťou. Ak niekomu pošlem nenávistnú SMS správu preto, že je čierny, žid alebo homosexuál, môžu ma odsúdiť alebo potrestať za zločin z nenávisťou. Mnohokrát som to aj spravil, ale nikdy ma za to nestíhali.

OBR. 7: Christian Picciolini (v strede) so svojou kapelou Final Solution na koncerte vo Weimare v roku 1992. Foto: archív autora

Nie je teda nelegálne šíriť rasistickú ideológiu či myšlienky bielej nadradenosti?

Nie, v USA nie, čo možno vysvetľuje niektoré naše súčasné problémy.

Nepovažujete v tomto konkrétnom prípade slobodu slova ako jeden z hlavných pilierov demokracie skôr za jej slabosť? Kde by mali byť hranice?

Veľmi silno verím v slobodu slova. Je skvelé, že moja krajina dáva ľuďom slobodu myslieť si a povedať čokoľvek. Rešpektujem právo ľudí veriť v čokoľvek, čo uznajú za vhodné, ale verím, že existuje istá hranica. Ak túto hranicu prekročíme a to, čo povieme, negatívne ovplyvní iných ľudí (ak na niekoho začnem vrieskať, zavalím ho rasistickými poznámkami a vyvolám tak u neho strach z napadnutia), vtedy už podľa mňa prekračujem hranicu a malo by to byť protizákonné. Pretože slová majú tiež dôsledky. Ale protizákonné to nie je, pokiaľ toho človeka nenapadnem fyzicky. Aj preto môže náš prezident hovoriť niektoré veci, ktoré hovorí.

Je podľa vás proces deradikalizácie nezvratný? Viete si predstaviť, že by ste sa k tejto ideológii vrátili?

Myslím si, že ľudia sa môžu deradikalizovať a znovu sa stať radikálmi. Ak nemajú dostatočnú záchytnú sieť a podporu, určite áno. Mnohým som pomáhal opúšťať nenávistné skupiny a pokiaľ nie sme opatrní a pokiaľ im neposkytneme dostatočný systém podpory, je celkom možné, že sa vrátia naspäť. Ak napríklad stratia prácu a na ich miesto zoberú povedzme niekoho inej národnosti, to ich nahnevá a bez správnej podpory sú naspäť. Ja osobne som sa však nikdy nechcel vrátiť — odísť bolo to najlepšie rozhodnutie, aké som kedy urobil.

Vaše súčasné aktivity vás asi nerobia príliš obľúbeným medzi neonacistami. Bojíte sa o svoju bezpečnosť?

Nie, nie som obľúbený. Ale ani sa nebojím, iba som opatrný. Výhražné emaily dostávam neustále, asi tak tri až štyri denne, ale v poslednom čase je to skôr desať až dvanásť denne a zaujímavé je, že väčšina týchto hrozieb prichádza z Ruska. Ale v istom období môjho života som bol ochotný vystaviť sa nebezpečenstvu pre veľmi zlú vec, takže teraz som ochotný ohroziť svoj život pre niečo, čo považujem za veľmi prospešné — pomáhať iným ľuďom. A tiež si uvedomujem, že mám istú zodpovednosť — že musím splatiť svoje dlhy. Som ochotný riskovať, pretože toho musím veľa naprávať. To si uvedomujem. Cítim veľa hanby a viny za veci, ktoré som vykonal pred tridsiatimi rokmi. Keďže som jeden z mála ľudí na svete, ktorí si prešli takouto skúsenosťou a teraz o nej hovoria, cítim zodpovednosť a potrebu urobiť všetko pre to, aby som vzdelával ľudí. Pomáhal som vytvárať túto nenávisť a teraz je mojou zodpovednosťou odstrániť ju.

Čo môžu rodičia urobiť, aby ich deti nedopadli tak ako vy?

Rodičia potrebujú svojim deťom vstúpiť empatiu odo dňa, kedy sa narodila. Môže to znamenať, že ich zapíšu na školu, ktorú navštevujú deti rôznych národností, aby boli vystavené rôznym kultúram a nemuseli sa ich báť. Alebo im jednoducho môžu variť jedlo či ísť s nimi do reštaurácií, ktoré varia jedlo rôznych etník. Pretože ak budú od malička vyrastať s indickou, mexickou či japonskou kuchyňou, nebudú sa tak báť iných ľudí — zažijú a zvyknú si na rozmanitosť v jedle. Myslím si, že ako rodičia by sme skutočne mali deti učiť empatii. Aké je cítiť bolesť iných? Aké je byť v koži toho druhého? Pretože ak pochádzame z privilegovanej pozície, často nemyslíme na ľudí, ktorí túto pozíciu nemajú. Považujeme to za samozrejmé. Ak sme chudobní, cítime nenávisť voči tým, ktorí peniaze majú. Ale musíme sa snažiť porozumieť každému. Ak máte peniaze, neznamená to, že ste zlí. Ak ste chudobní, neznamená to, že ste zlí. Musíme sa snažiť pochopiť ľudí.

Učitelia sú ďalšou skupinou ľudí, ktorá má veľký vplyv na deti a mládež. Čo by mohli urobiť oni, aby zabránili radikalizácii?

Učitelia potrebujú vystavovať deti rozmanitosti a tiež im dať príležitosť spoznať, čo sa dialo počas holokaustu — možno tak, že im dajú možnosť stretnúť sa s tými, ktorí holokaust prežili. To je to, čo počas svojej práce robím aj ja. Keď pracujem s ľuďmi a snažím sa ich vytiahnuť z nenávisťných skupín, nikdy s nimi nepolemizujem o ich ideológii. Nikdy o nej ani nehovorím. Pretože viem, že keď im začnem protirečiť, iba sa nahnevajú a vzájomne nás to vzdiali. Ale počúvam, a keď ich počúvam, ani si to neuvedomujú, ale vždy mi prezradia, čo im v živote chýbalo a viedlo ich touto cestou. Pretože rasizmus je barlička — tomu naozaj verím. Je to spôsob, ako viniť niekoho iného za moje vlastné problémy, hoci som si možno tie problémy spôsobil sám. Keď ich počúvam, často mi hovoria, že im niekto z menšiny zobral prácu len preto, že bol menšinou. No možno tento človek nemá dostatočné vzdelanie či zručnosti, aby danú prácu robil a jednoducho bol nahradený niekým, kto tieto zručnosti má. A tak sa mu snažím nájsť rekvalifikačný kurz, vzdelávanie, poradenstvo, koučing, odstránenie tetovania... Čokoľvek, čo mu pomôže cítiť sa lepšie. Pretože keď sa cítia lepšie, cítia sa byť celistvejšími a potom nemusia viniť niekoho iného za svoje problémy. Odrazu majú nástroje na to, aby zabezpečili svoje rodiny a potom aj ideológia a rasizmus väčšinou odznejú. Ak by sme ale začali

ideológiou, nikdy by sme sa nedostali do bodu, kedy by som im mohol pomôcť. Je to viac o počúvaní, ako o predpisovaní riešení. Neprídem len tak k niekomu a nepoviem mu: „*Mýliš sa. Mal by si robiť to a to, aby ti bolo lepšie.*“ Myslím si, že toto učitelia často robia. Hovoria: „*Toto sa musíš naučiť a naučíš sa to takto.*“ Ale nie každý sa učí rovnakým spôsobom. Všetci sme jedineční — niekto je viac vizuálny, niekto viac logický či praktický. Myslím si, že ako učitelia musíme viac počúvať — najmä mladých ľudí, pretože oni chcú, aby sme ich počúvali, nie im kázali. Mali by sme ich počúvať a potom podporovať ich vášeň od ranej mladosti, aby vedeli, že v nás dospelých majú spojencov a sprievodcov. Je dobré, ak ich nenútime robiť veci určitým spôsobom, dovoľujeme im, aby si navrhli vlastný spôsob učenia sa a iba im hovoríme: „*Dobre, ako ti v tom môžem pomôcť?*“ A pokiaľ je vášeň študentov nasmerovaná pozitívne, mali by sme sa im snažiť všemožne pomáhať. Pretože ak nájdú svoju vášeň, potom sa lepšie učia, lepšie cítia a lepšie sa správajú k iným, pretože sú sebaistejší.

Čo by najviac pomohlo vám, keď ste boli na strednej škole? Čo mohli učitelia urobiť, aby vám pomohli?

Presne to, čo som práve povedal. Bol som dobrý v športoch, išlo mi kreslenie, miloval som hudbu. Keď som bol úplne malý, zvykol som si v predzáhradke svojich starých rodičov otvoriť vlastný obchodík — predával som svoje kresby či jedlo, ktoré starká navarila. Ak by ma možno v tom čase niekto podporil, mohol som rozvíjať svoju vášeň týmto smerom. Namiesto toho mi učitelia iba hovorili: „*To, v čo veríš, je nesprávne a hlúpe. Nemal by si to robiť.*“ A moja reakcia bola: „*Nie som hlúpy a mám pravdu. Vy ste hlúpi a nemáte pravdu a to, čo mi zakazujete, budem robiť ešte viac.*“

To, čo hovoríte, ma privádza k ďalšej otázke. V súčasnosti prebieha na Slovensku diskusia o tom, ako sa vyrovnáť s extrémizmom. Mali by sme týchto ľudí ignorovať a vôbec sa s nimi nerozprávať? Alebo by sme im mali ponúkať protiargumenty?

Myslím si, že ich potrebujeme odzbrojiť láskou. Viem, že to asi znie vážne divne a pomyslíte si: „*Ja ich nechcem mať rád, lebo sú zlí a robia odporné veci.*“ Ale takmer každý, s kým som sa rozprával, vrátane mňa samého, sa začal meniť v momente, keď mu ľudia, ktorých nenávidel, začali prejavovať súcit. Keď ľudia, ktorých som nenávidel, nezaútočili naspäť, ale povedali: „*Chápeš, prečo to robíš, ale ako ti môžem pomôcť? Čo môžem urobiť, aby sme zbúrali tento múr?*“ Namiesto toho, aby hovorili: „*To nemôžeš robiť, je to nesprávne.*“ Potrebujeme ich odzbrojiť láskou a súcitom. Mali by sme ísť na ich zhromaždenia a namiesto toho, aby sme do nich hádzali kamene, mali by sme ich objať a povedať: „*Chápeš tvoju bolesť — skúsme to vyriešiť spoločne. Ako môžeme dosiahnuť zhodu?*“ A oni odrazu nerozumejú. Sú zmätení a odrazu je ťažké nenávidieť niekoho, kto ťa má rád. Je jednoduché nenávidieť niekoho, kto ťa nenávidí. Je jednoduché nenávidieť niekoho, koho nepoznáš. Ale je skutočne ťažké mať rád, lebo riskuješ, že niečo stratíš.

Ľudia v ľavom politickom spektre sú často rovnako násilní ako ľudia vpravo. Ale musíme si uvedomiť, že to nie je kontinuum, ale kruh. Ak sa človek stane dostatočne extrémnym, stretnete sa a stanete sa rovnakým človekom ako ten na druhej strane. To však nie je cesta. Môžeme zapáľovať mestá či biť neonacistov, ale to nič nerieši. Iba to ľudí ešte viac rozdeľuje. Je načase vyskúšať niečo iné. Vyskúšajme pochopenie a lásku. Pokúsme sa meniť ľudí okolo seba. Môžem zmeniť moju rodinu a kamarátov, mojich kolegov, dokážem im ponúknuť inú perspektívu.

A hádam aj oni potom zmenia niekoho iného. Každá generácia sa potrebuje učiť, ako zaobchádzať s inými ľuďmi s rešpektom.

Keď sa rozprávate s deťmi v školách, čo sa vás najčastejšie pýtajú?

To závisí od veku. Často sa ma pýtajú, aké mám vzťahy s rodinou — mojimi synmi, bývalou ženou, s mojimi rodičmi. Niekedy sa ma pýtajú, čo znamenajú moje tetovania. A čím sú mladšie, tým zaujímavejšie a hlbšie otázky sa pýtajú. Jeden možno štrnásťročný chlapec sa ma spýtal: „Môj dobrý kamarát smeruje tam, kde si bol ty. Čo mu môžem povedať, aby to nerobil?“ Majú obavy. Nechcú stratiť svojich kamarátov. Nechcú byť týmto smerom ovplyvnení svojimi kamarátmi. Niektoré deti sú obklopené láskou a nevedia si predstaviť, že by takéto veci počúvali či robili.

A čo mladí ľudia, ktorí sa vydali cestou rasizmu a nenávisť? Vnímajú vás ako hrdinu či zradcu?

Zakaždým, keď rozprávam pred sálou plnou študentov, mám v publiku aj nejakých rasistov a skinheadov. Včera som tam mal napríklad tri decká, ktoré boli skinheadmi. Po mojej prednáške ku mne prišli a chceli sa so mnou odfotografovať. Jeden z nich vytiahol svoj mobil a na ploche mal veľký hákový kríž. Tváril som sa, že som si to nevšimol. Keď sme sa spolu fotili, jednému z nich som pošepol do ucha: „Ty a ja máme toho veľa spoločného, však?“ A on odvetil: „Hej!“ A tak som požiadal ich učiteľku, či by som sa s nimi mohol ísť na pol hodinu poprechádzať. Rozprávali sme sa a ja som im povedal: „Chápem, čo cítite. Ja som to cítil podobne. Myslel som si, že som najmúdrejší. Ale život vás naučí. A niekedy potrebujete byť týmto lekciám otvorení.“ Ku koncu nášho polhodinového rozhovoru mi povedali: „Asi už nechceme nenávidieť.“ A po dnešnej prednáške ku mne prišla učiteľka a ukázala na tri deti, ktoré so mnou chceli hovoriť, ale hanbili sa prísť, no mali blízko ku skinheadom. Šiel som za nimi a spýtal som sa ich: „Chalani, môžem sa s vami odfotografovať?“ Boli trochu nervózni, ale súhlasili. Odfotil som sa s nimi a urobil som to isté ako deň predtým — zašepkal som im do ucha: „Máme toho veľa spoločného, však?“ A jeden z nich povedal: „Hej!“ Ja som odvetil: „Chápem, že ste zapálení pre vec. Ale nezabúdajte na to, že ja som jedným z tých, kto vytvoril tieto klamstvá, ktorým veríte. Len si dávajte pozor, čomu veríte a nikomu neubližujte, lebo v konečnom dôsledku ublížite sami sebe. A ak by ste sa niekedy chceli porozprávať, napíšte mi.“ Dal som ich učiteľke jednu z mojich kníh a povedal som jej: „Dajte ju, prosím, prečítať tým chlapcom.“ A tí chalani sa vrátili a požiadali ma o podpis. Je veľmi dôležité rozprávať sa s mladými ľuďmi a nie na nich útočiť.

To, že ste prešli podobnou cestou ako oni, vám v ich očiach pravdepodobne pridáva na dôveryhodnosti.

Áno, myslím si, že aj preto som vo svojej práci s nimi veľmi úspešný. Pretože som nimi bol. Rozumiem tomu, čo hovoria a rozumiem spôsobu, akým premýšľajú. Chápem, prečo sa k tomuto hnutiu pridali, prečo v ňom zotrávajú aj prečo ho opúšťajú. Asi máte pravdu. Myslím si, že je dôležité mať okolo seba tím ľudí, ktorí so mnou pracujú, ale ja som ten, kto stavia mosty. Ja som ten, kto nadviaže prvý kontakt a povie: „Chápem. Poďme sa na to pozrieť, či na tom môžeme spoločne pracovať. Či sa na vec môžeme pozrieť z trochu inej perspektívy.“ Zvyšok urobia iní ľudia v tíme, ale ja ostávam v pozadí ako mentor. A mladí ľudia mi dôverujú, hoci niekedy ma aj nenávidia, pretože som v ich očiach zradca. Ale vedia, čo som zažil. Môj príbeh je dosť pôsobivý. Nie som nejaký chlapík, ktorý bol skinheadom rok a potom odišiel. Urobil som mnoho vecí, ktoré boli naozaj radikálne. Nikto nemôže povedať, že som klamár. Môžu ma nazvať zradcom, lebo som

odišiel, ale vedia, že keď som bol v hnutí, bol som skutočne zapálený. A voči tomu majú aspoň trochu rešpekt. A to mi u nich otvára dvere.

Existujú experti, ktorí sú presvedčení, že exit („únikové“, pozn. prekl.) programy by nemali viesť bývalí neonacisti, ale skôr psychológovia a sociálni pracovníci, ktorí majú na to vzdelanie a výcvik...

Prečo? Mám okolo seba psychológov a sociálnych pracovníkov a konzultujem s nimi prípad, pokiaľ sa vyskytne u klienta psychická porucha. Ale, úprimne povedané, vo svojom živote som urobil viac v oblasti deradikalizácie ako ktorýkoľvek psychológ, ktorého poznám. Ľudia, ktorí sú odborníkmi na extrémizmus a terorizmus, nikoho nikdy nederadikalizovali. Nikdy nikoho neodviedli z nenávistných hnutí. Nie som školený psychológ a ani sa naňho nehrám. Ale so svojím sedliackym rozumom robím to isté, čo oni: počúvam, navrhujem riešenia, snažím sa meniť pohľad na vec tým, že kladiem otázky. Pre FBI som vyvinul intervenčný program. Pracoval som vo výskumných štúdiách s psychológmi a oni sa ma pýtali na môj postup, aby ho mohli využívať aj oni. Nikdy mi žiadny profesionál nepovedal: „Robíš to úplne nesprávne.“

Keď k vám príde skinhead alebo vám zatelefonuje s tým, že chce odísť, čo nasleduje?

V prvom rade si overím, či skutočne odísť chce. Pretože niekedy ku mne prichádzajú ľudia s inými zámermi. Napríklad: „Pobil som sa s kamarátmi a teraz ma chcú zabiť.“ A tento človek v skutočnosti nechce zmeniť svoju ideológiu — iba odo mňa chce, aby som ho vytiahol z problémov. Ja mu, samozrejme, pomôžem, ale budeme spolu pracovať aj na tej ideológii. Ale úplne prvá vec je, že poviem: „Povedz mi, čo sa deje.“ A potom som jednoducho ticho. Dokonca sa ani nepýtam žiadne otázky a ak nastane nepríjemné ticho, iba čakám. To ho obyčajne odzbrojí — cíti, že by mal niečo povedať, a tak sa otvorí a hovorí viac a viac. Keď už mám dostatok informácií, potom viem, ako s nimi pokračovať. Pretože každý je iný — niekto je „tvrďas“, niekto hanblivý, niekto egocentrický. Zhodnotím, čo je narušené, čo chýba... Veľmi často majú problémy s otcom — hlavne muži a chlapi. A tak sa ich pýtam na ich vzťah s otcom a takmer vždy povedia: „Nikdy nebol súčasťou našej rodiny; nevychádzame spolu dobre; myslím si, že je slaboch; často ma bil...“ A potom viem, že tento človek potrebuje poradenstvo. Potrebuje sa rozprávať a potrebuje pochopiť, že svoje pocity voči otcovi nepotrebuje vyjadrovať voči iným ľuďom. Ale každý je iný.

Môžete mi dať nejaký príklad vašej práce s klientom?

V New Yorku bol chlapík, ktorý si prečítal moju knihu a napísal mi mail, v ktorom stálo: „Mám nejaké otázky ohľadom vašej knihy. Nejaké veci mi tam nedávajú zmysel.“ Hral sa na „tvrďasa“. A tak som mu navrhol, aby sme sa porozprávali cez telefón. Asi tak pri treťom telefonáte mi povedal: „Dnes som videl v parku modliť sa moslima a chcel som ho kopnúť do hlavy.“ A tak som mu povedal: „Zajtra prídem do New Yorku, môžete si vziať v práci deň voľna?“ On súhlasil. Na ďalší deň sme sa stretli, rozprávali sme sa a po tom, ako som ho vypočul, opýtal som sa ho: „Stretol si niekedy nejakého moslima? Rozprával si sa niekedy s nejakým? Mal si niekedy kamaráta moslima?“ A on na to: „Nie, prečo by som to robil? Veď ich nenávidím.“ Tak som išiel do vedľajšej miestnosti, zatelefonoval som do miestnej mešity a imámovi som povedal, že tu mám kresťana, ktorý by sa rád dozvedel niečo viac o jeho viere. Imám nás pozval, aby sme prišli, ale mal iba pätnásť minút, lebo sa musel pripravovať na modlitby. A tak som povedal tomu chlapíkovi: „Poď do auta, pôjdeme sa naobedovať.“ V polovici cesty som mu povedal, že pred obedom sa ešte potrebujem zastaviť

v mešite. Začal byť veľmi nervóznym, začal sa potiť a nadávať, chcel, aby som otočil auto, no nakoniec povedal: „Dobre, v poriadku, ale ja s ním hovoriť nebudem.“ Keď sme tam prišli, imám nás privítal. Bol to veľmi príjemný človek a rozprával sa s nami tri hodiny. Rozprávali sme sa o náboženstve, osobných témach, vymieňali sme si vtipy o Chuckovi Norrisovi a ten chlapík si uvedomil, že jeho viera nie je až taká odlišná od viery moslimov — že takisto hovoria o Ježišovi a rovnako hovoria o súcite. Objímali sa a všetci sme plakali. Bolo veľmi dojemné sledovať tohto dospelého muža, bývalého vojaka zraneného v Afganistane, ako teraz objíma človeka, ktorého chcel pred pár dňami kopnúť do hlavy. Tento človek je stále kresťanom, ale keď sa v mešite konajú rodinné stretnutia, prichádza tam aj so ženou a dcérou.

Nenávidíme ľudí, ktorých nepoznáme. Chcem, aby ľudia stretli tých, ktorých nenávidia. Pretože keď niekoho stretnete, stane sa z neho ľudská bytosť. Predtým boli preňho moslimovia ako odpadky, ktoré môže odhodiť. Nenávidel ich, lebo neboli skutoční. Ale v momente, kedy sa stali reálnymi, v momente, kedy viedol rozhovor s niekým, kto bol súcitiacou bytosťou a nie s niekým, kto by sa s ním hádal, začal sa cítiť hlúpo, lebo si uvedomil, že predstava, ktorú mal o týchto ľuďoch v hlave, je nesprávna. A teraz ich už nemôže nenávidieť. A som rád, že aj teraz po roku chodí s imámom z času na čas na obed.

Aké sú najväčšie prekážky, ktorým čelia ľudia odchádzajúci z radikálnych skupín?

Myslím si, že najťažšie je zanechať za sebou svoju identitu. Niekedy pracujem s ľuďmi, ktorí úplne stratili vieru v túto ideológiu, ale aj tak sa tetujú, zúčastňujú sa na násilnostiach a stretávajú sa s tými istými ľuďmi, pretože nechcú začínať znova od začiatku. Je ťažké začínať znova od začiatku. Keď máte dvadsaťpäť rokov a uvedomíte si, že váš život je otrasný, pretože ste do niečoho takéhto namočený, je niekedy ťažšie začať odznova, ako zotrvať v tom a cítiť sa mizerne. Je náročné prudko zmeniť smer. Keď sa človek angažuje v takomto hnutí, všetko ostatné zanechá za sebou: milujúcu rodinu, koníčky, priateľov. Pretože ak ste súčasťou takejto skupiny, nemôžete mať okolo seba ľudí, ktorí veria v niečo iné ako vy. To je neprijateľné. A ak chcete odísť, musíte to nechať za sebou a začať odznova. Je to cesta od bezmocnosti k veľkej moci — potom je cesta späť k bezmocnosti veľmi ťažká. Niekedy je problémom bezpečnosť — niekedy títo ľudia ostanú žiť v rovnakej štvrti ako ich starí kamaráti, pretože nemajú prostriedky na presťahovanie, alebo sú tam viazaní prácou. A v niektorých oblastiach je nedostatok podporných služieb a je náročné nájsť terapeuta či rekvalifikačný kurz.

Koľko ľudí sa s vami už skontaktovalo a prosilo vás o pomoc či radu pri odchode z radikálnych skupín?

Nemám presné čísla, ale dostávam jeden až dva emaily denne. Niektorí sa chcú iba opýtať pár otázok, iní sú skutočne zaangažovaní a radikalizovaní a musím za nimi vycestovať. Sú to prevažne ľudia z USA a Kanady. Keď sme začínali, mali sme pomer ľudí, ktorí sami chceli odísť a pomer rodín, ktoré sa strachovali o svoje deti, 50 : 50. V poslednom čase ma kontaktuje viac rodičov, ktorí sa obávajú o svoje deti. V súčasnosti pracujem asi na dvadsiatke prípadov.

Je možné nejako pomôcť radikalizovanému človeku, aj keď sám o to nemá záujem a o pomoc vás požiadajú jeho blízki?

Samozrejme. Práve pracujem na prípade 17-ročného dievčaťa na Floride, ktoré tvorilo nacistické propagandistické videá na YouTube a začalo byť veľmi známe. Naverboval ju jej priateľ, ktorého spoznala cez internet. Jej rodičia ma oslovili, lebo vedeli, čomu sa venuje, mali o ňu strach a nevedeli, kto je jej priateľ. Mal na ňu veľký vplyv napriek tomu, že sa nikdy nestretli a rodičia vedeli iba to, že je zo štátu Idaho a má 23 rokov. A tak som im ponúkol pomoc. Požiadal som ich o všetky informácie o ich dcére a jej priateľovi a začal som sa týmto prípadom zaoberať. Trvalo mi dva mesiace, kým som zistil, že jej priateľ nemá 23 rokov, ale 35 a nepochádza z Idaha, ale z Ruska. Podobným spôsobom sa nakontaktoval na desiatky neplnoletých dievčat, stal sa ich priateľom cez internet a tlačil na ne, aby mu posielali nahé fotografie a videá, keďže majú spolu vzťah. Týmto materiálom ich následne vydieral, keď chceli vzťah s ním ukončiť. Keď som ju jemne konfrontoval s tým, že jej priateľ, ktorého miluje, je niekto úplne iný, neverila mi, myslela si, že jej klamem a spojil som sa s jej rodičmi, aby som jej vzťah prekazil. Dal som jej však všetky dôkazy, ktoré som získal a do hodiny boli všetky moje stránky heknuté, vyhrážali sa mi smrťou. S týmto dievčaťom naďalej pracujem, iba veľmi ťažko prijíma nové informácie, takže potrebuje čas. Je zaujímavé, že pred kamerou pôsobí veľmi sebavedomo, pritom v skutočnosti trpí sociálnou fóbiou, a keď sa s ňou rozprávate, nedokáže vám ani pozrieť do očí. Ale zobral som ju na návštevu 95-ročnej ženy, ktorá prežila Osviečením a to jej zmenilo pohľad na svet. Začala spochybňovať niektoré aspekty svojej ideológie, prestala sa kontaktovať so svojimi kamarátmi, zrušila svoj YouTube kanál a hoci je ešte veľkou podporovateľkou Trumpa, aspoň už nie je neonacistkou.

Aká je miera úspešnosti vašej práce?

Ak so mnou neprestanú komunikovať, miera úspešnosti je takmer 100 %.

Je to vaše zamestnanie na plný úväzok?

Nie, robím to dobrovoľnícky, nie som za to platený. Všetky výdavky si platím z vlastného vrecka. Je to moje hobby. Cítim veľkú zodpovednosť a budem v tom pokračovať dovtedy, kým si to budem môcť dovoliť.

Dostáva vaša organizácia podporu zo štátu?

Niekoľko mesiacov pred prezidentskými voľbami v USA (2017) sme požiadali o grant od Oddelenia vnútornej bezpečnosti, aby sme mohli vyvinúť online intervenčný program. Chceli sme pomocou kľúčových slov vyhľadávať ľudí na Twitteri a potom sa s nimi skontaktovať, pretože doteraz sme vždy pracovali iba s ľuďmi, ktorí sami vyvinuli iniciatívu a skontaktovali sa s nami. Nemali sme dostatok ľudí na to, aby sme ich sami vyhľadávali a oslovovali. Dostali sme grant na 400 000 dolárov, aby sme tento program rozbehli. Dva týždne po schválení sme dostali oznam: „Gratulujeme! Boli ste vybraní, peniaze môžete očakávať o niekoľko týždňov.“ Ale pár dní na to Donald Trump poskytol vyhlásenie, že sa chystajú premenovať Program proti násilnému extrémizmu na Program proti islamskému extrémizmu, a tým pádom sa nebudú naďalej zameriavať na ultrapravicové neonacistické skupiny. Jediné teroristické hrozby, ktorými sa budú zaoberať, či už v zahraničí alebo na domácej pôde, budú islamské teroristické skupiny. Grant nám bol odobratý. Nová vláda je presvedčená, že ultrapravicové skupiny nie sú hrozbou,

i keď neonacisti zabijú v USA oveľa viac ľudí než akákoľvek iná domáca či zahraničná teroristická skupina. Trikrát viac. Tento stav je znepokojujúci. Odkedy máme nového prezidenta, môžeme pozorovať nárast rasovo motivovaných zločinov, ale taktiež došlo k nárastu počtu ľudí, ktorí sa na nás obrátili s prosbou o pomoc.

Ak sa pozrieme na situáciu vo svete — Trump, Brexit, Le Penn vo Francúzsku, Rakúsko, Kotleba na Slovensku — kam to podľa vás smeruje?

Myslím si, že je to jednoznačné. Všade sa to posúva k ultrapravicu. Máme tendenciu sa izolovať — tvrdíme, že naša krajina je naša — nechceme tu nikoho iného. Neprekvapilo by ma, ak by sa za pár rokov Európska únia rozpadla, pretože ľudia z nej chcú vystúpiť. Neprekvapilo by ma, ak by takmer každá európska krajina smerovala k ultrapravicu. Obávam sa, že sa dožijeme veľkej celosvetovej koalície ultrapravice. A myslím si, že budeme mať veľké problémy. Celý svet bude mať veľké problémy.

Odkiaľ pramení tento príklon k ultrapravicovej ideológii?

Myslím si, že sme v zúfalej situácii. To isté sa udialo počas druhej svetovej vojny. Mali sme židovskú utečeneckú krízu a USA Židov neprijalo. Bolo vydané nariadenie, že neprijímame Židov. Dozvedali sme sa o krutostiach, ktoré sa diali v Nemecku a Rusku a nič sme nespravili. Teraz počujeme o krutostiach, ktoré sa dejú v Sýrii a znova nič nerobíme. Do veľkej miery ich spôsobujeme. Ale dúfam, že jedného dňa si uvedomíme naše chyby. Dnes ľudia obviňujú imigrantov z toho, že im berú prácu. Obviňujú tých nesprávnych. Je pravda, že fabriky sa zatvárajú, v niektorých častiach USA sú bieli ľudia chudobní a nezamestnaní a boli ignorovaní a nikto sa ich problémom nevenoval. Ale príčinou ich problémov nie sú imigranti ani moslimovia, ani utečenci. Sú to ich komunity, vláda a korporácie, ktoré sa na nich vykašľali.

Na Slovensku bola diskusia o zavedení povinných návštev škôl do koncentračných táborov.

Myslíte si, že podobné snahy pomáhajú?

Áno, myslím si, že by mohli. Ale nemyslím si, že by mali byť povinné. Učitelia na školách by mali sami prevziať iniciatívu. Nemalo by to byť dané príkazom zhora. Ale akékoľvek prehĺbenie vedomostí na túto tému pomáha. Možno by učitelia mohli zobrať študentov ako dobrovoľníkov do rómskych osád, aby si uvedomili, že ľudia páchajú zločiny vtedy, keď nemajú iné príležitosti. Nikto im nedá prácu, nikto si v ich osade nezriadi podnikanie. Ak dáte zvieru do klietky na dostatočne dlhý čas, začne byť zúrivé. A začne robiť čokoľvek, aby prežilo a zabezpečilo svoju rodinu. Páchajú zločiny rovnako ako Afroameričania v USA, pretože ich štvrte sú ako väzenia bez múrov. A nikto im nepomôže dostať sa von — nikto im nedá príležitosť na lepší život.

Napriek všetkému, čo ste povedali, mi pripadáte ako optimista...

Som optimista, musím byť. Mám nádej. Skutočne verím, že medzi ľuďmi na tejto planéte je viac dobrých ako tých zlých. A aj tých zlých ľudí by som nenazval zlými — väčšina z nich má jednoducho strach. Myslím si, že nenávisť sa rodí z nevedomosti. Strach je jej otec a izolácia jej matka. Ak ich spojíte dokopy, strach z neznámeho a našu izoláciu, potom sa ľudia utiekajú k nenávisti. Chcú viniť iných ľudí za svoje vlastné problémy.

Videl som to najhoršie v ľuďoch a tiež som videl tých istých ľudí robiť úplne skvelé veci. Každý v našej organizácii je bývalý extrémista. Všetci sme už dvadsať rokov vonku a všetci robíme skvelé veci. Poznám ľudí, ktorí mi hovoria: „Kedysi som každý víkend počúval tvoju hudbu a potom som išiel zmlátiť čiernych bezdomovcov.“ A teraz sú títo ľudia na doktorandskom štúdiu, majú skvelé životy a pomáhajú iným. Robia dobrovoľníkov v černošských getách. Videl som to najhoršie aj to najlepšie v tých istých ľuďoch. Viem, že zmena je možná.

Tento rozhovor vznikol vďaka Veľvyslanectvu USA na Slovensku, ktoré sprostredkovalo stretnutie.

TIPY PRE VÁS:

Christian Picciolini: Romantické násilie — spoveď amerického skinheada. Petit Press, 2017

Christian Picciolini: My descent into America's neo-Nazi movement & how I got out

Kult hákového križa (USA, 1998)

www.lifeafterhate.org

Hanif QADIR

Sila dialógu

FOTO: archív autora

Hanif QADIR

Narodil sa vo Veľkej Británii v rodine pakistanských prisťahovalcov. Strávil pokojné a šťastné detstvo na severe Anglicka. V dospelosti sa stal úspešným biznismenom. V roku 2002, počas vojny v Afganistane, pocítil potrebu pomáhať civilistom vo vojnu zmetanej krajine, a tak sa pridal do humanitárneho zboru Al Káidy. Po tom, ako na vlastné oči videl ľudí vlastného vierovyznania páchať zločiny a násilie, sa jeho odhodlanie stratilo. Vrátil sa naspäť do Veľkej Británie a vedie centrá na boj proti islamskému extrémizmu a deradikalizácii mládeže. Autor knihy Preventing and Countering Extremism and Terrorist Recruitment: A best practice guide.

Narodili ste sa a vyrastali vo Veľkej Británii. Odkiaľ pochádzali vaši rodičia?

Moji rodičia pochádzali z Kašmíru, je to územie medzi Indiou a Pakistanom. Dlhodobo tam pretrváva konflikt medzi týmito susediacimi krajinami. Jedna polovica Kašmíru v súčasnosti patrí Indii, tá druhá Pakistanu. Moji rodičia pochádzajú z pakistanskej časti Kašmíru. Môj otec prišiel do Veľkej Británie začiatkom 50. rokov a moja mama prišla v roku 1956. Ja som sa už vo Veľkej Británii narodil.

Aké ste mali detstvo? Ako sa k vám okolie správalo?

Mal som úplne úžasné detstvo. Nezažíval som žiadne predsudky či negatívne stereotypy. Počas môjho dospievania boli v okolí dokonca aj nazi skinheadi, ale nikdy sme s nimi nemali žiadne problémy. Štvrť, v ktorej som vyrastal, bola úplne biela. Moji rodičia nás vždy viedli k tomu, aby sme starších obyvateľov, ktorých sme stretávali, oslovovali „ujo“ a „teta“. Svojich susedov sme poznali a mali sme s nimi priateľské vzťahy. Moje detstvo bolo krásne. Mali sme mnoho kamarátov a cítil som vo svojom okolí veľkú podporu.

Žili sme aj v kontakte s moslimskou komunitou prisťahovalcov?

Boli sme prvou moslimskou rodinou v našej štvrti. Moji rodičia boli prví z našej rodiny, ktorí do Veľkej Británie prišli, takže žiadnu moslimskú komunitu sme na začiatku okolo seba nemali. Až neskôr začala narastať príchodom rozvetvenej rodiny a známych.

Držala sa vaša rodina tradícií a kultúry, ktorú si priniesla zo svojej rodnej krajiny?

Áno aj nie. V tom čase nebola naša kultúra príliš odlišná od britskej kultúry. Panovali tu pravidlá ako rešpekt voči starším ľuďom, žiadne vulgarizmy a nadávky a aj v britskej kultúre ste v tom čase potrebovali súhlas od rodičov, keď ste chceli s niekým randiť. Rozdiely neboli príliš výrazné a nemali sme s nimi žiadny problém. Dokonca som sa naučil rozprávať rečou mojich rodičov až vtedy, keď sme sa zo severného Anglicka presťahovali do Londýna, kde žilo viac prisťahovalcov z Ázie. Bol som vychovaný ako Brit, mal som iba bielych kamarátov a neskôr, keď som začal podnikáť, moji zákazníci a zamestnanci boli bieli Briti.

Máte pocit, že v súčasnosti je rozdiel medzi kultúrami väčší, a preto je príchod pre nových imigrantov náročnejší?

Je to ťažká otázka. My sme mali veľké šťastie, že sme vyrastali v prostredí, v ktorom sme cítili podporu a boli sme prijatí. Ale poznám tiež ľudí, ktorí v tom istom čase prežívali ťažké chvíle, lebo boli vystavení rasizmu. My sme sa s ničím takým nestretli. V tom čase bola na určitých miestach Veľkej Británie na vzostupe extrémna pravica, ale nie do takej miery ako teraz. Teraz je to o to ťažšie, že nás nevnímajú ako Aziatov, ale ako moslimov. A tak sa spochybňuje naša viera. Preto sú dnešné výzvy oveľa komplexnejšie. Táto zmena vnímania prišla po 11. septembri 2001. Pomaly sa vplazila a neustále silnie.

Máte osobné skúsenosti s rasizmom či predsudkami v súčasnosti?

Ja osobne nie. Vedome sa vyhýbam miestam, kde viem, že sa môžem dostať do problémov. Konkrétne do USA už necestujem, lebo by som sa tam necítil dobre. Ale poznám mnoho ľudí v mojej komunite, ktorí mali negatívne skúsenosti a potrebujú o tom hovoriť.

Dlhé roky ste vo Veľkej Británii podnikali, potom ste odišli do Afganistanu. Aká bola vaša motivácia urobiť tento krok?

Moja rola otca, manžela a člena rodiny si vyžadovala, aby som vybudoval stabilnú obchodnú firmu, aby som zabezpečil rodinu a uľahčil jej materiálne fungovanie. Ale keď som videl, čo sa deje v Afganistane, počul som o mŕtvych civilistoch a detských obetiach vojny, bolo ťažké len tak sedieť so založenými rukami. Predstavoval som si, že aj moje deti mohli byť v podobnej situácii. Ak by to boli moje deti, čo by umierali, chcel by som, aby sa iní iba prizerali a nič neurobili? Bol som silne emočne motivovaný niečo urobiť. Cítil som, že mám tu na svete väčšiu zodpovednosť ako človek, člen tejto spoločnosti. Ako moslim. A tak som sa začiatkom roka 2002 stal členom al-Káidy a ku koncu toho istého roku som vycestoval do Afganistanu.

Aké bolo vaše poslanie v Afganistane?

Ešte pred tým, ako som tam sám vycestoval, som do Afganistanu posielal kontajnery plné oblečenia, ako aj peniaze na financovanie dodávok jedla a iných vecí. Potom som tam išiel sám, aby som vyhľadal čo najviac detí, vdov, obetí vojny, ktoré by som odviezol do Kašmíru, lebo tam sme ešte stále vlastnili nehnuteľnosti. A tak som si povedal: „Konečne využijem náš veľký dom, najmem niekoho, kto sa bude o nich starať ako o vlastné deti.“ Bol som pripravený ísť do Afganistanu pomáhať a bojovať za správnu vec. Ale keď som tam prišiel, uvidel som úplne iný príbeh, ako som očakával a plánoval. A táto skúsenosť spochybnila všetky moje plány a predstavy.

Čo vás prinútilo prehodnotiť vaše plány?

Videl som deti — siroty, ktorých rodičov roztrhali americké bomby na kusy, videl som ľudí zmračených americkými vojakmi. Videl som utrpenie, k akému tam dochádzalo. Ale potom som bol svedkom toho, ako ľudia môjho vierovyznania verbovali 8 či 9-ročné deti a nasadzovali im samovražedné vesty. Odrazu som videl, ako ľudia mojej vlastnej viery páchali to isté násilie ako Američania. Stretol som sa s mnohými ľuďmi z Pakistanu, Afganistanu a iných moslimských krajín, ktorí sa voči iným moslimom správali s nenávisťou. A tak som s nimi hovoril: „Prečo toto robíte malým deťom? Vieme, že Američania zabíjajú deti a nevinných ľudí, ale prečo to robíte vy? Veď naše náboženstvo to zakazuje.“ A oni mi odpovedali: „Američania majú bombardéry a nám dal boh tieto deti.“ Bol som zmätený a začal som sám sebe klásť mnoho otázok: „Je možné, že moja vlastná viera niečo také dovoľuje? Dokážem to prijať?“ Cítil som, že to nie je správne. Keď som bol postavený pred túto realitu a sledoval som, ako sú malé deti využívané ako samovražední atentátnici, nedokázal som to prijať. Nedokázal som byť toho súčasťou. Veď predsa mojím primárnym cieľom, s ktorým som do Afganistanu išiel, bolo pomáhať deťom a obetiam vojny a zachraňovať ich. To, čo som ale videl a zažil, bolo pre mňa neprijateľné. Môj pôvodný plán bol nakúpiť zbrane pre seba a iných bojovníkov, ale našťastie som bol svedkom verbovania detí a tam začal môj vlastný ťažký vnútorný boj. Musel som urobiť veľmi závažné rozhodnutie, ktoré zvrátilo celý môj predchádzajúci plán a pohľad na vec.

OBR. 8: Keď som išiel do Afganistanu, mal som pred očami konkrétneho nepriateľa. Ale po príchode na miesto som si uvedomil, že ním nie je Američan, ale človek mojej viery, ktorého správanie nie je morálne. Zdroj foto: Wikimedia commons

Aký bol výsledok vášho vnútorného boja?

Bolo to nebezpečné rozhodnutie. Nemohol som odtiaľ len tak odkráčať, potreboval som o mojej skúsenosti hovoriť, a to v mnohých budilo nenávisť. Vrátil som sa naspäť domov — do Veľkej Británie a chcel som informovať moslimské komunity o tom, čo som zažil. Potreboval som hovoriť o frustrácii a dilemách, ktorým som čelil. Potreboval som im vysvetliť, ako moje emócie, moja viera a moje hodnoty boli zmanipulované až do takej miery, že som celý svoj predošlý život zanechal a odišiel som do Afganistanu. Keď som išiel do Afganistanu, mal som pred očami konkrétneho nepriateľa. Ale po príchode na miesto som si uvedomil, že ten nepriateľ je tu a teraz predo mnou. A nie je to Američan ani Brit, ale Arab či Čečenec, ktorého správanie nie je morálne a už vôbec nie je v súlade s vierou. A tak som mal na výber: *Zabijem týchto bojovníkov alebo sa s danou situáciou vysporiadam ináč?* Lebo niečo som musel urobiť. Musel som reagovať na to, čo som videl a zažil. Ale nech už som sa rozhodoval pre čokoľvek, vedel som, že sa chcem vrátiť naspäť do Veľkej Británie. Začal som si plne uvedomovať, že som tam zanechal moje vlastné deti, rodinu. Ak by som nevaroval moju rodinu a iných z mojej komunity o tom, čo sa tu deje, mnohí ďalší by ma mohli nasledovať a urobiť rovnakú chybu ako ja. Môj príchod do Británie bol sprevádzaný posttraumatickým stresom a bolo to veľmi, veľmi ťažké. Trvalo mi dlho, kým som sa vysporiadal so všetkým, čo som videl, čo som urobil a aj čo som chcel urobiť.

Bol odchod z Al-Káidy pre vás nebezpečný?

Áno, bolo to veľmi ťažký a nebezpečný odchod. A to nebezpečenstvo stále pretrváva kvôli práci, v ktorej naďalej pokračujem. O tom, čo som zažil, veľa rozprávam na verejnosti a som pravdepodobne jediný, kto sa odtiaľ vrátil a hovorí o tom otvorene. Poznám mnohých, ktorí sa z Afganistanu vrátili a odmietli o svojich skúsenostiach hovoriť. Chcú ostať v anonymite a bezpečí. Čo je smutné, lebo majú toho veľa čo povedať. Ich mlčanlivosť spôsobuje veľa problémov ďalším a ďalším mladým mužom a ženám. A násilie nikdy neutíchnie. Pred šiestimi rokmi mi hodili do domu zápalnú fľašu. Moje deti boli v tom čase doma, môj brat tam bol tiež, ja nie. Podarilo sa im utiecť zadným vchodom. Často dostávam výhražné správy, telefonáty, vždy budeme v nebezpečenstve.

Čo vám dáva motiváciu pokračovať? Vaša rodina je v nebezpečenstve, vy ste v nebezpečenstve, prečo to robíte?

Poháňa ma pohľad na ľudí a premeny, ktoré dokážem urobiť. A má na tom podiel aj moja viera — ak sa okolo nás deje zlo, potom máme z pohľadu viery povinnosť ho zastaviť. Ideológia extrémizmu nie je pre moslimský svet nič nové. Ľudia, ktorí sa nazývali moslimami, útočili na moslimov mnohé storočia. A sú pre islam oveľa väčším nepriateľom ako ktokoľvek iný. Preto nám náš Prorok (pokoj s ním) kázal, aby sme ich našli a zničili pred tým, ako oni zničia iných a vieru samotnú. Preto je mojím cieľom ochrániť mladých mužov a ženy, zabrániť extrémizmu, zabrániť teroristickým činom. Ak sa niečo udeje v našom okolí, prvá vec, za ktorú sa moslimovia modlia je: „Bože, prosím, nech to neurobil moslim.“ Boja sa totiž spätnej reakcie.

Tiež nechcem, aby ma moje deti vnímali ako niekoho, kto iba donekonečna zarába peniaze, ale ako človeka, ktorý robí niečo, čo je ušľachtilé a správne. Môj otec bol taký istý. A keď iní ľudia rozprávajú o mojom otcovi, cítim hrdosť. Myslím si, že jeho vzor je pre mňa tiež motiváciou. Motiváciou je pre mňa, keď vidím, ako sa mení život tých, s ktorými sa rozprávam. Keď vidím, ako sa rodiny opäť spájajú. Mier je dobrý, je nákazlivý.

Na čo ste sa zamerali po návrate do Veľkej Británie?

Zameral som sa na to, aby som v mojej komunite rozprával o nebezpečenstve extrémizmu. O manipulácii, ktorej sú vystavení mladí moslimovia. Už ma viac nezaujímalo, čo robia Američania — bolo to zlé, neprijateľné a neľudské. Ale nebolo v mojich silách to zmeniť. A tak som sa rozhodol, že budem pracovať s mladými mužmi a ženami, ktorí by sa mohli stať teroristami a samovražednými atentátnikmi. Po návrate do Veľkej Británie som predal svoju firmu a založil som mládežnícke centrum.

Ako vyzerá vaša práca s mladými ľuďmi?

Chodíme do zraniteľných mestských komunit, kde sú mladí ľudia vystavení nástrahám gangov, drog, alkoholu či prostitúcie a jednoducho sa s nimi rozprávame. Keď som bol mladý, tiež som bol zapletený do pouličného gangu. Preto si niekedy prisadnem a porozprávam sa s mladými mužmi, ktorí si na ulici súľajú cigaretu. Začnem sa s nimi rozprávať, poviem im: „Vedeli ste že ten tabak či drogy boli dopestované v Afganistane a Kašmíre? Počkajte, ukážem vám ako sa to správne robí...“ Zoberiem si od nich cigaretu a začnem sa s nimi rozprávať. A potom im ukážem naše mládežnícke centrum a poprosím ich, či by mi tú cigaretu nedali, že si ju chcem

vyfajčiť neskôr. Samozrejme, že ju potom zahodím, ale prvý kontakt som s nimi nadviazal. A nebol o tom, že k nim prídem a poviem im: „Nefajčíte, neberte drogy!“ Rozprávam sa s nimi o ich vzťahoch, o tom, ako vychádzajú s rodičmi, o škole. Mladí ľudia dnes už nie sú zvyknutí viesť osobné rozhovory s dospelými. A pritom dialóg je tá najdôležitejšia vec. Ak nemôžem s vami komunikovať a nedokážeme nájsť spoločnú tému, potom vás nedokážem ovplyvniť a vy nedokážete ovplyvniť mňa. Pokiaľ vám nezačnem dôverovať a vy nezačnete dôverovať mne, budeme sa rozprávať iba o prázdnych rečiach. Musíme nájsť nejakú spoločnú tému, aby som pochopil, aká je vaša cesta životom, čo vás trápi a kam sa chcete dostať. Pokiaľ pochopím vašu cestu a dokážem v nej nájsť podobnosti s mojou cestou, potom môžem povedať: „Rozumiem tomu, o čom hovoríte, viem, čo cítite.“ Potom sa môžeme vzájomne ovplyvňovať.

Je vaše centrum určené iba moslimskej mládeži?

Nie, je otvorené pre všetkých. Pokiaľ by ste prišli do štvrte, kde sídli naše mládežnícke centrum, videli by ste, že je to veľmi živé a rôznorodé spoločenstvo. Našli by ste tu množstvo imigrantov — Alžírcom, Poliakov, Číňanov, Slovákov, Somálcov, Rumunov, Pakistancov a tí všetci prichádzajú aj do nášho mládežníckeho centra. Ale je tu tiež šesť pouličných gangov, ktoré medzi sebou bojujú a niekedy sa medzi sebou aj zabíjajú. Keď ideme do ulíc a rozprávame sa s mladými ľuďmi o našom centre, prvá vec, ktorú si vyjasníme, je, že toto centrum je neutrálna pôda. Ak tam chcú vstúpiť, ich pouličné konflikty ostávajú za dverami. Vedia to všetci. V našom centre je mnoho vecí: knihy, časopisy, stolný tenis, počítačová miestnosť, biliard, televízor, posilňovňa aj Playstation, možnosti vytvoriť si plán osobného rozvoja, učiť sa aj zabávať. Všetko toto majú u nás mladí ľudia zadarmo. Ale je tu istá dohoda. Každý týždeň sa zúčastnia jedného workshopu, ak treba s niečím pomôcť, tak sa toho zúčastnia a všetci pracujú spoločne. To je naša dohoda.

Áké workshopy pre nich organizujete?

Tieto workshopy sú zamerané na rasizmus, extrémizmus, neznášanlivosť, náboženstvá, pravicový extrémizmus, rozprávame sa o fungovaní spoločnosti, o drogách, globálnych konfliktoch či stretoch s políciou. Chceme, aby rozprávali o sebe a snažíme sa podchytiť problémy, s ktorými sa v živote pasujú.

Ide o program prevencie alebo pracujete s mládežou, ktorá je už do istej miery radikalizovaná?

Oboje. Pracujem v teréne v oblasti prevencie. Veríme, že toto je cesta k úspechu. Nemôžeme vzdelávať starejších v komunite — ak sa budete rozprávať iba s ľuďmi ako imámovia, vedúci mešít, komunitní lídri, politici, potom zmena nikdy nenastane. Tá musí prísť od mladých ľudí. A to je ľudský zdroj, o ktorý majú všetci záujem — pravicoví extrémisti aj iní extrémisti. My sa snažíme posilňovať tento ľudský zdroj, aby sme budovali ich odolnosť. Samozrejme, ak identifikujeme mladého človeka, ktorý sa už vydal po ceste radikalizácie, snažíme sa ho presmerovať.

Koľko mladých ľudí prešlo vaším programom a aká je jeho miera úspešnosti?

Za posledných osem rokov prešlo programom viac než 120 vysoko rizikových mladých ľudí. V štyroch prípadoch som bol neúspešný. A keď poviem neúspešný, znamená to, že sa mi nepodarilo premeniť ich na slušných, zákon dodržiujúcich občanov. Jeden z nich odišiel do Sýrie

a bol zabitý, ostatní traja sa vrátili do väzenia. V prípade tých troch, ktorí išli do väzenia, som musel urobiť ťažké rozhodnutie. Pracoval som s nimi veľmi dlhý čas, ale ich postoje sa nemennili. Hrali so mnou hry a ja som sa bál, že by mohli niekomu ublížiť. Preto najlepšie miesto pre nich bolo za mrežami. Bol som nútený hovoriť s políciou, dal som im svoje stanovisko, označil som ich za nebezpečných a sú späť vo väzení.

Akí sú mladí ľudia, ktorí k vám prichádzajú?

Pracujeme s veľmi rôznorodou skupinou mladých ľudí. Pracujeme aj s takými, ktorí nemajú záujem či energiu podnecovať zmenu v spoločnosti, lebo práve oni môžu byť náchylní na akúkoľvek indoktrináciu. Ale nech už sú akýkoľvek, vydávame sa s nimi na cestu kritického myslenia, sociálneho rozvoja, osobnostného rozvoja, komunikačných zručností, verejného vystupovania, pochopenia správy štátu, ekonómie... Dáme im zručnosti, aby mohli vo svojom vlastnom spoločenstve bojovať s extrémizmom, drogami, pouličnými gangami.

Ste s nimi naďalej v kontakte a máte prehľad, ako sa im neskôr darí?

Áno, samozrejme. Na twitteri *Active change foundation* nájdete mnoho mladých ľudí, ktorí rozbehli kampane proti rasizmu, extrémizmu, bojujú proti bezdomovectvu, domácemu násiliu, šikane. Celý čas, kým chodili do nášho centra, sme ich vyzývali k tomu, aby našli niečo, čo sa im na spoločnosti nepáči a snažili sa to zmeniť. Dali sme im 8 až 9 mesiacov na to, aby vymysleli niečo, čo by vo svojej komunite chceli zmeniť. Keď identifikujú problém, dáme im tím, mentorov, rady, pomáhame im otvárať tie správne dvere, poskytujeme im informácie, finančnú podporu. Oni zas musia pre svoj projekt nadchnúť dostatok ľudí zo svojho okolia — urobia prezentáciu na škole, ktorú navštevujú, urobia kampaň vo svojej štvrti.

Pracujete s týmito mladými ľuďmi tak dlho, ako to potrebujú alebo ide o jasne ohraničený program?

Až do minulého roku sme mali limitovaný čas práce s mladými ľuďmi, lebo sme boli financovaní vládou a tá nám dala osem mesiacov na prácu s ohrozenými skupinami mládeže. Keď uplynulo týchto osem mesiacov, museli sme prácu s nimi ukončiť a začať od začiatku s novou skupinou. A keďže naše finančné zdroje boli obmedzené, nemohli sme už udržiavať kontakt a naďalej pracovať s tou predošlou skupinou. To bolo pre nás veľmi obmedzujúce a tak hľadáme iné zdroje financovania. Tento rok už nie sme financovaní vládou, a tak plánujeme najbližších 12 mesiacov pracovať so skupinou 500 mladých ľudí, aby potom mohli ísť do svojich komunit a vyhľadať každý 10 ďalších mladých ľudí, ktorých vyškolia presne v tých istých témach, ktoré sme im odovzdali my. Tým vznikne skupina okolo 5 tisíc mladých ľudí, ktorí sú pripravení tvoriť a podieľať sa na kampaniach. Bolo by to jasne merateľné a v druhom roku by sme radi mali skupinu 20 tisíc mladých ľudí. Verím, že týmto spôsobom sa nám podarí zvrátiť a vyriešiť tento problém. Verím tomu.

Máte pocit, že vaša osobná skúsenosť v Afganistane vám pomáha v práci s radikalizovanou mládežou?

Určite áno. Táto skúsenosť mi pomáha každý deň, lebo ten naratív¹⁴, ideológia a zmýšľanie sú úplne rovnaké. To, že som si sám prešiel spôsobom myslenia, ktoré mi bolo vštepené a je vo mne uložené ako traumatická udalosť, na ktorú nikdy nedokážem zabudnúť, to mi dáva možnosť rozprávať sa s mladými ľuďmi a osvetliť im, čím prechádzajú. V očiach väčšiny mladých, s ktorými sa rozprávam, tiež stúpnam a rešpektujú ma, keď sa dozvedia, čo mám za sebou. Ale sú aj takí, ktorí mnou opovrhujú, lebo som utiekol z boja. Som pre nich zradca. Ako moslim by ste sa nemali otočiť boju chrbtom. Ale ja ich konfrontujem s ich predpojatosťou a hovorím im: „Poznáte okolnosti, za akých som to urobil? Ešte ste sa ma na to ani nespýtali a už ste si o mne vytvorili názor.“ Z perspektívy islamu takto konať nemôžete. Musíte si overovať fakty. Nemôžem iných očierňovať, pokiaľ si neoverím, že to, čo hovorím, je pravdivé. Potom sa začnú zaujímať o môj príbeh a ja im rozpoviem, čo som cítil. Hovorím im o mojom hneve, frustrácii, o túžbe pomôcť a zmeniť veci. O všetkých diskusiách a tajných stretnutiach, ktorých som sa zúčastnil. Teraz už hovorím rečou, ktorej rozumejú, vyjadrujem ich vlastné pocity. Potom sa ich znova opýtam, či ma stále vidia ako zradcu. A väčšinou sa to v nich zlomí.

Už ste spomínali pravicový aj náboženský extrémizmus. Máte pocit, že majú niečo spoločné?

Majú mnoho podobností. Rozdiel je v tom, že zatiaľ čo ISIS či Al-Kaída používajú ako hlavný nástroj presvedčania vieru, krajná pravica používa národnú identitu. Ale tá najdôležitejšia vec, ktorú majú spoločnú, je zneužívanie toho istého ľudského zdroja — a tým sú mladí ľudia. Mladí ľudia vždy chceli a chcú zmenu v spoločnosti. Pravicoví extrémisti k sebe stiahnu ľudí, ktorí si myslia, že islam je hrozba, moslimovia sú nepriatelia: „Moslimovia nás nenávidia, berú nám prácu, znásilňujú naše ženy, a tak sa ich zbavíme. Očistíme našu krajinu.“ Na druhej strane mladý človek v moslimskej komunite môže byť presvedčený, že Európania nemajú radi islam, ubližujú moslimskému svetu, vytvárajú konflikty a podnecujú moslimov proti sebe, neprijmú nikoho, pokiaľ sa nestane kresťanom, pokiaľ nebude ako oni. Oba majú za cieľ bojovať za svoj pôvod, používať násilie na obranu nevinnosti. A je len otázkou času, kedy nás tieto dve obludy — obidve extrémne — pohltia. Musíme urobiť niečo, aby sme podchytili mládež a posilnili ju, aby nespadla do ktoréhokoľvek extrému.

Existuje nádej, že sa tento proces zastaví?

Úprimne verím, že máme nádej. A pritom som realista. Nebol by som však takým optimistom, pokiaľ by som nezažil túto nádej, neochutnal by som úspech a nevidel by som, ako mladí ľudia európskeho aj afrického pôvodu, kresťania, židia, moslimovia, hinduisti aj sikhovia s iskrou v oku chcú prispieť k pozitívnej zmene. Nechcú toto *status quo*, lebo vidia, že sa to veľmi jednoducho môže vymknúť spod kontroly. Chcú niečo urobiť, lebo chcú pomôcť sebe aj zvyšku komunity. Existuje skupina veľmi slušných, charismatických, zapálených mladých ľudí, ktorí nechcú spadnúť ani na jednu stranu tejto polarizácie. Chcú prispieť ku zmene k lepšiemu. Ale potrebujú pomôcť s nasmerovaním a v tom vidím veľkú nádej.

14 mentálny konštrukt, príbeh či predstava

Máte pocit, že si vlády dostatočne uvedomujú hrozbu a konajú na základe toho?

Európske vlády nie sú schopné boríť sa s týmto problémom. Majú zdroje aj možnosti, ale nechcú ísť do rizika. Ak by sa niečo pokazilo, nechcú znášať dôsledky. Je v tom politická motívacia. Je to škoda, ale nič s tým nespravíme. Čo však zmeniť môžeme, sú naše spoločnosti.

Jedným z dôležitých nástrojov radikalizácie je internet so všetkými konšpiračnými teóriami, hoaxami atď. Ako učíte ľudí kriticky nazerať na rôzne informácie?

Je to výzva, keďže na internete nájdete toľko alternatívnych právd a informácií. Mladí ľudia sú veľmi bystrí, ale niekedy vedia byť aj neuveriteľne predpojatí. Zoberme si konšpiračné teórie o iluminátoch, o 11. septembri — ak by boli pravdivé, čo to pre nás znamená? Že nebudeme nič robiť alebo že budeme túto konšpiračnú teóriu podporovať? Pretože ak veríte, že ide o spiknutie s cieľom zničiť islam a podlomíť vieru moslimov, potom radikalizáciou iba pomáhate konšpirátorom rozohrávať ich hru. Ak sa rozhodnete pridať k ISIS alebo sa odhodláte spáchať teroristický čin, potom je ich teória, že moslimovia sú hrozbou pre západný svet pravdivá. Potom je ich naratív posilnený, lebo sa vám nedá veriť. A pokiaľ si myslíte, že pasivita vás ochráni, potom ilumináti vyhrali. Ak veríte, že sa snažia neutralizovať moslimov a vy nič nerobíte, tak vyhrali. Rozhodnite sa preto, komu chcete veriť. A potom sa poďme rozprávať. Diskusie sú veľmi dôležité. Ja sám som týmto veciam veril. Ja sám som veril, že saudský režim v područí USA tajne platí vlastných učencov, ktorí stovky rokov odsudzujú teroristov. Potom som si reálne prečítal, čo títo učitelia hovoria, študoval som, čo moje náboženstvo o tom hovorí a uvedomil som si, že celé tie roky som veril nepravdám. Keď sa rozprávam s mladými ľuďmi, musím do hĺbky poznať polopravdy a konšpirácie, ktorým veria. Musím mať odpovede. Pokiaľ nemám odpovede, je to už dopredu prehraný boj.

Mladí ľudia hľadajú pravdu na internete, ako si majú overovať zdroje?

Všetci si často tvoríme názory bez overovania informácií. Ako moslim, keď niečo čítam, musím si to overiť. Ak nám niekto povie, že našou povinnosťou ako moslima je útočiť, musíme si to overiť. Je dovolené, niečo také robiť? Často máme pocit, že ak niekto hovorí po arabsky lepšie ako my, určite vie viac ako my. Neuvedomujeme si, že iní ľudia majú svoje zámery. Máme pocit, že keď sa niekto modlí, musí to byť pravý veriaci. Ale ja som v Afganistane videl mnohých, ktorí sa modlili a potom išli predávať drogy. Znamená to, že tento človek je dobrý moslim len preto, že sa modlí päťkrát denne?

Vy hovoríte, že dialóg je tá najdôležitejšia vec. Myslíte si, že aj dialóg s pravicovými extrémistami je dôležitý a užitočný?

Samozrejme, že je veľmi dôležitý. Akákoľvek drobná pravidelná intervencia a ponúknutie alternatívneho naratívu sú dôležité. Pokiaľ im nikto neponúkne iný uhol pohľadu, budú počúvať stále ten istý príbeh. Dialóg je v takomto prípade veľmi ťažký, je to výzva, ale je to lepšie ako ísť do vojny. Niekedy je ľahšie ísť do vojny — poslať tam vojakov, zhodiť bomby... Ale ľudia zomierajú a konflikt sa znásobuje. Sadnúť si však tvárou v tvár a spoločne diskutovať a podstúpiť túto výzvu je ten najlepší spôsob ako konfliktu čeliť, i keď je jednoduchšie sa tomu vyhnúť.

Niektorí ľudia sú presvedčení, že multikulturalizmus je nemožný, že globalizovaný svet, kde sa kultúry stretávajú a žijú spoločne, je utópia. Sme schopní odložiť nabok svoje stereotypy a predsudky a žiť vedľa seba v mieri?

To záleží iba od nás. Je to osobné rozhodnutie každého z nás. Svet okolo nás sa veľmi rýchlo mení. Niektorí stále veria tomu, že Slovensko patrí iba bielej katolíckej majorite, a tak by to malo ostať. „Prečo by sme mali prijímať imigrantov a meniť spôsob, akým žijeme, prehodnocovať naše postoje?“ Ja si myslím, že by sme mali oslavovať rozmanitosť medzi nami. Privádzať ľudí k sebe je dobrá vec. Všetko závisí od toho, aké sú naše osobné hodnoty. Niektorí ľudia sa cítia neistí, keď vystupujú zo svojej komfortnej zóny. Ale to neznamená, že je to zlé. Niekedy je užitočné cítiť sa nepríjemne, lebo často len vtedy dokážeme oceniť dobré veci, ktoré život prináša. Pokiaľ nevystúpime z času na čas z našej komfortnej zóny, zasekneme sa v našom svetonázore, v našich osobných názoroch. Nemôžem hovoriť o Slovákoch, pokiaľ nie som ochotný s nimi viesť dialóg. Nemám právo hovoriť o vás a vašej kultúre, pokiaľ som s vami nehovoril, nesnažil sa vás pochopiť. Je dobré vystúpiť z našej komfortnej zóny, aby sme si buď potvrdili naše názory, alebo ich zmenili. Je to osobné rozhodnutie, ale pre väčšie dobro je prospešné ľudí k tomu podnecovať.

Keď sa povie moslim, mnohým sa ako prvý obraz vybaví terorista, samovražedný atentátnik... Čo by mohlo pomôcť zmierniť strach ľudí a zmeniť ich pohľad na takú veľkú a rozmanitú skupinu ľudí?

Myslím si, že za tento strach je do veľkej miery zodpovedné moslimské spoločenstvo. Hovorím to preto, lebo niektorí ľudia — najmä moslimovia, hovoria o islame, že sa šíri mečom, ale to nie je pravda. Naša viera sa šíri príkladom. My ako moslimovia sme zlyhali. Islam nezlyhal, ale moslimovia zradili svoju vieru. Ak by sme správne žili svoju vieru, iní by z nás nemali strach. Pretože podľa islamu je mojou povinnosťou chrániť svojich susedov. Ak sú hladní a ja mám peniaze, mojou povinnosťou je zabezpečiť, aby dnes nešli hladní do postele. Mojou úlohou moslima je zabezpečovať spravodlivosť a poriadok, nie vnucovať svoju vieru. Náš Prorok (pokoj s ním) nám opakovane išiel príkladom. Ale my ako moslimovia sme zlyhali a nectíme si základné pravdy islamu. Pokiaľ by sme ich ctili, ľudia by sa nás nebáli, vážili by si nás a mali by nás radi.

Na druhej strane tiež médiá často vyzdvihujú iba negatívne príklady moslimov a zlyhávajú vo vyváženom pohľade na toto rôznorodé spoločenstvo.

Presne tak. A to zapadá a živí naratív extrémistov. Mladých moslimov to hnevá a posúva ich to za nepriateľskú líniu a posilňuje to v nich vieru, že na islam sa neustále útočí. Médiá neustále zdôrazňujú paralelu medzi islamom a terorizmom, ale keď zavraždili Jo Cox, nikto jej vraha nenazval teroristom. Ak moslim spácha nejaký zločin, je to terorista. Ak podobne ohavný čin spácha nemoslim, je to buď pomätenec, asociál, alebo vrah. Keď médiá takto jednostranne popisujú a značkujú moslimov ako teroristov, nahráva to extrémistom, ktorí oslovujú mladých ľudí a hovoria im: „Pozrite sa, čo robia!“

OBR. 9: Čo vám napadne pri pohľade na moslimov na ulici? Migranti? Teroristi? Utečenci?
Zdroj foto: Wikimedia commons

Čo môže pre lepšie pochopenie a zmiernenie napätia urobiť bežný človek, bežný Slovák, Európan?

Všetci sme súčasťou ľudstva a spolupodielame sa na spoločnosti, ktoré na tejto planéte žije. Keď médiá priniesli fotografiu utopeného malého sýrskeho chlapca tvárou v piesku, mnohí ľudia neprejavili súcit, niektorí sa na tom ešte zabávali a komentovali to slovami, že je o jedného moslima na svete menej. Bola to však len ďalšia ľudská bytosť a úlohou každého z nás je nielen odsúdiť, ale aj pozdvihnúť hlasy na protest voči situácii, v ktorej umierajú nevinné deti. Desiat hlasov je lepších ako jeden. A milión hlasov je lepších ako tisíc. Čím viac hlasov, čím viac odsúdenia, tým je vyššia šanca, že sa v budúcnosti podobnej situácii zabráni. Všetci máme zodpovednosť nežiť tie naratívy, ktoré rozdeľujú spoločnosti, vytvárajú nepriateľstvo a nenávisť a tiež pochopiť, že či už sme kresťania, moslimovia, ktokoľvek, vždy hovoríme iba o ďalšej ľudskej bytosti, nech už je akéhokoľvek pôvodu či vierovyznania. V tomto ohľade je veľmi dôležité kritické myslenie. Pokiaľ sa k nám dostane istá informácia o určitej skupine ľudí, dajme si tú námahu a skúmajme ďalej. Snažme sa nájsť informácie, ktoré nám vytvoria celistvejší obraz.

Ako je možné, že mnohí mladí ľudia z Európy konvertujú na islam a idú bojovať do Sýrie či iných krajín. Čo ich vedie k takémuto konaniu?

Sú ľudia, ktorí dlhodobo žijú v Európe, ale pochádzajú z Tunisu, Maroka, Alžírsku, ktorí majú snahu verbovať na svoje účely práve túto skupinu mladých ľudí. Majú snahu prekonvertovať mladých ľudí na islam. A títo mladí, keďže nemajú hlboké a plné pochopenie náboženstva, budú vždy ľahkou korisťou extrémistických skupín. A mnohí naverbovaní Európania odídu bojovať do Sýrie. Existuje silná motivácia verbovať nemoslimov, pretože sú naivnejší a často zvedavejší. Zmena ich viery je rebéliou voči niečomu alebo reakciou na nejakú traumu v ich

živote. A takto zraniteľní jednotlivci sú ľahko vykorisťovaní inými. Pre rodičov a učiteľov je ťažké rozoznať, či ide o zdravý alebo nezdravý islam.

Ak mám podozrenie, že sa moje dieťa, môj žiak či študent uberá cestou či už pravicového alebo akéhokoľvek iného extrémizmu, čo môžem ako rodič či učiteľ urobiť?

Rozprávajte sa s nimi. A pokiaľ sa vám nechcú otvoriť, nájdite niekoho, komu sa môžu zdôveriť. Rodičia sú tí najpopulanejší, aby sa so svojimi deťmi rozprávali. Ale niekedy si na to netrúfajú alebo sa k tomu nevedia odhodlať. Niekedy vás — ako rodičov môže takýto rozhovor uvrhnúť do veľmi neprijemnej polohy. Pri otvorených, úprimných rozhovoroch so svojimi deťmi sa môžete dozvedieť aj veci, ktoré nie ste schopní stráviť. Možno zistíte, že je vaše dieťa gay, má vzťah s niekým, koho neschvaľujete alebo možno chce konvertovať na islam. To všetko sa môže stať. Rodičia mladých ľudí, s ktorými pracujem, by často urobili čokoľvek, len aby sa ich dieťa nestalo moslimom. Ak sa teda ako rodičia odhodláte na úprimný a otvorený rozhovor s vašimi deťmi, chcem vám len poradiť, aby ste očakávali neočakávané, ale za žiadnych okolností nezabúdajte na to, že nech už sa dozviete čokoľvek, je to vaše dieťa a vždy ním bude. Ak ide o vášho študenta, máte v jeho živote istú rolu a zodpovednosť. A ak sa vám podarí úprimný rozhovor s vašim dieťaťom či študentom, všimajte si jeho či jej emócie. Je táto osoba hnaná emóciou, že moslimovia sú preffkani a ich spôsob života je nebezpečný? Alebo ak je moslim, cíti, že ho tu v Európe nikto netoleruje preto, že je moslim? Dovoľte im zažiť si váš rešpekt. Pretože ich rozhovor s vami buď potvrdí, alebo zvráti tento pocit. V každom prípade vytvoríte priestor, v ktorom môže prebehnúť diskusia. Možno sa to pred vami nikomu nepodarilo. Možno ste prvá, komu sa podarilo priblížiť k tomuto mladému človeku. V tom je sila dialógu.

Na čo si treba pri rozhovore dávať pozor?

Nech už ide o pravicového alebo islamistického extrémistu, treba sa sústrediť na to, čo ho poháňa ďalej a čo živí jeho naratív. Aké sú emócie a príbehy, na základe ktorých bojuje za svoju pravdu? Je dôležité mať komplexné poznatky a poznať širší kontext. Z tohto dôvodu som aj napísal knihu, aby mali ľudia prehľad o rôznych faktoroch, ktoré sú v hre.

Ako fungujú tieto naratívy?

Predstavte si, že máte suseda, ktorého poznáte mnoho rokov a dôverujete mu. A odrazu vám niekto medzi rečou povie: „Počula som, že je to pedofil a sleduje ho polícia.“ Ako by ste reagovali? Overili by ste si, či je to pravda alebo nie? A ak by sa táto informácia nepotvrdila ako pravdivá, nebudú vás odteraz nahľadávať pochybnosti a nedôvera? Nebudete cítiť strach a obavy o svoje deti? Príbehy, alternatívne fakty či čísla a fake news menia postoje ľudí, ich emócie a ich správanie. Vždy sú to príbehy a symboly, ktoré menia správanie, preto je dôležité poznať tieto príbehy a symboly. A niekedy je dôležité mať po ruke skutočné fakty, položiť ich pred ľudí a možno to pomôže zvrtnúť ich spôsob myslenia.

Vy ste presvedčený, že dialóg je cesta k mieru. Konverzácie však môžu byť hnané tak strachom, ako aj snahou porozumieť...

„Moslimovia prichádzajú“ počúvame od pravicových extrémistov. Médiá nám hovoria, že moslimovia sa chystajú ovládnuť svet. „Pozrite sa na Európu, pozrite sa na vaše hranice.“ Budete veriť tomu, čo hovoria populisti? Kam by títo utečenci mali ísť, keď utekajú pred vojnou? Ak uve-

ríme politikom, ktorí hovoria, že títo ľudia vás prišli zabiť a zničiť váš spôsob života, potom budeme viesť dialóg založený na strachu. Naše emócie budú formovať myšlienkové procesy a nebude to zdravé. Čo hovorí moje náboženstvo, islam o terorizme? Veľmi prísne ho zatracuje. Podnecuje kresťanstvo členov Ku-Klux-Klanu k tomu, aby upaľovali černochoch v USA? Vaše aj moje náboženstvo odsudzuje zabíjanie nevinných ľudí. Mnohí možno budete namietat, že Korán hovorí niečo iné¹⁵. Je to však o správnom pochopení. Samotní moslimovia často nechávajú svoju vlastnú vieru. Prorok (pokoj s ním) nás už pred 1 400 rokmi varoval pred ľuďmi ako sú ISIS a Al- Káida. Ak by som to bol vedel, aj moje dialógy by v minulosti vyzerali ináč. Nevedel som kriticky analyzovať informácie, ktoré mi boli dané. Preto vedme dialóg, ktorý smeruje k mieru. Nájdime spoločnú reč a rozprávajme sa o budúcnosti sveta, v ktorom chceme žiť.

Tento rozhovor vznikol vďaka neziskovej organizácii PDCS, ktorá organizovala konferenciu Face to face: Civic actors in conflict.

TIPY PRE VÁS:

Hanif Qadir: Preventing and Countering Extremism and Terrorist Recruitment: A best practice guide. John Catt Educational, 2016

TEDx Hanif Qadir: The Power of Dialogues

NGO www.activechangefoundation.org

¹⁵ Islam ako náboženstvo má rôzne smery, ktoré vychádzajú z jedného základu, odlišujú sa však podľa národnostných a geografických pomerov, ako aj historického kontextu.

Michal DZURKO

Fašista v zálohe

FOTO: archív autora

Michal DZURKO

Vyrastal v Banskobystrickom kraji, kde sa počas rokov puberty pridal k partii nacionalistov. Vždy ho zaujímali spoločenské témy a aj v období svojho príklonu k neonacizmu mal našťudované ekonomické a štátotvorné teórie fašizmu. Zlom v jeho vnímaní sveta nastal po tom, ako začal cestovať a pracovať v rôznorodom kolektíve. Neskôr vyštudoval politológiu a vo svojej odbornej činnosti sa venoval politickému radikalizmu, extrémizmu a hudobným subkultúram. Je členom banskobystrickej občianskej iniciatívy Nie v našom meste a neziskovej organizácie Radicalisation awareness network fungujúcej pod záštitou Európskej komisie.

Ty si istú dobu bol skinheadom...

Nie, ja som sa za skinheada nikdy nepovažoval. Skinhead, extrémista, fašista a všetky tieto „buzz words“ sú v podstate dosť odlišné veci. Skinheadi sú subkultúra, ktorá vznikla koncom 60. rokov v Británii ako reakcia na ducha tej doby a pomery, v ktorých vtedy žila pracujúca robotnícka trieda. Tiež vznikli ako reakcia na určité spoločenské fenomény ako imigrácia Pakistancov a podobne. Treba ale povedať, že skinheadi ako takí nie sú ani zďaleka rasisti. Ten rasistický prvok do hnutia prenikol až časom, a to sú nazi skinheadi, o ktorých počujeme v médiách. Tých je menšina, väčšina skinheadov sa voči rasizmu vyhraňuje.

Ako si sa teda označoval ty v tom období, keď si bol aktívny v týchto kruhoch?

Nacionalista. Keď dnes počujem „*My nie sme rasisti, my nie sme extrémisti, my sme iba nacionalisti*“, viem, o čom to je.

Ako si sa dostal k nacionalizmu?

Popravde, ja som tomu na začiatku poriadne nerozumel. Bol som decko, ktoré sa vždy zaujímal o spoločenské veci a o to, čo sa deje okolo mňa. Od svojich 14-tich rokov som aktívne sledoval politiku, každý deň som sledoval správy, čítal som noviny. A mladý človek, ktorý má 13 či 14 rokov, ešte nemá extra rozvinuté kritické myslenie. Nie je preňho až taký problém, dostať sa k myšlienkovým pochodom, že je tu problém s tými a tými, že problémom je Európska únia. Vždy som mal isté národné cítenie. Odmalička som bol hrdý na to, že som Slovak. Ako u mnohých mladých ľudí, ten zlom, keď som sa do toho začal aktívne zapájať, nastal vďaka partii. Poviem to na rovinu — vždy som bol to decko, ktoré nebolo práve najpopulárnejšie v triede a nemal som okolo množstvo kamarátov. Nehovorím, že som bol sám ako prst, ale nepatril som medzi najpopulárnejších. A v tom veku je to niečo, na čom si všetci zakladajú. V tom čase som mal spolužiaka, ktorý jedného dňa prišiel do školy v kanadách. Pre mňa to bol vždy kamarát a mal môj rešpekt. A v týchto partiách sa už nejaký čas pohyboval.

Do partie a k ideológii si sa teda dostal cez kamaráta. Christian Picciolini vo svojej knihe *Romantické násilie* napísal, že ak by v tomto veku mal okolo seba baletákov, stal by sa ním aj on. Máš pocit, že nech už by kamarát bol v akejkoľvek partii, pridal by si sa aj ty?

Myslím si, že nie. Lebo ako som už hovoril, isté tendencie som k tomu už mal. Keď som mal 13 rokov, bol som veľkým fanúšikom Jána Slotu. Páčilo sa mi na ňom, ako všetko povie, ako opitý nadáva a má „na háku“. Bol som decko a decko sa potrebuje vyhraniť, potrebuje niekam patriť, potrebuje sa niekde realizovať. V podstate ma aj ten Slotu do určitej miery nainfikoval, lebo aj on bol nacionalista. Keď som sa dostal do partie, nebolo mi to úplne cudzie. Povedal by som, že som bol v správnom čase na správnom mieste, aby sa to stalo. V tejto partii som sa aktívne pohyboval nejaké 2 — 3 roky. Boli to vyslovene náckovia, to sa nedá ináč pomenovať. V tej dobe som nosil dlhé vlasy v gumičke, vyzeral som trochu ako tí, ktorých sme chodievali biť. Nikdy som nenosil ťažké topánky, nikdy som nemal holú hlavu ani vytetované hákové kríže, ale vláčil som sa s partiou ľudí, ktorí presne takúto boli. A do istej miery som sa považoval za jedného z nich. Či oni mňa považovali za jedného z nich, to neviem. Asi skôr áno.

V akom veku sa toto dialo?

Keď som začal s touto partiou chodiť, mal som 15 rokov. To boli prvé ožieračky v meste, prvé pusy s dievčatami, prvé bitky. To je vek, na ktorý sa nezabúda.

Čo znamenalo byť súčasťou takejto partie?

V prvom rade, tí ľudia neboli sprostí. Nehovorím, že to boli práve čitatelia Hanny Arendt, ale boli to ľudia, ktorí vedeli, že sme mladí a ovplyvniteľní. Začalo to tak, že sme boli niekde na pive, zrazu sa tam objavil nejaký chalan o 5 – 10 rokov starší od nás, kúpil nám pivo, tvrdé, kecali sme o autách, taká normálna debata. Bol som 15-ročné decko, ktoré malo také spoločenské problémy, ako som spomínal a predom mnou stál potetovaný 25-ročný chalan, ktorý mi kúpil pivo a poldeci. Viete si predstaviť, ako sa také decko bude cítiť. Neviem, či je to úplne vhodné prirovnanie, ale prišlo mi to trochu ako psychológia náboženských siekt. Tie fungujú veľmi podobným spôsobom. Nájdu si jednotlivcov, ktorí sú nejakým spôsobom ovplyvniteľní a ktorí nemajú okolo seba blízkych alebo majú nejaké svoje vlastné problémy a nahradia im to, čo im celý čas chýbalo. Začnú ich zahŕňať pozornosťou a títo ľudia sa tak stanú závislými od spoločenského uznania skupiny. Nehovorím, že by tam vládol nejaký psychologický teror, aký možno nájsť v sektách, ale viem si predstaviť, že by podobný princíp fungoval aj tam. Neviem, či to bolo úplne ich zámerom, ale takto to fungovalo.

Kto všetko bol súčasťou vašej partie?

V partii sa striedalo viacero ľudí. Boli tam aj ľudia okolo tridsiatky, ale tí s nami vyslovene nechodili, len sa obšmietali okolo. My sme boli decká, ktoré si dobýjali ego tým, že majú dospelých kamarátov a oni boli dospelí, ktorí si dobýjali ego tým, že ich nasledujú decká.

V tvojej odpovedi počujem, že pre teba bola dôležitá pozornosť tejto skupiny.

Možno ani nie tak pozornosť — ja som tam nebol nejaký „pánko“. Išlo skôr o ten pocit, že niekam patríam a že mám kamošov, z ktorých sa poserie úplne každý. To bolo hlavne o tom. No a časom to už neboli iba debaty o autách. Už sme boli partia a už to išlo: tu prezident Tiso, tam Cigáni...

Skús nám popísať, ako vyzeral taký bežný piatok vašej partie.

Stretli sme sa niekde v Radvanskom parku alebo Leninovom parku, sem-tam sa stalo, že niekto z partie mal toho času prenajatú nejakú pivnicu, kde mal dočasnú posilňovňu a vtedy sme sa stretli tam. Ožrali sme sa a išli sme do mesta, väčšinou bola aj bitka. Nebolo to nič intelektuálne. Pokiaľ čakáš, že sme hrali šach, tak ťa sklammem.

Keď ste sa išli biť, podľa čoho ste vedeli, koho idete biť? Bol tam jasný cieľ, že títo si zaslúžia?

Dredy, farba pleti. Sem-tam sme mali vytipované konkrétne osoby, napríklad nejakých známejších Rómov z Banskej Bystrice. Ale väčšinou to bolo tak, že niekto z partie mal zo školy problém s nejakým Cigánom, tak sme si povedali, že si ho ideme nájsť. Dala sa dokopy partia 4 – 5 ľudí, ožrali sme sa, išli sme do mesta a tam sme vykrikovali „Židia žerú mačky“ a iné nechutné blbosti. A keď sa chce ožratý človek pobiť, vždy si nájde zámienku.

Bola v tvojej partii aj nejaká hlbšia ideológia? Mali ste knihy alebo texty, ktoré ste si posúvali?

Z mojej strany si dovoľím povedať, že tam hlbšia ideológia bola, ale zo strany drvivej väčšiny ostatných vôbec. Im to bolo jedno. Išlo im iba o to, aby mali niečo, čo môžu neznášať. Ja som vždy bol tak trochu intelektuálnejšie orientovaný. Doteraz mám doma knihy od Milana Đuricu o Slovenskom štáte, študoval som literatúru a cez to som sa ako dečko považoval úplne normálne za fašistu. Možno ani nie kvôli nenávisti — áno, prekážali mi Maďari a Cigáni, ale nebol som fašista len kvôli tomu. Skôr som videl vyšší princíp v kolektívizme a korporatívizme, sedeli mi ekonomické a štátotvorné teórie fašizmu. Bolo to také paradoxné — na jednej strane pouličný debilko, na druhej strane by som si vedel tie fašistické teórie vyargumentovať asi lepšie ako väčšina.

Bol si taký intelektuál v pozadí, ktorý si číta knihu, alebo si sa tiež zapájal do bitiek?

Zapájal som sa, ale nebol som jeden z najaktívnejších. Skôr mi vyhovovalo byť v partii, lebo som sa v nej cítil bezpečne. Sem-tam som sa aj pobil, to nebudem popierať, ale zas na druhej strane musím povedať, že som to nevyhľadával. Väčšinou som sa len zviezol popri ostatných.

Dostal si sa kvôli bitkám aj do stretu s políciou?

To našťastie nie, aj keby som si to veľakrát zaslúžil. Nie že by som niekedy niekomu zlomil nos alebo mu ťažko ublížil, to sa našťastie nestalo.

Vyzerá to, že si mal pomerne búrlivé obdobie dospievania. Čo na to hovorili tvoji rodičia?

Ja som otca nikdy nemal, vychovávala ma iba mama. A s ňou som to nikdy nejako extra neriešil. Keď som piatykrát prišiel domov s monoklom a povedal som jej, že som spadol zo schodov, tak asi niečo tušila, ale myslím si, že ani doteraz úplne nevie, s kým som sa to bavil. Mala to ťažké, vychovávala ma sama a ja som bol strašné dečko. Robil som si, čo som chcel a vôbec som ju nepočúval. O mojich názoroch sme sa doma sem-tam bavili. No ja som nebol človek, ktorý by hlásal, že všetkých Židov treba dať do plynu, že všetkých Cigánov treba odstrániť. To nie je fašizmus. Čítali ste niekedy Eichmanove pamäti od Arendtovej? Alebo nejaké memoáre reálne žijúcich fašistov? To väčšinou vôbec neboli ľudia, ktorí mali také brutálne myšlienky, že ideme všetkých vyvraždiť. Boli to ľudia, ktorí o sebe tvrdili, že síce vôbec nie sú rasisti a dokonca majú medzi Židmi veľa kamarátov, ale zároveň si uvedomujú problémy, ktoré židovská menšina spoločnosti prináša a je s tým potrebné niečo robiť a podobne. Neznie to tak trochu povedome? Ono to vždy začína tak opatrne. Tomáš Bella to nazval tak pekne — *fašisti v zálohe*. Človek nemusí byť úplne extrémny, aby sa dal nazvať fašistom. Fašizmus je v prvom rade zakorenený v myšliach ľudí. Najnebezpečnejší sú tí, ktorí si myslia, že ich názory sú úplne v poriadku, normálne, a keď mám jedného kamaráta Róma, tak určite nie som rasista.

Christian Picciolini, bývalý neonacista z USA, tvrdí, že 99 % mužov a chlapcov medzi nazi skinhedmi má nevyriešené konflikty so svojím otcom. Máš pocit, že spadáš do tejto kategórie?

Naši sa rozviedli, keď som mal tri roky, otec si potom zobral druhú ženu, s ktorou mal dve deti. Keď som mal 12 rokov, tak sa zabil pri autonehode. Ja som s ním však vždy úžasne vychádzal, mal som ho veľmi rád, konflikty tam neboli. Na druhej strane som otca viac-menej nemal, iba počas víkendov párkrát do roka.

Mal si v období, keď si bol v tejto partii, kamarátov Rómov alebo kamarátov z inej menšiny?

Ale kdeže. Ja som nemal rád teplých, nemal som rád Cigánov, nemal som rád Židov, ale nijakých som ani nepoznal. Absolútne som žiadneho nevidel, no neznášal som ich.

Ako vznikne taká nenávisť, keď týchto ľudí reálne nepoznáš?

Jednoducho. Ako podľa teba vznikne nenávisť voči migrantom, keď tu žiadni nie sú? Celé je to o tom, že človek nie je spokojný, chýba mu niečo v spoločnosti, v osobnom živote, nie je spokojný so svojou prácou, s tým kde je, akých má kamarátov, nie je spokojný so vzťahmi. Je z toho prirodzene frustrovaný, no a aká je ľudská povaha? Ľudia sú takí, že z toho začnú viniť iných. Na Slovensku máme korupciu, nežije sa tu úplne najlepšie, sú tu rozbité cesty, táto krajina má mnoho reálnych problémov. A čo je pre väčšinu Slovákov problém? Homosexuáli a imigranti. Bohužiaľ, taká je ľudská povaha. Ego je často príliš veľké na to, aby človek hľadal chybu sám v sebe, a tak ju začne hľadať všade a vo všetkých naokolo.

Nejaké tri roky si teda aktívne pôsobil v partii neonacistov. Čo sa udialo potom? Nastal nejaký zlomový moment?

Tých zlomov tam bolo viac. Ja som človek, ktorý je logicky založený a vždy ma fascinovala veda ako taká. Tiež sa považujem za dôrazného ateistu. A medzi tými dvomi svetmi — svetom náboženstva a svetom nacionalizmu — som pomaličky začal vidieť istú paralelu. U ľudí, ktorí zastávali moje postoje, som začal viac a viac vidieť chybnú argumentačnú logiku a presakovali z nich tie isté logické fauly ako u kreacionistov. Vtedy sa to pomaly začalo vo mne lámať, i keď tie hodnoty boli stále vo mne. Ja som bol stále najhrdší Slovák na svete. Ale viete prečo? Lebo ja sám som nemal nič, na čo by som mohol byť hrdý. Nemal som nič, na čo by som mohol povedať: „Na toto som hrdý.“ Tak som si to musel umelo nahradiť.

Máš pocit, že aj medzi tvojimi kamarátmi z partie boli takí, ktorí mali hrdosť na národ ako náhradu za hrdosť na svoj život?

Určite áno. To je alfa a omega každého človeka, ktorý tvrdí, že je nacionalista. Za týmto si stojím: človek, ktorý je spokojný sám so sebou a s tým, čo v živote dosiahol, sa v živote nebude biť do prs, že je najväčší Slovák na svete. On to nepotrebuje. Nič proti zdravému patriotizmu. Mám rád miesto, kde som sa narodil, je tu pekne a som rád, že som Slovák. Ale tvrdiť, že byť Slovákom je druhá najlepšia vec na svete hneď po ministrovaní? Takýto postoj podľa mňa nemôže psychicky vyrovnaný človek zastávať.

Vráťme sa k tomu, čo zmenilo tvoj postoj a odklonilo ťa od nacionalizmu.

Celý ten čas som bojoval proti niečomu, čo som v živote nemal možnosť zažiť, vidieť. Začalo sa to lámať, keď som začal trochu cestovať a začal som pracovať. Najväčší zlom nastal, keď som mal 19 alebo 20 rokov. Síce som mal ešte stále názory, že Rómovia sú menejcenní, že ich treba riešiť radikálne, že som Slovák a je to tá najlepšia vec na svete, ale už som sa nechodil biť ani som sa s tou partiou príliš nestretával.

V tomto čase som začal robiť v call centre jednej spoločnosti v Banskej Bystrici. Boli sme tam asi šesťdesiat ľudí v jednej miestnosti a bolo tam dosť veľké zastúpenie homosexuálov. Možno to bolo tým, že dve šéfky, ktoré tam boli, boli lesby, žili spolu a vedelo sa o tom. Všeobecne

to tam všetci prijímali. Keď som tam prišiel, bolo to viac-menej prvýkrát, čo som sa vedome rozprával s niekým teplým. Bol som z toho zaskočený, prišlo mi to divné a pomyslel som si: „Bože, dúfam, že mi nebude chcieť podať ruku.“ Také tie klasické obmedzené myšlienkové pochody. Teraz sa až hanbím, lebo mi to príde tragikomické. Ale keď robíš v open space na rovnakej pozícii s kopou ľudí, osobnému kontaktu sa nevyhneš. S tými ľuďmi si každý deň, máš nejaký problém, ideš ho konzultovať a naopak. No a tak som po čase zistil, že sú to v skutočnosti normálni ľudia. Oni mi tu nechcú zožrať moju tradičnú rodinu. Oni tu nechcú unášať deti z decákov. Týmto kravinám som ja vtedy, žiaľ, úprimne veril.

Zrazu som tých ľudí videl v úplne inom svetle a pochopil som, že to sú obyčajní ľudia ako ty alebo ja, ktorí nechcú urobiť nikomu nič zlé. Chcú jednoducho chodiť do práce, budovať niečo, chcú mať niekoho radi, chcú, aby mal niekto rád ich, chcú byť šťastní. Nie je až taký rozdiel medzi mnou a nimi. Toto bola prvá skúsenosť, ktorá nalomila názory a postoje, ktoré som mal. Ale nebolo to ešte úplne zosypané. Mne to trvalo dosť dlho. Priznám sa, že som v predposledných župných voľbách ešte volil Kotlebu.

OBR. 10: Michalove názory a postoje sa menili aj vďaka pobytu na Srí Lanke. Foto: archív autora

Tvoje postoje sa teda menili iba pozvoľna. Kedy nastal finálny zvrät?

Časom už môj svetonázor vyzeral ako sklenená tabuľa s takým dobrým pavúkom, ako keď ti trať kameň čelné sklo na aute a to sa rozpuká. Stále ešte drží, ale už cezeň nie je dobre vidno. V tomto štádiu som sa už väčšiny tých názorov zbavil, ale stále tam ešte boli také automatické reakcie. Napríklad, keď išiel Róm po ulici okolo mňa, chytil som si pevnejšie mobil a podobné návyky. Posledným klincom do rakvy toho všetkého bolo, keď som v roku 2014 vycestoval na tri mesiace pracovne na Srí Lanku, kde ľudia vyzerajú takmer ako naši Rómovia. Tam som prvý-

krát zažil pocit, keď som ja bol menšinou, tým jedným proti všetkým, ktorý vyčnieva z davu a za ktorým sa všetci otáčajú. Zrazu som si zažil, aké to je byť na opačnej strane. Tí ľudia však ku mne vôbec neboli zlí. Vôbec sa mi nesnažili dať nejako najavo, že som tam cudzinec, práve naopak. Pritom mi mohli nadávať do „bielych húb“ a podobne. Ale oni to neurobili. Vieš, akí boli? Totálne kamarátski. Zastavili ma na ulici, že chcú so mnou fotku, lebo ešte poriadne bieleho človeka nevideli. Alebo si jednoducho chceli len tak pokecať a chceli vedieť, ako sa mi v ich krajine páči. Vtedy to vo mne úplne hrklo, že predsa oni by takíto vôbec nemuseli byť. Keby boli takí, ako ja kedysi, mohli byť voči mne úplne hnusní, no oni neboli. A vtedy som už asi pochopil úplne všetko.

Aký bol tvoj odchod zo skupiny, bolo to pre teba ťažké?

V mojom prípade to vôbec nebolo zložité. Ja som nikdy nebol integrálnou súčasťou tej partie a nedá sa povedať, že by to bola nejaká brutálne organizovaná, intelektuálne prepletená sieť mladých ľudí. Viem, že sú aj také, ale táto partia bol iný prípad. Môj odchod bol celkom prirodzený, lebo som odišiel na vysokú školu.

Keď ľudí z partie stretávaš dnes, sú tam aj takí, ktorí naďalej ostávajú v hnutí?

Aj áno, ale ja som sa po fyzickej stránke tak zmenil, že ma ani nespoznajú. Vždy som bol iba okrajovým členom partie, nikdy som nebol jedným z tých veľkých mačov a takisto to nebola vyslovene partia neonacistov, skôr partia chalanov, ktorí chodili spolu von. S Picciolinim sa nemôžem porovnávať, v jeho prípade išlo o dosť dobre zorganizovanú sieť, ktorá mala už aj medzinárodný dosah.

A sú v Bystrici alebo v regióne skupiny, ktoré by boli takto kvalitne, silno organizované a je za tým silná ideológia?

Ako to je dnes, to ti neviem povedať. Neviem ti to povedať s istotou, ale na druhej strane, stačí sa pozrieť, kto všetko je z Bystrice: Mário Vidák, Rišo Tokušev, Kotleba jeden, Kotleba druhý, Kotleba tretí sú z Bystrice a tí ľudia sedeli na župnom úrade. Tí ľudia neprišli len tak odnikadiaľ. Majú za sebou istú podporu, isté skupiny. To sa nedá popierať. Neviem, ako je to dnes, lebo v Bystrici nie som až tak často. Ale viem, že kedysi mal Kotlebov brat obchod s náckovským oblečením, kde rozdával nálepky slnečných kruhov a podobné veci. Viem, že dosť veľa ľudí sa v tom čase sústredilo okolo tohto obchodu. Ale zas až tak dobre som do toho nevidel.

Aj ty si nosieval značky ako Thor Steinar?

Nie, mne sa tá móda nikdy nepáčila. Jediné, čo som mal, boli gate s bielym maskáčom. To bola vtedy topka — gate s bielym maskáčom mali všetci ako ja. Pred desiatimi rokmi sa všetci náckovia, nacionalisti, patrioti alebo nazvi si to, ako len chceš, potrebovali nejakým spôsobom odlíšiť. Potrebovali, aby ich bolo vidno, aby sa ich ľudia už z diaľky báli. Obliekali si biele maskáče, ťažké topánky, bombery. V podstate kopírovali skinheadskú módu. No keď sa na to pozriete dnes a zoberiete si „echt náckov“, oni nie sú zas až takí sprostí, ako by sa zdalo. Veď sa pozrite na takého Kotlebu. Predtým, než sa prvýkrát dostal do zvolenej funkcie, kandidoval dva alebo trikrát v parlamentných voľbách a minimálne dvakrát neúspešne kandidoval na župana. A vždy to bolo s ostrou rétorikou a výzorom — chodil v uniforme, s fackami a nechával sa zatýkať pred televíznymi kamerami. Lenže zistil, že tadiaľto cesta nevedie, zjemnil svoju

rétoriku, snažil sa dať najavo, že už nie je to, čo býval. Vo vnútri síce ostal ten istý, ale už chodí pekne slušne v saku, čo kopírujú aj ostatní priaznivci a členovia hnutia. Choďte sa dnes pozrieť na nejaký náckovský protest, je ich dosť veľa. O mnohých z nich by si ani nepovedal, že sú nacionalisti. Už tam nenájdeš maskáče a tých oblečených v Thor Steinar tam nájdeš minimum. Títo ľudia dnes chodia oblečení buď ako bežná masa, prípadne prebrali módu ľavicového extrémizmu. Obliekajú sa do čierneho — čierne tričko, čierne nohavice, čierna bunda, čierna šatka cez ústa. Keď máš dav 500 čiernych ľudí, je veľmi ťažké ich identifikovať.

Počúval si v tom čase aj nacistické kapely a chodil si na ich koncerty?

Na koncerty nie, ale úplne najväčšia topka bola slovenská kapela Krátky proces. Mňa bavila rocková hudba a oni mali vážne dobré gitarové rytmy a bolo to veľmi chytľavé. Poznal som každú ich pesničku naspamäť. Potom som si sem tam pustil Orlík, Skrewdriver a také slovanské pohanské kapely ako Parom. A potom ešte Projekt Vandal — to bolo niečo podobné ako Proces, ale aj po hudobnej aj po textovej stránke to bolo trošku inteligentnejšie, dovoľm si povedať.

Medzi spomínanými hudobnými skupinami bol aj istý náznak príklonu k pohanstvu a slovanstvu. Prečo je badateľný príklon pravicových extrémistov k tomuto druhu mysticizmu?

Nacistická ideológia ako taká vychádza z teórií politických mysliteľov ako Carl Schmitt alebo Karl Haushofer. Oni začali formulovať svoje teórie totalitarizmu a vybudovali ich do veľkej miery na mystickom prvku z minulosti. Do svojich myšlienok zapájali teóriu „lebensraum“ — že je potrebné vytvoriť priestor, pretože je potrebné obnoviť pangermánsku ideu a rasu, ktorá tu kedysi v minulosti panovala. Všetky tieto totalitné ideológie vyplývajú z akéhosi mýtu minulosti o tom, že kedysi tu bolo niečo veľké, niečo krásne, niečo veľmi dôstojné, čo tu už vplyvom nejakých voľnomyšlienkárskejších, pokrokových, liberálnych živlov nie je. Vďaka nim to zdegenerovalo, zaniklo, ale vždy je tu možnosť túto mystickú ideu veľkého národa, veľkej rasy obnoviť. A prostriedok, ako to obnoviť, sme my. My sme tí, ktorí dokážu túto spoločnosť pozdvihnúť z liberálneho úpadku, my sme tí, ktorí dokážu navrátiť národu alebo spoločnosti dôstojnosť tým, že sa zbavíme pokrokárskych vecí. A to je najzákladnejší naratív fašizmu. Fašizmus sa vôbec nedefinuje len tým, že nemá rád Židov alebo chceš niekoho vyvraždiť. Takýto mysticismus je podľa mňa ešte dôležitejším prvkom fašizmu.

Spomínal si, že v predposledných župných voľbách si dal svoj hlas Kotlebovi. Čo sa udialo, že sa z tohto človeka stala ikona?

Ako bývalý insider môžem povedať, že Kotleba ani zďaleka nie je úplný idol pre všetkých náckov a podobne zameraných ľudí. Keď som bol v partii, síce sme ho poznali, ale to bolo jedno-ducho tým, že bol z toho istého mesta. Keď v jedných parlamentných voľbách dosiahol myslím 0,17%, bolo to pre nás zdrojom obrovského pobavenia a zábavy. Rehotali sme sa na tom a opití sme ešte skandovali po meste „0,17“, keď sme išli okolo ich partie. Neviem, ako vznikol ten mýtus, že Kotleba bol vždy spasiteľom a hlavou slovenskej náckovskej scény. Možno je to tak teraz, ale kedysi to tak vôbec nebolo. Bol jedným z mnohých, no jemu sa akýmsi spôsobom podarilo nájsť správnu rétoriku a správny spôsob, ako zjednotiť určité skupiny. Kotleba nebol vyslovene obľúbený. Vždy mal svoj okruh podporovateľov, ale na druhej strane ho mnohí brali skôr ako šaša, ktorý sa dáva naschvál zatýkať. Do určitej miery to bolo rebelantstvo, lebo vtedy bol mojím učiteľom. Veď kto by nebol rád, keby videl svojho stredoškolského učiteľa, ako do-

stáva pelendrekom po hube od policajtov. To bol pre nás úplný orgazmus, to nepopriem. Pre mňa osobne Kotleba nikdy nebol dobrý rečník, nikdy nebol charizmatická postavička, nikdy to nebol človek, ktorý by vedel poskytnúť nejakú ucelenú myšlienku, ktorá by nemala deravú argumentáciu. Nevieť už, ako sa to stalo, ale napriek tomu som k nemu po čase začal určité sympatie prechovávať. Bolo to skôr tým, že časom začalo byť zrejmé, že to myslí vážne a že to pravdepodobne niekam dotiahne. Videl som v ňom politickú silu, ktorá by možno dokázala dostať veci, ktorým verím, do reálnejšej podoby.

Je niečo, čo ti z partie, kam si patril, chýba? Niečo za čím ti je ľúto? Alebo na čo nostalgicky spomínaš?

Paradoxom je, že ja som sa v tej partii nejakú úžasne nikdy necítil. Nikdy som to nevnímal tak, že „tu som doma, toto sú moji ľudia, mám všetkých rád“. Nikdy to tak nebolo. Bola to jednoducho partia, s ktorou som sa flákal, lebo bola taká situácia. Viac-menej sa to celé točilo okolo alkoholu a bolo to do veľkej miery len o chlastaní. Nebolo tam nič hlbšie, čo by mi malo chýbať. Bol tam ten pocit, že niekam patríť, že som niekto, že som viac, ako by som bol bez partie. Momentálne mám 25 rokov, precestoval som svet, veľa som zažil a postretával som najrôznejších ľudí. Už nepotrebujem byť hrdý na umelé naratívy. Viem byť spokojný sám so sebou, s tým, čo som dosiahol. Nostalgia tam vôbec nie je, skôr sa za toto obdobie hanbím. Mnoho ľudí, s ktorými sa dnes stretávam, o tejto časti mojej minulosti ani nevie.

V súčasnosti si nielenže zmenil hodnoty, prerástol si túto ideológiu, ale dokonca sa aktívne voči týmto myšlienkam ozývaš.

Ono je to taký paradox, že v predposledných župných voľbách som volil Kotlebu a momentálne som v občianskom hnutí, ktoré robí proti nemu kampaň. Motám sa okolo bystrickej platformy *Nie v našom meste*. Snažíme sa robiť osvetu, organizujeme rôzne debaty a okrúhle stoly. Pri jednej takejto debata sme sa ako organizátori spoločne bavili a ja som sa o svojej minulosti zmienil — je to niečo, za čo sa hanbím, ale nie je to niečo, čo by som popieral. Ostali trochu zaskočení, ale navrhli mi, nech vyskúšam *Živé knihy*¹⁶. A ja som bol plne za. Určite je v tom aj trochu ľútosti a znechutenia nad tým, čím som bol.

Ako vnímaš svoje pôsobenie ako Živej knihy?

Prvá Živá kniha, ktorú som robil, bola zároveň aj najlepšia. Boli sme v Brezne u deviatakov na základke alebo prvákov na strednej — boli to jednoducho decká, ktoré mali 15 — 16 rokov, teda presne veková kategória, v ktorej som sa k tomu dostal aj ja. Bola to trieda, v ktorej učiteľka tvrdila, že dve tretiny sú ťažkí kotlebovci. Prišli sme tam a boli to úplne normálne baby, normálni chalani, ktorí sa obliekali ako hocikto v tom veku. Neboli tam žiadne vyholené gebule, ktoré by sa chodili biť. A keď som im porozprával môj príbeh, videl som, že to na nich zapôsobilo. To človek jednoducho cíti. Po skončení som s nimi ostal ešte asi 20 minút a bavili sme sa.

¹⁶ Živá kniha — človek s výnimočným životným príbehom rozpráva počas vymedzeného času (zvyčajne 15 minút), čitateľom a čitateľkám svoj život. Tí majú možnosť pýtať sa Živej knihy na jej skúsenosti, zážitky či pocity, aby sa mohli lepšie vžiť do jej príbehu a intenzívnejšie ho prežiť. Vedie k náhľadu na rôzne témy z rôznych pohľadov s cieľom narušať predsudky a stereotypy.

Máš pocit, že takéto aktivity pomáhajú? Sú zmysluplné?

Určite áno. Otázkou je, aký formát tomu dať a akým spôsobom to celé vykonať. Pokiaľ sa to neurobí dobre, môže to mať opačný efekt. Hneď ako máš 15-ročné decká, ku ktorým niekto príde do triedy, je veľmi jednoduché dostať ho do pozície, že majú pocit, že im niekto prišiel tlačiť „kaleráby“ do hlavy. Je potrebné spraviť to veľmi citlivo tak, aby nemali pocit nátlaku.

Ak by teba v tom veku niekto zobral do Osvienčimu, spravilo by to niečo s tebou, s tvojimi názormi?

Neviem. Ja som nikdy nebol popierač holokaustu. Vedel som, že sa to stalo. Lenže mne to v tej dobe neprekážalo, nevidel som v tom také zlo, akým to reálne je. Myslím si, že veľa náckov je na tom rovnako. Ja som zastával názor: „Dobre, zomrelo 5, 6, 7 miliónov Židov, a? Zomrelo 7 miliónov Nemcov. Zomrelo 25 miliónov Rusov a tak ďalej.“ Takto som si to v sebe vyargumentoval. Poznal som chalanov, ktorí išli so školou do Osvienčimu a fotili sa pri nápise *Arbeit macht frei*, robili tam ksichtíky a mali z toho veľkú srandu. Nepovažujem to za model, ktorý by fungoval.

Pre mňa v tom, čo hovoríš, vyskakujú dve dôležité veci — rozvoj kritického myslenia a kontakt s inakosťou.

Čo sa týka toho kritického myslenia, tak ja som veľmi logicky založený človek a nemám rád, keď emócie prevládajú nad argumentmi a logikou. Ale myslím si, že v realite to tak nie je. Stačí si pozrieť politické debaty, kde nejde o to niečo vyargumentovať, ale vyvolať v divákovi čo najsilnejšiu emóciu mierenú proti oponentovi. Čo sa týka toho osobného kontaktu, je podľa mňa veľmi dôležitý. Je to spôsob, ako s postojmi pracovať, ale treba s tým pracovať veľmi opatrne. Lebo ak by si teraz niekoho zobrala s tým, že „Ty si mladý extrémista, poď, ideme ti tých ľudí ukázať“ a potom by si ich k nim za uši dotiahla a povedala „Toto je homosexuál, poď sa s ním rozprávať“, veľmi by si tomu mohla uškodiť. Ja som sa v prostredí, ktoré ma zmenilo, ocitol dobrovoľne, chcel som tam byť. A určite to bola aj súhra životných náhod. Myslím si, že je to veľmi dobrý spôsob, ako u niekoho vyvrátiť takéto sprostosti. Ale pokiaľ by sa z toho chcela robiť nejaká stratégia, tak to by bolo potrebné realizovať veľmi citlivo. Lebo veľmi jednoducho by sme mohli vyvolať opačný účinok.

Ja som napríklad nemal rád moslimov. Neznášal som moslimov ešte predtým, ako to bola spoločenská téma. Čítal som nejaké knihy o tom, aké sú problémy s Turkami v Nemecku, čítal som katastrofické scenáre o tom, ako tu prevládne islam. Ako som neskôr cestoval, prvýkrát v živote som nejakých moslimov aj reálne stretol a zistil som, že sú to úplne skvelí ľudia. Naozaj môžem povedať s rukou na srdci, že keď niekde na cestách stretnem moslima, tak je to väčšinou neskutočne úžasný človek, ktorého si ešte dlho pamätám.

Vráťme sa ale k otázke, prečo si sa začal aktívne angažovať proti tejto ideológii?

Moje názory sa síce výrazne zmenili, ale nikdy som nezmenil môj vzťah k spoločnosti. Vždy som bol človek, ktorý sa o ňu zaujímal, vždy som svoj názor mal a niekedy sa zaň žiaľ aj pobil. Vždy som svoje názory chcel presadzovať — väčšinou na argumentačnej úrovni. V súčasnosti napríklad nie som zástancom konzervatívnych názorov na veci ako náboženstvo, legalizácia marihuany či homosexuálne manželstvá a nemám rád, keď niekto zastáva názory, ktoré si nevie vyargumentovať, kde jediným argumentom sú „hejty“. Povedzme, že niekto si myslí, že

homosexuáli by sa nemali sobášiť. To je legitímny názor, i keď s ním nesúhlasím. Keď človek začne tvrdiť, že „buzeranti sú psychicky chorí a mali by sme ich odstrániť z našej spoločnosti“, tam už diskusia končí, s niekým takým sa jednoducho debatovať nedá. Pozri si napríklad komentáre čitateľov na spravodajských portáloch, prípadne statusy bežných ľudí na Facebooku. Veď to je hnus. Ja viem, že Facebook nie je práve reprezentatívna vzorka, ale takýchto ľudí je v dnešnej spoločnosti veľmi veľa. Vždy tu boli, ale spoločenská klíma súčasnosti je taká, že sa už za tieto názory nehanbia. Desať rokov dozadu ešte bolo tabu takéto čosi povedať. Desať rokov dozadu verejne napísať — *Cigáni patria do plynu* — znamenalo zdiskreditovať sa osobne aj profesijne. Keď dnes napíšeš — *Cigáni patria do plynu* — a máš 300 lajkov, je to rozdiel. Toto mi prekáža. Viem, aj ja som býval do istej miery taký istý, aj keď si dovoľm tvrdiť, že som to mal argumentačne lepšie zvládnuté. Ale roky strávené v partii pochybných ľudí a to, že som cestoval a študoval — to všetko mi pomohlo časom pochopiť, aké sú tieto myšlienky nebezpečné. Aj v úplne latentnom zárodku. Nenávisť, i keď skrytá, vždy vyplodí niečo väčšie a niečo zlé. Čím ďalej, tým viac to vidím okolo seba a nie je mi jedno, kde žijem. Nechcem žiť v spoločnosti, kde sa dvaja gayovia nemôžu na ulici chytiť za ruku. Nechcem žiť v spoločnosti, kde to, že je niekto iného vierovyznania, je dôvodom, aby sa proti nemu vytvorila politická strana. To mi prekáža. I keď neviem, či to ja ako jedinec dokážem zmeniť. No prekáža mi i to, čím som kedysi bol ja, sám pred sebou sa za to hanbím a snažím sa to teraz spoločnosti nejako vrátiť. Moje hodnoty sa úplne zmenili a sú to hodnoty, ktoré som si neprečítal z kníh, blogov a ani nevymeditoval pri pivku ako moje niekdajšie názory. Toto sú názory, ktoré ma naučil život. Postoje, ktoré sa vo mne roky formovali skúsenosťou s realitou.

POHLÁDY Z DRUHÉHO BREHU

Mohamed SIDIBAY

Banalita zla

FOTO: archív autora

Mohamed SIDIBAY

Mohamed Sidibay sa narodil a vyrastal v Sierra Leone na pobreží západnej Afriky. Bolo to v 90. rokoch, keď v krajine zúrila občianska vojna. V ranom detstve bol prinútený stať sa detským vojakom. Naučil sa nabíjať zbraň a zabíjať ľudí ešte pred tým, ako zvládol napísať svoje prvé písmená či recitovať básničky. Stal sa súčasťou organizovanej armády. Nosil samopal, ktorý bol vyšší ako on sám. Zabíjal ľudí, ktorých nepoznal, z dôvodov, ktorým nerozumel. Po štyroch rokoch sa mu podarilo utiecť do hlavného mesta Freetown, kde prvýkrát vo veku 10 rokov začal chodiť do školy. Vzdelanie sa preňho stalo odrazovým mostíkom k lepšiemu životu a on sa rozhodol svoju energiu a čas zasvätiť vzdelávaniu seba aj iných. Vo svojich 14-tich rokoch rozprával svoj životný príbeh v USA a pri návrate odmietol nastúpiť do lietadla naspäť do Sierra Leone. Vyštudoval odbor riešenie konfliktov na George Washington University a smeruje na štúdium medzinárodného práva. Pôsobí ako aktivista v oblasti vzdelávania a snaží sa zabezpečiť vzdelávanie tým deťom, ktorým by bol ináč prístup k vzdelávaniu odopretý.

Ako ste sa dostali do priamych bojov v Sierra Leone?

Občianska vojna v Sierra Leone začala, keď som bol veľmi malý. Prvýkrát som bol svedkom vraždy, keď som mal 5 rokov. Vtedy prišli rebeli do našej dediny a pred očami mi zastrelili rodičov a dvoch starších súrodencov. Potom ma nasilu odvliekli a prinútili ma pridať sa k nim ako mnoho iných detí. Napriek tomu, že som bol malé dieťa, bolo mi jasné, že môj život sa navždy zmenil. Nechápal som ako a akým smerom, ale cítil som, že ľudia, ktorí ma uniesli, neboli dobrí ľudia. Boli bledí ako papier, pery mali popraskané, oči podliate krvou a hlasy chrapľavé. Naraz som namiesto hračiek dostal do ruky AK-47 a podstúpil som vojenský výcvik. Zabíjal som iných ešte skôr, ako som si dokázal zaviazať šnúrky na topánkach. Zaviazali mi oči, dali mi to ruky samopal a prinútili ma strieľať. Keď mi sňali šatku z očí, videl som tú spúšť, ktorú som napáchal, tie mŕtve telá, ktoré zomreli mojou rukou.

Ako ste to v tom čase prežívali?

Náhla zmena v mojom živote bola taká nečakaná, že som jej odmietal uveriť. Nedokázal som pochopiť moju novú realitu, a tak som si neustále prial, aby to bol iba sen. Tento sen trval štyri roky, a keď som sa z neho prebudil, moja nová realita bola rovnako zúfalá a beznádejná ako môj sen. Bol som sirota, bez vzdelania a bez domova.

Počas tej doby, kedy ste bol detským vojakom, mali ste predstavu, za čo bojujete?

Vôbec som nemal predstavu, prečo bojujem. Bol som malé dieťa. Nikdy som nemal odvahu sa pýtať. Jednoducho som robil to, čo mi bolo prikázané. Pri tej traume a šoku som stratil schopnosť premýšľať, klásť otázky: *Čo robím?* a *Prečo to robím?* Nikdy som na to nedostal príležitosť. Tie štyri roky sa stali realitou môjho života a ja som si nedokázal predstaviť ani rozmýšľať nad čímkoľvek iným. Vo svojom detskom rozmýšľaní som myslel, že nič iné neexistuje, že mimo mojej reality neexistuje žiadna iná. Nebol tam ani priestor na otázky či posudzovanie. Ľudia, ktorí mi velili, nemali rešpekt voči ľudskému životu. Hrali sa na sudcov, porotcov aj katov. Robili, čo sa im zachcelo a my deti sme nemali priestor či príležitosť premýšľať. Premýšľanie nebolo nič pre nás, to sme museli prenechať im.

Čoho ste sa v tom čase najviac báli?

Paradoxne som sa najviac bál detí — mojich spolubojovníkov. Často boli zdrogovaní, stále mali pri sebe zbraň a boli nútení zabíjať či byť zabití. Žil som vo svete, kde vás mohol váš najlepší priateľ kedykoľvek zabiť, lebo od toho závisel jeho vlastný život.

Medzi vojakmi ste strávili štyri roky svojho detstva. Predstavovali pre vás aspoň v niečom náhradu za rodičov?

Nie, v žiadnom prípade tam nebol akýkoľvek rešpekt, úcta, iba strach. Boli schopní všetkého, musel som na slovo počúvať a neraz som videl, ako sľali či zastrelili iné dieťa. Jedného dňa som dostal nápad. Rozhodol som sa utiecť. Napriek tomu, že iba pred niekoľkými týždňami boli zastrelení dvaja chlapci, ktorí sa pokúsili uniknúť a vojaci si mysleli, že nikto, kto je aspoň trochu príčetný, sa o niečo podobné tak skoro nepokúsi. Vo svojej 6-ročnej mysli som bol však presvedčený, že mám dokonalý plán. Vymyslel som si, že im poviem, že idem do pralesa na záchod. Ale po ceste som stretol Osmana. Bol to drsný muž v stredných rokoch, ktorý bol neustále nahnevaný. Bol to môj veliaci dôstojník a ja som ho nenávidel a bál som sa ho. Opýtal

OBR. 11:

Žil som vo svete, kde vás mohol váš najlepší priateľ kedykoľvek zabiť.

Foto: Pierre Holtz/UNICEF CAR.

Zdroj: Wikimedia commons

sa ma svojím hrozivým hlasom: „Kto ti dovolil odísť?“ Začal som sa triasť, dlane sa mi potili. Osman začínal byť viac a viac podozrievavý a všetci vedeli, že pre Osmana podozrenie znamená smrť. Snažil som sa mu odpovedať, ale v tom strachu som zo seba nevydal ani hláska. V tom som počul priateľskejší hlas, a keď vyslovil moje meno, dokázal som zo seba vypustiť slová, ktoré ma mali zachrániť — „Musím ísť na záchod.“ Otočil som sa a kráčal som hlbšie do buša. Počul som za sebou jeho kroky, ale tie boli čím ďalej, tým vzdialenejšie, až som ich nakoniec vôbec nepočul. Konečne som unikol. Aspoň som si to myslel. Netušil som, ktorým smerom utekať ani kam ísť. Chvíľu som si myslel, že môžem ísť naspäť domov a všetko bude zas normálne ako kedysi. Ale domov som nemohol ísť, lebo som bol príliš ďaleko a nevedel by som nájsť cestu. Napriek tomu som začal bežať. Utekal som a utekal, až kým som prišiel k rieke. To bolo niečo, s čím som nerátal. Nemohol som cez ňu prejsť, lebo som nevedel plávať, a tak som tam stál a čakal na zázrak. Predstavoval som si, ako mi narástli krídla a ja som odletel alebo sa v diaľke zjavila loď, ktorá ma odviezla do bezpečia.

Ale nič také sa nestalo. V diaľke som počul mnoho hlasov, nevedel som, čo hovoria, ale vedel som, že hľadajú mňa. A ak ma nájdú a chytia, umriem. Nemal som žiadnu výhovorku, ktorá by ospravedlnila tie dve hodiny, ktoré som bol mimo základne. Celý čas som bol presvedčený, že som pripravený zomrieť, aby som získal slobodu. Ale keď ten čas nakoniec prišiel, vôbec som nebol pripravený na smrť. Rozhodol som sa, že budem kráčať smerom k nim a skrátim ten čas neistoty. Išiel som s nimi naspäť na základňu. Zbili ma, rozpálili na ohni plast, poliali ma ním a nechali ma tak. Nezabili ma, lebo chceli, aby som bol živým príkladom. Kedykoľvek sa na mňa niekto pozrie, bude vedieť, že to, čo sa stalo mne, bude to najlepšie, čo sa môže stať aj jemu, ak sa pokúsi utiecť. Preto mám po celom tele, na rukách aj na nohách, jazvy. To, že som ich poslúchal a robil som všetko, čo mi prikázali, nebolo z obdivu voči nim či z rešpektu, ale z túžby prežiť. Nebola tam žiadna osoba, ktorá by mi nahrádzala otca či mamu, boli to jedno-ducho strašní a odporní ľudia, ktorí robili hrozné veci a ja som bol ich nástrojom.

Napriek tomu ste sa po nejakom čase opäť pokúsili utiecť...

Bolo to o pár rokov neskôr. Jednej noci som utiekol do neďalekého hlavného mesta Freetown. Bola to jedna z najdlhších nocí môjho života. Zvalil som sa na lavičku, ktorá bola pre mňa príliš malá a vyčerpaný som celé hodiny odháňal komáre a snažil som sa nejako zahriať. Keď som sa ráno zobudil, tvár som mal pokrytú bielym povlakom soli od dlhých hodín plaču. Tak veľmi som si prial, aby môj život vyzeral ináč.

Ako sa váš život vyvíjal ďalej?

Nemal som nič. Bol som bez domova, bez rodičov a bez vzdelania. Ujal sa ma jeden taliansky misionár, ktorý ma skontaktoval s neziskovou organizáciou venujúcou sa vzdelávaniu. Čoskoro po mojom úteku, v roku 2002, sa občianska vojna skončila. Vo veku 10 rokov som začínal od nuly, nevedel som čítať ani písať. Bol som nahnevaný na svet, ktorý mi ukradol detstvo, zničil mi krajinu a zabránil mi chodiť do školy. Moja širšia rodina ma zavrhla.

Prečo vás vaša širšia rodina a spoločenstvo odmietli po vojne prijať späť?

Hoci si uvedomovali, že som v živote všetko stratil, nedokázali prijať tú predstavu, že by som bol opäť súčasťou ich komunity. Keď nad tým uvažovali logicky, vedeli, že všetko, čo som podstúpil, bolo nedobrovoľné a nemal som na výber. Ale ich pohľad na situáciu nebol logický, ale emocionálny. Bol som pre nich pripomienkou strašnej minulosti. Pripomínal som im všetko, čo stratili. A v tomto svojom emočnom pohľade zabudli na to, že ja som stratil rovnako veľa a možno viac ako oni. Bol to ten najhorší trest, aký mi mohli dať. Starejšinovia môjho spoločenstva mi vyčítali všetky zločiny, ktoré som urobil. Neospravedlňovala ma pred nimi ani skutočnosť, že všetko, čo som urobil, bolo z donútenia a pod hrozbou smrti. Moji starí kamaráti a rovesníci ma šikanovali. Vtedy som si uvedomil, že svoju rodinu a spoločenstvo som navždy stratil.

Čo vám pomohlo odraziť sa od dna a začať si budovať nový život?

Dostal som príležitosť učiť sa. Školy v Sierra Leone príliš nechceli do svojich lavíc brať bývalých detských vojakov, keďže to bola veľmi stigmatizovaná nálepka. Moja cesta vzdelávaním začala s UNICEF. Do miestnej základnej školy doniesli vybavenie a na výmenu som bol do tejto školy prijatý. Bez nich by som asi nikdy nevidel, ako vyzerá školská trieda. Ale keď sa v 10 rokoch dostanete prvýkrát do školy, bez akejkoľvek znalosti písania či čítania, ste viac-menej odkázaní na zlyhanie. Nepochybujem, že moje začlenenie bolo robené s tým najlepším úmyslom, ale keď takéto dieťa vložíte do školy bez správnej podpory, je veľmi pravdepodobné, že to nezvládne.

Pre marginalizované dieťa, akým ste boli aj vy, teda bežná škola nestačí. Aký druh podpory je potrebný?

Bol som hodený do bežnej základnej školy. Ale bol som iný ako deti, ktoré ju navštevovali. Nielenže mi chýbali peniaze, ale nemal som poriadny domov a žil som vo veľkej chudobe. Škola taktiež nemala dosť financií, aby mi učiteľia venovali viac času a pomohli mi získať zručnosti a návyky, ktoré mi chýbali. Nebola mi venovaná žiadna pozornosť, nikto neprihliadal na moje špeciálne potreby. Ak by som v tejto škole zostal, naučil by som sa síce základy čítania a písania, ale nezískal by som schopnosť rozmýšľať a mať svoj hlas. Preto bola pre mňa odrazovým mostíkom Sally — moja prvá učiteľka čítania a písania — dievča v mojom veku. Keby nebolo jej, určite by som frustrovaný zo školy vypadol a môj život by dopadol strašne. To ona mi povedala, že ak získam vzdelanie, budem mať moc tvoriť svoj vlastný príbeh. Tajne som vtedy dúfal, že mi to pomôže vymazať minulosť a ukončiť nočné mory, ktoré ma prenasledovali. Namiesto toho som získal možnosť čeliť svojej minulosti a silu kráčať ďalej.

OBR. 12: Ako bývalého detského vojaka ma žiadna škola nechcela prijať. Do školských lavíc som si prvýkrát sadol v 10 rokoch vďaka UNICEF. Zdroj foto: Wikimedia commons

Ako sa vám podarilo vysporiadať sa s tým, čo sa udialo? Máte pocit, že ste sa s tým dokázali zmieriť?

Neviem, či sa mi už podarilo s mojou minulosťou zmieriť, ale našiel som službu. Uvedomil som si, že môžem nanovo vybudovať svoj vlastný život tým, že pomôžem budovať životy iných. Myslím si, že nejaká časť mňa sa ešte stále pýta *Prečo som prežil?, Prečo sa mi muselo stať všetko to zlo?* a dúfa, že sa niekto zjaví a odhalí mi nejaké veľké tajomstvo. Ale tiež si uvedomujem, že sa mi udialo to, čo sa udialo a ja to nedokážem zmeniť. Mám ale stále možnosť zmeniť a ovplyvniť to, aby deti a dospelí, ktorí zažili niečo podobné ako ja, mali k dispozícii tie najlepšie príležitosti začať odznovu. Pre mňa tou najdôležitejšou príležitosťou bolo vzdelanie. A ak sa mi pre iných podarí zabezpečiť tie isté príležitosti, aké som mal ja, je to pre mňa útecha, ktorá mi pomáha liečiť moje staré zranenia. Skúsenosti ma naučili, že od svojej minulosti neutečiem. Moja minulosť a prítomnosť predstavujú to, kým som ako človek. Môžem sa pred tým skrývať, môžem to potláčať, ale jedného dňa to určite vypláva na povrch. A život nikdy nebude lepší, pokiaľ sa ho nerozhodnete prijať — pokiaľ nenájdete rovnováhu medzi minulosťou, ktorej sa desíte a prítomnosťou.

Čo vás vaša skúsenosť z detstva naučila o ľuďoch?

Uvedomil som si banalitu zla. Zažil som, ako sa z bežných ľudí stávajú krutí ľudia. A tiež som si uvedomil, že zlých a zákerných ľudí nie je na svete viac. Ale je ich oveľa viac počuť. Ak by dobrí ľudia dokázali povstať, každý za seba, a povedať *Toto už nebudeme trpieť!*, ak by sa dokázali ozvať a uvedomiť si, že pomáhajú sami sebe, i keď sa zastávajú niekoho iného, potom by sa nediali vo svete také hrôzy, aké sa dejú. Nie je potrebné čakať na to, kým sa zdvihne obrovská

vlna odporu. Ak sa za dobro postaví každý za seba a bude zaň bojovať vo svojom okolí, svet nebude tým, čím je teraz. Som presvedčený, že v každom jednotlivcovi je dostatok sily na to, aby priniesol zmenu.

Ak hovoríte o banalite zla, čo podľa vás živí a podporuje zlo v ľuďoch?

Myslím si, že to, čo ľudí ženie k zlu, je pocit, že nemajú príležitosti a že nemajú na výber. Majú pocit bezcieľnosti a bezmocnosti a vidina budúcnosti je pre nich zúfalá. Majú pocit, že v budúcnosti pre nich nie je žiadne miesto. Ak sa ľudia cítia byť zahnaní do kúta, potom volia zlo ako jedinú únikovú cestu. Preto je také dôležité dávať ľuďom nádej. A jednou z dôležitých lekcií, ktoré by mali učitelia v školách učiť, je, že je v poriadku, keď žiaci pochybia, zlyhajú a spadnú. Ale nech už spadnú akokoľvek tvrdo a bolestne, je dôležité, aby vždy spadli na chrbát, aby sa mohli pozerat' hore. Lebo keď vidíš, kam sa chceš dostať, vždy sa ti podarí opäť vstať. K tomuto porozumeniu by mali učitelia deti v škole inšpirovať. Pretože zlyhanie je súčasťou života. A pokiaľ budú deti pripravované v školách na zvládanie frustrácie a prijatie dočasného zlyhania, potom bude ťažšie ich nejakým spôsobom radikalizovať.

Aká bola príčina občianskej vojny, ktorej ste sa nedobrovoľne zúčastnili?

Keď začala občianska vojna, bol som veľmi malý, takže som o nej nič nevedel. Ale z toho, čo som si dodatočne naštudoval, som zistil, že nepokoje začali kvôli korupcii vo vláde. Pôvodne išlo o to, aby vláda vyčlenila viac financií pre mládež a aby vláda využívala peniaze z nerastných surovín pre prospech krajiny, a nie len pre svoj vlastný profit. To bolo spúšťačom občianskej vojny. Ľudia sa začali búriť, začala sa revolúcia „pre ľudí“, ktorá sa však veľmi skoro obrátila proti ľuďom.

Čo ste sa počas rokov v občianskej vojne naučili o násilí?

Naučil som sa, že skutočnou mocou je schopnosť pochopiť, že aj keď môžete niekomu ublížiť a prinútiť ho k niečomu silou, neurobíte to. Je to morálna sila. Je to uvedomenie, že žiadny problém sa nevyrieši vďaka násiliu. A preto vzdelanie je ten najlepší spôsob, ako riešiť konflikty. Mnohí, ktorí sú zástancami Machiavelliho myšlienkového rámca, povedia, že účel svätí prostriedky. Ale ja som po svojej skúsenosti presvedčený, že násilie nikdy žiadny problém nevyriešilo. Násilie je ako náplast na ranu, ktorá je silne infikovaná, no my dúfame, že keď ranu neuvidíme, sama odíde. Ale pokiaľ tú ranu nebudeme liečiť, bude sa jej stav iba zhoršovať. Tá náplast — násilie ju nikdy vyliečiť nemôže. Skutočným liekom je vzdelávanie.

Ako vyzerá vaša pomoc ľuďom, ktorí sa ocitli v podobnej situácii?

Vzdelávanie. A tým nemyslím iba školskú výučbu, ale aj výchovu k spoločenskej zodpovednosti. To je dôležitá zložka vzdelávania, ktorú presadzujem. Okrem bežnej výučby sa žiaci päť hodín týždenne venujú dobrovoľníckej činnosti. Či už doučujú iné deti v programe alebo pomáhajú v nemocnici, nejakým spôsobom sa musia zapájať do diania vo svojich komunitách. Momentálne cez náš projekt zabezpečujeme vzdelanie pre 101 marginalizovaných detí, z ktorých 76 sú dievčatá. Sú to deti, ktoré patria do tej najzraniteľnejšej skupiny — chudobné deti, dievčatá, ktoré rodičia vo vzdelávaní nepodporujú, lebo majú pocit, že v 14-tich rokoch by sa mali vydať a mať rodinu.

Aký je váš odkaz učiteľom a tým, ktorí majú moc formovať vzdelávanie novej generácie?

Potrebujeme do vzdelávania vložiť množstvo peňazí, aby sa učitelia mohli ďalej vzdelávať. Potrebujeme mať učiteľov, ktorí majú k vzdelávaniu sokratovský prístup, ktorí študentov učia pýtať sa otázky a pátrať po odpovediach. Iba tak si vychováme budúcich lídrov. Treba si uvedomiť, že mladí ľudia nie sú iba príjemcami vzdelávania. Sme partnermi pri tvorbe lepšieho sveta. Nie je potrebné dávať nám hlas. Ten už máme. Čo však potrebujeme je vzdelanie, prostredníctvom ktorého môžeme svoje názory a predstavy o živote kultivovane presadzovať. Všetci sa snažia meniť masy, ale tie nikdy nezmenia. Jediné, čo môžeme urobiť, je zmeniť jednotlivcov. Jedného po druhom. Zmeniť seba samých. Ak zmeníme seba, môžeme zmeniť svet.

TIPY PRE VÁS:

Mohamed Sidibay shares his story from Child Soldier to Peace Activist

Elsi ADAJEW

Dobré miesto na život

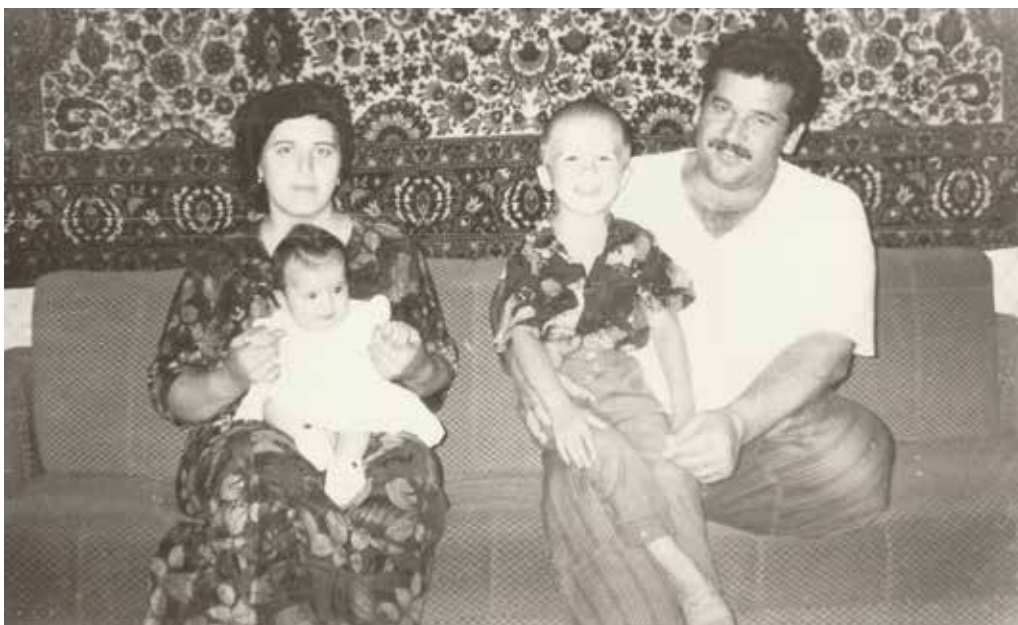
FOTO: Igor Podgórski

Elsi ADAJEW

Elsi Adajew, spolu so svojou rodinou, utiekol zo svojho rodného Čečenska do Poľska dvakrát. Prvýkrát v roku 1994 a potom opäť v roku 1999. Od 3. februára 2000 žije v Poľsku natrvalo. Už dvanásť rokov sa aktívne snaží o prepojenie poľskej a čečenskej kultúry a sedem rokov bol členom projektu kultúrneho a vzdelávacieho centra známeho pod menom Refugee Self-Help Centre Sintar. V súčasnosti pôsobí ako prezident nadácie Issa Adajew's Sintar Foundation. Zároveň dokončuje svoje štúdium medzinárodných vzťahov. V Poľsku pôsobí ako Živá kniha na školách, aj pri mnohých iných príležitostiach, rozpráva o svojom príbehu utečenia, Čečenca a moslima v poľskej spoločnosti. Spolupracuje s neziskovými organizáciami a pomáha ľuďom v utečeneckých táboroch ako aj školám, ktoré navštevujú deti utečencov.

Kedy ste odišli z Čečenska a prečo ste museli opustiť vašu krajinu?

Čečensko sme opustili dvakrát. Prvýkrát počas takzvanej prvej rusko-čečenskej vojny v roku 1994. V tom čase sme sa presťahovali do Poľska a žili sme v Krakove. Keď vojna po dvoch rokoch skončila, vrátili sme sa, dúfajúc, že sa už nič podobné nezopakuje. Ale v roku 1999 začala takzvaná druhá rusko-čečenská vojna, a tak sme sa do Poľska museli vrátiť. Bolo to začiatkom roku 2000. Odtedy celá naša rodina žije v Poľsku. Je to už 18 rokov.

OBR. 13: Elsiho rodina krátko pred vypuknutím prvej rusko-čečenskej vojny v roku 1994.
Foto: archív autora

Kto je celá tvoja rodina?

Sú to moji rodičia a súrodenci. Moje dve mladšie sestry sa už narodili v Poľsku, ale zvyšok rodiny spoločne pricestoval z Čečenska.

Kolko si mal rokov, keď ste prvýkrát prišli do Poľska?

Mal som iba štyri roky a v Poľsku sme v tom čase bývali takmer dva roky. Keď sme museli utiecť druhýkrát, mal som takmer desať.

Ako šesťročný si sa teda vrátil domov, ale o tri roky ste zas celá rodina z Čečenska utiekali. Prečo?

Po skončení prvej vojny sme si mysleli, že je po všetkom a my sa môžeme v bezpečí vrátiť domov. Celý ten vojnový konflikt v roku 1994 bol zbytočný a nepotrebný, nebol dôvod na vyvolanie vojny, všetky konflikty sa dali vyriešiť diplomatickou cestou. Ale ruská strana nemala záujem o mierové riešenie, a tak začali vojnu. Bolo to úplne nezmyselné. Mnoho ľudí zomrelo a keď vojna skončila, povedali sme si: „*Toto sa už nezopakuje.*“ Ale v roku 1999 potreboval prezident Putin nejakého spoločného nepriateľa pre svoju nadchádzajúcu prezidentskú kampaň, aby odviezol pozornosť ľudí preč od problémov vo vnútri krajiny a vojna začala odznovu. Utekali sme opäť, lebo nás bombardovali, znova sme sa ocitli vo vojne.

Pamätáš si momenty z tejto vojny? Bol si ešte dieťa.

Z prvej vojny v roku 1994 si toho veľa nepamätám, ale druhú vojnu si pamätám viac, než by som chcel. Pamätám si prvú bombu, ktorá dopadla na ľudí, pamätám si pravidelné bombardovanie, ktoré začalo o niečo neskôr. Pamätám si, ako sme museli utekať a skrývať sa dlhý čas v pivnici. Spomínam si na ten strach, keď sa od nás otec oddelil a my sme ho dlho hľadali. Pamätám si moment šťastia, keď sme sa opäť stretli v Ingušsku, pamätám si, ako sme cez Rusko a Bielorusko utekali spoločne do Poľska. Pamätám si z tohto obdobia pomerne veľa.

OBR. 14: V novom domove. Odrazu spíte a nepočujete bomby, krik ľudí ani trieštenie skla. Nemusíte sa báť, že k vám vtrhnú milície. Nowa Wieś, po roku 2000. Foto: archív autora

Aký bol váš útek z Čečenska až do príchodu do Poľska?

Je to pomerne dlhý príbeh a nerád by som zachádzal do detailov. Niekedy, keď rozprávam o podrobnostiach tejto cesty, pospomínam si na situácie, ktoré sa nám udiali a cítim sa veľmi zle. Snažím sa, možno nie zabudnúť na to, čo sa udialo, lebo je to súčasťou môjho života a toho, kto som, ale snažím sa príliš často si nepripomínať všetko, čo som zažil. Starší členovia širokej rodiny sa po začatí novej vojny rozhodli, že tí z príbuzenstva, ktorí majú deti, musia odísť do bezpečia ako prví. Išli sme z Čečenska do Ingušska. Tam sme v meste Karabulak žili zopár mesiacov. Bývali sme v mešite s mnohými inými rodinami, ktoré tiež utekali pred vojnou. V tomto čase sme sa opäť stretli s otcom po našej odluke. Bolo to veľmi silné stretnutie, lebo sme ani netušili, či je vôbec ešte nažive a kde sa nachádza. Až neskôr sme sa dozvedeli, že celý ten čas pomáhal iným utiecť pred bombardovaním a zachraňoval im životy. Znova sme boli všetci spolu a pokračovali sme v ceste do Poľska. Môj prvý deň v Poľsku bol tiež prvým dňom, kedy som sa po dlhom čase pokojne vyspal. Bol to zvláštny pocit, ale všade okolo vládlo ticho. Žiadne bombardovanie, krik ľudí, trieštenie skla, len ticho a tma.

Dostali ste sa po príchode do Poľska do utečeneckého tábora?

Boli sme jedni z mála šťastlivcov, ktorí nemuseli do utečeneckého tábora ísť. Nejakí naši rodinní známi nám pomohli tým, že nám našli ubytovanie. Jeden profesor, ktorý je teraz našim rodinným priateľom, mal na vidieku prázdny dom, v ktorom mal uložené svoje knihy, vedecké práce a materiály. Dovolil nám tam ostať tak dlho, ako sme potrebovali. Z vďačnosti sme mu to tam opravili, ako sme vedeli, vyčistili sme dom a starali sme sa o záhradu.

Vedel si po poľsky, keď ste do krajiny prišli?

Nie, ale naučil som sa novú reč pomerne rýchlo. Dva mesiace po príchode som už dokázal väčšinu vecí povedať a napísať. Rozumel som novej reči natoľko, že som mohol začať chodiť do školy.

Aké ste mali v Poľsku postavenie?

Najprv sme dostali povolenie na pobyt, neskôr sme si vybavili trvalý pobyt, teda v porovnaní s bežnými občanmi sme akurát nemohli voliť. Potom, po 16 rokoch čakania, dostala celá rodina konečne občianstvo. Môj otec sa toho, bohužiaľ, nedočkal, umrel v roku 2012, iba štyri roky pred získaním občianstva.

Aké to bolo — začať chodiť do školy v novej krajine?

V Poľsku som začal chodiť do štvrtej triedy. Prvý rok to bolo v poriadku, ale na začiatku piateho ročníka spadli „dvojičky“ počas útoku 11. septembra 2001. Aj pred tým všetky deti vedeli, že som cudzinec, že som moslim a Čečenec, ale bolo im to jedno. Ale po teroristickom útoku na Svetové obchodné centrum sa moji spolužiaci začali ozývať: „Veď aj on je moslim, takže je tiež za to zodpovedný.“ Vtedy sa začalo moje malé súkromné peklo. Prešiel som piaty aj šiesty ročník a na konci som už prosil mojich rodičov: „Prosím vás, nenúťte ma viac chodiť do školy.“ Nechcel som chodiť do školy a nenávidel som svojich spolužiakov. Mal som iba zopár kamarátov, ktorí mi pomohli zvládnuť toto veľmi ťažké obdobie a vždy pri mne stáli a zastávali ma pred ostatnými.

Zasiahli aj učitelia? Pomohli ti preklenúť ťažké obdobie?

Snažili sa o to, ale veľmi to nepomáhalo. Niektorým učiteľom to bolo úplne jedno, ale niektorí sa naozaj veľmi snažili. Snažili sa vysvetliť spolužiakom, že to, ako sa správajú, je nesprávne. Ale veľa z negativity, ktorú na mňa spolužiaci smerovali, prichádzala z ich vlastných domovov. Boli to slová ich rodičov, ktoré som počúval ústami spolužiakov. Hovorievali mi „Každý moslim je terorista“ alebo „Prišli ste sem, aby ste nám ukradli našu prácu“. V ich očiach som bol zodpovedný za všetky teroristické útoky. Bol som veľmi šťastný, keď som zo školy konečne mohol odísť.

Akú školu si absolvoval potom?

Naši rodinní známi nám povedali o veľmi dobrom gymnáziu vo Varšave. Riaditeľkou tejto školy bola Kristina Starčevska — skvelý človek. Je jednou z najznámejších učiteliek a expertiek na vzdelávanie v Poľsku. Ona a všetci ostatní učitelia na tomto gymnáziu podporovali deti v ich životoch a pomohli im neustále rásť a stávať sa lepšími ľuďmi. Začal som túto školu navštevovať a zmenila mi život. Do dnešného dňa si pamätám, ako ma Kristina Starčevska (volali sme ju ba-bička) privítala prvý deň v škole. Bola pre mňa vtedy ako anjel. Ukázala mi celú školu, predsta-

vila ma ostatným učiteľom a bolo to úžasné. Do tejto školy chodili študenti rôznych národností, pochádzali z Tibetu, Číny, Kórei, Vietnamu, afrických krajín, Francúzska aj Anglicka, pochádzali z rôznych kultúr a náboženstiev. Učitelia, ktorí nás učili, boli skvelí, veľa nám odovzdávali, dávali nám možnosť veľa diskutovať, a tak sme sa mohli navzájom spoznávať a porozumieť si. Nezáležalo na tom, akej farby máme pokožku a odkiaľ pochádzame, jediné kritérium posudzovania študentov bolo, ako sa správame voči ostatným. Mali sme priestor rozprávať sa o našich odlišnostiach, učiť sa navzájom o našich kultúrach a náboženstvách. Mali sme množstvo aktivít zameraných na to, aby sme sa zblížili. V škole sa učiteľom podarilo vytvoriť nádhernú atmosféru a priestor pre vzájomné stretnutia, zdieľanie a učenie. Roky navštevovania tejto školy pre mňa všetko zmenili. Začal som vnímať Poľsko ako dobré miesto na život. Vďaka tejto škole som si uvedomil, že to tu vôbec nie je také zlé. Začal som sa viac baviť s ostatnými deťmi a trávil som s nimi veľa času pri rôznych aktivitách. Začal som sa cítiť dobre tam, kde žijem a pomaly som „vyrastal“ do spoločnosti. Bolo to obdobie, kedy sa toho vo mne veľa zmenilo. Od tohto času som začal milovať Poľsko. Môj vzťah k Poľsku sa začal vďaka tejto škole.

V Čečensku bola tvoja rodina rešpektovaná. Aké to bolo prísť do veľmi odlišnej krajiny, kde ste boli cudzincami s obmedzenými možnosťami a nedostatkom peňazí?

V Čečensku bola a stále je naša rodina veľmi rešpektovaná. Keď sme prišli do Poľska, nemali sme vôbec nič. Všetko, čo sme mali doma, bolo zbombardované a zničené. Jediné, čo nám pomohlo prekonať veľké množstvo problémov v Poľsku, bolo meno môjho otca. Ľudia vedeli, kto je, čo urobil a ako sa zasadzoval za mier. Voči tomu mali ľudia rešpekt. Stále je pre mňa nepochopiteľné to množstvo sily a vnútornej integrity, ktorú museli moji rodičia mať, aby prešli tým, čo museli zažiť a dokázali si zachovať duševné zdravie a zmysel pre česť a morálne princípy. Dostali sa do takých strašných situácií a boli svedkami toľkého násillia, ale aj napriek tomu je moja mama jedným z najláskavejších ľudí, akých poznám. Moji rodičia zažili toľko nepredstaviteľných hrôz: boli svedkami vražd, umierania ľudí vo vojne, no napriek tomu to nezničilo ich vnútornú vieru v dobro. Mám voči nim veľkú úctu, keď sa pozriem späť do môjho detstva a vidím, ako nás boli schopní vychovať a dať nám hodnoty, ktoré si dodnes veľmi vážim.

Mal si možnosť vrátiť sa v priebehu posledných rokov do svojej rodnej krajiny?

Bol som tam iba raz, keď som išiel na hrob svojho otca. Vedeli sme, že jeho posledným priateľom je byť pochovaný pri svojej rodine v Čečensku. Po tom, ako v roku 2012 zomrel, nám naši priatelia finančne pomohli, aby bolo jeho telo prevezené domov. Návšteva Čečenska bola pre mňa veľmi smutnou a zároveň šťastnou udalosťou. Bolo krásne vidieť znova moju krajinu a ísť na miesta, kde som vyrastal. Ale pozeráť sa na skazu mojej krajiny a ľudí, ktorí tam žijú a celej spoločnosti, bolo veľmi smutné. Toľko ľudí bolo sklúčených, zlomených, i keď to na nich nebolo na prvý pohľad vidno. I keď sa navonok usmievajú, tá bolesť, ktorá v nich je po utrpení, po tom, ako boli ich blízki zabití, je hmatateľná.

Vieš si predstaviť, že by si tam opäť niekedy žil?

V súčasnosti vojna skončila, ale nie je to bezpečné miesto pre život. Ale v budúcnosti si svoj život spájam aj s Čečenskom. Študujem to, čo študujem a robím to, čo robím, aby som získal skúsenosti a spoznal ľudí, pomocou ktorých budem môcť urobiť niečo v prospech čečenských ľudí, ktorí žijú v Poľsku a v budúcnosti by som chcel nazhromaždiť skúsenosti, vedomosti

a kontakty, aby som urobil niečo prospešné pre Čechensko. Nevieť si však predstaviť, že by som tam odišiel žiť natrvalo. Predstavujem si, že by som žil čiastočne v Čechensku a čiastočne v Poľsku, lebo obe krajiny považujem za svoj domov.

Ktorá krajina je pre teba viac domovom?

Cítim sa doma v oboch krajinách — narodil som sa a vyrastal v Čechensku, ale väčšinu života som strávil vo Varšave a Poľsko mám rovnako rád, aj to je moja krajina. Je to môj domov rovnako ako Čechensko.

Aké to je byť moslimom v silne katolíckej krajine?

Nemám s tým vôbec žiadny problém. Nenávisť neprichádza z katolíckej cirkvi. Sú niektorí kazatelia, ktorí šíria veľmi nenávisťné myšlienky, ale existujú takisto imámovia, ktorí sa vyjadrujú nenávisťne a tiež rabíni, ktorí šíria nenávisť. V každom náboženstve nájdete ľudí, ktorí zneužívajú svoje postavenie na to, aby rozširovali medzi ľuďmi nenávisť. Užil som si v Poľsku veľa situácií plných nenávisťi, ale vždy musím podotknúť, že na každú zlú skúsenosť, ktorá sa stala mne alebo niekomu z rodiny, pripadnú tony pozitívnych skúseností — množstvo pozitivity, lásky, podpory a priateľstva... Tak to jednoducho je. Nikdy som nepocíťoval, že by mi katolícky charakter Poľska bránil v praktizovaní mojej vlastnej viery. Nikdy ma to neobmedzovalo. Zažíval som negatívu jednotlivcov — jeden muž, žena, dieťa — ktorí ku mne cítili nenávisť za to, že som moslim alebo Čechenec. Ale v krajine ako takej som nikdy nepocíťoval obmedzenia či útlak na základe môjho vierovyznania od cirkvi, iba od niekoľkých jednotlivcov.

Na Slovensku vládne strach a odmietanie utečencov, verím, že v Poľsku je všeobecná nálada podobná...

Áno, v Poľsku je to rovnaké. Politické strany získavajú hlasy voličov tým, že ich strašia utečencami. Vždy je potrebné nájsť nejakého nepriateľa, aby mohli politici predstierať, že ochraňujú ľud pred „parazitmi“ či „teroristami“. V súčasnosti je veľmi populárne strašiť ľudí moslimami.

Si muž, utečenec a moslim zároveň. Máš v sebe všetky atribúty, ktoré v ľuďoch vyvolávajú hnev a strach...

Áno, ale našťastie na ulici si to ľudia nevšimnú, lebo mám bledšiu pokožku ako mnohí moji poľskí kamaráti. Iba keď začnem telefonovať, môže si niekto všimnúť, že som cudzinec. Ale vo všetkom, čo robím, sa snažím ukázať ľuďom okolo mňa, že ich stereotypné vnímanie moslimských spoločností je nesprávne. Samozrejme, že existujú moslimovia, ktorí sú idioti — takí, ktorí nenávidia židov či kresťanov. Takí, ktorí prídu do novej krajiny a očakávajú, že dostanú sociálnu podporu, prídu zadarmo k peniazom a popri tom budú ohovárať novú krajinu, náboženstvo a ľudí okolo seba. Ak takého idiota stretnem, konfrontujem ho a poukážem na jeho pokrytectvo. Aký nemorálny musíte byť, aby ste brali peniaze, požívali bezpečie a strechu nad hlavou, ktorú vám zabezpečí nejaká krajina a potom nenávidíte túto krajinu a jej obyvateľov za to, že sú iní ako vy? Čo je to za pokrytca a idiota, čo takto zmýšľa? Z času na čas stretnem takýchto ľudí, možno raz za pár rokov, ale vtedy sa mi ťažko zadržiava zlosť. Ale takýchto idiotov môžete nájsť v každej krajine, v každej kultúre a v každom náboženstve. No najcitlivejšie sú títo ľudia teraz vnímaní práve v moslimskom spoločenstve. Ak sa tisíc ľudí usiluje robiť veci správne — poctivo pracujú, platia dane, robia, čo je treba a slušne žijú a nikomu neublížia,

a potom príde jeden idiot, potom všetci tí, ktorí nenávidia utečencov a moslimov, vypichnú práve tohto idiota a vykreslia ho ako predstaviteľa celej moslimskej komunity.

Ak by si sa ako utečenec mohol preniesť do minulosti, čo by ti najviac pomohlo pri integrácii?

Vzdelávanie. Škola. Dobrí učitelia. Ja som mal šťastie, že som sa vzdelával v prostredí, kde nás zapájali do dialógu, viedli nás k tomu, aby sme sa navzájom veľa rozprávali a diskutovali o témach. Spätne, ak by som na základnej škole mal učiteľky, ktoré nielen reagujú na reči a situácie, ktoré sa už udiali, ale preventívne by zabránili tým situáciám v zárodku, bol by to obrovský rozdiel. Ak by školy jednali s každým dieťaťom s vedomím, že má vlastný mozog a učili by žiakov kriticky myslieť, ak by učitelia využívali dialóg na budovanie mostov medzi deťmi, potom by ich dokázali pripraviť na svet, v ktorom budú žiť. Povedzme, že študent nájde na internete nejaký sprostý citát o moslimoch či utečencoch a začne sa na nich smiať a nadávať na nich. Dobrý učiteľ si to všimne a na túto tému zorganizuje diskusiu. Je potrebné podchytiť tohto študenta, ktorý šíri hlúposti a posadiť ho tvárou v tvár niekomu, z koho si robí žarty. Nech učiteľ slúži ako moderátor diskusie medzi nimi. Nech sa pýta otázky: *Prečo si myslíš, že takáto situácia nastala? Čo by bolo potrebné urobiť na zlepšenie tejto situácie? V čom si myslíš, že sa vy dvaja nezhodnete a prečo?* Dialóg je jednou z najdôležitejších zručností, ktorú treba deti naučiť. Viem, že je dôležité učiť sa matematiku a poľštinu, geografiu a cudzie jazyky — to je základ. Ale pre vybudovanie zdravej spoločnosti je potrebné, aby sme deti od malička vzdelávali v umení vychádzať s inými ľuďmi. Vychovať a vzdelat generáciu kriticky mysliacich, otvorených ľudí a ľudí, ktorí sú pripravení vidieť, že nie sú stredobodom vesmíru, že okolo nich žijú iní ľudia s inými názormi a inými pocitmi, inými myšlienkami a vierovyznaním, je kľúčové pre budúcnosť a rozvoj zdravej spoločnosti. Svet nie je len drobný výsek, ktorý vidíme pred očami.

Povedal si, že si vďačný za pekló, ktoré si v minulosti zažil. Ako si to myslel?

Až nedávno som si uvedomil, že som vďačný za skúsenosti, ktorými som si prešiel, pretože táto skúsenosť mi pomáha pomáhať iným deťom. Som vďačný, že som to mohol zakúsiť a prežiť, lebo to nie je skúsenosť, ktorá by bola jedinečná, zažívajú ju mnohí. Zažívajú ju tisíce a milióny detí v rôznych častiach sveta a v rôznych obdobiach. Moja skúsenosť mi poskytla nástroje, dala mi kľúč a okuliare, cez ktoré vidím a chápem, čo sa deje v životoch iných detí. Som schopný pochopiť ich proces a mám nástroje, ktoré mi pomôžu opraviť niektoré škody a zranenia.

Ako využívaš svoju skúsenosť?

Pracujem s deťmi utečencov, ktoré zažívajú tie isté veci, ktorými som prešiel ja. V našej organizácii im pomáhame s doučovaním do školy, ale tiež sa s nimi rozprávame o tom, čo prežívajú. Taktiež chodím na rôzne základné a stredné školy a rozprávam sa so študentmi o svojej skúsenosti a vysvetľujem im môj pohľad na vec. Spolu s ďalšími členmi nadácie a v spolupráci s neziskovými organizáciami v Poľsku realizujeme rôzne projekty a robím tiež živú knihu pre študentov, ktorí si môžu ku mne prisadnúť a rozprávať sa so mnou o mojej skúsenosti. Môžu sa ma opýtať na čokoľvek a ja úprimne verím, že každá škola by mala svojich študentov niečomu podobnému vystaviť. Mnoho študentov so mnou ostáva v kontakte cez sociálne siete a ďakujú mi za príležitosť rozprávať sa so mnou. Píšu mi: *„Si prvý moslim, ktorého som stretol. Môžem sa ťa opýtať zopár otázok o tvojej kultúre?“* A náš dialóg pokračuje.

Aký druh pomoci potrebujú deti utečencov najviac?

V prvom rade potrebujú poznať jazyk. Ak sa naučia rozprávať novým jazykom, budú schopné lepšie porozumieť tomu, čo sa deje na hodinách a v kolektíve počas prestávok, keď sa môžu socializovať s inými deťmi. Ak vedia, čo sa okolo nich deje, potom môžu byť toho súčasťou. Potom sa tiež môžu pokúsiť skamarátiť sa s rovesníkmi mimo školy, môžu spoznať svojich susedov. Môžu konzumovať okolitú kultúru vo všetkých jej podobách. Jazyk je kľúčový. A popri tom by mal byť pre nich k dispozícii psychológ, ktorý im pomôže vysporiadať sa s ich strachmi, neistotou a všetkými emóciami, ktoré deti utečencov zažívajú.

Mnoho ľudí má pochybnosti, či kresťania a moslimovia dokážu žiť vedľa seba, pretože ich hodnoty a spôsob života je príliš odlišný. Aká je tvoja skúsenosť?

Je absolútne možné žiť vedľa seba. Mal som priateľky, ktoré boli kresťanky aj ateistky. Mal som za priateľku aj židovku a všetko nám bez problémov klapalo. Moja viera je moja vec, nikto nemá právo zasahovať do mojej viery a môjho spojenia s bohom. Som veriaci človek, som praktizujúci moslim, ale to je moje spojenie s bohom a nikdy sa nemiešam do viery kohokoľvek iného. Nikomu nehovorím, ako má žiť, čo má robiť, ako sa má modliť. To je pravidlo, ktorého sa držím. Niektorí moji kamaráti sú ateisti aj silne veriaci kresťania. Mám mnoho priateľov, ktorí pochádzajú z rôznych krajín, majú rôznu farbu pleti, rôzne vierovyznania. Jediná vec, na ktorej mi záleží, je, či sú to dobrí ľudia alebo iným škodia. Sú spravodliví a féroví? Sú úprimní alebo pokryteckí? To je to, na čom záleží. Moji rodičia ma vždy vychovávali k tomu, aby som neposudzoval ľudí. „Jediné, na čom záleží, je, či sú to dobrí ľudia alebo nie“, hovorievali mi. Tí, ktorí spochybňujú možnosť spolužitia, sú buď veľmi vydesení informáciami, ktoré počujú a vidia na internete a v televízii, alebo sú nevedomí ignoranti. Je absolútne možné žiť spoločne. Je absolútne prospešné poznať mnoho ľudí z mnohých kontextov a kultúr, lebo nás to môže obohatiť. Rozširuje to naše obzory. Pomáha nám to mnohé pochopiť a uvedomiť si, že nie sme stredobodom vesmíru.

Čo by si odkázal tým Poliakom a Slovákom, ktorí sa boja utečencov a moslimov?

Povedal by som im: „Poďme spolu na pivo a porozprávajme sa. Ja si dám čaj, ty si dáš pivo a budeme sa len tak rozprávať. Pýtaj sa ma na čokoľvek. Pokojne mi polož aj hlúpe otázky, mne to nevadí. Ak som prvý moslim alebo prvý cudzinec, ktorého si stretol, využij túto príležitosť a skús ma spoznať. Nemám odpoveď na všetko, ale môžem sa podeliť o to, čo viem. Môžem sa podeliť o to, čo som zažil. Len sa rozprávajme. Neposudzuj ma, neseď pred obrazovkou a nešír cez internet stereotypy a nepravdy.“ To je môj odkaz pre kohokoľvek, kto nenávidí alebo sa bojí iných z akéhokoľvek dôvodu.

Tento rozhovor vznikol vďaka neziskovej organizácii PDCS, ktorá organizovala konferenciu Face to face: Civic actors in conflict.

TIPY PRE VÁS:

NGO www.sintar.eu

Vlado RAFAEL

Beh na dlhé trate

Ciele a aktivity iniciatívy eduRoma v škole

Krajského
pomôcť
v Šarišských
pracovať
ontovať
tný plán
lávania pre
obrej práce
diseminovať
zikových
sa
na Slovensku

FOTO: archív autora

Vlado RAFAEL

Narodil sa v rodine rómskeho vajdu, ale po odobratí z pôvodnej rodiny vyrastal od ôsmych mesiacov až do dospelosti v detskom domove. Vyštudoval sociálnu prácu, doktorandské štúdium pedagogiky absolvoval v Ústave humanitných štúdií Univerzity Komenského v Bratislave. Sedem rokov pôsobil ako odborný konzultant pre oblasť vzdelávania v Nadácii otvorenej spoločnosti. Je autorom a editorom viacerých štúdií a výskumných prác, ktoré sa venujú problémom vzdelávacej politiky a vzdelávaniu rómskych detí. V roku 2012 založil vzdelávaciu organizáciu EduRoma, ktorú dodnes vedie. Venuje sa snahe o integráciu marginalizovaných rómskych spoločností, ale aj osvete širokej verejnosti. Organizuje relaxačno-vzdelávacie tábory pre rómske deti z detských domovov a snaží sa im ukázať možnosti a svet, ktoré sú pre deti z domovov často iba ťažko dostupné.

Vyrastal si v detskom domove v Holíči. Ako si sa počas detstva a dospievania dostal do kontaktu s extrémizmom?

V 90. rokoch začala móda skinheadov a práve senicko-skalicko-holíčska oblasť bola v tom období centrárou a najsilnejšou pevnosťou extrémistov. My sme boli deti z domova a oni nevedeli, čo majú s nami robiť. Väčšinou k nám pristupovali s tým, že „*To sú ústaváci, nechaj ich.*“ Hneď vedľa detského domova v Holíči je štadión Iskry Holíč a vychytená krčma, do ktorej všetci miestni skinheadi chodievali. Mali sme ich rovno pod oknami. Jeden z miestnych vodcov skinheadov sa zaľúbil do Heleny — rómskeho dievčaťa z „decáku“ a tajne ju navštevoval. My sme mu pomáhali a otvárali sme mu okná. Nakoniec sa obesil na storočnej lipe, ktorú sme mali v areáli detského domova.

Do vašej izby v detskom domove sa v istej dobe pristahoval aj skinhead...

Áno, mal 17 rokov a nastahovali ho do izby s ďalšími ôsmymi rómskymi chalanmi. Zo začiatku bol úplne hotový a nevedel, čo má robiť. Museli sme robiť tvrdé kompromisy. Jeden večer on pustil Landu a všetci sme museli zaspávať pri Landovi, ale ďalší večer sme zaspávali pri Metalinde. Museli sme to meniť. Často sme diskutovali o význame rasistických textov kapely Orliík, ktorú nám zvykol prehrávať. Mnohé z nich si pamätám dodnes. Neboli to jednoduché diskusie. Boli sme svojím spôsobom kamaráti — on ma učil fajčiť, ale na druhý deň sme sa zas pobili. Bolo to ale skôr kamarátstvo z donútenia. Vzťahy v detskom domove sú komplikované. Je tam veľká anonymita, veľká fluktuácia detí a nie je tam čas s niekým sa kamarátiť na život a na smrť. Tam si človek veľmi rýchlo zvykne brať vzťahy a priateľstvá povrchné.

Čo sa s ním neskôr stalo?

Po nejakom čase odišiel z decáku ku svojmu otcovi, ktorý bol Róm. Nakoniec sa obesil. Neviem prečo a čo sa mu stalo, ale asi nezvládol celý ten tlak. Viem si predstaviť, že keď niečomu absolútne veríš, ale si s vlastným pôvodom neustále konfrontovaný a nevieš to prijať, tak to nemusíš uniešť.

Mal si so skinheadmi nejaké strety?

Mal som spolužiakov, ktorí sa v tom čase chytili na módnny trend a v siedmej, ôsmej triede začali všetci nosiť bombery a prestali sa so mnou baviť. Ešte v triede opatrne prehodili pár slov, ale keď ma stretli na ulici, tak sa so mnou vôbec nebavili. Tiež som hrával basketbal a niektorí skinheadi patrili do toho istého družstva a vtedy už vôbec nevedeli, čo majú so mnou robiť. Dokonca som bol kapitánom mužstva. Keď som niekomu prihral, on musel prihrávku zobrať, čo mal robiť? Ale veľmi citlivo som sledoval, ako „*prepínajú*“ a dokážu sa veľmi odlišne správať v rôznych situáciách. Potom neskôr, keď som študoval na hotelovej škole, začal som obsluhovať v mestskom hoteli v Holíči, kde vtedy chodilo veľa skinheadov. Ja som bol čašníik, chlapi museli sedieť a Róm im nosil pivo. Cez krčmu som spoznal diskotékovú elitu kultúrneho domu a ako jediný Róm som chodil na diskotéky, kde chodila polovica skinheadov a polovica dance-floorovej scény. A ja medzi nimi.

Hoci boli v kontakte s tebou opatrní, nikdy ťa nekonfrontovali, či už slovné alebo fyzicky?

To bolo veľmi zaujímavé. Ale je to tým, že sme boli z malého mesta a oni ma poznali po mene. A vtedy je už oveľa ťažšie ublížiť alebo napadnúť, než to riešiť všetko v anonymite. Keď nie

sú medzi ľuďmi vytvorené akékoľvek vzťahy, vtedy sú násilie a nenávisť ľahšie. Mali sme tiež v meste Róma, ktorý bol nepísanou autoritou, niečo ako vajda, a ak oproti nemu aj išla tlupa skinheadov, jemu sa vyhli. Nás síce nechali na pokoji, ale tí istí skinheadi mlátili iných Rómov — z iných škôl alebo zo špeciálnej školy, kde ten kontakt nikdy nebol vytvorený. Alebo mlátili Rómov, ktorí boli izolovaní v starých domoch. Preto hovorím, že integrácia rómskych detí je veľmi dôležitá práve z tohto dôvodu.

Aký je rozdiel medzi dedinami a väčším mestom?

Na dedinách a v menších mestách sa konflikty ľahšie vyjednávajú, v Bratislave je to už však úplne anonymné a človek dostal „na držku“ kedykoľvek. Aj to je však relatívne, lebo to, že niekoho poznáš môže byť výhoda aj nevýhoda. Nevýhoda v tom, že sa človek utvrdí v danom predsudku alebo je človek otvorenejší a dokáže individuálnejšie brať jednotlivých ľudí, nie na základe ich etnického pôvodu.

Ty si vyrastal celé detstvo v detskom domove, a tak si svoju kultúru v pôvodnej rodine nenasával. Aká je tvoja identita?

Som Róm, ale mám v sebe prepojené oba svety. Síce som Róm, ale rozmýšľam „gadžovsky“, lebo tak ma vychovali. Úplne prirodzene rozmýšľam nad tými dvoma svetmi tak, že sú poko-pe. To, že som Róm, je pre mňa moja intímna identita, ale iba jedna z mnohých identít, ktoré mám. Svoju rodinu som spoznal, až keď som mal 17 rokov. Môj dedko bol vajda a bol z generácie Rómov, ktorí po 2. svetovej vojne stavali v Československu mosty. Mňa odobrali preto, lebo som podľa komunistických štandardov nemal vhodné podmienky na výchovu. Brat bol starší, on už vedel chodiť, vychovávali ho starí rodičia, ale ja som bol ešte v perinke. Vtedy matka nepracovala, čo bolo protizákonné a bola za to vo väzení celé moje detstvo. Otec zomrel, keď som bol ešte malý.

Ty si v podstate ten rómsky svet nezažil. Ako si si k svojej identite našiel cestu?

Každá jedna identita je založená na nejakom medziľudskom vzťahu, dôvere a citovej väzbe. Keď vychovávaš svoje deti, tiež im nečítaš, o čom ich identita je, ale dávaš im to cez seba. Toto som nemal, a tak som sa musel k tomu dostať ináč — a to uvažovaním. K tomu som sa dostal v maturitnom ročníku, kedy som študoval na Katedre rómskej kultúry. Vtedy som spoznal veľmi veľa ľudí — Rómov z rodín, ktorí tu študovali. Veľa sme o tejto identite uvažovali, rozprávali sa, a tak som prijal to, čo iní dostávajú prirodzene vo svojich rodinách.

Daryl Davis vo svojom rozhovore tvrdí, že rasizmus je absolútne iracionálny a netreba v ňom hľadať logiku alebo konzistenciu. Súhlasíš s týmto názorom?

Po '89 bol u nás v meste starší nevidiaci Róm, ktorého vždy na ulici sprevádzal biely chlapec — prvák na učňovke — Peter. Bol to dosť uzavretý chlapec, bolo na ňom vidieť agresivitu a bol to veľmi silný chalan, ale on tomu Rómovi pomáhal, chodil s ním nakupovať do obchodu alebo niekde spolu jednoducho išli. Bolo medzi nimi nejaké zvláštne priateľstvo. Lenže potom prišiel módny trend skinheadov a tento Peter sa stal jedným z nich. Rozumieš tomu? Je to neuveriteľné. A potom, keď módna vlna pomaly utíchala, mnohí sa tohto smerovania vzdali a Peter sa opäť vrátil k Rómovi a znova ho začal sprevádzať. V tom sa iba ťažko dá nájsť nejaká racionalita.

OBR. 15: V deväťdesiatych rokoch bolo byť skinheadom módnym trendom.
Zdroj foto: Wikimedia commons

Pripisuješ veľký význam danému trendu či módnaj vlne, na ktorú mladí ľudia naskočili?

Boli to, samozrejme, aj chlapi, ktorí tú ideológiu brali vážne, ale moja skúsenosť je, že sa cestou extrémizmu vydali decká, ktorých rodiny neboli v poriadku. Napríklad ten vodca skinheadov, ktorého som na začiatku spomínal, to bola chudobná rodina, mal iba mamu a jeho brat to chudák nemal v hlave úplne v poriadku. Žili v biede.

Aké sú rozdiely a podobnosti medzi extrémizmom 90. rokov a súčasnými prejavmi?

I keď sa ideológia v podstate nezmenila, treba rozlišovať medzi týmito dvoma prúdmi. Predsudky v 90. rokoch boli buď preto, že išlo o niečo nepoznané, čo tu ešte nebolo, alebo vyplávali na povrch predsudky voči Rómom, ktoré boli za komunizmu veľmi tlmené. Ale v tom čase vždy išlo o pouličnú subkultúru, ktorá bola na okraji. Tí ľudia chceli byť na okraji, a keby ich niekto posunul do mainstreamu, tak by ich to nebavilo. Problém dnešného extrémizmu je, že sa postupne stáva mainstreamovou vecou a ja mám z toho väčšiu obavu, lebo v súčasnosti je tento extrémizmus skrytejší a treba ho skutočne prácne rozoznávať. Existujú mnohé jemné odtiene a títo ľudia sa hlásia o slovo. Už nechcú byť na okraji, naopak, majú reálne politické a spoločenské ambície.

Je to podľa teba odraz predsudkov a názorov majoritnej spoločnosti?

Nie som v tejto oblasti idealista. Myslím si, že v každej dobe a v každej spoločnosti existovala skupina ľudí, ktorí neboli humanistami. Dnes to môže byť nejakých 10 %, ktorí sa nechajú strhnúť a viesť. Na strane druhej si však myslím, že je veľmi dôležité rozlišovať. Sú extrémisti, ktorí živia a tvoria ideológiu, a potom sú ich nasledovatelia. Tí, ktorí tvoria a posilňujú ideológiu, to je iba veľmi malá skupina a tí ma až tak nezaujímajú. Mňa skôr zaujíma tá relatívne veľká skupina ľudí, ktorí nasledujú. To je pre mňa fascinujúce, lebo dnes už platí, že to nie sú len ľudia, ktorí sú menej vzdelaní, nachádzame tu aj vzdelaných jednotlivcov, ktorí dodávajú danej ideológii a politickej argumentácii značnú kognitívnu silu. Dnes už máme medzi sebou ľudí,

ktorí vedecké nástroje používajú na politickú a kognitívnu mobilizáciu nás. Na to, aby Hitler a jeho elity vybudovali nacistickú ríšu, potrebovali vedu, potrebovali filozofiu. A takíto ľudia u nás postupne rastú. Preto mám obavy, že tento trend je na vzostupe.

O čo im ide?

Niektorí skutočne veria, že sú nejaká nadradená skupina či rasa, niektorí sú jednoducho tupí. Keď som bol na strednej škole, mal som spolužiaka, ktorý veril tejto ideológii, bavila ho práve tá filozofia v pozadí a mal chuť o nej diskutovať. Veľa sme spolu diskutovali po ceste zo Senice do Holíčča o druhej svetovej vojne a jej príčinách. Až vtedy som zistil, že existujú ľudia, ktorí nemajú svoje argumenty tak úplne logicky vyargumentované, ktorí nemajú dostatok interpretovaných informácií a nevedia sa v nich orientovať. To bolo ešte v období, kedy dejepisári neboli zvyknutí hovoriť o Slovenskom štáte. A to vidím ako problém, že tieto novodobé témy ako fašizmus či komunizmus nemáme ešte na Slovensku dostatočne spracované.

Mnoho ľudí spomína na tieto obdobia s nostalgiou...

Ľudia vždy porovnávajú prítomnosť s minulosťou, ktorú prežili. Logicky potom staršia generácia porovnáva súčasnosť s obdobím Slovenského štátu, kedy bol u nás dostatok, lebo u nás sa nebojovalo. Samozrejme, že sa stalo, že chýbali niekedy isté komodity, ale vo všeobecnosti sa ľudia v porovnaní so zvyškom Európy nemali zle. Preto sa často velebí sociálna situácia za Tisovho režimu. Do určitej miery tomu rozumiem. My vojnovú skúsenosť, s výnimkou Slovenského národného povstania, v bežnom obyvateľstve nemáme.

Dajme teraz históriu bokom a pozrime sa na prítomnosť. Spoločnosť na Slovensku je rozdelená, majoritná spoločnosť a rómske spoločenstvo sa príliš neprepájajú, hoci často bývajú vedľa seba. Deti často majú vytvorenú predstavu o „tých druhých“ napriek tomu, že s nimi nemajú žiadnu osobnú skúsenosť. Ako by sa dali budovať mosty medzi týmito dvoma svetmi?

Prvou možnosťou je odísť z tejto krajiny a ísť niekde, kde zapadneš a ľudí zaujíma iba tvoja motivácia, schopnosti, vzdelanie a nepozerajú na tvoju farbu pleti. Alebo tu ostať a nejakým spôsobom tu s nastavením spoločnosti zápasíš. V dnešnej globalizovanej spoločnosti sa príliš nečudujem mladým Rómom, ktorí získali vzdelanie a idú preč. Prečo by tu mali ostať, najmä keď sú z východného Slovenska? Ja som ale tvrdohlavý, skrytý bojovník, takže ja tu ostanem a to, čo robím, budem robiť celý život. Keď budem mať deti, tak ich k tomu budem tiež vychovávať. Máme žiť spolu, nie oddelene. Bodka. Ja ale nemám deti a viem si celkom dobre predstaviť, že pre matky a otcov to môže byť veľmi, veľmi ťažké. Je tiež ťažké adoptovať si rómske deti. Niektorí to zvládnu, poznám mnoho takých párov. Väčšinou sú to vysokoškolsky vzdelaní ľudia a žijú v Bratislave. V meste je to o niečo ľahšie. Ale klobúk dole pred ich odhodlaním, je to beh na celý život. Títo rodičia sa musia zastávať svojho dieťaťa, bojovať zaň. Toto som ja zatiaľ nemusel zažiť, lebo deti nemám. Pokiaľ ide o mňa, som dosť asertívny, ale pre decká, hlavne v puberte, je ťažké pasovať sa s inakosťou, keď nie sú prijaté.

Ak by sme sa ale snažili nájsť nejaké systémové riešenia, ako budovať mosty, ako by sme to mali správne robiť?

Veľa pozitívnych zmien sa dá realizovať cez školy a tiež cez politické postoje a postoje spoločenských autorít. Predsudky majoritnej spoločnosti nijak nevykoreníš. Môžeš ich jedine kulti-

vovať alebo potláčať. Som presvedčený, že úlohou rodín a učiteľov je vychovávať deti tak, aby takéto názory nemali a aby s nimi vedeli pracovať v konkrétnych situáciách. Toto je veľká vec. Úlohou politikov a spoločenských autorít je kultivovať priestor tak, aby tieto predsudky nedostávali vyhrotenú silu. Ale toto u nás nefunguje. My tu síce máme Štátny pedagogický ústav, ale najlepšie metodiky robia mimovládky a mediálne domy. Denník N musí napísať a vytlačiť tritisíc príručiek, aby učitelia mali s čím na hodinách pracovať, no štát to nedokáže. Štát odmieta podporiť a šíriť materiály, ktoré by mohli v školách pomôcť. A úradnícke príručky — to ani nedočítaš, to sa nedá.

Čo môžu urobiť učitelia v školách na zníženie miery predsudkov?

V školách je potrebné ani nie tak pracovať s faktami, ako s prostredím samotným. Keď mám v triede rómske deti, tak je oveľa ľahšie pracovať s prirodzenou diverzitou, ako keď sú oddelené. My máme segregované školy, ale pritom máme učiť deti prierezovo multikultúrnej výchove. Aký to má zmysel? To sú také paradoxy. Učitelia často nemajú ani čas, ani potrebné zručnosti, ako s týmito témami pracovať. Oni to jednoducho nevedia. My sme v Šarišských Michaľanoch odsledovali jednu skutočnosť. Tam sme prosili učiteľov, aby na hodiny prizvali aspoň nejaké rómske deti, ktoré nebudú brzdiť proces výučby v triede. Oni na základe našej žiadosti pridali do triedy jedno dievčatko. Boli sme v triede na pozorovaní počas hodiny občianskej náuky a učiteľka deťom vysvetľovala, čo sú to ľudské práva. Na to dievčatko však úplne zabudla. Tá maličká sedela v kúte na stoličke, lebo ona nikdy v živote s tými bielymi deťmi nebola. Nikto ju medzi tie deti nezaradil. Na konci učiteľka žiakom prikázala *vygoogliť* si mimovládne organizácie. To bola celá hodina o ľudských právach. Po hodine sa to rómske dievčatko zdvihlo zo stoličky a išlo na veľkú prestávku za svojimi deťmi. To nie je ani o tematickom vyučovaní, mnohé učiteľky s kolektívom vôbec nevedia pracovať. To je zručnosť. Samozrejme, sú učitelia, pred ktorými dávam klobúk dole. Ale sú učitelia, ktorí to nikdy nezvládnu.

Čo by pomohlo tomu, aby učitelia tieto zručnosti mali?

V prvom rade potrebujeme nastaviť systém. A ten systém tvoria ľudia. Ale nie je to iba o učiteľoch. Je to aj o tom, že ministerka školstva bude premýšľať o týchto témach a bude voči nim citlivá. Je to aj o tom, že metodicko-pedagogické centrá budú vedieť, čo je to inkluzívne vzdelávanie a budú tvoriť príručky pre učiteľov. Lenže oni to nevedia a tieto príručky nevedia tvoriť. Otázkou je: *Kto má u nás vzdelávať tých, ktorí trénujú učiteľov?* Česi to majú aspoň tak, že šikovné mimovládky, ktoré pracujú s učiteľmi, podporujú. U nás od pádu komunistického režimu ministerstvo školstva nikdy nepodporilo mimovládne organizácie až na jednu jedinú a tou je Teach for Slovakia. A s touto organizáciou mám veľký filozofický problém. Mne ani tak neprekáža, že účastníci tohto programu nemajú žiadne pedagogické vzdelanie. Veď ak by sa tomu chceli dlhšie venovať, školu by si mohli pokojne dorobiť. Ale trochu mi to pripomína trenažér na rómskych deťoch. Je to taký pokus — omyl. To sú rómske deti, tam môžeš robiť čokoľvek. Ministerstvo školstva chce, aby sme im radili v desegregácii, lebo Európska komisia na nich tlačí. A ja sa ich pýtam: *„Kde máte Teach for Slovakia? Veď ich platíte, veď oni majú tú najväčšiu expertízu, kde ich máte?“* A všetci na mňa pozerajú, ako na blázna.

Je inklúzia a integrácia vždy možná?

Problémom je, že my berieme integráciu rómskych detí, alebo akejkoľvek skupiny detí, ako bezprostrednú interakciu. Lenže to tak nie je. Integrácia je aj o tom, že kompenzujeme ich izoláciu. Staršie deti môžeme zobrať do divadla na detské predstavenie a pôjdeme vlakom, lebo tie deti nikdy necestovali vlakom, napríklad. Veľmi dôležité je ich navštevovať u nich doma, chodiť za nimi pravidelne. Sú prirodzene školy, v ktorých sa deti zmiešať nedajú, ale môžeš kompenzovať ich izoláciu. Ale takto my jednoducho nerozmýšľame. My rozmýšľame iba v tých mantineloch, či je interakcia medzi rómskymi a nerómskymi deťmi. A keď nie je, tak je to segregácia. Ale ja hovorím, že to nie je celkom pravda. Ak budeme trvať na tom, aby deti boli iba zmixované a nič viac, tak urobíme veľmi veľa problémov, chýb a hlúpostí. Ale ak sa budeme zamýšľať nad tým, či škola plní a kompenzuje izoláciu detí, tak urobíme oveľa viac práce. To je sedliacky rozum. Ak mám prvý stupeň základnej školy plný rómskych detí, tak poďme napísať nejaký grant, aby sme mohli decká zobrať na výlet do Bratislavy. Aby tie decká mali rozhľad, aby videli niečo iné a nové. Pamätám si dievča zo Šarišských Michalian, ktoré učiteľka prvýkrát zobrala na výlet do Prešova na detské predstavenie. A ona sa bála nastúpiť do vlaku, lebo v živote necestovala vlakom. To sú veľké výzvy. Ja hovorím, že aj etnicky homogénne školy môžu byť inkluzívne¹⁷. Ak poskytneme dobrú kvalitu vzdelania, kompenzujeme izoláciu a dostaneme deti na dobré školy, tak klobúk dolu. Vďaka Bohu za to. U nás sa veľmi lajdácky zúžil pohľad na bezprostrednú interakciu, čo je hlúposť a nie vždy to tak môže fungovať.

Aký je cieľ, ktorý sa snažíte v EduRome naplniť?

Snažíme sa pracovať na troch hlavných programoch: prvým je zvyšovanie vzdelanostnej úrovne najmä rómskych detí a mladých ľudí cez prizmu spoločenskej integrácie. Ideálnym výstupom je, keď majú decká dobré vzdelanie a sú integrované v spoločnosti. Vtedy ako učiteľka, tak aj starostka urobili kus skvelej práce. Ide hlavne o advokačný program. Zaujímame sa o zmeny legislatívy a pozeráme sa na ne cez prizmu chudobných rómskych detí. Robíme rôzne semináre, konferencie, okrúhle stoly na tému problému segregácie, kvality vzdelávania, smerovania školstva. Potom máme terénny program a rozbiehame čitateľské programy pre deti. Uvedomujeme si, že mnohé rómske deti neovládajú slovenský jazyk a to je veľmi silný dôvod ich segregácie. Ony jednoducho nerozumejú. Aj keď technicky môžu jazyk ovládať, čítanie s porozumením je veľký problém. Taktiež vzdelávame učiteľov a rozprávame sa s nimi o tom, ako sa vyhnúť segregácii v ich kontexte. Nakoniec máme ešte mediálno-verejný program, ktorého cieľom je ovplyvňovanie verejnej mienky. Robíme diskusie, píšeme do novín, realizujeme krátke videá. Snažíme sa pracovať komplexne — aj s rómskou komunitou, aj s väčšinovou spoločnosťou, lebo existuje veľmi veľa ľudí, ktorí nemajú o tejto téme základné informácie.

Necítiš po toľkých rokoch frustráciu, beznádej či únavu?

Áno, tento stav poznám a zažíval som ho istú dobu, keď som pôsobil v Šarišských Michalánoch. Spoznal som — s prepáčením — také svinstvo v teréne, že nielenže ti padnú všetky ideály, ale prestane ti fungovať aj zdravý rozum. Ale toto je beh na dlhé trate.

¹⁷ uspokojujúce rôznorodé vzdelávacie potreby každého žiaka, zohľadňujúc jeho potenciál

Odkiaľ teda treba začať?

Daniel Goleman napísal bestseller *Emocionálna inteligencia*, v ktorom sa venuje aj tomu, ako nastal v Spojených štátoch prerod v boji za občianske práva Afroameričanov. Nesústredil sa pritom na históriu ako takú, ale pozeral sa na daný kontext ako behaviorálny psychológ. Podľa jeho opisu to nebolo tak, že niekto sa ráno zobudil a zistil, že už je naraz iný a tých Afroameričanov mal zrazu rád. Tam boli pravidlá. Ak firma povedala, že takto sa budete správať bez ohľadu na to, čo si o tom myslíte, tak to tak bolo. A ak nie, tak dovidenia. Tá spoločenská transformácia prebehla na základe formálnych pravidiel. My naozaj prichádzame do obdobia, kedy máme takú atomizovanú spoločnosť, že medziľudský kontakt bude jedna veľká zručnosť. A vzdelávanie týmto smerom školy absolútne zanedbávajú.

Ak by si sa mal zahrať na prognostika, kam si myslíš, že smerujeme? Ako si myslíš, že sa v tejto oblasti situácia bude vyvíjať? Si optimista?

Myslím si, že keby sme nemali Európsku úniu, tak by bol postoj voči menšinám a špecificky voči Rómom v celej postkomunistickej časti Európy veľmi zlý. Lebo domáci politici túto tému buď zneužívajú, alebo ju nechcú riešiť. Vďaka integrácii a postojom Európskej únie je menšina viac menej chránená pred domácimi politikmi. To je strašný paradox. A ako to bude pokračovať? Ja som optimista. Verím, že naši politici budú musieť prijať európske štandardy, ale aj situácia na Slovensku je trochu iná ako v okolitých krajinách. Máme tu veľmi zaujímavý priestor, a preto som optimista. Máme tu už aj politické strany, ktoré môžu priniesť hodnotový vietor a posunúť spoločnosť ďalej.

Zároveň máme ale aj politickú stranu, ktorá nás hádže ďaleko do minulosti...

Na druhej strane si myslím, že aj táto strana a prítomnosť fašistických prvkov nám dáva určitú spätnú väzbu a koriguje určitým spôsobom správanie väčšiny. Poskytuje nám určité memento, že si treba dať pozor a vyzýva nás k ostražitosti. Vďaka ich prítomnosti ministerstvo školstva povedalo, ako vyučovať holokaust, i keď metodicky veľmi zle, ale predsa. Keď som bol vo Washingtone v Múzeu holokaustu, rozprávali sme sa tam o tom, ako decká pri tejto návšteve reagujú. Ich skúsenosť bola, že ak je táto téma podaná nesprávne, môžete ešte viac prehĺbiť ich predsudok. Preto si veľmi dávajú pozor, aby tí, ktorí deti sprevádzajú, boli skutočne dobrí pedagógovia. Aby vedeli, ako pri prednáškach s deťmi pracovať. A nie som si istý, či naše múzeá majú toto vyriešené.

Aký máš názor na povinné návštevy Osvienčimu?

Navštíviť niečo neznamená, že tomu porozumiem. Ja by som skôr učil decká veľa premýšľať a diskutovať. Návšteva je len sprievodná informácia, ktorú dostaneš buď sprostredkované, prostredníctvom nejakého príbehu, alebo knihy, alebo to vidíš na vlastné oči a konfrontuješ sa s tým. Ale viac-menej je to informácia, s ktorou ak nedokážeš pracovať, tak ti vôbec nepomôže.

A čo Živé knihy, ktoré chodia do škôl? Dokážu tie pomôcť spojiť rôzne svety a postaviť medzi ne mosty?

Celkový koncept Živých kníh uznávam, myslím si, že konkrétny príbeh konkrétneho človeka dokáže presvedčiť ľudí. Príbehy vždy dokázali meniť postoje a dávali informáciu či skúsenosť navyše. Obávam sa ale, že to nestačí. Ale je to výborná vec. Čo však potrebujeme najviac, je

radikálna reforma školstva, ktorá sa ale neurobí z roka na rok, my potrebujeme o vzdelávaní uvažovať procesovo.

Čo by si ty ako Róm odkázal ľuďom, ktorí majú problém s tým, že niekto je tmavší, prípadne podľa farby pokožky posudzujú, aký je kto človek?

Toto je asi najťažšia otázka. Včera mi napísal kamarát jednu myšlienku: „Vtedy sa budeme mať dobre, keď ľudia, ktorí prechovávajú hnev alebo chcú páchať zlo, ostanú mlčať so založenými rukami.“ To by bolo riešenie. Lebo my týchto ľudí asi neprevychováme — to je vec rodiny, charakteru. Ale vo verejnom priestore musíme upozorniť na to, že nekonajú dobre a že chceme úplne inú krajinu. Je potrebné ozvať sa vždy a za každých okolností upozorniť na ich konanie. Správanie rasistov a bláznov musí byť pod sociálnou kontrolou. Nesmie sa dať tomu žiadny priestor vo verejnom diskurze.

Hovoríš, že im netreba dať žiadny priestor. Iní experti hovoria presný opak — treba s nimi diskutovať. Pretože ak diskusiu udusíme vo verejnom priestore, vybuchne to inde, v oveľa väčšom meradle.

Ja si nemyslím, že mimovládne organizácie, politici, spoločenské elity, učitelia a ľudia, ktorí vstupujú do spoločenského priestoru, by mali byť osobní a rodinní terapeuti nejakých magorov. Toto nie je naša úloha. Ak sa niekto chce rozprávať s náckom, nech sa páči, choďte na kávu, ale prejavy takéhoto myslenia a konania do verejného priestoru nepatria. Poviem to ináč — vo verejnom priestore ma vôbec nezaujíma, ako tí ľudia premýšľajú. Mňa zaujíma ich konanie. To, čo si myslia, na to majú priestor vo vlastnej kuchyni, obývačke, spálni. Ale vo verejnom priestore sa takto nebudú správať k nikomu, musia byť určité pravidlá správania a je na nás, aby sme to nedovolili. To je moja kompetencia, do akej môžem vstupovať, ja nemôžem vstupovať do ich rodín a súkromia.

Ale nemajú predsa právo na slobodné vyjadrenie svojich názorov?

To je častý argument, tak iba veľmi krátko uvediem dva protiargumenty. Základným pilierom spoločenského priestoru je, že neurážaš niekoho iného. Ide o úctu a je to jeden zo základných pilierov liberálnej demokracie. Sloboda prejavu končí tam, kde začína urážanie. Je treba mať úctu k tomu druhému. To fašisti nespĺňajú. Sloboda slova nie je absolútna hodnota a je podriadená istým pravidlám.

TIPY PRE VÁS:

Vlado Rafael: Rómovia v zajatí politiky. EduRoma, 2018

NGO www.eduroma.sk

POHĽADY INTERVENCIE

Daryl DAVIS

Nenávisť bez poznania

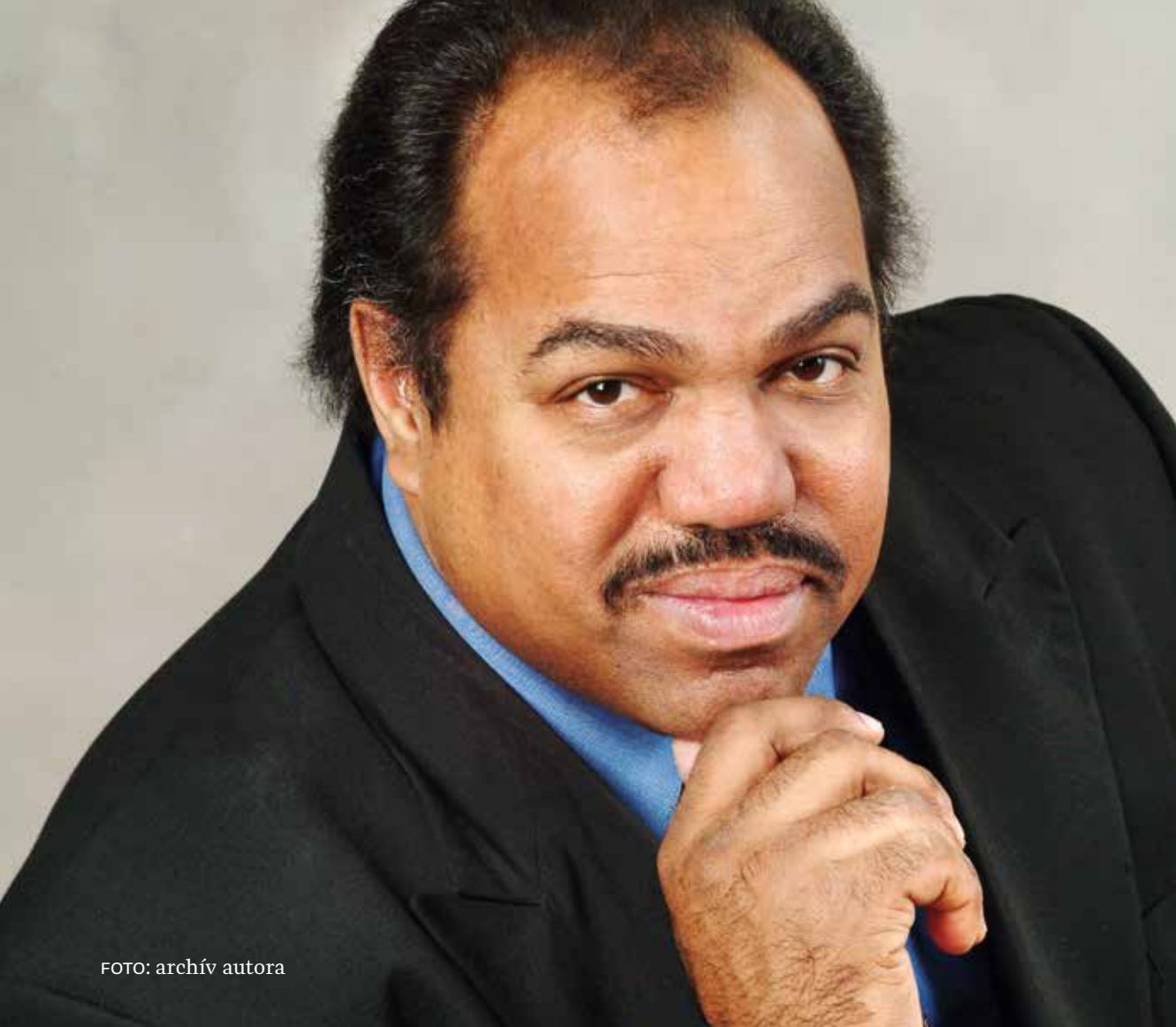

FOTO: archív autora

Daryl DAVIS

Narodil sa rodičom, ktorí pracovali v diplomatických službách. Vďaka tomu veľa cestoval a vyrastal obklopený deťmi z mnohých kultúr sveta. Po návrate do USA zažil, čo je to rasizmus a segregácia a pochopil, že s týmito „chorobami mysle“ treba pracovať, lebo sami od seba nezmižnú. Svoj život ale zasvätil hudbe. Vyštudoval hru na klavír a koncertoval s takými svetovými kapacitami ako Chuck Berry, Jerry Lee Lewis či B. B. King. Vo svojom voľnom čase sa už viac než 30 rokov stretáva s členmi Ku-Klux-Klanu, vedie s nimi rozhovory, chodí na ich stretnutia. Chce prísť na to, ako ho môžu nenávidieť, keď ho ani nepoznajú. Je kresťanom a svoju vieru využíva na to, aby sa členovia Klanu vzdali svojho presvedčenia. Od tých, ktorí sa na základe priateľstva s ním rozhodnú vzdať svojej príslušnosti k tejto rasistickej organizácii, zbiera ich biele plášte a masky. Má ich doma celú zbierku.

Aké bolo vaše detstvo?

Moji rodičia pracovali na veľvyslanectve, takže som veľa času strávil v zahraničí, v rôznych krajinách. Práca v diplomatických službách vyžaduje zmeniť krajinu pôsobnosti každé dva roky. Ako rodina sme dva roky žili v zahraničí, potom sme na pár mesiacov prišli domov a znova cestovali. Preto som navštevoval školy, v ktorých sa spoločne učili deti rôznych národností. Bol som v kontakte s deťmi rôznych vierovyznaní, rás, národností, etník a kultúr. A všetci sme spolu vychádzali, aj keď nie vždy sme ovládali ten istý jazyk. Táto skúsenosť ma formovala a tvarovala tiež moje názory. Keď som sa vrátil domov do USA, bolo to akoby som prešiel z farebného televízora na čiernobiely. Chodil som buď do školy pre čiernych, alebo do zmiešanej školy, podľa toho, či išlo o segregovanú školu, alebo už o školu čerstvo integrovanú. Lebo v 60. rokoch sme v triedach nemali takú rozmanitosť, akú som zažil v zahraničí. Návrat do mojej rodnej krajiny a do rasizmu, ktorý som tam zažíval, mi bol veľmi cudzí. Vôbec som mu nerozumel.

Aký bol váš prvý stret s rasizmom?

Keď sme sa raz opäť vrátili domov, do Massachusetts, mal som 10 rokov. Bolo to v roku 1968 a ja som bol jedným z dvoch čiernych detí v škole. Preto boli všetci moji kamaráti bieli. Mnohí z nich navštevovali skautský oddiel, a tak ma zavolali, nech sa k nim pridám. Pridal som sa a jedného dňa sme mali prehliadku v meste, ktoré bolo takmer výlučne biele. Všetky skautské oddiely kráčali ulicami mesta a ja som bol jediný čierny skaut na celej prehliadke. Vedúca nášho oddielu mi dovolila niesť vlajku, a tak som kráčal v čele našej skupiny. Ulice boli uzavreté, na chodníkoch stáli ľudia a pozorovali dianie, mávali a skandovali, bola tam príjemná atmosféra. Ako sme tak kráčali ulicou, naraz ma trafila plechovka, potom kamene a nejaké fľaše. Pozrel som sa tým smerom a uvidel som skupinku štyroch alebo piatich ľudí, z toho dve deti môjho veku, ktorí po mne hádzali všetko, čo im prišlo pod ruku. Nikdy predtým som sa s rasizmom nestretol a tak som bol neuveriteľne naivný. Pomyslel som si: „Aha, oni asi nemajú radi skautov.“ Až keď ku mne pribehla moja skautská vedúca a ostatní skauti ma chránili vlastnými telami, až vtedy som si uvedomil, že som jediný skaut, ktorý bol zasiahnutý. „Prečo?“ pýtal som sa, „prečo do mňa hádžu?“ Všetci naokolo ma však len poháňali, nech rýchlo kráčam ďalej. Nikdy mi neodpovedali na otázky. A keď máte 10 rokov a nikto vám nezodpovie vaše otázky, začnete si vymýšľať vlastné odpovede. Myslel som si, že je to možno tým, že som nový. Až doma si ma posadili rodičia, ošetrili mi škrabance a spýtali sa ma: „Ako si spadol, že si sa tak doudieral?“ Vtedy som im povedal, čo sa stalo a oni mi vysvetlili, čo je to rasizmus. To slovo som počul prvýkrát v živote. Netušil som, o čom hovoria. Veď doteraz som vychádzal so všetkými bez problémov — či už to boli moji francúzski, nemeckí, japonskí kamaráti alebo spolužiaci v americkej škole. Moji rodičia mi vždy hovorili pravdu, ale tentoraz som im neveril. Neveril som, že by mi chcel niekto ublížiť iba kvôli farbe mojej pokožky. Myslel som si, že mi klamú. O mesiac neskôr, 4. apríla 1968 bol zavraždený Martin Luther King. Každé veľké mesto v USA sa otriasalo v základoch, bolo plné násilia a ničenia — a to všetko kvôli rase. Až vtedy som videl, že rodičia mi neklamali. Že existujú ľudia, ktorí majú problém s farbou pleti iných ľudí. Vtedy sa v mojej hlave sformovala otázka: *Ako ma môžete nenávidieť, keď ma nepoznáte?*

Naši ste odpoveď na túto otázku?

Nie, odišli sme opäť do zahraničia a všetko bolo v poriadku. Ale keď som mal 15 rokov, bol som znovu v USA a do našej školy pozvali ako hosťa vodcu Americkej nacistickej strany. Ten ukázal na mňa a ďalšieho černochoa v triede a povedal: „*Vás vyvezieme naspäť do Afriky.*“ Neustále hovoril o rasovej vojne a potrebe čistej rasy. Po vyučovaní som zašiel do knižnice a požičal som si knihy o nadradenosti bielej rasy, nadradenosti čiernej rasy, Ku-Klux-Klane, o nacizme, o akejkoľvek ideológii, ktorá tvrdila, že farba pokožky vás robí lepšími od iných. Chcel som vedieť, odkiaľ takéto myšlienky prichádzajú. Lebo určite sa s nimi nerodíme. Veľa odpovedí som však v týchto knihách nenašiel. Zmaturoval som, vyštudoval som vysokú školu, stal som sa hudobníkom, ale stále som hľadal odpoveď na moju nezodpovedanú otázku. Roky plynuli a ja som hral v jednej country kapele. Bol som jediným černochoom v našej skupine a väčšinou aj jediným černochoom v podniku, v ktorom sme hrali. Po jednom takomto vystúpení som zišiel z pódia a odzadu ma niekto chytil okolo ramien. Obzrel som sa a uvidel som muža okolo štyridsiatky. „*Páči sa mi vaša hudba,*“ hovorí, „*ale teba som tu ešte nevidel.*“ „*Ďakujem, áno, som v kapele nový,*“ hovorím mu. „*Páči sa mi, ako hráš na klavíri, prvýkrát počujem černochoa, ktorý hrá na klavíri ako Jerry Lee Lewis.*“ Vtedy som si uvedomil, že tento muž netuší nič o pôvode klavírnej hry Jerry Lee Lewisa. Vysvetlil som mu, že Jerry Lee Lewis sa učil od tých najlepších černošských bluesových a boogie woogie klaviristov. Vôbec mi nechcel veriť. Pritom ja sám som sa s Jerry Lee Lewisom poznal, odkedy som bol mladým tínedžerom. Napriek tomu ma pozval k svojmu stolu, on si dal pivo, ja džús, štrngli sme si a on hovorí: „*Vieš, toto je prvýkrát, čo sedím za jedným stolom s černochoom.*“ Nechápal som to, a tak som sa ho úplne nevinne spýtal: „*A prečo?*“ Neodpovedal, iba sa pozeral do stola. Až po dlhšom čase zdvihol oči a povedal: „*Som členom Ku-Klux-Klanu.*“ Začal som sa smiať, tentoraz som zase ja neveril jemu. Prečo by nejaký člen Klanu za mnou chodil, rozprával sa so mnou, pozval ma k stolu a kúpil mi drink? To nedávalo zmysel. On však siahol do vrečka, vytiahol peňaženku a z nej svoju členskú kartu Ku-Klux-Klanu. Chvíľu sme sa rozprávali o Klane aj o iných veciach a potom mi dal svoje telefónne číslo, aby som mu zavolať, keď budeme znova hrať v okolí. Odvtedy som mu vždy zatelefonoval, keď som bol v okolí, chodil na moje koncerty, niekedy si priviedol aj kamarátov z Klanu. Po niekoľkých rokoch som sa dozvedel, že z Klanu odišiel, lebo prestal veriť v jeho hodnoty. To bol môj prvý konvertovaný rasista, ktorý sa stal mojím známym.

Vy ste však nezostali pri rádových členoch Ku-Klux-Klanu...

Nie, nezostal. Chcel som počuť odpoveď na moju otázku od tých najpovolanejších. Chcel som sa spýtať niekoho, kto by ma bol schopný lynčovať: „*Prečo? Ako si schopný mi niečo také spôsobiť, keď ma ani nepoznáš?*“ Ale najprv vám vysvetlím hierarchiu: svojho najvyššieho vodcu titulujú *ríšsky čarodej*, ten dozerá na organizáciu na národnej úrovni, pričom vodcovia v jednotlivých štátoch sa nazývajú *veľký drak*. V tom čase bol v štáte Maryland veľkým drakom Roger Kelly. A ja som sa rozhodol, že sa potrebujem porozprávať práve s ním. Keď som mal už prvý kontakt s členom Ku-Klux-Klanu, chcel som, aby ma s ním zoznámil. Ale on odmietal, povedal, že nemôže k veľkému drakovi doviest černochoa. Obidvoch by nás zabili. Prosil som a otravoval som ho dvadsať minút, kým mi konečne dal jeho telefónne číslo a adresu s prísľubom, že neprezradím, odkiaľ som ich získal. A tiež ma varoval, aby som nechodil k nemu domov, lebo ma zabije. Poprosil som svoju sekretárku, aby Rogerovi Kellymu zavolala a dohodla mi s ním rozhovor. Mohol som mu zavolať aj sám, ale vedel som, že by mohol z môjho hlasu vyčítať, že

OBR. 16:
Daryl Davis a ríšsky čarodej.
Foto: archív autora

som černocho a nemusel by pristúpiť na rozhovor. Preto som radšej poprosil moju bielu sekretárku Mary, aby mu zavolala a povedala mu, že s ním chce urobiť rozhovor jej šéf, ktorý píše knihu o Ku-Klux-Klane. Poznal som ich mentalitu a vedel som, že mu nenapadne, že by Mary mohla pracovať pre šéfa — černocho. Navyše pre černocho, ktorý píše o Ku-Klux-Klane. Takí boli predo mnou len dvaja, tí však nikdy nestáli tvárou v tvár a nerozprávali sa so žiadnym členom Klanu a obaja tesne unikli lynčovaniu.

Podarilo sa dohodnúť to stretnutie?

Mary mu zavolala a on súhlasil. Stretnutie sme dohodli v moteli, prišli sme tam s Mary pár hodín vopred, nakúpil som nápoje, aby som mohol svojho hosťa pohostiť. Netušil som, ako bude reagovať, keď zistí, že som černocho. Napadne ma? Odmietne so mnou hovoriť a odkračá? Alebo si sadne a bude sa so mnou rozprávať? V každom prípade som chcel navodiť atmosféru srdečnosti. Mal som pri

sebe diktafón, náhradnú kazetu a Bibliu. Lebo Ku-Klux-Klan sa hlási ku kresťanstvu a tvrdia, že Biblia nabáda ľudí k rasovej segregácii. Chcel som byť pripravený vytiahnuť Bibliu a vyzvať ho: „Pán Kelly, ukážte mi, prosím, kapitolu a verš, kde sa v Biblii píše, že bieli a čierni musia žiť oddelene?“

Presne načas sme počuli zaklepanie na dvere a dnu vstúpil veľký nočný jastrab — to v terminológii Ku-Klux-Klanu znamená šéf ochranky, oblečený do vojenských maskáčov, na hrudi má symbol KKK a za opaskom poloautomatickú zbraň. V jeho päťach kráčal pán Kelly v tmavomodrom obleku a kravate. Hneď ako ma ochrankár zbadal, prudko zastal a Kelly doňho zozadu narazil. V ich očiach som videl obavy, možno si mysleli, že ide o prepad. A tak som sa postavil a vystrel k nim ruky, aby videli, že nemám žiadne zbrane. Podišiel som ku Kellymu, predstavil som sa mu, vystrel som k nemu ruku a on mi podal svoju. Sadli sme si k rozhovoru a nočný jastrab stál v pozore po jeho pravici. V priebehu niekoľkých minút ma pán Kelly uistil, že mu nie som sympatický, že som menejcenný, že čierni ľudia majú menšie mozgy ako bieli, sme leniví, nechce sa nám robiť, máme tendencie ku kriminalite, predávame drogy... Jednoducho som si v ten deň vypočul v priebehu pol hodiny všetky stereotypy, ktoré poznáte. Ale ja som tam nebol na to, aby som sa s ním hádal, ale aby som sa od neho niečo dozvedel. Bolo potrebné sa zatnúť, nechať ho, nech sa vyrozpráva. Bolo to veľmi urážajúce, veľmi bolestivé, ale nič iné sa ani nedalo čakať, veď bol na čele Klanu. Tak som iba počúval. Ak som s niečím nesúhlasil, protiargumentoval som, ale nebol som drzý ani som po ňom nekričal. Iba som mu povedal: „Pán Kelly, mohli by ste mi toto vysvetliť?“ alebo „Ukážte mi, prosím, kde v Biblii sa toto píše?“ Nakoniec som pánovi Kellymu poďakoval za jeho čas, on mi potriasol rukou, zaprial veľa šťastia, dal mi svoju klanovú vizitku a povedal, nech ostaneme v kontakte.

Aký bol váš dojem zo stretnutia? A ako sa váš vzťah vyvíjal?

Cestou domov zo stretnutia som povedal Mary: „Vieš ty čo? Myslím si, že sa mi Roger Kelly pozdáva.“ Mary tak nadskočila, že si takmer buchla hlavu o strop auta. „Čo tým chceš povedať? Veď ťa neznáša!“ Ja som si ale uvedomil, že sa mi síce nepáči, čo Roger Kelly reprezentuje, ale mám ho rád ako človeka. Máme toho viac spoločného ako odlišného. Väčšina toho, na čom sme sa nezhodli sa týkala rasy. On bol presvedčený, že jeho rasa je nadradená tej mojej a že som tým pádom menejcenný. Ja som si bol istý, že sme si rovní. On si myslel, že rasy treba držať oddelene, ja som bol presvedčený, že musíme byť spolu. Ja som veril, že sme jedna jediná — ľudská rasa, on hovoril, že sme dve odlišné rasy. Všetky naše rozpory sa točili okolo tejto jednej témy. A tak som sa rozhodol, že s ním ostanem v kontakte. Vždy, keď som v okolí jeho domu hral nejaký koncert, zavolať som mu, či nepríde. A on prišiel. Zobral si so sebou aj nočného jastraba, ale prišiel, vypočul si hudbu, zatancoval si. A niekedy som ho pozval ku mne do domu a on prišiel. Aj so svojím nočným jastrabom. Ten si niekedy z nudy vybral svoju zbraň a točil si ju na prste, kým sme sa s pánom Kellym rozprávali. Niekedy som k sebe domov pozval aj mojich čiernych, bielych a židovských kamarátov, len aby som mu poskytol možnosť rozprávať sa aj s niekým iným ako so mnou. Aby si nemyslel, že ja som iba výnimka. Niekedy sme sa išli spolu najesť. A tak sa národný vodca Klanu bavil s menejcenným černochoom. Sedel na mojom menejcennom gauči a jedol menejcenné jedlo za mojím menejcenným stolom. Toto priateľstvo trvalo dva roky, pričom on ma nikdy nepozval do svojho domu, ale po týchto dvoch rokoch už ku mne Roger Kelly chodieval sám, bez svojho nočného jastraba. Dôveroval mi a cítil sa u mňa bezpečne. Po dvoch rokoch ho povýšili a z veľkého draka sa stal ríšsky čarodej. Vtedy ma začal pozývať k sebe domov a dokonca aj na stretnutia Klanu.

Čo bolo na vašom priateľstve dôležité?

Roger Kelly raz pre CNN povedal jednu veľmi dôležitú vec: „Aj keď sa s Darylom nezhodneme na všetkom, ale aspoň ma rešpektuje natoľko, aby si sadol a počúval ma a ja ho rešpektujem natoľko, aby som si sadol a vypočul si jeho názor.“ Toto boli jeho slová. A sú veľmi, veľmi dôležité. Ak máte nejakého protivníka, nepriateľa — nech už je akokoľvek extrémny — dajte mu priestor, dovoľte mu komunikovať svoje názory. Možno sú jeho názory také extrémne, že vám to preniká až do kostí. Ja som tiež bol pred mesiacom na zhromaždení Klanu v Missouri a počul som názory, ktoré mi ťali do živého, ale to je v poriadku. Dajte svojmu protivníkovi priestor, aby mohol komunikovať svoje postoje. Ak s ním v niečom súhlasíte, povedzte mu to. Ak s ním v niečom nesúhlasíte, nevaďte, namietajte. Ale nerobte to agresívne ani násilne. Povedzte mu: „Potrebujem si toto vyjasniť. Nerozumiem, prečo by som mal veriť v to, v čo veríš ty. Vysvetli mi to lepšie.“ Ak k nim pristupujete takto, je vysoko pravdepodobné, že vám odpovedia. Vysvetlia vám, čo ich vedie k ich presvedčeniu, ale dajú vám aj priestor, aby ste sa k tomu vyjadrili. A vtedy sa ukáže, či máte urobenú domácu úlohu. Či máte jasnú, inteligentnú a presvedčivú argumentáciu a nepriestrelné fakty. Pretože večer pred spaním budete obidvaja rozmýšľať nad tým, čo ten druhý povedal. A ak vám niekto povie niečo, čo sa bije s vašim celoživotným presvedčením, je možné, že preskočí iskra. A iskra sa môže časom premeniť na plameň. Poviete si: „Možno na tom niečo bude!“ A pre toto je veľmi dôležité, aby sme sa navzájom rozprávali. Nie aby sme sa rozprávali o niekom alebo rozprávali niekomu, ale skutočne sa vzájomne počúvali. A aby bolo jasné: ja som nerešpektoval to, čo mi Roger Kelly rozprával. Nie som rasista. Nie som separatista, nie

som nacionalista. Nemal som akýkoľvek rešpekt voči názorom, ktoré prezentoval. Ale rešpektoval som jeho právo svoje názory vyjadriť. Vidíte v tom rozdiel?

Ako pokračovalo vaše priateľstvo?

Pokračovali sme v našich rozhovoroch. Niekedy sme išli na večeru, inokedy sme sa iba rozprávali. Niekedy sme diskutovali o Klane, inokedy sme sa bavili o filmoch, ktoré sme videli, o čomkoľvek. A ten cement, ktorý držal jeho ideológiu pokoje začal praskať. Roger Kelly začal premýšľať. A to, čo som hovoril, začalo byť pravdivejšie ako to, v čo veril. On sa cítil byť rozpoltený: *Skutočne verím v to, čo žijem alebo je to klamstvo?* Pred dvomi rokmi sa tento cement úplne rozpadol, pán Kelly opustil Ku-Klux-Klan a daroval mi svoj plášť a masku. Takýchto plášťov mám doma dosť veľa a všetky sú výsledkom rozprávania sa a vzájomného počúvania, nie bojovania či hádania. Ja som vyštudoval hudbu a celý svoj život sa živím ako klavirista. Nie som žiadny sociológ ani psychológ. Ak som si ja mohol s niekým sadnúť a porozprávať sa, dokáže to aj ktokoľvek iný. Nikomu nepomôže, ak budeme vytvárať skupinky ľudí s rovnakými postojmi a neprizývať si ľudí s opačným názorom. Pretože ak všetci veríme tomu istému a pravidelne sa stretávame a hovoríme, aký je ten rasizmus strašný, čo tým dosiahneme? My sa potrebujeme rozprávať s týmito ľuďmi, lebo iba oni nám pomôžu pochopiť, prečo tak zmýšľajú. Ja som nezmenil Rogera Kellyho. On sa zmenil sám. Možno som bol toho spúšťačom, nadviazal som rozhovor, dal som mu podnety na premýšľanie, ale on sám prišiel k týmto rozhodnutiam.

Vy sami ste dostatočne zabezpečení, aby ste s takými ľuďmi nemuseli prichádzať do kontaktu. Prečo ste sa napriek tomu rozhodli ich vyhľadávať?

Odpoveď je úplne jednoduchá. Moja krajina je nanešťastie veľmi rasistická. Moji rodičia si zažili na vlastnej koži mnoho neprávostí a ich rodičia si ich zažili ešte viac. Moji rodičia museli sedieť na zadných sedadlách autobusu, museli piť vodu z osobitného kohútika, v niektorých hoteloch a reštauráciách ich neobslúžili kvôli farbe ich pokožky. Taký bol zákon. Obidvaja moji rodičia bojovali za to, aby sa tieto zákony zmenili a aby bol život jednoduchší pre ďalšiu generáciu. Teraz je mojou povinnosťou zabezpečiť, aby bol svet zas o niečo lepší pre deti, ktoré sa ešte len narodila. Tak, ako to robili moji rodičia a rodičia mojich rodičov. Myslím si, že je morálnou povinnosťou každého z nás prispieť k lepšej spoločnosti. Naša krajina a spoločnosť bude buď taká, akou jej dovoľíme byť tým, že nič nespravíme, alebo bude taká, akou si ju urobíme, ak ju budeme vedome formovať. Ja som sa rozhodol urobiť ju takou, ako si ju predstavujem a chcem mať.

Vaše stretý s členmi Ku-Klux-Klanu nie sú vždy iba mierumilovné a priateľské. Ako pracujete s násilím?

Áno, sú aj takí, ktorí sú plní nenávisti a za svoje rasistické presvedčenie sú pripravení kedykoľvek použiť násilie. Niektorí ma chcú napadnúť ešte pred tým, ako sa s nimi začnem rozprávať. Ja nie som človek, ktorý by bol fanúšikom násilia, ale som pripravený brániť sa, keď treba. Bol som v situáciách, kedy bolo potrebné sa brániť a vtedy moji protivníci skončili buď vo väzení, alebo v nemocnici. Ale to sa našťastie príliš často nedeje. Stalo sa mi však aj to, že jeden z mojich útočníkov, ktorý skončil vo väzení, sa neskôr vrátil a ospravedlnil sa mi. Niektorí ľudia potrebujú viac času, aby si veci uvedomili, iní si ich neuvedomia nikdy. Ale my nemôžeme žiť v strachu. Strach je najväčšou zbraňou všetkých čias. Strach je mocnejší ako akákoľvek piš-

toľ, bomba, zbraň. Samotná predstava, že sa vám môže niečo stať, je dostatočne silná na to, aby vás ovládala. Život v strachu nikam nevedie. Aj preto pokračujem vo svojej práci, pretože chcem rozpustiť strach, prelomiť bariéru a priviesť ľudí bližšie k sebe.

I keď vaše dialógy znejú veľmi príjemne, prichádzate do kontaktu s ľuďmi, ktorí sa neštítia použiť násilie, sú ozbrojení. Nie raz ste sa dostali do bitky. Nebojíte sa o svoje zdravie a život?

Oni sa často úplne rovnako boja mňa. Oni majú tiež strach. Raz som išiel na stretnutie s vodcom Klanu — bol to veľmi nebezpečný muž. Iný člen Klanu ma varoval, aby som to nerobil, lebo ma bude chcieť zabiť. Ale ja som sa s ním naozaj chcel porozprávať. Ponúkol sa, že pôjde so mnou, mal ma tak rád, že ma chcel chrániť pred vodcom svojho Klanu. Keď som odmietol, išiel do auta a vytiahol pištoľ a podal mi ju. Ja však ozbrojený nechodím a odmietol som ju. Tak mi dal aspoň dobrú radu: „Nech už urobíš čokoľvek, neber so sebou na stretnutie svoju sekretárku Mary. Chester (tak sa volal ten vodca Klanu) nerád vidí bielu ženu v spoločnosti čierneho muža.“ Prosil ma však, nech si zoberiem niekoho so sebou. Ja som sa napriek všetkým varovaniam rozhodol ísť sám. Bolo ich tam sedem a vopred nevedeli, že budem čierny. Keď ma uvideli, spanikárili. Obkolesili ma, ale neútočili, lebo som neprejavoval strach. Neskôr išiel Chester do väzenia za útok a pokus o vraždu černocho, ktorý sa viezol v aute s beloškou. Išiel som ho navštíviť, zatiaľ čo čakal vo vyšetrovacej väzbe na súdny proces a povedal mi: „Daryl, pamätáš si, keď sme sa prvýkrát stretli? Vtedy sme sa tá báli. Nechápali sme, ako môže sám černocho prísť medzi nás, a tak sme si mysleli, že si buď úplný blázon, alebo tvoji ľudia sa niekde skrývajú a majú nás na muške.“

Mnohokrát som sa dostal do potýčok, vyhrážky dostávam každý deň, ale zatiaľ sa mi, chvalabohu, nič nestalo. Dúfam, že to tak aj zostane.

Teraz ste už v komunite Ku-Klux-Klanu dobre známou a relatívne uznávanou postavou.

Dokonca vás pozývajú rozprávať na svoje stretnutia. O čom im rozprávate?

Rozprávam im presne to isté, čo som teraz rozprával vám. Poviem im presne to isté, nič si nenechávam pre seba. Možno sa im nepáči, čo im hovorím, ale hovorím pravdu. Nech už sú akíkoľvek, sú to ľudské bytosti. Vieme si nájsť témy, na ktorých sa zhodneme a vieme nájsť porozumenie. Rozprávame sa o veciach, ktoré máme spoločné, ale tiež sa rozprávame o ťažkých témach. A hovorím im o svojich pocitoch, prečo mám pocit, že sa mýlia. Oni zas hovoria, prečo majú pocit, že sa mýlim ja. Ale začíname s rešpektom — sme ochotní sadnúť si spolu a počúvať jeden druhého. Môže sa to zdať iracionálne, aby si Klan postavený na rasizme pozýval menejcenného černocho, ale netreba hľadať racionalitu tam, kde nie je. Byť rasistom znamená byť iracionálny.

OBR. 17: Daryl na stretnutiach Ku-Klux-Klanu. Foto: archív autora

Vy hovoríte, že to, čo ste dokázali vy, dokáže ktokoľvek iný. Ja si však myslím, že vaša schopnosť neposudzovať je výnimočná. Ako ste do tohto bodu dospeli?

Keď som bol dieťa, mal som veľké šťastie, že mi rodičia umožnili cestovať po svete. Ako malý chlapec som bol vystavený mnohým zvykom a kultúram a všetko som to do seba nasával. Ak by som necestoval, ak by som nebol v kontakte s inými národmi a rasami, bol by som ochotný toto robiť? Možno nie. Ak teraz stretnem členov Klanu či neonacistov, vnímam ich ako inú kultúru. Už som sa stretol s desiatkami rôznych kultúr, toto je len jedna ďalšia. Som zvyknutý na rôzne kultúry. S niektorými sa stotožňujem viac, s niektorými menej. Ale nedávam ich na stupienky naderadenosti, sú jednoducho odlišné. Keď som ako malý chlapec chodil v zahraničí do škôl, mojimi spolužiakmi boli deti z iných veľvyslanectiev — boli tam Rusi, Nemci, Francúzi, Brazílčania, Číňania, Američania. A aj keď som nerozumel ich reči, vychádzali sme spolu dobre. Bolo to, ako keby som zažil budúcnosť. Viem, že sa to dá. Vďaka tomu som mohol ku členom Klanu pristupovať so zvedavosťou a namiesto posudzovania mohol som zdieľať s nimi to, čo oni nikdy nevideli a nezažili. Oni si myslia, že všetci v Afrike žijú v hlinených domčekoch.

Je to však iné, keď vás táto „kultúra“ vníma ako menejcenného. Ako sa viete vysporiadať s hnevom, ktorý to vo vás vyvoláva?

Treba to vnímať tak, že rasizmus je porucha myslenia. Ak by ste na ulici stretli mentálne postihnutého človeka, nehnevali by ste sa naňho za to, že sa správa nevhodne. Nemôže za to.

Môžete cítiť sklamanie, ale hnev či nenávisť nie sú na mieste. Berte to tak, že je to človek, ktorý potrebuje pomoc. Môžete sa s ním rozprávať, môžete mu ukázať, že existuje aj iný spôsob nazerania na tieto témy, môžete mu pomôcť vidieť veci ináč. Možno ho nevylicíte v ten istý deň, ale dávate mu informácie, ktoré potrebuje a o ktorých bude možno premýšľať. A budú takí, ktorí prijímú vašu informáciu, budú ju premieľať, budú bojovať sami so sebou. Pravda vždy prevládne. Klamstvo sa musí neustále obhajovať, aby ostalo nažive. Ale pravda nepotrebuje obhajobu.

Prístupov k extrémizmu je niekoľko. Niektorí experti tvrdia, že je treba sa zamerať na hodnoty daného človeka a meniť jeho hodnotovú štruktúru. Iní tvrdia, že zmena hodnôt je veľmi náročná a stačí zabrániť násilným prejavom týchto ľudí. Nakoniec tretia skupina hovorí, že extrémisti sú vo svojom vnútri zranení ľudia a potrebujú byť vypočutí a pochopení. Čo je podľa vás najúčinnějšía cesta od rasizmu k prijatiu rozmanitosti?

Neverím, že existuje jediné správne riešenie na široké spektrum extrémistov — či už náboženských, pravicových alebo akýchkoľvek iných. Je mnoho uhlov a polôh, z ktorých môžeme pristupovať a riešiť tento problém. Rovnako dôležitý je dialóg, ako aj tvorba efektívnych zákonov. Zákony pomáhajú meniť ľudské správanie, motivujú ľudí správať sa určitým spôsobom, aby sa vyhli väzeniu alebo stíhaniu, ale neovplyvníte nimi to, ako sa cítia a ako zmýšľajú. Až keď jeden druhého spoznáme ako jednotlivci, ako dve ľudské bytosti, potom môže nastať zmena v našich mysliach a srdciach.

Aká je podľa vás podstata rasizmu?

Zdrojom rasizmu a predsudkov je nevedomosť. Niektorí vnímajú nevedomosť a hlúposť ako jednu a tú istú vec. Ja to vidím tak, že nevedomý človek urobí nesprávnu vec preto, lebo nemá fakty, nemá tie správne informácie, aby spravil múdre rozhodnutie. Pokiaľ dáte takémuto človeku fakty, odstránite jeho nevedomosť a on si zvolí lepšiu voľbu. Nevedomí ignoranti sme prakticky všetci, pretože každý z nás nepozná nejaké fakty. Ak sa k vám tieto fakty dostanú, máte ich k dispozícii a napriek tomu ich stále ignorujete, tak ste jednoducho blbec. Dám vám takýto príklad: predstavte si, že vymaľujete túto miestnosť a farba na stenách ešte nezaschla. Do miestnosti vojde veľa ľudí, niektorí sa oprú o stenu, niektorí sa jej dotknú a zafarbia sa. Jednoducho nevedeli, že je čerstvo vymaľované, nemali k dispozícii fakty. Hlavným zdrojom ich zašpinenia bola nevedomosť. Preto je prirodzene nutné umiestniť do priestoru nejaké upozornenie, alebo musíme osobne každému vstupujúcemu povedať, aby si na steny dával pozor. Napriek tomu sa však vždy nájde jeden či dvaja ľudia, ktorí sa napriek varovaniu čerstvej steny dotknú a sťažujú sa, že majú špinavé oblečenie. A to je rozdiel medzi nevedomosťou a hlúposťou. Našťastie, na nevedomosť existuje veľmi účinný liek — nazýva sa vzdelávanie.

Stretli ste sa s mnohými rasistami, členmi Klanu, aký je podľa vás pomer tých nevedomých a hlúpych?

Určite je oveľa viac nevedomých. Iste sa nájde aj mnoho hlúpych. Je nemálo tých, ktorí sú schopní ísť až za hrob, aby bojovali a násilne presadzovali svoje rasistické predstavy o svete. Ale nevedomí ich výrazne počtom prevyšujú. A to je veľmi pozitívna správa.

Vy tvrdíte, že hlavným zdrojom rasizmu je nevedomosť. Ako vyzerá cesta od nevedomosti až po násilie?

Pokiaľ sa zameriate na podstatu — na nevedomosť, potom vás už ďalšie symptómy rasizmu nemusia zaujímať. Pokiaľ vzdeláte ľudí a zbavíte ich nevedomosti, potom zabránite vzniku strachu. Strachu z neznámeho, nepoznaného, strachu z toho, čo vás hádže mimo vašej komfortnej zóny. Bojíme sa vecí, ktorým nerozumieme. Ak z nevedomosti vyrastie strach a ten strach nie je držaný na uzde, potom prerastie do nenávisť. Lebo nenávidíme veci, ktoré nás desia. A nakoniec sa nenávisť premení na deštrukciu. Chceme sa zbaviť, zničiť veci, ktoré nenávidíme, lebo sa ich bojíme. I keď sú možno vo svojej podstate neškodné. Verím, že cesta zbavovania sa rasizmu je cestou vzdelávania.

Ako sa s tým dá pracovať?

Niekedy chodím robiť prednášky do základných a stredných škôl, rozprávať deťom o rasizme a nenávisť. V strede rozprávania naraz ukážem na nejakého žiaka a vykriknem: „Pozor, pod tvojou stoličkou je had!“ Deti vykriknú a zdvihnú nohy, a keď zistia, že tam žiadny had nie je, začnú sa smiať a pýtajú sa ma: „Prečo ste to povedali? Nič tu nie je.“ A ja im na to: „A vy, prečo ste vykriknú?“ Začneme sa baviť o ich reakcii a často povedia, že sa boja hadov, nenávidia ich. A ja pokračujem v pýtaní sa: „Prečo ich nenávidíte?“ Niekedy povedia, že sú slizké, čo je obrovská nevedomosť, lebo ak máte skúsenosť s hadmi, viete, že sú pevné a suché. Potom sa ich spýtam: „Ak by pod vašou stoličkou bol had, čo by ste chceli, aby som s ním urobil?“ Deväť z desiatich študentov mi odpovie: „Chcel by som, aby ste ho zabili.“ Vtedy sa môžeme baviť o tom, že sú dobré hady a zlé hady, niektoré sú jedovaté, iné nie. Ak chceme priniesť do našej spoločnosti zlepšenia, musíme sa prestať sústreďovať na nenávisť, prestať sa sústreďovať na strach, pretože to sú iba symptómy. Pokiaľ máte rakovinu kože, nepomôže vám, ak si kožu prelepíte leukoplastom. Potrebujeme sa dostať k zdroju a zdrojom je v prípade rasizmu nevedomosť.

Ako môžu učitelia ovplyvniť formovanie detí?

Keď hovorím vzdelávanie, myslím tým, samozrejme, školy, ale nie len školy. Významnú úlohu v tom hrá aj cirkev a širšia spoločnosť. Učitelia majú do istej miery zviazané ruky, lebo existujú rodičia, ktorí chcú v tejto oblasti vzdelávať svoje deti sami. Majú pocit, že školské vzdelávanie by sa malo zamerať na to, koľko je dva plus dva. Ale úlohou škôl je pripraviť deti na to, aby fungovali v spoločnosti, aby vedeli vychádzať s každým naokolo. Deti potrebujú hlboké pochopenie súvislostí. To je hlavnou úlohou škôl. Je dôležité, aby učitelia učili o rasizme. Aby mali študenti viac informácií, a teda aby mohli vo svojom živote robiť lepšie rozhodnutia, keď stretnú niekoho, kto vyzerá ináč, chodí do mešity namiesto kostola alebo nezdieľa rovnakú kultúru a hodnoty. Aj tieto veci by sa mali deti učiť v škole. Na to je škola určená.

Akú rolu vo vzdelávaní zohráva cirkev?

Keď malé deti chodia na hodiny náboženstva či katechizmu, učia sa tam, že všetci sme božie deti. Všetci sme bratia a sestry a mali by sme milovať blížneho svojho ako seba samého. A to je veľmi pekné. Ale hneď ako dosiahnu dospelosť a zamilujú sa do človeka inej rasy, vierovyznania či kultúry, nastane problém. Vtedy je vyvíjaný tlak, aby sa mladí ľudia držali svojho „vlastného druhu“ — katolíka by si mal zobrať katolíčku, žid židovku, Slovák Slovenku, beloch

belošku. V tomto je jasné protirečenie a je chybou cirkvi, že nepokračuje v hlásaní svojho posolstva až do dospelosti.

Vo svojej práci využívate aj svoju vieru. Ako?

Členovia a celé hnutie Ku-Klux-Klan sa považujú za kresťanov. Ale ja nerozumiem, čo je kresťanské na vešaní ľudí zo stromov, vypaľovaní ich kostolov alebo ťahaní ich za idúcim autom, kým neumrú. Ja tam žiadne kresťanské hodnoty nevidím. A tak si na stretnutia s nimi beriem Bibliu a chcem, aby mi pre svoje presvedčenie a hodnoty dali jasný dôkaz.

Čo môžu pre podporu tolerancie vo svete urobiť rodičia?

Jedným z hlavných dôvodov rasizmu je nedostatok kontaktu s inými kultúrami. Jeden z mojich najobľúbenejších citátov pochádza od amerického spisovateľa Marka Twaina: „Cestovanie zabíja predsudky, bigotnosť a úzkoprsosť, a preto ho mnohí zúfalo potrebujú. Celistvé, zdravé a šlachetné pohľady na ľudí a veci nie je možné získať vegetovaním v jednom malom kútiku zeme po celý život.“ To je veľmi pravdivé. Čím viac cestujeme, tým viac sme vystavení odlišnostiam. Tým viac kultúr, farieb, názorov spoznávame, ale vďaka tomu si môžeme uvedomiť, že sme všetci rovnakí. Ďalším dôležitým faktorom sú hodnoty, ktoré v rodine prevládajú. Všetci získavame z našich rodín nejaké návyky, nasávame hodnoty, ale nie všetci o nich v dospelosti premýšľame a prehodnocujeme ich správnosť. Niektorí ľudia sa neobťažujú zistiť, prečo určité zvyky a myšlienky so sebou nosia celý život. Ak sa ich na to spýtate, povedia vám: „Jednoducho to tak je, robil to tak môj otec, môj dedo, je to rodinná tradícia.“ Niektoré veci sa jednoducho v rodinách nerobia a niektoré myšlienky a predstavy sa nenosia.

Vo vašej práci je dôležitý dialóg s ľuďmi, ktorí vnímajú svet veľmi odlišne od vás. Čo sa podľa vás stane, ak sa tieto témy v spoločnosti a v osobných vzťahoch rozhodneme ignorovať?

Ignorovaním vytvárame tlakový hrniec, ktorý časom vybuchne. Pretože nereagovaním týchto ľudí povzbudzujeme a podporujeme ich správanie. Ak ste malé dieťa a spolužiačik do vás zabrdá a posmieva sa vám, vaša mama vám asi povie: „Nevšímaj si ho a on ti dá pokoj.“ A vaša mama má pravdepodobne pravdu, ak od vás spolužiačik nezíska reakciu, ktorú očakáva, prestane ho to baviť. Ale ak idete k lekárovi na prehliadku a on vám oznámi: „Máte rakovinu pľúc.“ Nemôžete si povedať, že to budete ignorovať a ono to odíde. Pretože čo sa stane, keď budete ignorovať rakovinu? Bude sa šíriť a zožerie vás, vybuchne a potom odídete vy. Ak sa dozviete, že máte rakovinu, musíte ju okamžite začať riešiť. Rasizmus či antisemitizmus je rakovina a ich ignorovanie umožňuje rakovine ďalší rast. A preto ju treba liečiť, nie ignorovať. Spôsoby liečby sú mnohé — základom je dialóg, ale plošnejšou formou liečby je aj zmena zákonov. Ku-Klux-Klan existuje už 150 rokov. Bol založený v roku 1865. Ako je možné, že ho tu stále máme v roku 2018? Pretože bol ignorovaný a nikto sa tým nezaoberal. Prečo je dnes v našej krajine prezidentom Trump? Jeho najväčšou voličskou základňou sú rasisti. Rasizmus bol ignorovaný a tlakový hrniec vybuchol. Je to naša chyba. Priznať si vlastnú chybu nie je príjemné, vždy chceme, aby bol za veci zodpovedný niekto iný. „Za rasizmus môže Trump.“ „Za rasizmus môže Obama.“ To nie je pravda. Rasizmus tu bol dávno pred Trumpom či Obamom. Chyba je v nás, lebo sme to neriešili.

Aký je váš odkaz pre každého z nás?

Celý svoj život som hudobníkom, cestujem a koncertujem po krajine a celom svete. Popri svojej práci som objavil najlepšiu a najúspešnejšiu zbraň na boj proti nevedomosti, rasizmu, nenávisti a násiliu. Je to tiež tá najlacnejšia a najmenej využívaná zbraň — volá sa komunikácia. Dialóg je prvý krok. Ak sa dvaja nepriatelia rozprávajú, znamená to, že nebojújú. Možno na seba kričia a búchajú pästou do stola, ale aspoň nebojújú. Až keď dialóg utíchne, vznikne živná pôda pre boj. Preto chceme, aby rozhovory pokračovali. A v niektorých prípadoch, čím dlhšie bude dialóg prebiehať, tým je pravdepodobnejšie, že z vášho nepriateľa sa možno pomaly stane priateľ. Dost mi prekáža, keď sa korunujeme za najvyspelejšiu civilizáciu na tejto planéte. Možno po technologickej stránke je to pravda. Dostali sme človeka na Mesiac a dokázali sme s ním na takú diaľku komunikovať. Ako je potom možné, že máme problém komunikovať s tými, ktorí žijú okolo nás pre ich iné názory, farbu pleti, vierovyznanie, kultúru či etnicitu? Zdá sa mi, že pred tým, ako môžeme nazvať samých seba najlepšími, musí naša ideológia dobehnúť úroveň našej technológie. Žijeme v 21. storočí, v dobe vesmírnej, ale ešte je medzi nami mnoho tých, ktorí rozmýšľajú myslou doby kamennej.

Tento rozhovor vznikol vďaka neziskovej organizácii PDCS, ktorá organizovala konferenciu Face to face: Civic actors in conflict.

TIPY PRE VÁS:

Daryl Davis: *Klan-destine relationship*, New Horizon Press, 2005

Daryl Davis: Why I, as a black man, attend KKK rallies

Harald WEILNBÖCK

Rozhovor bez posudzovania

FOTO: archív autora

Harald WEILNBÖCK

Narodil sa v rodine nacistického vojaka a českej imigrantky. Stal sa z neho skupinový terapeut, supervízor a expert na procesy deradikalizácie. Vyštudoval kulturológiu, absolvoval niekoľko psychologických výcvikov a dlhodobo pôsobí vo väzniciach a širšej komunite, kde facilituje procesy deradikalizácie. Je tiež predsedom pracovnej skupiny zameranej na metódy deradikalizácie, ktorá pôsobí v rámci siete Radicalisation Awareness Network.

Ako ste sa vo svojej práci dostali k téme deradikalizácie a prevencie radikalizácie?

Na jednej strane to bola náhoda, na druhej strane v tom však hrá rolu aj skutočnosť, že Nemecko má program prevencie radikalizácie už 16 rokov a nejaké projekty dokonca siahajú až do 90. rokov. V tejto oblasti už teda existovali aktívne neziskové organizácie. Do ich projektov boli investované nemalé peniaze a bol priestor sa do ich aktivít zapojiť. Ďalšie dôvody sú pravdepodobne osobné. Ak by som sa mal obzrieť ďalej do minulosti, môj otec sa narodil v roku 1925 a v mladosti pôsobil v mládežníckej organizácii Hitler-Jugend. Počas vojny, keď mal šesťnásť rokov, nastúpil do armády a bojoval v nej dva až tri roky. Patril teda do obdobia, ktoré sociológovia nazývajú *generácia Hitlerovej mládeže*. Moja mama je o 10 rokov mladšia, pochádza z Prahy, a teda je mojím spôsobom utečenkyňa. Moja rodinná história je skutočne zaujímavá a plná paradoxov. Môj záujem o psychológiu v tom najširšom zmysle, a tiež rôzne výcviky, ktoré som v tejto oblasti absolvoval — najmä výcvik skupinovej psychoterapie — mi pomáhajú a sú užitočné v mojej práci s radikalizovanou mládežou. Moja cesta k tejto téme je teda zmesou osobnej histórie, profesionálneho zamerania, náhody a existencie infraštruktúry prevencie radikalizácie, ktorá v Nemecku funguje.

Vo svojej práci pôsobíte vo výskume, organizovaní aktivít. Patrí do vášho portfólia aj psychologická práca s radikalizovanou mládežou?

Nie som síce klinický psychológ, ale mám terapeutické výcviky a som presvedčený, že akákoľvek individuálna či skupinová práca je a potrebuje byť založená na psychologickej báze. To znamená, že s klientom prirodzene vstupujete do istého vzťahu. Každý dobrý sociálny pracovník či psychoterapeut to prirodzene robí. Tento vzťah s klientom je osobný a seba v mnohých ohľadoch využívate ako rezonančnú osobu vo vzťahu k človeku, s ktorým sa rozprávate. Ide o intenzívny pracovný vzťah, do ktorého vkladáte aj svoje osobné ja, pritom však nie je intímny. Mentori a sociálni pracovníci presne vedia, o čom rozprávam. Taktiež aj psychoterapeuti. Zákonodarcovia a učitelia občianskej náuky sú však vážaví. A to je niečo, na čo si treba do budúcnosti posvietiť. Existujú profesionáli, ktorí sú schopní, ochotní a zvyknutí vytvárať osobné pracovné vzťahy mentorstva, ktoré napríklad v prípade odchodu z radikálnych skupín dosahujú intenzívny medziľudský proces. Na druhej strane je potom občianska výchova, ktorá vyučuje, dáva lekcie z histórie. Progresívnejšie formy občianskej výchovy zapájajú do výučby interaktívne cvičenia, ktoré sú oveľa efektívnejšie. Pracujú v nich s nácvikom mediácie, pracujú s predsudkami či rolovými hrami, ktoré do výučby prinášajú intenzitu a hĺbku, a tým sa približujú, ale ešte stále nevytvárajú osobný mentorský vzťah. Ten si vyžaduje istú kontinuitu a prináša intenzitu na osobnej úrovni.

Ako využívate vaše vzdelanie pri intervencii s klientmi?

Absolvoval som niekoľko výcvikov — psychoanalytický výcvik v USA, skupinový analytický výcvik v Nemecku, ako aj výcvik supervízie a skupinovej supervízie. Vyštudoval som kultúrne štúdie a mám habilitačnú prácu v kulturológii a sociológii. Súčasťou týchto vedeckých disciplín sú aj biografické štúdie, ktoré predstavujú istý druh rozhovoru a sú veľmi nápomocné aj ako intervencia pri práci s klientmi. Prinášajú do rozhovoru takzvaný životopisný naratív a to je presne to, čo v intervencii potrebujeme. Klienta to núti pozrieť sa späť na svoj život a prežívanie istých kľúčových udalostí. Tým sa odkloní od svojich argumentov, postojov, názorov a ideológií, ale rozpráva o tom, čo na vlastnej koži zažil a ako to prežíval.

Viete nám dať konkrétny príklad využitia tohto nástroja?

Vyzerá to presne tak, ako sa teraz pýtate. Nepýtate sa ma na dôvody a argumenty, ale na konkrétne zažité príklady. Zoberme si príklad v nejakej ideologickej, alebo politickej diskusii, kedy príde reč na tému cudzincov, gayov alebo istú etnickú skupinu. Váš spoludiskutujúci povie: „Myslím si, že Rómov je treba vystahovať.“ Máme tendenciu sa hneď pýtať: „Prečo?“ Namiesto toho by bolo z pohľadu biografických štúdií oveľa efektívnejšie opýtať sa: „Mohli by ste uviesť nejakú vašu skúsenosť, ktorá vás k takémuto názoru priviedla?“ Je to veľmi jednoduchý nástroj, ktorý sa dá použiť v mnohých situáciách. Namiesto pýtania si argumentov a dôvodov, vediete danú osobu do vnútra a do svojej minulosti. A to je krok, ktorý nie je jednoduchý dosiahnuť, pretože si vyžaduje istú mieru dôvery. O tom presne intervencia je a borí sa s touto výzvou. Nikto s vami nebude zdieľať nič z roviny svojich zážitkov, pokiaľ nebude pociťovať aspoň minimálnu dôveru k vám osobne a k svetu ako takému. Táto dôvera je presne to, čo často chýba mladým ľuďom, s ktorými pracujeme. Nedostatok dôvery, s ktorým prichádza aj nedostatok schopností a skúseností v rozprávaní príbehov o svojom živote. Ak vám nabudúce niekto predostrie svoju myšlienku či politický slogan, jednoducho sa ho spýtajte, aký zážitok z jeho života ho vedie k tomuto názoru. Je to dobrý nástroj pri individuálnych rozhovoroch alebo aj v triedach, ale všeobecne platí pravidlo, že čím menšie publikum je prítomné, tým lepšie, aby sa daný človek necítil pod tlakom skupiny.

Ktorá skupina mladých ľudí je najviac zraniteľná v kontexte extrémistických ideológií?

Túto najzraniteľnejšiu skupinu by som popísal prevažne podľa psychologických a sociologických znakov: mnoho ľudí z praxe dospelo k záveru, že či už pri islamizme alebo pravicovom extrémizme, najzraniteľnejšia mládež pochádza z rozbitých rodín a vo väčšine prípadov je v rodine neprítomný otec. Pred niekoľkými rokmi som pracoval v prostredí väznice a v životoch 80 – 90% mladých ľudí chýbal otec. Bol to do očí bijúci fakt. Treba však tiež poznamenať, že prítomnosť otca sama o sebe ešte nie je výhrou či zárukou stability. Samozrejme, záleží aj od kvality rodičovského vzťahu. V priebehu rokov sme prišli k záveru, že kým pri pravicovom extrémizme vo väčšine prípadov chýba prítomnosť otca, ako dôležitej rodinnej opory, v kontexte islamizmu sú otcovia často prítomní, ale sú násilní — síce sú prítomní, ale nie sú nápomocní a sú veľmi výrazne súčasťou problému. Tento fakt poukazuje na tie najkľúčovejšie premenné, ukazuje nám to, že rodina, vzdelanie, výchovný štýl a každodenná kultúra vzťahov s našimi deťmi sú extrémne dôležité. Z nedostatočnej či ubližujúcej starostlivosti potom vyplýva nízke sebavedomie a nedostatok podpory. Zistili sme, že aj faktor ekonomicky slabých rodín zohráva dôležitú rolu. Tieto isté faktory spôsobujú náchylnosť k užívaniu drog, agresivite, kriminalite, členstvu v gangoch, takže profil násilného extrémizmu nevykazuje žiadne špecifické odchýlky. To je veľmi dôležité vedieť, keď nastavujete nový program. Existuje tendencia nafukovať problém extrémizmu do obrovskej bubliny a oddeľovať ho od iných podobných problémov, ako je užívanie drog, prostitúcia a pouličné gangy. Potom treba minúť veľa energie, času a peňazí na to, aby sme všetkých týchto ľudí opäť spojili a priviedli do rovnakých sietí, konferencií a centier, lebo v podstate všetci robia podobné veci. Z toho vyplýva, že dobré, láskavé, starostlivé rodičovstvo je najefektívnejšou prevenciou a najdôležitejším faktorom odolnosti mládeže. Akurát sa ťažko implementuje na národnej úrovni.

Niekedy sa však stane, že napriek starostlivosti rodiny dieťa nastúpi do procesu radikalizácie.

Čo v takom prípade môžu rodičia robiť?

Áno, pre rodičov je takáto správa často nečakaná a šokujúca. Z rodičovského pohľadu je to jasný znak, že treba urýchlene prestavať váš osobný vzťah k dieťaťu. To by bola asi moja prvá rada rodičovi, ktorý by ku mne prišiel a skutočne by bol ochotný niečo zmeniť. Konkrétnejšie by som povedal, že úloha rodiča je veľmi podobná úlohe dobrého psychológa alebo iného intervenčného pracovníka. Je potrebné vstúpiť s dieťaťom do hlbokého osobného rozhovoru. Ak sa vám to podarí — a nebude to ľahké — potom si možno vypočujete veci, ktoré by ste vôbec počuť nechceli. Ale to je najlepší dôkaz, že ste sa dostali k podstate veci. Určite budete mať mnohé dilemy: „Mám zavolať políciu? Zakázať mu/jej stretávať sa s kamarátmi? Vynadať mu/jej? Čo vlastne mám urobiť?“ Každý intervenčný pracovník má rovnaké otázky a problémy. Ja by som povedal, že v prvom rade povedzte vášmu dieťaťu, že s ním nezdieľate jeho názor, čo nebude asi veľkým prekvapením. To sa dá spraviť za dve sekundy. Potom vám ostáva zvyšných 99% času na počúvanie a rozprávanie sa bez posudzovania. Tieto dva elementy — určenie vašej vlastnej názorovej pozície a následné otvorenie širokého priestoru všetkému, čo potrebuje byť vyjadrené, je kľúčové. Nebojte sa ponoriť hlboko a získajte od vášho dieťaťa či klienta čo najviac osobných pocitov. To je všetko, čo môžete urobiť.

Stáva sa však aj to, že deti sa predsudkom a stereotypom naučia vo svojej vlastnej rodine...

Áno, sú aj rodičia, ktorí sú možno šokovaní myšlienkami a správaním svojho dieťaťa, ale vo svojom vnútri sa cítia rozpoltení, lebo časť týchto názorov zdieľajú a majú tendencie konanie svojich detí bagatelizovať. Stalo sa mi, že rodičia boli činom svojho dieťaťa šokovaní, ale keď sa dozvedeli, že príčinou konfliktu bola téma cudzincov, povedali: „Aha, ak išlo o cudzincov, tak to potom chápem.“ Pri práci s rodičmi treba brať do úvahy množstvo faktorov. Je to pomerne náročné už aj s rodičmi, ktorí sú odhodlaní so svojím dieťaťom na týchto témach pracovať, ale oveľa náročnejšie je to s rodičmi, ktorí si neuvedomujú, aké vážne to s ich dieťaťom je. Toto je veľká téma pre sociálnych pracovníkov za posledné roky aj v Nemecku, lebo v podstate prvá generácia mladých neonacistov z 90. rokov vyrástla a stali sa rodičmi. V súčasnosti začíname pracovať s rodičmi, ktorí majú za sebou neonacistickú minulosť. Zároveň tu máme tisíce, desaťtisíce či stotisíce rodičov, ktorí sú minimálne xenofóbni a protiutečenecky naladení. Z tohto spektra rodičov cítime minimálne vnútorný rozpor, keď sa s nimi rozprávame o správaní ich detí.

Pozrime sa teraz na školské prostredie. Ak učitelia majú podozrenie, že sa niekto zo študentov radikalizoval, čo sa dá v takomto prípade robiť?

Školy sú v prevencii na lokálnej úrovni tým najdôležitejším faktorom. Pretože školy predstavujú priestor, kde sa nachádzajú všetky deti, zo všetkých spoločenských vrstiev a v tom je obrovský potenciál konfliktov, ale aj prevencie. Čo môže škola spraviť? Bohužiaľ, väčšina škôl nemá takúto osvetu a prevenciu vysoko v rebríčku priorít. Stanoví si prevenciu ako jednu z priorít nie je však jednoduché, lebo si to vyžaduje zmeny v štruktúre výučby. Ale to, čo každá škola môže pomerne jednoducho urobiť, je vyškoliť učiteľov, aby dokázali identifikovať a čítať prvé nenápadné signály radikalizácie. Vyškoliť ich, ako reagovať a ako zabezpečiť, aby sa takéto dieťa čím ďalej, tým viac nevzdalovalo od zvyšku kolektívu. Zvýšiť citlivosť učiteľov, aby s ním dokázali jednať bez trestov, posudzovania, hnevu. Ak napríklad začne dieťa v triede hajlovať,

máte hneď dve či tri možnosti, ako na to reagovať. Väčšinu učiteľov takéto správanie zaskočí a buď sa nechajú týmto gestom vyprovokovať a začnú robiť uzávery a sankciovať, alebo sa rozhodnú to ignorovať, bagatelizovať a pokračovať vo výučbe, akoby sa nič nestalo. To sú asi dve najčastejšie reakcie, ktoré učitelia volia.

Čo by bolo v tejto konkrétnej situácii najlepšie urobiť?

Myslím si, že čokoľvek urobíte, malo by to obsahovať obidve zložky, o ktorých sme už hovorili. Je potrebné jasne komunikovať svoj postoj na túto tému a zároveň otvoriť priestor pre názor iných. V takomto konkrétnom kontexte triedy je jednoznačne tá prvá zložka dôležitejšia. Treba jasne stanoviť svoj názor, aby bolo každému jasné, že to, čo daný žiak komunikoval, vnímate ako niečo významné a nemôže to byť prehliadnuté. Je nutné, aby po takomto prejave nasledovalo vyjasnenie. A vyjasnenie by malo byť vecou celej triedy. Mal by vzniknúť priestor na otázky, diskusiu a akúkoľvek aktivitu, ktorá by študentom pomohla uchopiť túto tému čo najkomplexnejšie. Je potrebné pripísať tomuto správaniu dôležitosť, jasne komunikovať postoj školy a potom vytvoriť priestor, aby sa mohli diať veci a aby mohli žiaci v tejto diskusii participovať. Učiteľ je tu ale na to, aby diskusiu začal a usmerňoval. Samozrejme, nie je to niečo, čo sa dá vyriešiť za päť minút, vyžaduje si to čas.

Nie vždy je však na takýto postup v triede čas a priestor...

Ak ten čas nemáme, môžeme to zadať triede ako úlohu na doma. V každom prípade odporúčam, aby takéto a podobné prejavy a názory neboli zametené pod koberec, ale aby sa k nim pedagógovia opakovane vracali. Aby to bola téma, o ktorej sa v triede hovorí. A tým sa už dostávame ku zmenám štruktúry výučby. Na takéto zmeny je potrebné, aby mala škola riaditeľa, ktorý vníma, že prevencia extrémizmu a rozvoj sociálnych zručností sú kľúčové. Tieto zručnosti potrebujú deti nielen na boj proti pravicovému extrémizmu a islamizmu, ale aj na to, aby v živote dosiahli úspech. A potom potrebuje vo výučbe urobiť priestor — povedzme päť hodín týždenne — otvorenej diskusii a práci so študentmi na precvičovaní sociálnych zručností. Tiež by mala byť vyhradená časť rozpočtu na uhradenie externých lektorov, ktorí budú na týchto témach so študentmi pracovať. Je dokázané, že pre študentov je najlepšie takéto citlivé témy otvárať s externými odborníkmi, ktorí nie sú v pozícií tých, ktorí známkujú a ovplyvňujú. Diskusie na osobnej a politickej úrovni sú také citlivé, že študenti nie sú často ochotní rozprávať o nich otvorene s učiteľom, ktorý ich v konečnom dôsledku známkuje a hodnotí. Toto všetko sa dá urobiť na štruktúrálnej úrovni: potrebujete k tomu rozpočet, tréning pedagógov, čas vo veľmi nabitom rozvrhu hodín. Možno treba ubrať trochu z matematiky alebo z iných predmetov, aby sa uvoľnil priestor pre niečo, čo však musí byť podstatne širšie ako iba prevencia extrémizmu. Malo by ísť všeobecne o prevenciu sociálnych rizík — či už sa bavíme o užívaní drog, členstve v pouličných gangoch. Existuje súbor aktivít, ktoré sa prejavili ako preventívne vo všetkých spomínaných problémoch.

OBR. 18: Školy potrebujú zapájať žiakov do diskusií a rozvíjať u nich sociálne zručnosti.
Zdroj foto: Wikimedia commons

Máte skúsenosť aj s prácou vo väzniciach. Ako to funguje tam?

Tak ako na školách, aj tu sa nám osvedčilo využívanie externých profesionálov. Organizačne je to síce náročnejšie, ale rozhovory na veľmi osobnej a politickej úrovni sú také citlivé, že nie každý má chuť sa na tieto témy rozprávať s väzenským psychológom, ktorý bude neskôr danej osobe vystavovať odborný posudok. Ide o veľmi citlivé a dôverné informácie.

Kto sú profesionáli, ktorí sa venujú deradikalizácii vo väzniciach?

Nemecko má históriu práce s pravicovým extrémizmom vo väzniciach, ktorá sa začala objavovať v 90. rokoch minulého storočia a systematickejšie prebieha od roku 2000. Máme už teda skupinu terapeutov a profesionálov, ktorí majú v tejto oblasti bohaté skúsenosti. Bežne to vyzerá tak, že ponúknu v priebehu piatich mesiacov 12 – 15 skupinových sedení pre skupiny o veľkosti 7 – 8 ľudí. Každé sedenie trvá okolo dvoch hodín a v priebehu nich sa naštartuje osobný proces reflexie vlastného života a hodnôt, ako aj násilia a iných tém spojených s extrémizmom. Väčšinou ide o väzňov obžalovaných z násilných trestných činov a ideologických zločinov, keďže niektoré neonacistické symboly a prejavy sú v Nemecku zakázané. Ak zovšeobecniť, tak prevažne ide o mladých mužov, ktorí majú problémy s nenávisťou a násilím.

Vedeli by ste popísať nejaký konkrétny prípad?

Áno, spomínam si na jedného mladého muža z bývalého východného Nemecka. Pochádzal z rodiny, kde jeho starší brat pôsobil vysoko v hierarchii miestnej neonastickej skupiny. On sám sa k tejto ideológii dostal približne v desiatich rokoch. Na školskom dvore sa pridral

do skupinky podobne zmýšľajúcich mladých ľudí a pomaly sa stal súčasťou tejto subkultúry. Radikalizoval sa a sám sa aktívne podieľal na radikalizácii iných. Zažíval obrovský vzostup svojho spoločenského postavenia a možnosť postávať a baviť sa so silnými, tvrdými chlapíkmi mu zvyšovala sebavedomie. I keď jeho brat sa už odsťahoval do iného mesta, jeho meno bolo v danej subkultúre stále vnímané s rešpektom. Stretol som ho v roku 2000, kedy už bol mladým neonacistom či nacionalistom. V jeho živote dominoval alkohol a násilie a do väzenia sa dostal, lebo niekomu počas bitky spôsobil smrteľné zranenie. Bol odsúdený na niekoľko rokov. Počas jeho pobytu vo väzení som sa mu venoval a následkom týchto intervencií a iných udalostí v jeho živote sa mu podarilo túto subkultúru opustiť. Pravdepodobne sa z neho nestal liberálny demokrat, ale už nie je vo väzení, má prácu...

Čo tomuto mladému mužovi pomohlo zmeniť svoj život?

Spomínal intervencie, ktoré vo väzení absolvoval, ale najdôležitejším faktorom bola jeho rodina, konkrétne matka a sestra. Takisto nebolo zanedbateľné aj isté sklamanie z neonacistického hnutia. To je prítomné pomerne často. Ľudia pracujúci v Exite¹⁸ zistili, že 50 % ľudí už pomerne skoro cíti isté pochybnosti o samotnom hnutí. Ani nie tak o jeho ideológii. Ešte stále ich spája viera, že každý cudzinec je „odpad“, ale necítia sa dobre v samotnom hnutí. No a v tomto konkrétnom prípade bol v hre ešte jeden špecifický faktor, a to hudba. Tento muž bol fanúšikom istej kapely, ktorá spieva burcujúce nacionalistické piesne. Členovia kapely si prešli životnou fázou, kedy boli sami zaangažovaní v neonacistickom hnutí a potom sa tejto ideológii vzdialili. Ich prerod je pozorovateľný aj v textoch ich piesní. To môjho klienta podporilo v jeho názorových posunoch a rezonovalo to s ním viac ako klasická hudba pravicových extrémistov. Aj médiá a hudba môžu byť dôležitým spúšťačom alebo mediátorom procesu zmeny. Prítomnosť ľudí, ktorí už opustili hnutie a sú ochotní o tom rozprávať a diskutovať, je tiež veľkou pomocou pre tých, ktorí zatiaľ iba váhajú.

Ak by sme mohli viac zovšeobecniť, aké faktory najčastejšie pomáhajú ľuďom zmierniť ich extrémistické zmýšľanie?

Povedal by som, že je to správna podpora rodiny, cielená intervencia profesionálov, ktorí vedia, čo robia a štátny systém, ktorý dbá na dodržiavanie zákona, ale dáva priestor na rehabilitáciu. Tieto tri zložky sú asi najdôležitejšie.

Na Slovensku sa v snahe zabrániť radikalizácii mladých navrhovalo zaviesť povinné návštevy koncentračných táborov. Máte pocit, že takáto prevencia je efektívna?

V 90. rokoch mali tento nápad aj v Nemecku a bolo to odskúšané s nulovým výsledkom. Ak by sme v rámci Európy lepšie komunikovali, nemuseli by sme opakovať chyby, ktoré už iní odskúšali. Mohli by sme si vymeniť skúsenosti a poučiť sa o tom, čo funguje a ktoré riešenia nezaberajú. Spomínaný návrh je typickou prvou reakciou ľudí, ktorí s danou témou nemajú vôbec žiadne skúsenosti. Sú zarazení mladými ľuďmi, ktorí vyznávajú extrémnu pravicu. Sú zarazení, že po tom, čo sa udialo počas druhej svetovej vojny, neonacizmus vôbec môže existovať, a tak sa rozhodnú, že mladým ľuďom treba ukázať dôkaz tejto tragédie, ktorá sa udiala.

¹⁸ organizácia pomáhajúca ľuďom, ktorí sa rozhodli opustiť neonacistické skupiny

Znie to logicky, prečo to teda nie je efektívne?

Pokúsím sa to vysvetliť z psychologického hľadiska, hádam to nebude príliš abstraktné. Ak ste radikalizovaný, nahnevaný mladý človek, veríte konšpiračným teóriám o židovských sprisahaniach, ktoré broja proti vám, túžite po čistom árijskom štáte, potom patríte do veľkej skupiny zraniteľných ľudí. Bez toho, aby si toho boli vedomí alebo ochotní si to priznať, títo mladí ľudia majú za sebou minulosť obeť. Či už ide o fyzické násilie v rodine alebo psychologické násilie vo forme ponižovania, či o nedostatok podpory a blízkych vzťahov, ktoré predstavujú podporu a záchranú sieť. Obyčajne sa však za obeť nepovažujú a nenávidia predstavu, že by obeťami boli. Samotná pozícia obeť nestačí na to, aby bol človek nenávisťný voči iným. Druhým faktorom je, že vnútorne túto pozíciu popierajú. Potrebujú sa cítiť ako hrdinovia, ako tí, čo majú situáciu pod kontrolou, aby sami pred sebou nepriznali svoju slabosť, ktorú prináša pozícia obeť. Ak máte takéto vnútorné nastavenie, ako asi budete reagovať na príbehy obeť? Veľmi negatívne. I keď zrovna nepopierate holokaust, nemáte s týmto obdobím žiadny ideologický a historický rozpor, aj tak nenávidíte tých, ktorí sa do pozície obeť vkladajú.

OBR. 19: Ak ste radikalizovaný, nahnevaný mladý človek, potom nenávidíte tých, ktorí sa do pozície obeť vkladajú. Svedectvo nejakej obeť vás ani trochu nedojme. Na obrázku je príchod maďarských Židov do Osvienčimu v lete 1944. Foto: Ernst Hofmann alebo Bernhard Walte. Zdroj: Wikimedia commons

Máte teda skúsenosť, že extrémisti sú vnútorne nepriznané obeť.

Nenávisťným a extrémistickým človekom sa nestanete, pokiaľ ste neboli v minulosti v pozícii obeť. Ak ste si v minulosti zažili násilie, útlak alebo zanedbávanie, máte na výber z dvoch možností: buď ste si toho vedomí a pracujete s tým, alebo o tom nechcete ani počuť a bojujete

proti tomu. Potláčate tieto zážitky, presviedčate sa, že sa vás to netýka a vnímate sami seba ako silnú a neohroziteľnú osobu. Preto vás svedectvo nejakej obete ani trochu neosloví a nedojme. Práve naopak, ste voči tomu ešte defenzívnejší. Preto sú svedectvá obetí jednou z najpreceňovanejších a najmenej pochopených foriem intervencie. Nehovorím, že svedectvá obetí nie sú dobrým nástrojom v žurnalistike alebo vo všeobecnej osvete verejnosti, či na hodinách občianskej náuky, prečo nie? Ak chcete mladých ľudí vzdelávať o tom, ako vyzerala minulosť, je dobré pridať do výučby osobný rozmer. Ale pri práci s tými najzraniteľnejšími skupinami mladých ľudí táto technika zlyháva. Dokonca to bude mať opačný efekt, lebo sa tým znásobí cynizmus a vy stratíte ich dôveru, pretože ste im poskytli intervenciu, ktorú oni nepotrebujú.

Máte s touto technikou nejakú priamu neúspešnú skúsenosť?

Nebol som síce priamym svedkom, ale mám veľmi živé svedectvo od koordinátora akcie, ktorá sa konala koncom 90. rokov. Tento človek viedol vo východnom Nemecku mládežnícky klub, ktorý bol plný 16-ročných pripitých neonacistov. Napadlo mu, že táto mládež by mala stretnúť 90-ročnú obeť holokaustu. Naplánoval jej návštevu a oni si z nej celý čas robili žarty. Úprimne povedané, nebolo to také prekvapivé.

Extrémizmus si väčšinou spájame s mladými mužmi. Napriek tomu však v hnutí pôsobia aj dievčatá a ženy. Je potrebné voliť pri práci s nimi iné metódy a postupy?

Myslím si, že o extrémizme a ženách sme začali viac premýšľať až v spojitosti s islamizmom a konfliktom v Sýrii. A tou najdôležitejšou lekciou, ktorú si z tejto skúsenosti musíme zobrať je, že treba dievčatá a mladé ženy brať rovnako vážne ako mladých mužov, keď ide o vážnosť ich motivácie a odhodlania. Lebo ak nebudeme ženy brať rovnako vážne ako mužov v ich presvedčení a schopnosti konať, potom ich stratíme. Máme tendencie nebrať dievčatá vážne, možno si povieme: „Veď to je iba frajerka neonacistu.“ To však nie je pravda. Vo väčšine prípadov sú to dievčatá a mladé ženy, ktoré sú zo svojej intelektovej úrovne presvedčené a odhodlané byť súčasťou extrémistického hnutia. Prejavujú tým svoje politické presvedčenie, a preto musia byť brané rovnako vážne ako muži. Preto treba posudzovať každého jednotlivca bez ohľadu na to, či je to muž alebo žena, a zohľadňovať jeho či jej mieru radikalizácie. Pri samotnej intervencii, nech už ide o akýkoľvek problém, nielen pri extrémizme, je dobré mať aj oddelené dievčenské a chlapčenské skupiny, pretože jednoducho v porovnaní so zmiešanými skupinami vyjdú na povrch iné témy. Taktiež je dobré mať v tíme profesionálov zastúpené obidve pohlavia. Ale ako som už spomínal, toto nie je nijako špecifické pre prácu s násilným extrémizmom. Je to všeobecné pravidlo sociálnej práce a vzdelávania. Špecifiká pohlaví treba vždy brať do úvahy a pracovať s nimi, lebo je to vysoko efektívne. Ak pracujete so skupinou mladých žien zapojených do násilného extrémizmu, potom vám, samozrejme, vyvstanú špecifické témy, ktoré sa u mladých mužov až tak výrazne neprejavujú.

Aké sú tieto špecifické témy?

Sú to témy, ktoré sa v zmiešaných skupinách jednoducho neotvárajú. Je prirodzené, že keď sa stretnú samé ženy, hovoria o tom, čo to znamená byť ženou. Hovoria o tom, čo si myslia o mužoch. Nie je to, samozrejme, to jediné, o čom sa rozprávajú, ale je pravdepodobné, že to príde na pretras. Ak ste v zmiešanej skupine, takéto témy sa zvyčajne neotvoria, lebo druhé pohlavie je prítomné. V takejto zostave nebudete rozprávať o tom, aké je to byť mužom a čo si myslíte

o ženách. A ak máte za sebou extrémistickú minulosť či ste stále v hnutí aktívni, pozeráte sa na túto ideológiu cez prizmu svojho pohlavia. Čo to pre vás znamená? Čo vás priťahuje na mužoch rovnakej ideológie? Čo je na tomto hnutí romantické?

Hovorili sme o zraniteľných skupinách, ktoré sú náchylné na radikalizáciu. Platí to isté pre mladé dievčatá a ženy?

Ženy a dievčatá sú v skutočnosti takmer rovnako náchylné k extrémizmu ako muži. Akurát muži sú v tomto hnutí viditeľnejší, keďže práve oni sú tí násilníci a výtržníci. Tiež by som dodal, že na komunikačnej úrovni nie sú extrémisti až takí talentovaní. A ak nevyunikáte v nepriamych a strategických technikách, ale ste skôr hluční a násilní, potom sa tá optika zameriava skôr na mužov. Preto veľmi dlho panovala predstava, že pravicový extrémizmus je záležitosť mužov. Ak sa pozrieme na ultrapravicové politické strany v minulosti, vždy tam existovala nerovnosť pohlaví, ale ak sa pozriete na súčasnú stranu Le Penovej vo Francúzsku, tam je pomer mužských a ženských voličov 50 : 50. Trvalo to niekoľko generácií, ale došli sme do bodu, kedy sú muži a ženy vo svojej nenávisti vyrovnaní.

Ženy sú teda v extrémistických hnutiach prítomné, aj keď nie sú také viditeľné?

O ženách v extrémistických skupinách sa začalo viac hovoriť, keď začali odchádzať mladé ženy do Sýrie. Predtým sa o ženách — či už v islamizme alebo pravicovom extrémizme — vôbec nehovorilo. I keď experti a sociálni pracovníci vždy vedeli, že toto je dôležitý problém. V súčasnosti už vieme, že často je pre mladých mužov aj ženy kľúčovou motiváciou príslušnosti v extrémistickej skupine práve ich gendrová identita. Majú pocit, že túto identitu dokážu plne prejaviť iba v rámci daného hnutia. Jedine tam sa cítia byť „skutočnými mužmi“ či „skutočnými ženami“ a tam majú pocit, že nájdu partnera či partnerku s tými správnymi kvalitami. S týmto faktorom sa príliš často nepracuje, hoci by v prevencii mohol byť využiteľný.

Viete uviesť nejaký príklad, ako využiť tento faktor v práci s extrémizmom?

Napríklad vo Veľkej Británii využíva policajná preventívna jednotka gender ako analytické kritérium. Pozrú sa na čísla a zisťujú, kedy sa začnú výrazne plniť ženské azylové domy. Pretože vedia, že do roka budú mať v danej oblasti vážne problémy s radikalizáciou. To je veľmi zaujímavé — keď sa zaplnia azylové domy, spoločnosť sa dostáva do veľkých problémov, aj keď to v danom momente ešte nie je citeľné a viditeľné. Tento ukazovateľ je pre políciu užitočný, lebo následne môže efektívnejšie smerovať preventívne opatrenia. To nám dáva predstavu, ako veľmi je prepojená radikalizácia a polarizácia gendrových rolí.

V súvislosti s extrémistickými hodnotami ste spomínali aj odlišné vnímanie toho, čo pre extrémistov znamená „byť skutočným mužom“ alebo „skutočnou ženou“.

Je veľmi dôležité, aby sme si uvedomili, že každý násilný extrémista akéhokoľvek ideologického smerovania, či už ide o mužov alebo ženy, je vždy zároveň aj sexistický a homofóbny. To je empiricky dokázané. Ak ku mne dovediete niekoho, kto nie je homofóbny a sexistický, potom budem veľmi pochybovať o tom, že táto osoba je násilným extrémistom v tom pravom zmysle slova. Pre mnohých ľudí je toto prekvapivý fakt, pretože na prvý pohľad to nie je evidentné. Pravicový extrémizmus má ale veľmi silnú genderovú polarizáciu myslenia a veľmi jasné roly

pre mužov a ženy. V islamizme je táto polarizácia oveľa evidentnejšia, vo fundamentálnom kresťanstve je to podobné.

Spadá do tohto pravidla aj ľavicový extrémizmus?

Ak by som mal zovšeobecňovať, tak podľa mňa problémom s násilným ľavicovým extrémizmom je, že žiadny nemáme. Empiricky nemáme násilný ľavicový extrémizmus, ktorý by bol porovnateľný s už spomínaným pravicovým extrémizmom a islamizmom. Ale ak by sme sa skutočne poctivo pozreli na ľavicový extrémizmus, jednou z ukážok je RAF (Red Army Faction), kde genderové vzťahy a koncepty nie sú zďaleka tak prísne dané ako v predošlých extrémistických skupinách, ale nájdete tam tiež istú dávku sexizmu.

Práve ste ukončili projekt European Fair Skills, v ktorom ste mohli zažiť aj slovenský kontext. Čo bolo pre vás najzaujímavejšie alebo najprekvapivejšie?

Krátko po tom, ako sme začali pracovať na Slovensku, prebehli voľby a zviditeľnila sa u vás extrémistická politická strana a mňa prekvapila vysoká miera povedomia o týchto témach. Tiež ma prekvapilo, koľko priestoru tomu venovali médiá na celonárodnej úrovni. To bolo pomerne jedinečné aj v porovnaní s Českou republikou a Maďarskom. Okrem toho nemám dostatok informácií, ale zdá sa mi, že neexistuje systematická práca s mládežou, ktorá je pri boji s extrémizmom dôležitá. Z informácií, ktoré mám, sa mi zdá, že chýba streetwork, mládežnícke kluby či preventívna práca s mládežou. Do tejto oblasti sa určite oplatí investovať. Práca s mládežou je veľmi dôležitá, lebo je prítomných mnoho rizík — máme tu drogy, pultičné gangy, prostitúciu... A mládež, ktorá je najviac ohrozená, je na ulici, preto potrebujeme streetworkerov, ktorí sa k nim dostanú.

V čom je pravicový extrémizmus vo východnej Európe iný od toho v západnej Európe?

Vo východnej Európe je pravicový extrémizmus celoplošným a všeobecným problémom, a preto je treba pracovať naprieč všetkými inštitúciami — od škôl, učiteľov až po väznice a ich zamestnancov. Aby si plne uvedomovali, čomu čelia a tiež, aby si sami vyjasnili, kde sa názorovo nachádzajú a aký je ich vlastný postoj v tejto problematike. Aj keď sú sami presvedčení, že prijímanie utečencov nie je dobrý nápad, je potrebné, aby v danom kolektíve nevznikala atmosféra nenávisti voči určitým skupinám.

Ako vyzerá práca s mládežou v Nemecku a ako je prepojená s prevenciou extrémizmu a deradikalizáciou?

Programy na prevenciu extrémizmu sú v Nemecku rozbehnuté a fungujú už približne 16 rokov. V tomto je však Nemecko pomerne jedinečné. V 90. rokoch existovali dva vládne programy, ktoré mali za úlohu vyvinúť národný program na prevenciu pravicového extrémizmu, lebo po spojení západného a východného Nemecka tento problém vzbĺkol do obrovských rozmerov. To sa dialo prevažne v bývalom východnom Nemecku, ale ukázalo sa, že aj na území západného Nemecka sa neonacizmus a pravicový extrémizmus systematicky udržiavali pri živote a po zjednotení Nemecka kolonizovali bývalé východné Nemecko, nachádzajúc tu živnú pôdu pre svoje myšlienky. Následne v roku 2001 sa do platnosti dostal prvý zákon o prevencii proti pravicovému extrémizmu. Tento zákon zaručoval, že každý rok bolo do federálnych pilotných preventívnych programov investovaných 18 — 19 miliónov eur. Týmto sa vybuďovala viac než

10-ročná tradícia inovatívnych projektov a programov, ktorým však chýbala kontinuita a systematickosť. Pred dvoma rokmi sociálno-demokratická vláda vyvinula nový program, ktorý realizuje Ministerstvo sociálnych vecí a rodiny s rozpočtom 60 miliónov eur. Išlo o astronomické navýšenie rozpočtu a s tým prišla aj nová infraštruktúra a sieť aktérov a konzultantov na lokálnej aj národnej úrovni, ako aj akčný plán ako využiť tento rozpočet rozumne.

Ako vyzerá prevencia v iných krajinách Európy?

Mnohé ešte len teraz začínajú od nuly. Zoberme si také Francúzsko. Francúzsko začalo pracovať v oblasti prevencie extrémizmu iba pred dvoma rokmi. Predtým nemali vôbec nič. A to preto, lebo Francúzi majú predstavu, že náboženstvo je každého súkromná záležitosť, nikto iný sa do toho nemá starať. Rozlišovali iba medzi náboženstvom a terorizmom a neexistovalo nič medzi tým. Svojím prístupom zmeškali 15 rokov rozvoja nástrojov a profesionálov, ktorí mohli v tejto oblasti pôsobiť. Pred dvoma rokmi naraz do prevencie extrémizmu investovali 20 miliónov eur a minuli ich na mnohé nezmyselné projekty. Ak teda krajina začína od nuly, musí mať na pamäti mnohé problémy, ktoré sa môžu vyskytnúť. Musí postupne budovať kapacity a učiť sa.

Poslednou témou, ktorú by som rada otvorila, je politický a verejný diskurz. Veľkou otázkou pre médiá je, aký priestor dávať extrémistickým politikom, ktorí boli demokraticky zvolení do parlamentu. Aký je na to váš názor?

Toto je téma, o ktorej sa často diskutuje. Nie som zástancom toho, čo sa nazýva *cordon sanitaire*, čo v podstate znamená, že s extrémistickými politikmi sa nikto ne baví. Z hľadiska médií je podľa mňa dobré, aby im dali taký priestor, aký je nevyhnutne nutný, a nič viac. Ale treba to robiť rozumne. Veľmi často som však mal možnosť vidieť novinárov, ktorí s touto situáciou nevedeli pracovať. Sotva si takéhoto politika zavolali do štúdia alebo s ním robili rozhovor, neboli schopní a pripravení konať adekvátne. V takejto situácii je dobré mať po ruke niekoľko výrokov či aktivít týchto politikov a konfrontovať ich s nimi počas rozhovoru bez toho, aby ste diskusiu „zabili“. Takto sú si poslucháči neustále vedomí toho, s kým majú dočinenia. Avšak novinári väčšinou nie sú vytrénovaní v tejto konfrontačnej práci. Je umenie robiť konfrontáciu s mierou, aby to nevyznelo iba ako čistá provokácia a neférovosť. Lebo to vrhá zlé svetlo na novinárov.

Ak máte na kamere lídra extrémistickej politickej strany, šikovný novinár musí klásť konfrontačné otázky, ktoré však vo voličoch týchto strán okamžite nespustia obranné mechanizmy a myšlienky o zapredaných médiách. Nedávno som sa rozprával s predstaviteľmi médií a povedal som im: „Pozrite sa, čo robíte. Je pre vás prekvapivé, čo si o vás myslia? Ak máte takýto postoj, toto je dôsledok.“

Jedna vec je, ako komunikovať s politickými reprezentantmi, druhá zas, ako komunikovať s ich voličmi...

Toto je téma, ku ktorej som nevidel doposiaľ žiadnu vypracovanú stratégiu. Neexistuje žiadny koncept toho, ako sa rozprávať s tými, o ktorých vieme, že budú voliť extrémistických politikov. Tragické dôsledky tejto absencie sme videli počas posledných amerických prezidentských volieb. V určitom zmysle slova je v tomto Slovensko popredu oproti nám v Nemecku. Pretože

ten problém je u vás vypuklejší. Je jednoduché byť liberálom, ktorý bojuje za správnu vec a proti všetkému, čo je považované za škodlivé, pokiaľ nie je úroveň extrémizmu v krajine vyššia ako 6 – 7%. V takejto situácii je to veľmi pohodlné a môžete mať zo seba veľmi dobrý pocit. Avšak ak percento extrémistických voličov výrazne stúpne, ako to pozorujeme vo Francúzsku či Sasku-Anhaltsku, kde je to až 27% voličov, naše vnímanie sa naraz zmení a možno nás to bude viac motivovať k rozhovorom s týmito ľuďmi. Lebo oni nie sú zlí ľudia. Iba sa nachádzajú v zložitej situácii. Je preto dôležité zamyslieť sa, ako sa rozprávame s extrémistickými voličmi. Pretože ide o širokú škálu veľmi rozmanitých ľudí. Médiá v Nemecku neboli v tomto smere vôbec nápomocné, keď išlo o voličov AfD – populistickej pravicovej strany, pretože novinári týchto ľudí od začiatku démonizovali. Nie je pochyb, že polovicu ich voličskej základne tvoria pravicoví extrémisti. Ale tá druhá polovica sú ľudia, ktorí nie sú pravicoví extrémisti. S týmito ľuďmi sa treba rozprávať.

Ako by ste teda naformulovali odporúčania, ako sa rozprávať s voličmi extrémistov?

Môžeme sa učiť od krajín, kde sú komunity od seba oddelené dlhodobými konfliktmi a vojnami a generácia za generáciou je vychovávaná k vzájomnej nenávisti. V Európe je takouto oblasťou Severné Írsko. Existuje tu intervencia nazývaná „komunitné konferencie“. Sú to stretnutia, na ktorých sa stretáva široké spektrum obyvateľov mesta či regiónu a pomocou zložitej moderovanej diskusie prebieha výmena názorov. Viem, že toto je prítomné vo Veľkej Británii a Severnom Írsku. V Nemecku sa konajú podobné, ale jednoduchšie akcie nazývané „dielne budúcnosti“, na ktoré sú pozvané školy – učitelia aj študenti, obyvatelia obce, prípadne starosta a diskutujú o tom, ako si predstavujú svoju obec o niekoľko rokov. Tieto diskusie a workshopy sú vedené externými expertmi, ktorí sú neutrálni a zabezpečujú facilitáciu diskusie. Akákoľvek intervencia musí byť vedená skúseným facilitátorom, musí byť participatívna a zároveň musí mať jasné limity a hranice a tiež pravidlá, ako sa k sebe správame.

Čo to vyžaduje od každého z nás?

Na osobnej úrovni je potrebné mať ochotu byť otvorený, počúvať aj názory, ktoré nechceme počuť a osobnú zaangažovanosť so snahou pochopiť tých, ktorí majú na vec iný názor ako my. Je potrebné vyjadriť svoj postoj voči extrémizmu, ale nie je nápomocné neustále sa hlasno vyhraňovať voči „tým druhým“, ktorí zmýšľajú ináč. Potrebujeme múdro voliť slová a ponúkať pozitívne riešenia problémov. To je tá najmúdrejšia a najefektívnejšia stratégia.

TIPY PRE VÁS:

NGO www.cultures-interactive.de

Kumar VISHWANATHAN

Čistota myšlienok

FOTO: archív autora

Kumar VISHWANATHAN

Narodil sa a strávil pokojné detstvo v Kerale, v Indii. Keď mu rodina kvôli nerovnosti spoločenského postavenia zakázala stretávať sa s dievčaťom, ktoré mal rád, zbalil sa a odišiel študovať fyziku do Ruska. Zažil atmosféru revolučných rokov v Nemecku, Československu aj Veľkej Británii a definitívne sa so svojou manželkou usídlil na Morave. Pôsobil ako učiteľ fyziky a neskôr stál pri zrode československo-britskej bilingválnej školy, kde bol zodpovedný za tvorbu učebných osnov. Zhodou náhod sa v roku 1997 dostal k rómskej problematike. Odvtedy pôsobí ako streetworker a komunitný pracovník pre rómsku menšinu. Podieľa sa na budovaní terénnej sociálnej práce v rómskej komunite v Čechách. V roku 1998 spolu so študentmi Ostravskej a Masarykovej univerzity založil občianske združenie Vzájemné soužití, na ktorého čele doteraz stojí. Jeho cieľom je zvyšovať porozumenie medzi rómskou komunitou a väčšinovou spoločnosťou. Bol jedným z hlavných iniciátorov projektu Vesnička soužití. Ako experta na rómsku problematiku ho uznávajú rómske komunity, ako aj ich susedia z väčšinovej spoločnosti, úrady, samospráva aj polícia.

Narodili ste sa v Indii. Prečo vaše kroky viedli v mladosti do Ruska a potom do Československa?

Môj odchod z domova bol spôsobený celým komplexom rôznych dôvodov. Jedným z nich bola moja rebélia voči kastovnému systému, ktorý bol v Indii silne prítomný. Hoci som kastovný systém v rodine ako dieťa nikdy nevnímal. Vyrastal som vo veľmi otvorenej rodine a mal som za kamarátov kresťanské a moslimské deti, ako aj hinduistické deti rôznych kást z rôznych oblastí Indie. V detstve to žiadny problém nebol. Ale hneď, ako človek prekročí istý vek, už to problémom je. Začal som si to uvedomovať, až keď som končil strednú školu a mal som 16 — 17 rokov. Nemohol som sa zmieriť s tým, že som nemohol komunikovať s dievčaťom, ktoré som mal rád. V stretávaní nám bránili moji rodičia aj jej rodičia a ona sama sa nedokázala vzoprieť ich vôli. Druhým dôvodom bolo aj to, že ma príliš nelákala honba za kariérou. V našej spoločenskej vrstve sa očakávalo, že sa z nás stanú inžinieri a doktori. Budeme veľa zarábať a budeme mať možnosť ísť do USA. Nič iné sa necenilo a ja som sa cítil byť veľmi obmedzovaný. Sám som chcel byť vedcom — fyzikom, čo sa okoliu zdalo byť menejcenné.

Prečo ste sa rozhodli ísť do Ruska?

Bol to hlavne protest. Chcel som si hľadať svoju cestu a to som v Indii nikdy nemohol. Zámerne som nechcel ísť do Británie alebo USA, lebo to bolo súčasťou tej nekonečnej honby za kariérou a úspechom. Ja som bol spokojnejší v Rusku a v Čechách, lebo tu mám slobodu od všetkých tých tlakov v Indii. Do Ruska som prišiel v roku 1983, kedy sa začínala gorbačevská éra. Študoval som tam fyziku. Bolo to úžasné obdobie. Zažíval som tam svoju osobnú slobodu a krajina tiež začínala žiť slobodnejšie.

Napriek tomu tam však až taká sloboda nepanovala.

To nie. Keď som chcel založiť fyzikálny krúžok, musel som žiadať o povolenie. Veľmi rád som sa túlal po prírode, chcel som navštevovať iné časti tejto krajiny, ale mohol som vycestovať iba 70 kilometrov z centra Moskvy.

V roku 1987 ste prvýkrát prišli do Československa. Čo vás tam priviedlo?

V Rusku som sa stretol s jednou českou študentkou, ktorá tam prišla na stáž. Z priateľstva vznikol vzťah, a tak som do Československa jazdil veľmi často.

Ako ste boli v tom čase v Čechách prijatý?

Mal som vždy šťastie, že okolo mňa boli veľmi zaujímaví študenti a veľmi humanitne nastavení ľudia. Rodina mojej priateľky sa bála o dcéru, lebo v tom čase a v takom malom mestečku bolo veľmi nezvyčajné, že Češka chodí s nejakým cudzincom a ešte k tomu tak výrazne ináč vyzerajúcim cudzincom.

Mali ste však aj strety s extrémistami...

To bolo až po Nežnej revolúcii. Pred rokom 1989 boli ľudia ku mne veľmi priateľskí. Ale aj tak som cítil, že krajina bola ako akvárium. Štát a komunistický režim boli v tom čase šialení, dokonca horší ako v Rusku. V Česku bol štát onnipotentný. Keď sme si vyšli v Mikulove na zručaniny hradu, zrazu sa objavila verejná bezpečnosť na autách so sirénami. Zastavili ma a zničili všetky fotky, ktoré som urobil. Raz ma kontrolovali, hneď niekoľkokrát za deň, čo bolo veľmi

únavné. Keď sa už schyľovalo k Nežnej revolúcii a v Prahe vypukli prvé protesty, odmietli mi predať lístky na vlak do Prahy.

Nálady voči cudzincom sa teda zmenili až v 90. rokoch?

Áno, keď som pôsobil ako učiteľ fyziky v Olomouci, napadla ma skupina skinheadov. Sedem mužov ma mlátilo pred železničnou stanicou a nikto mi nepomohol. Okoloidúci sa iba prizerali ako ma mlátia. Bolo to pre mňa ťažké a psychicky ma to veľmi zložilo. Po návrate z nemocnice mi pomohla rodina aj žiaci. Keby som sa cítil byť sám, nezvládol by som to.

Dlhodobu pracujete na spájaní rómskej komunity s majoritnou spoločnosťou v Čechách. Snažíte sa medzi nimi rozvinúť dialóg. Ako sa vám to darí realizovať?

Ja so svojou povahou patríť všade a zároveň nikde. Keď som v Indii, považujú ma za divného, keď som v Európe, tiež som považovaný za divného. Ale zároveň sem patríť. Som spätý s Európou a veciam, ktoré sa tu dejú rozumiem a cítim ich. Problém medzi majoritou a rómskou komunitou je iba jedným bodom v mozaike vzťahov. Keď som v teréne, Rómovia ma berú za čudáka, lebo nie som Róm a bieli ma majú za divného, lebo nie som Čech. Na druhej strane ma však obe strany prijímajú a rešpektujú ma.

Ako ste sa k tomuto rešpektu dopracovali?

Musel som si rešpekt získať. Nie je to tak, že by som sa narodil s nejakým znakom mierotvorcu. Nie, to si musí človek jemným spôsobom vybudovať. Je to každodenné konzistentné úsilie. Keď ľudia vidia vaše výsledky, začnú vás rešpektovať.

Podme ale na začiatok. Ste vyštudovaný fyzik, pôsobili ste ako učiteľ a stal sa z vás znalec rómskej problematiky. Ako sa to udialo?

Do Ostravy som prišiel hneď po povodniach v roku 1997. Panovalo tam veľké napätie, lebo miestni obyvatelia nechceli prijať dočasne prisťahovaných Rómov, ktorí kvôli povodniam prišli o bývanie. Títo Rómovia samotní tam tiež nechceli byť, lebo im boli ponúknuté azbestom pokryté stavebné unimobunky a oni nechceli bývať celé rodiny v malinkých bunkách — malé deti, starí ľudia, chorí. Bolo ich spolu 120 na malom priestore so spoločnými záchodmi. Bol tam ruch, úradníčka rozdávala nájomné zmluvy, všade stála polícia.

Čo bolo podľa vás vo vašom konaní rozhodujúce?

Mal som vopred predstavu, ako riešiť vzniknuté napätie. Vopred som si urobil domácu úlohu — získal som všetky informácie o probléme a detailne som všetky súvislosti spojil. Mal som vyhladané informácie, ktoré nemala ani samotná starostka. Našiel som si čas a zaoberal som sa tým intenzívne. Starostka mala aj iné problémy, takže som mal v niečom výhodu, že som sa venoval iba tomuto. Ľudia tiež videli, že som komunikatívny. Spôsob jednanja je veľmi dôležitý. Ak prichádzam a mám v hlave nejaké ciele, musím konať otvorene, byť flexibilný a musím dať najavo, že mám čas a ochotu ich počúvať. Že ich situácia je pre mňa dôležitá. Obidve strany videli, že to sami nedokážu vyriešiť, lebo si navzájom nedôverujú a sú hrdí.

Máte pocit, že vaša farba pleti vám pomáha v tejto komunite budovať dôveru?

Ako prvé ku mne prichádzali rómske deti, potom ku mne opatrne prichádzali aj ich otcovia a vypytovali sa, čo tam robím. Tá dôvera bola automatická pre deti, ale s dospelými sa vzájomná dôvera budovala postupne. Videli, že ich beriem vážne, že mám čas a budem s nimi, kým sa ich problém nevyrieši. Býval som s nimi v provizórnych podmienkach rok a pol, denno-denne som chodil medzi nich a zapisoval si do zošita všetky potreby a spoločne sme sa ich snažili riešiť. Myslím si, že ocenili, že som bol pokojný, lebo všade naokolo panoval ruch a zmätok.

Niekedy ste sa počas konfliktov dostali do veľmi napätej atmosféry, kde lietali nielen nadávky, ale aj päste. Napriek tomu máte u ľudí rešpekt.

Prišiel som za týmito ľuďmi, aby som im pomohol, aby sme spolu vyriešili ich ťažkú situáciu. Ja rešpektujem ich a oni to vidia. Preto rešpektujú aj oni mňa. Ak máte úprimne radi ľudí a necítia z vás nadradenosť, potom vám tento postoj vráti. Nič viac v tom nie je.

Kto vás za túto prácu platil?

Nemal som za to peniaze, to bola dobrovoľná práca. V škole som koncom leta podal výpoveď. Čiastočne som si privyrábal učením angličtiny, pomáhala mi tiež manželka, ktorá učila na francúzskom gymnáziu.

Aká bola reakcia väčšinovej spoločnosti na povodne?

Na začiatku bola solidarita. Všetci pomáhali a bolo to veľmi pekné. Ale naraz sa solidarita rozpadla, keď išlo o Rómov. V Přerove začali hovoriť, nech Rómovia pijú vodu z Bečvy. Pritom Bečva bola všade, bola to rozvodnená rieka s hneudou vodou. Odklonili humanitárnu pomoc, aby nedodávali nákladné autá potravu do ulíc, kde žili Rómovia. A médiá tiež prispeli k vyostreniu konfliktu tým, že začali v spojitosti s Rómami používať slová ako hyenizmus. Pamätám si na jeden článok v novinách, kde je na fotografii zobrazená silueta ženy po pás vo vode a v pozadí je obchod. Komentár pod fotografiou znel nejakto: „Hyenizmus, žena s ukradnutou klobásou.“ Zaujímalo by ma, ako by sa zachoval novinár, keby sám bol v situácii, kedy sa musí brodiť vo vode, aby našiel jedlo pre svoje deti, lebo už štyri dni neprišla žiadna pomoc. Vysoká voda ostala dlho, nemáš štyri dni vodu ani jedlo a doma veľa detí a vieš, že pomoc k tebe nepríde, príde iba ku gadžom. Ako by ste v tejto situácii reagovali vy?

Neskôr ste založili Vesničku soužití, v ktorej spoločne bývali a rozhodovali rómske aj biele rodiny. Tento projekt ešte funguje?

Ešte funguje. Príbeh je taký, že v provizórnom bývaní, kde žilo 28 rodín sa tvorila komunita. Starostka pôvodne hovorila, že do dvoch mesiacov budú mať ľudia byty, ale nedostali ich. V decembri, teda po pol roku, ľudia strácali nádej, lebo videli, že všetci gadžovia už dostali byty a Rómovia nie. Každý deň sme mali komunitné stretnutia a Rómovia prišli s nápadom, že oni sami si postavia domy. To bol impulz, ja som ich bral vážne a skutočne nebolo iné východisko. Na začiatku, hneď po povodniach, som im dal slovo, že budem s nimi, pokiaľ tam budú oni. Tiež som nechcel žiť v takýchto podmienkach na večné veky. A tak som sa obrátil na hlavného architekta Ostravy a jemu sa ten nápad zapáčil. Vytvoril projekt 56 domov — 28-krát dva. Predstava bola, aby slúžil nielen Rómom, ale aj chudobným ľuďom z majority. Zrealizovať tento

projekt bolo veľmi náročné. Jednak sme museli na výstavbu získať 70 miliónov korún a taktiež sme museli získať podporu mesta, verejnosti a zapojených subjektov.

Predpokladám, že verejnosť takýto projekt v ich blízkosti príliš nenadchol...

Zo začiatku bol pán primátor veľmi skeptický. Bol si vedomý, že ľudia niečo takéto vo svojom okolí mať nechcú. V tom čase jedna televízia urobila reportáž o tom, že Kumar stavia cigánsku dedinu. A naraz začali byť rómski podnikatelia a majorita proti mne. Šírili sa fámy, že chcem okolo dedinky postaviť ostnatý plot, že chcem, aby Rómovia žili ako v Indii, ako v dobe kamennej. Majorita bola proti už od začiatku, keď sa zabezpečovalo provizórne ubytovanie po povodniach. Báli sa krádeží, výtržností. Na začiatku bola proti dokonca aj miestna rómska komunita, lebo sa báli, že noví obyvatelia tu všetko zničia a pokazia ich dobré vzťahy s väčšinovým obyvateľstvom. Nakoniec sa mi podarilo získať primátora na svoju stranu a na tento projekt dali prvé peniaze.

Ako to celé dopadlo?

Po dvoch rokoch úsilia sme dedinku postavili. Všetci ľudia sa na výstavbe podieľali — muži aj ženy. Niekedy sa stalo, že sme nemali peniaze, lebo neprišli včas a firmy nám dali výpoveď. Vtedy sa ľudia striedali a strážili stavbu. Bola tam meď a všelijaký stavebný materiál, ale nič sa nestratilo. Hneď ako sa dedinka vystavala, založili sme správnu radu. Dva hlasy v nej mala arcidiecéza, ktorá si projekt zobrala pod patronát, dva hlasy mala naša nezisková organizácia *Vzájomné soužití* a tri hlasy mali obyvatelia dedinky. Obyvateľmi boli spolovice Rómovia a spolovice gadžovia. Všetci si spoločne zvolili predsedkyňu správnej rady, ktorá bola nerómka, a dvoch rómskych zástupcov. Ich úlohou bolo spravovať dedinu. Avšak narazili sme na problém, lebo diecézna charita sa chcela starať o ľudí. V týchto fundamentálnych predstavách sme sa nedokázali zhodnúť. Pretože bez participácie a emancipácie sa nedá urobiť nič. My nemôžeme na niekom „páchať dobro“. To sú normálni ľudia, iba nemajú rozvité krídla, lebo nikdy v živote nemali šance.

Ako vyzerá dedinka spolužitia dnes?

Je v nej síce menej domov, ako sme plánovali, ale funguje to. Žijú v nej Rómovia spolu s majoritou a vzťahy sú tam dobré. Máme tam desať rómskych, desať bielych a desať zmiešaných rodín. V podstate všetci obyvatelia majú prácu. Je to dôkaz toho, že slušné a stabilné bývanie je dôležitým odrazovým mostíkom.

V čom tkvie nedorozumenie medzi väčštinovou spoločnosťou a rómskym spoločenstvom?

Máme atomizovanú spoločnosť. Je paralyzovaná, nekomunikuje, panuje v nej zúfalstvo, nervozita a nevieme, ako z toho von. A tam, kde je atomizácia, treba znova vytvárať komunitu. Getá vznikajú tam, kde nikto nikomu neverí. Tam, kde vládne iba skepsa, nedôvera a podozrievanie. Bieli neveria tmavým, že chcú skutočne pracovať. Tmaví neveria bielym, že ich nepovažujú za menejcenných. A všetci spoločne neveria štátu a samospráve, že im chcú tento problém pomôcť vyriešiť.

OBR. 20: Vo Vesničke soužití dnes žije 10 rómských, 10 bielych a 10 zmiešaných rodín.
Foto: Tomáš Halász

Čo by pomohlo vylepšiť vzťahy medzi majoritou a rómskou komunitou? Aký je liek na vyliečenie náročných vzťahov?

Ja jednoduchú odpoveď na takú veľkú otázku nemám, ale vidím, že ekonomika rastie a v Česku má veľa Rómov prácu. Majorita vidí, že Rómovia majú prácu a to je veľmi dobré. Aj pre Rómov samotných je veľmi dôležité, že ich podnikatelia do práce berú, aj keď ešte pred dvomi rokmi sa Rómovia stretávali s tým, že „*my Cigánov neberieme*“. Niečo sa v spoločnosti zmenilo, je veľa voľných pracovných miest a ekonomika potrebuje nové pracovné sily. Podnikateľom sa už neoplatí byť rasistami a začali brať do práce aj Rómov. Často som sa stretol s Rómkami, ktoré mi hovorili: „*Pán Kumar, toľkokrát sme hľadali prácu a všade nás odmietajú. Čo robíme zle? Už som sa začala lepšie líčiť, lepšie obliekať, ale aj tak ma vyhodia.*“ To sú demoralizujúce, traumatické skúsenosti s hľadaním práce, lebo majorita ich nechcela. Ale teraz už ekonomika konečne uvoľnila Rómom priestor. Rómovia začínajú byť viac viditeľní. Teraz všetci vidia, že Rómovia pracujú a to je veľmi dôležité.

Ďalším dôležitým stretávacím bodom je škola. Tam tiež často vidno konflikty a snahu o oddeľovanie.

Pokiaľ máme segregované školy, je to veľký problém. V Čechách sa v poslednej dobe darí otvárať kvalitné školy pre všetkých. Mali sme jednu ministerku školstva, ktorá začala s pojmom inklúzia. To je zlom. Ale nie je to iba o školách samotných. Je treba pracovať aj s rómskymi rodinami, aby mali odvahu dať svoje deti do kvalitnej školy. Často sa boja o svoje deti a radšej ich dajú do tých škôl, kde chodili oni, možno aj do špeciálnych škôl. Ale keď sa rómske dieťa dostane do kvalitných škôl, bude potrebovať obrovskú podporu vo forme pedagogických

asistentiek — najlepšie Rómiek. Nemenej dôležité je pracovať s rómskymi rodičmi a rodičmi z majority, to škola nerobí. Často sa stane, že problém robí majoritný rodič. Vidí rómske deti a začne sťahovať svoje deti do iných škôl. Boja sa, že budú na škole vši, že sa zhorší kvalita výučby a rôzne také predsudky. Tým pádom sa aj škola cíti byť ohrozená, aby nebola označená ako rómska škola. Preto treba pracovať aj s majoritou.

Viete popísať nejaký príklad takejto systematickej práce s rodičmi?

Poznám jednu školu, kde pedagogické asistentky berú rómskych rodičov, majoritných rodičov aj ich deti na výlety do ZOO, do divadla a tam voľne nadväzujú vzťahy. Rodičia pozorujú, ako sa ich deti spoločne hrajú a zabávajú. Sú to dospelí ľudia, ktorí žijú vedľa seba, ale nikdy spolu nekomunikovali. Teraz zažijú niečo spolu, majú pozitívny zážitok a nevraživosť v škole sa zmierňuje. Je dôležité budovať takéto spoločné platformy. Za problémami v škole sú väčšinou rodičia detí. Ak sú 5-ročné deti z oboch spoločenstiev schopné hovoriť rasistické veci, potom to prichádza od rodičov, nie od detí samotných. Kľúčová je práca s rodičmi v bezpečnom prostredí, pri nejakej zmysluplnej činnosti, aby sa mali možnosť navzájom spoznať.

Ako problematické ste tiež spomínali médiá. Aká zmena by pomohla v tejto oblasti?

Je dôležité, aby médiá hovorili aj o pekných veciach. O tom, že v Ostrave je sedem kvalitných škôl a škôlok, ktorých riaditelia majú odvahu prijímať aj rómske deti a neboja sa, že sa majorita bude sťažovať u starostu, že majú v škole veľa cigánskych detí. O tom médiá nič nehovoria. Pritom sa tu deje revolúcia v tejto oblasti. Ak by médiá dokázali takéto príklady zviditeľniť, potom ostatní riaditelia by mohli ísť podobnou cestou.

Niektoré politické skupiny Rómov nálepkujú ako parazitov, ktorí vykorisťujú systém a žijú zo sociálnych dávok.

Iste, ľudí to dráždi a vnímajú to ako nespravodlivosť. Avšak často sa šíria iba domnienky, nie fakty. V majoritnej spoločnosti vládne presvedčenie, že Rómovia sa majú dobre, aj keď nič nerobia. Ale keď sa rozprávate s Rómami zistíte, že mnohí z nich makajú. Nehovoril by som to, keby som sa o tom mnohokrát nepresvedčil. A taktiež je veľa tých, ktorí by pracovať chceli, ale nemajú príležitosť. Tieto skreslené predstavy väčšinovej spoločnosti to je folklór, ktorý sa nekontrolovane šíri.

Ako môžeme s týmito predstavami a stereotypmi pracovať?

Musíme sa snažiť udržiavať čistotu myšlienok, neprepadať barbarstvu a hystérii. Typickým názorom je, že problém s Rómami vyriešime tým, že odídu. Ale to nie je riešenie. Dejiny ukázali, že takto to nefunguje. Keď „vyčistíte spoločnosť od Židov“, neodstránite frustráciu ani napätie. Ten diabol je v nás. Nájdu sa iné symboly a iné zámienky frustrácie. Napríklad dôchodcovia alebo telesne postihnutí.

Vy ste v rómskej komunite žili a mnohým ste dokázali, že riešenie problému je možné. Čo táto komunita podľa vás teraz najviac potrebuje?

Sebadôveru. Pokiaľ Rómovia neuveria, že sa môžu odraziť od dna, nebudú sa o nič pokúšať. Rómsky chlap, ktorý ukradne bielemu dievčatku z uší náušnice, je človek, ktorý si sám seba neváži. Kto má aspoň trocha rešpektu k sebe, niečo také neurobí. Naša organizácia sa v nich

snaží posilňovať hrdosť a sebadôveru. Každý piatok sa u nás schádzajú rómske ženy a spoločne spievajú rómske piesne. Cieľom je, aby počuli svoj spoločný hlas, aby sa naučili spievať naplno a s hrdosťou. Robíme tiež stretnutia ľudí z rómskej komunity, kde každý môže vyjadriť námietky a diskutovať o problémoch. Aby cítili pospolitosť, učili sa prekonávať rozdiely a riešiť susedské problémy.

Angažovali ste sa aj v kauze popálenej Natálky, do domu ktorej hodili extrémisti zápalnú fľašu.

Ten útok sa stal v noci a ráno som bol jedným z prvých, ktorý tam prišiel. Susedia naokolo hovorili, že to bola úplne normálna rodina, ale v médiách ste sa dozvedeli, že im doma vybuchol ukradnutý benzín. Rodina hovorila o troch zápalných fľašiach, o tom ale žiadne noviny na začiatku nehovorili. To znamená, že nenávisť verejnosti pochádza z určitých stereotypov.

Ako dopadol prípad Natálky?

Ako som spomínal, prípadom sa začala zaoberať krajská polícia, znovu všetko prešli a prípad vyriešili. Ale medzitým sme prípad sledovali, kritizovali sme ich, že nepracujú, vytvorili sme silný občiansky tlak. Nakoniec páchatelov chytili a dali im najvyšší trest v českých dejinách. Keď sa útok na dom stal, Klaus ho odsúdil ako odporný čin. Ale keď páchatelov odsúdili, hovoril o nich ako o chudákoch, ktorí dostali príliš prísny trest. To je ambivalentné.

Boli páchatelmi pravícoví extrémisti?

Boli to pravícoví extrémisti. V našom Moravskosliezskom kraji bolo jednu dobu veľmi veľa podpaľačských útokov, pri ktorých, chvalabohu, nikto nezomrel. Nikdy ale nikoho nechytli. Máme podozrenie, že je tu veľmi silná extrémistická bunka. I keď odsúdili troch páchatelov v prípade Natálky, ich šéfovia ostali na slobode. Veľmi často sa zhromažďovali na koncertoch, kam prichádzali aj slovenskí extrémisti. Akonáhle naša polícia začala dobre fungovať, oni odchádzali do Poľska a Slovenska, kde sa naďalej stretávali. Poľskí a slovenskí policajti v tom čase boli slepí voči problémom extrémizmu. Hovorievali: „U nás fašisti a neonacisti neexistujú.“ Absolútne popierali problém, a práve preto tam extrémisti jazdievali.

Ako je možné bojovať proti predsudkom a stereotypom?

Musíme rozprávať iné príbehy. Ponúkať ľuďom iný pohľad na veci a ukazovať im iný príbeh. Ak pôjdete medzi Rómov a budete sa s nimi rozprávať, ten iný príbeh určite nájdete. Avšak v médiách chýba. Jeden šéfredaktor internetových novín mi hovoril, že ak dá negatívny titulok o Rómoch, klikne na tento článok oveľa viac ľudí a to znamená, že majú viac peňazí. Ak napíše o Rómoch niečo pozitívne, čítanosť je podstatne nižšia. Aká je potom v takejto spoločnosti motivácia novinárov písať niečo pozitívne? Aká je potom ich motivácia písať objektívnu pravdu? Média vždy napíšu iba to, čo je stráviteľné pre masu, aby bola dobrá čitateľnosť.

V školách sa na boj proti predsudkom zavádza ako prierezová téma napríklad aj multikultúrna výchova. Je toto cesta k tolerantnejšej spoločnosti?

Kto je to škola? Vždy sú to jednotliví ľudia — konkrétny učiteľ, konkrétny riaditeľ. Tieto témy nie je možné plošne diktovať. Všetko to stojí na jednotlivcoch a tí musia mať odvahu hľadať pravdu a informácie. Potrebujeme osvietených ľudí vo vedúcich pozíciách, ktorí prejavujú jasnú snahu o zlepšenie vzťahov v spoločnosti.

To sa ale predpokladám týka nielen škôl a médií, ale aj politikov.

Áno, ak majú politici ambivalentné reakcie na prejavy netolerance, nie je to dobré. V Česku sú veľkí extrémisti zdiskreditovaní. Napríklad, ak sa vrátim k prípadu Natálky, miestna polícia tento prípad dlho nechcela riešiť, lebo oni tam všetci spolu chodia na pivo. Dlhो tvrdili: „To by naši vítkovskí chlapi nikdy neurobili.“ Oni ich reálne nemali záujem chytiť. Až keď sa toho chytila krajská polícia, začali sa veci hýbať. Tu sa zase musíme pozrieť na korene problému do minulosti. Viete, komunistická polícia — to bola Verejná bezpečnosť. Ich hlavnou náplňou bola bezpečnosť, nie služba občanom. To sa ukázalo aj v prípade rómskych žien, ktoré bojovali proti úžere vo vlastnej komunite. Reakcia polície bola: „Nech si Cigáni sami riešia svoje problémy.“ Prípadne problém neexistuje, lebo ho nikto polícii nenahlási. A Rómky hovoria: „My to nemôžeme nahlásiť, lebo polícia nám neverí a ak úžerníkov nahlásime, tak nás zabijú, lebo bývajú v tom istom dome.“ Dlhо vládal takýto stav paralýzy. Musela nastať transformácia myslenia policajtov, museli prejsť školeniami, na ktorých sme sa podieľali aj my. Učili sme ich, ako vyzerá služba občanom. Že nie je správne povedať: „Prišla jedna Cigánka,“ ale „prišla pani Horváthová.“

Políciu nielen školíte, ale pomáhate im aj v kritických momentoch napätia a konfliktu.

Áno, vo Varnsdorfe, v Rumburku a iných českých mestách som niekoľko týždňov pomáhal upokojovať situáciu. Vreli tam nepokoje, hrozilo, že nevraživosť medzi bielymi a Rómami prepukne do násilností. Boli tam ľudia, vrátane miestnych politikov, ktorí sa radikalizovali a žiadali okamžité riešenia. Tie ale obyčajne nikam nevedú. Ideálna cesta väčšinou nie je tá najkratšia.

OBR. 21: Keď vstúpim do vypätého konfliktu, chcem vedieť, čo tých ľudí trápi. Foto: Tomáš Halász

Ako ste v týchto situáciách riešil napätie?

Nešiel som tam s konkrétnymi návodmi a riešeniami. Ja žiadne univerzálne recepty nemám. Na to je ten problém príliš zložitý. Ale vždy sa mi osvedčilo byť v čo najbližšom kontakte so všetkými, ktorých sa to týka. Keď vstúpim do nejakého vypätého konfliktu, potrebujem sa najprv čo najviac zorientovať vo vzniknutej situácii. Chcem zistiť, čo tých ľudí trápi. A snažím sa s nimi hovoriť čo najkonkrétnejšie, nielen všeobecne o nezamestnanosti, kriminalite, bývaní, ja chcem poznať každý detail. Vždy chcem hovoriť s rómskymi rodinami aj s ich bielymi susedmi. Rozprávam sa so samosprávou aj s neziskovými organizáciami. Vždy verím, že je v danom meste veľa ochotných a zorientovaných ľudí a že spoločne sa nám podarí zlomiť nedôveru, ktorá medzi skupinami panuje. Je to o nekonečných diskusiách so všetkými, ktorí sú do konfliktu zapojení. Keď prejavíte záujem všetkým, oni vám rešpekt vracajú.

Aj tí nahnevaní ľudia z majority, ktorí chcú zaútočiť na Rómov?

Jeden holohlavý mladý muž okrikoval svojich, aby boli ticho a počúvali ma, keď som stál uprostred nahnevaného davu. Verím, že všetky konflikty sa dajú riešiť, len to musíme chcieť. Násilie nie je riešením. Svetlo a dobro je v každom z nás, len ho treba zapáliť. Treba naštartovať a podporovať vznik nedogmatickej, slobodnej a tvorivej spoločnosti a táto práca začína pri práci s deťmi. To svetielko a dobro v nich v prvom rade nemôžeme udusiť, ale treba ho rozvíjať a podnecovať jeho rozvoj.

Aký je váš odkaz pre všetkých, ktorí v sebe prechovávajú nenávisť a predsudky?

Gándhí raz povedal: „Oko za oko a svet by bol slepý.“ Je treba opustiť koncept Huntingtonovho stretu civilizácií a prejsť ku civilizovanému spolužitiu. Verím, že Európa nepodľahne barbarstvu, nedopustí nejaké šialenstvo, lebo má svoju pamäť. Všetko stojí na jednotlivcoch. Je treba sa nebáť. Každý z nás nosí určitý princíp a netreba sa báť vystrčiť hlavu a ozvať sa. Počas komunizmu boli ľudia vychovávaní k tomu, aby nevyčnievali z davu, aby vás nepodupali. Teraz je tiež doba, kedy existuje silná masová mentalita a musíme mať odvahu. Odvahu hľadať informácie, odvahu overovať a hovoriť o veciach, o ktorých sa mlčí.

TIPY PRE VÁS:

NGO www.vzajemnesouziti.cz

Peter KULIFAJ

Za rozbitou zastávkou

FOTO: archív autora

Peter KULIFAJ

Peter vyštudoval sociálnu prácu na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Už ako stredoškolák sa zapojil v pozícií dobrovoľníka do činnosti organizácie Mládež ulice a od roku 2004 v nej aktívne pôsobí. Verí, že zmyslom sociálnej práce je tak pomoc jednotlivcom, ako i nachádzanie riešení pre zmierňovanie napätia medzi rôznymi sociálnymi skupinami. Pôsoobil ako predseda Slovenskej komory sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce a venuje sa tiež školiacim aktivitám.

Akou cestou sa Mládež ulice dostala k téme radikalizácie?

Dlhé roky sme pracovali v petržalskom *Modrom dome*, čo je pomenovanie pre ubytovňu, kde žili ľudia s nízkym sociálnym aj ekonomickým statusom. Viacerí z nich boli Rómovia, i keď to pre nás nebolo rozlišujúcim znakom. Stále prichádzali rôzne projektové výzvy na zmiernenie diskriminácie a netolerancie vo vzťahu k tejto cieľovej skupine a my sme si uvedomili, že ak máme dosahovať požadované ciele, treba pracovať s oboma skupinami. Uvedomili sme si, že ak chceme zabrániť problémom alebo ich aspoň zmierniť, nemôžeme sa sústrediť len na skupinu, ktorá je vnímaná ako „utláčaná“. Potrebovali sme sa zamerať aj na tých, ktorí otvorene voči rôznym skupinám vystupujú a spochybňujú ich legitimitu v spoločnosti. Zistili sme si, aké koncepty sociálnej práce fungujú v zahraničí, a najviac nám vyhovoval nemecký koncept. Sociálna práca pôvodne vznikla na ulici. V Amerike sa vyvinula v 50. a 60. rokoch ako súčasť riešenia problémov s gangmi a potom sa rozšírila do Nemecka, kde ju aplikovali najmä pri futbalových chuligánoch. Pre nás je tento spôsob práce zrozumiteľný, a preto sme aj my rok chodili na štadióny, sledovali sme atmosféru a pozorovali sme, ako to celé funguje. Chodili sme na futbalové pochody a uvažovali sme, ako by pracovník s mládežou mal pristúpiť k takejto skupine. Teoreticky už vieme, čo a ako máme robiť, teraz sa potrebujeme pustiť do praxe.

Čo konkrétne robil sociálny pracovník, ktorý sa zúčastnil tých pochodov?

V podstate sme boli anonymní. Našu prácu sme nijako neprezentovali. Bolo to len zúčastnené pozorovanie. Po každom zápase sa vyplnil formulár, ktorý popisoval atmosféru podujatia, správanie ľudí alebo vznik konfliktov. Podľa toho sme neskôr vyhodnocovali, kedy by mal pracovník pôsobiť preventívne a kedy by mal iniciatívne zasiahnuť do konfliktu, ktorý už vznikol. Všimli sme si aj rôzne zaujímavosti. Napríklad, počas pochodov výrazne rástlo napätie, keď fanúšikovia cestovali z Trnavy vlakom, vypili pár pív a obklúčení policajným kordónom nemohli ísť na toaletu. Znie to ako banalita, ale tí policajti ich nepustili cez zábrany a aj menej agresívni ľudia boli zrazu agresívni, pretože niekto obmedzoval ich základné pudy. S extrémizmom to síce nesúvisí, ale pomáha nám to pochopiť procesy v skupinách. Je dôležité, aby v nich pôsobil niekto, kto vie komunikovať s políciou a s inými zložkami, aby sa predišlo zbytočným násilnostiam.

Kedy majú represie zmysel?

V rámci extrémistov existuje 5, možno 10 % ľudí, ktorí sú vodcovské typy. Manipulujú ostatnými, aby dosiahli nejaký svoj cieľ. Proti nim treba zakročiť represívne. Pri zvyšku ľudí sa tým nič nevyrieši. Je to niečo podobné ako pri drogách, kde máme predajcov a užívateľov. Obe skupiny sú súčasťou drogového systému. Na dilerov, ktorí tvoria tých 5 až 10 %, si posvietia policajti, ale zvyšku by sa mali venovať sociálni pracovníci. Mladí, ktorí sa pridávajú do rôznych skupín, si spravidla chcú len splniť nejakú osobnú životnú túžbu. Často pri tom pomenúvajú legitímne spoločenské ciele, ako napríklad spravodlivosť medzi ľuďmi. Problémom je, že sa snažia naplniť svoje predstavy nelegitímnym spôsobom a našou úlohou je naviesť ich na legitímnu cestu. Dovolím si tvrdiť, že v súčasnosti túto skupinu ľudí tvorí viac ako 90 % z tých, ktorých vnímať ako potenciálnych radikálov. Lenže človek zvonka ich často všetkých vníma ako jednoliatu skupinu.

OBR. 22: Po každom zápase sa vyplnil formulár, ktorý popisoval atmosféru podujatia, správanie ľudí alebo vznik konfliktov. Foto: archív autora

Aké počiatkové prekážky prekonávajú sociálni pracovníci pri komunikácii s radikálmi?

Mnohí z nich nevedia, ako vôbec majú pristúpiť k mladým so sklonmi k radikalizácii. Pýtajú sa: „Čo mám robiť, ak mám v skupine jedného problémového mladého a ostatní sú v poriadku? Mám pracovať s ním alebo so skupinou?“ Alebo naopak. „Mám skupinu problémových a približne rovnakú skupinu ľudí, s ktorými nie sú problémy. Ako na to? Presviedčaním? Akceptovaním ich videnia sveta?“ Táto praktická zručnosť sociálnym pracovníkom doteraz chýbala. A máme aj etické problémy — profesionálni pracovníci veľmi nechcú s touto cieľovou skupinou pracovať, pretože sa prirodzene zameriavajú na tých utlačaných. Pri niekom, kto navonok potláča základné ľudské práva, sa ťažko prijíma, že ho v istom zmysle musia akceptovať. Nemusia súhlasiť s jeho videním sveta, ale musia ho akceptovať ako ľudskú bytosť. Ak pracujú hoci aj s vrahom, stále ho musia ako človeka prijať, aj keď jeho skutky naďalej odsudzujú. To, že nejaký typ správania racionálne vysvetlíme a zdôvodníme, neznamená, že tým ospravedľujeme a zbavujeme zodpovednosti.

Aj radikáli teda potrebujú cítiť úprimný záujem a istú mieru pochopenia. O akých témach je rozumné sa s nimi rozprávať? A ako?

Veľmi sa mi páči iniciatíva *Zabudnuté Slovensko*, ktorá diskutuje aj s ľuďmi podporujúcimi LSNS či iné zoskupenia. *Zabudnuté Slovensko* sa snaží byť niekde v polovici toho, čo je nutné pri sociálnej práci. Na Facebooku som čítal kritiku, že s kotlebovcami sa nediskutuje. Avšak ak ako sociálny pracovník chcem mladému radikálovi pomôcť, musím s ním komunikovať. Bez toho nenaplním svoje poslanie. Keď sme robili na sídlisku v Petržalke, v Modrom dome, kde vznikal gang, otvorene sme sa s tými dečkami rozprávali o všetkom. O drobných krádežiach, o užívaní drog aj o ich predaji. Vzájomnú dôveru sme si budovali tak, že sme prijali ich pohľad na vec

v kontexte, v ktorom žijú, ale zároveň sme sa snažili rozšíriť ich obzory. Napríklad ľudia, ktorí rozprávajú o Rómoch a prehnaných sociálnych dávkach, tomu naozaj veria. V kontexte informácií, ktoré majú a pri ich životnej situácii je to pre nich objektívna skutočnosť. Ja im môžem ukázať graf so sociálnymi dávkami, vysvetlím im, že Rómovia z nich dostávajú iba 5% a oni to môžu prijať alebo nie. Tie grafy však môžem ukazovať až potom, keď mi začnú dôverovať a stanem sa pre nich relevantným zdrojom. To je naša primárna úloha. Zabudnuté Slovensko sa mi páči preto, lebo organizátori si budujú dôveru u časti priaznivcov LSNS, ktorí sú ochotní komunikovať. Svoj názor si stále držia, ale aspoň cítia, že si ich niekto vypočul a neodsudzoval ich.

Nedostali sa sociálni pracovníci do problémov, keď sa prvýkrát ukázali v okolí Modrého domu?

Mali sme tú výhodu, že sme tam pracovali s 12 či 13-ročnými deťmi, a keď mali 16 — 17, už nás akceptovali. Ale pravdou je, že sme zažili rôzne konflikty, občas sme odtiaľ museli aj utekať. Veľmi nám pomohlo spoločné prekonávanie ťažkých chvíľ. Napríklad, v Petržalských novinách vyšiel článok, ktorý bol voči nim kritický a boli sme tam spomenutí aj my. Mnohí sa na nás oborili, že ako si to predstavujeme, že sme špicli a nech sa tam už neukazujeme. Pár týždňov sme im to vysvetľovali, oni na nás často kričali, ale zvládli sme to. Neskôr sa stalo, že sme boli s chalanmi zo skupiny na chate, keď mali asi 15 — 17 rokov. Práve počas tohto víkendu prišli na sídlisko policajti a niektorých rodičov zatkli za predaj drog. Keď sa deti vrátili, zistili, že rodičia sú preč a hodili to na nás. Vraj sme ich odtiaľ vytiahli schválne, lebo sme sa vopred dohodli s policajtmi. A tak sme zase prekonávali niekoľko náročných týždňov. Ale už sme tam pôsobili tak dlho a vzájomná dôvera bola taká silná, že sme to prekonali.

Nadviazali ste prvý kontakt aj so staršími deťmi?

Primárne sme s nimi vyrastali, no najmä v neskorších rokoch sa v komunite objavovali aj starší mladí. Dali sme si záležať na tom, aby vedeli, kto sme a aká je naša úloha. Keď človek nevie, prečo si tam, je to zlé. Spočiatku si mysleli, že sme jehovisti, potom sociálni kurátori a až neskôr prijali našu skutočnú identitu. Aj toto bude počas prvých rokov práce s radikálnymi kľúčové. Tí, ktorí sa im budú venovať, musia jasne vysvetliť svoju úlohu. Aby mladí pochopili, že ten človek je tam pre nich a že mu záleží na ich potrebách. A zároveň je tam preto, aby im vytvoril priestor na dosiahnutie cieľov legitímnym spôsobom. Keď mladí ľudia v meste rozbijú zastávku a vy s nimi pracujete, neriešite škodu, ktorú spôsobili. Riešite problém, ktorý stojí v pozadí, za tou rozbitou zastávkou.

Práca s radikálnymi bude fungovať na rovnakom princípe — od mladších k starším?

To závisí od reakcie organizácií, ktoré pracujú s mládežou, ale deti okolo 14 — 15 rokov pravdepodobne budú kľúčovou skupinou. A nielen pre sociálnych pracovníkov. LSNS, ako i ďalšie skupiny, si vytvárajú svoj náborový koncept pre mladých. Hľadajú inšpiráciu v zahraničí, ako aj v histórii. Chápu, že bez pôsobenia na mladých ľudí je ich predstava uchopenia moci z dlhodobého hľadiska odsúdená na neúspech. Musíme mať dostatok odhodlania a zručností, aby to boli práve mládežnícke organizácie, ktoré predbehnú tento trend a ponúknu priestor aj mladým, ktorí sú už v niečom namočení. Vylúčiť ich a demonštratívne pomenovať, že pre ich myslenie nemôžu byť súčasťou „nášho sveta“, je medvedia služba. Učitelia a pracovníci s mládežou by spoločne mali k tomuto pochopeniu prísť čo najskôr. Pretože o 10 — 15 rokov môžu alternatívne nelegitímne bunky naplno fungovať a potom sa do nich dostaneme len ťažko.

Snažíte sa pomôcť mladým v ich prirodzenom prostredí, ale oni sa potom vrátia do rodiny alebo medzi kamarátov, ktorí ich naďalej môžu negatívne ovplyvňovať. Dá sa proti tomu brániť?

V ideálnom prípade sa dostanem aj k tým kamarátom a k rodine. Keď sme v *Modrom dome* mali desať detí, ktoré bývali v miestnosti veľkej 4 x 4 metre, brávali sme ich preč na výlety. Potom sme s tým prestali, lebo po návrate domov zostali ešte viac frustrované zo svojho bežného života. Preto sme pracovali v ich priestore, s ich prostriedkami. Potrebujeme poznať skupiny, ktoré človeka obklopujú a pripraviť ho na život v jeho domácom prostredí. Ak sa pohybuje v partii, ktorá je silne protirómska, tak ho nebudem infikovať tým, že Rómovia sú super, lebo potom sa vráti do svojej partie, dostane sa do vnútorného konfliktu a nebude vedieť, čo robiť. Takisto, ak sú rodičia silne protirómski, tak ich nebude chcieť presvedčať o opaku. Pokojne tam môže existovať model *harm reduction*, čiže zníženej škody. Využíva sa aj pri drogách. Keď už berieš drogy, tak ich aspoň užívaj menej rizikovým spôsobom. Podobne, ak si nepriateľsky nalaďený vo vzťahu k niektorej skupine, tak aspoň na nikoho fyzicky neútoč. Ak už musíš, zostaň len pri slovách. Pokiaľ už zvládneš túto úroveň, skús si slová nechať len pre seba alebo svoje okolie. Dalo by sa pokračovať ďalej až po úroveň nejakého vyrovnania sa so situáciou a trpeziveho pohľadu na realitu. Človek sa síce hneď nezbaví myšlienky, že Rómovia sú zlí, ale aspoň žiadnemu z nich neublíži alebo sa táto pravdepodobnosť znižuje. S touto metódou sú spojené silné etické problémy, ale tak funguje „sociálna odvykačka“. Hlavne pri mladých ľuďoch je to dôležité, pretože oni spravidla nemajú svoje presvedčenie zakorenené príliš hlboko. Ich osobnosť sa môže formovať až do takých 22 – 23 rokov.

Ako hodnotíte súčasné protiradikalizačné kroky na Slovensku?

Do tejto témy sa investuje relatívne veľa peňazí, ale ide najmä o analýzy a výskumy. To je na jednej strane dobré, ale na druhej strane už máme aj ľudí, ktorí vedia, čo treba robiť. Ak budeme len analyzovať, tak o tri roky akurát skonstatujeme, že nelegitímne strany volí stále viac mladých ľudí. Budeme vedieť analyticky povedať prečo, ale nijako to nezlepšíme. Musíme sa zamyslieť nad vlastnými chybami. Máme tu nejaký model práce s mládežou, ale mladí zjavne volia aj extrémistov. Peniaze by mali ísť do priamej práce. Zároveň to však nebude jednoduché, lebo, ako som spomínal, ľuďom sa do tohto terénu veľmi nechce vstupovať.

Je podľa vás lepšie pracovať s mladými v teréne ako v škole?

Nedá sa to rozdeliť, je to ako puzzle, ktoré do seba musí zapadnúť. Ale práca na ulici má výhodu v tom, že mladý človek je tam doma. Na začiatku má psychologickú prevahu a cíti sa bezpečne. Keď bude chcieť odísť, tak odíde a stratí sa vám, čo vytvára väčší priestor na to, aby vás počúval. Škola je, naopak, inštitúcia učiteľov, kde platia určité normy. Tam málokto nahlas povie, že „nenávidí Cigánov“. My práve potrebujeme, aby to zo seba v istej fáze dostali a nie aby to v sebe dusili. Škola navyše ide po rozumovej úrovni. Šíri vedomosti. Zoberte si také prednášky o drogách a o fajčení. *Fajčenie škodí zdraviu* je informácia, ktorú sa mi niekto snaží odovzdať. Dobré, ja to viem, ale napriek tomu fajčím. Informácia sama o sebe moje správanie nezmení, lebo okrem informácií máme aj hodnoty a správanie. Ak niekto fajčí a ja chcem, aby prestal, musím zatlačiť na jeho hodnoty. Napríklad, akú má predstavu o svojom zdraví, akého veku sa chce dožiť, či chce mať dobrú kondičku a podobne. Alebo sa sústredím na jeho správanie. S kým sa stretáva? Možno si myslí, že pred kamošmi je s tou cigaretou cool. Informácia *fajčenie škodí zdraviu* jednoducho nestačí. Taktiež informácia o tom, že extrémizmus je zlý a za druhej

svetovej vojny sa diali zlé veci, je potrebná, ale ak to s mladými nič nerobí, musíme s nimi pracovať na inej úrovni. A to školy pri súčasnom nastavení úplne nevedia. Keď robím s mladými na ulici, reálne vidím, ako komunikujú so svojimi rovesníkmi, ako reagujú na rôzne situácie a môžem s tým pracovať. Keď sa na ulici dostanú do konfliktu medzi sebou, môžem zasiahnuť priamo tam a potenciál zmeny je oveľa vyšší, ako keby som im len v škole povedal, že majú tolerovať názory a práva iných.

Kde pramení náklonnosť mladých ku konšpiračným webom?

Problém vidím v tom, ako médiá spracúvajú spoločenské témy. Za objektivitu považujú to, že dajú priestor jednej strane a druhej strane, pričom ich názory sú často úplne protichodné. Existuje veľa správ, kde jeden alebo druhý klame. Mladí sú z toho zmätení a nevedia podľa čoho majú spoznať pravdu. Preto hľadajú jednoduché vysvetlenia. Konšpiračné weby im ich poskytujú a z mladého človeka tak odpadáva rozhodovacia ľarcha. „Je to jasné, stručné, pochopiteľné. Beriem to.“ Ja mám aj vlastnú skúsenosť s médiami. Keď sme robili v *Modrom dome*, dostali sme sa do konfliktu s mestskou časťou aj s developermi. Ten dom zbúrali a boli tam nejaké ťahanie. O problém sa zaujímali médiá, ktoré zverejnili reakcie mestskej časti a nášho občianskeho združenia. Z mojich vyjadrení vybrali len tie najpolarizujúcejšie časti. V skutočnosti som povedal, že mestská časť sa snaží spolupracovať, ale jej kapacity sú obmedzené, a preto nevidíme výsledky. Média zverejnili iba časť „nevidíme reálne výsledky“ a prezentovali dva silno opozičné názory. Mladý človek si to prečíta a zákonite mu z toho vyjde, že klamem ja alebo mestská časť. Ak médiá takto skresľujú pravidelne, mladí sa z toho nemôžu vymotať. Keď majú zhruba 15 rokov, začínajú chápať svet, ale ešte doň úplne nevidia. Odrazu majú osemnásť a zo dňa na deň na nich padnú všetky povinnosti a každé ich rozhodnutie má v právnej rovine zásadné dôsledky. Z ich pohľadu vstupujú do sveta, kde si všetci navzájom klamú. Oni sa s mnohými riešeniami polarizujúcich politikov možno ani nestotožňujú, ale politici im svojimi rečami o jednoduchých riešeniach odoberajú rozhodovaciu ľarchu. To im prináša takú úľavu, že ich nakoniec volia. Fenomén rozhodovacej paralýzy v spoločenských otázkach začína byť pri mladých ľuďoch čoraz silnejší.

Ako sa podľa vás v najbližších rokoch u nás vyvinie radikalizmus medzi mladými?

Zatiaľ reálne nerobíme nič preto, aby sa situácia zmenila. Ak chcú tieto skupiny uchopiť moc v štáte, vedia, že musia získavať mladých prívržencov a spájať ich do skupín. Ak na to nezareagujeme, podarí sa im to. Preto musíme čo najskôr prejsť k priamej systematickej práci postavenej na hlbokom pochopení situácie a zároveň jasnej vízii toho, že dokážeme mladým ponúknuť tak rozvoj ich potenciálu, ako i naplnenie potreby spravodlivosti v spoločnosti.

TIPY PRE VÁS:

Práca s mládežou ohrozenou radikalizáciou (<https://www.youtube.com>)

NGO <https://mladezulice.sk/>

Zuzana HERMANOVÁ

Byť dosť dobrý

FOTO: archív autorky

Zuzana HERMANOVÁ

Po rokoch cestovania po svete sa rozhodla usadiť a vrátiť sa k vyštudovanej profesii. Na bývalom lesníckom učilišti, dnes Strednej odbornej škole služieb a lesníctva v Banskej Štiavnici, začala učiť anglický jazyk. Pochádza z Bratislavy a prostredie Štiavnice vníma len cez históriu, genius loci mesta a krásu okolitej prírody. Sociálno-kultúrne zázemie väčšiny nových žiakov bolo pre ňu nové, občas desivé. Učila v chlapčenských triedach — „drevorubačov“, ktorí sa na začiatku pýtali: „Na čo mi to je, to sa mám so stromami rozprávať po anglicky?“ Možnosť seberealizácie a užitočnosti objavila pri školských projektoch. Učila asi 7 rokov, momentálne je na rodičovskej dovolenke, po ktorej sa opäť plánuje vrátiť do školy.

S akými názormi si sa stretávala u svojich študentov?

Nechcem žiadnych mojich žiakov vykresliť negatívne. Obdivujem, že pri množstve povinností, ktoré majú, ešte zvládajú aj chodiť do školy. Zatiaľ čo ja ráno ledva stihnem vstať a prísť do školy pred 8:00, chalanom každý druhý týždeň začína prax pred 7:00. Aj tak mnoho z nich stihne pred školskými povinnosťami nakrmiť a podojiť kravy či ovce, nachystať drevo a kolobeh práce na gazdovstve či v lese ich čaká, aj keď sa zo školy vrátia. Chápem, že na domáce učenie či úlohy nemajú čas ani chuť, nieto na sebarozvoj, aktivizmus a filozofovanie. Ako vravia kolegovia, už teraz robia na naše dôchodky.

K učeniu na tejto škole si prišla z úplne inej spoločenskej bubliny...

Pochádzam z mestskej rodiny, kde sú všetci vysokoškolsky vzdelaní, rodičia sú liberálni a tolerantní, a tak aj nás so sestrou vychovali. Počas detských prázdnin u babičky som na východoslovenskej dedine pri Košiciach strávila veľa času aj s rómskymi deťmi. Ich „divokosť“ bola jasná aj vtedy, dávno za sociku, nevzbudila však vo mne nenávisť, skôr zvedavosť. Ale napríklad moja teta celý život učila v Košiciach a má, žiaľ, len tie najhoršie zážitky s rómskym etnikom. Počas spoločných dovolení som si ich vypočula neskutočne veľa. Vzdelaná, kultivovaná, mnou milovaná teta, a predsa — rasistka. Na nepriateľské postoje voči Rómom som bola zvyknutá, nežila som v žiadnej „paštikárskej“ bubline. Nebola som však zvyknutá na ich extrémnu intenzitu, vulgárnu podobu a desivo presvedčivú agresivitu. Väčšina študentov v tom mala jasno — hlásali rôzne verzie „Cigáni do plynu“. Samozrejme, boli výnimky, ale tie mali problém ustáť svoj iný názor v prevahe spolužiakov.

Odkiaľ podľa teba tieto názory prichádzali?

Rodina. Kamaráti, hecovanie sa, susedia, lokálne osobnosti. Škola ako potenciálna možnosť zmeny zlyháva.

V Banskobystrickom kraji majú hrozné osudy aj mnohé biele deti. Nechcem preháňať, ale alkoholizmus, nevzdelanosť, domáce násilie či zneužívanie detskej práce sa u mnohých javia ako sociálna nevyhnutnosť a bežná súčasť života. U mojich študentov je to dané okrem rodinného prostredia aj ich vekom, IQ aj EQ, skúsenosťami...

Zohráva tam silnú rolu aj potreba zaradiť sa k „silnej“ skupine, kde navyše vzniká pocit (falošnej) užitočnosti a priam jánošíkovského hrdinstva. Ak by namiesto k nemenovanej politickej strane u nich niekto (učiteľ, škola, štát) vytvoril vzťah k inej — naozaj silnej a užitočnej skupine, zachráni ich aj našu spoločnosť pred rastúcou radikalizáciou. Tomu by sa na školách mal vytvoriť čas, priestor, financie.

Na úrovni štátu za momentálne najkvalitnejší a inšpiratívny považujem sociálno-politický aj školský systém na Islande a v Dánsku. Na Islande, napríklad, majú povinný predmet záchranárstvo a ochrana prírody a aj vo voľnom čase je 80% mládeže členmi záchranárskeho družstva. Majú poobedný program, tréningy, opekačky aj ozajstné záchranné akcie. Štát podporuje záujmové krúžky tak, aby fungovali pre všetky deti, majú kvalitné nástroje motivácie.

Mnohé témy, napríklad tolerancia, sebaúcta, sebadôvera či ľudské práva, sú v osnovách, sú v učebniciach, akurát sa často učia opisovaním a recitovaním poučiek. Je to nezaujmom učiteľiek? Nedostatkom ich zručností? Ich hodnotového nastavenia? Lebo formálne priestor je. Čo si o tom myslíš?

Myslím si, že je to úplný mix spomenutého s obhajovaním — načo si to sťažovať, keď stačí odrecitovať poučku. O hodnotovom nastavení kolegov zo spektra učiteľskej populácie si nedovôlim špekulovať, ale z vlastnej skúsenosti viem, že aj toto je v niektorých prípadoch podstatný argument. Jednoznačne to vidím ako nedostatok zručností, ale s tým, že kde a kedy by ich mali získať? Vo voľnom čase? V čase a za peniaze, o ktoré ukráti svoje rodiny? Systém vzdelávania za kredity síce umožňuje dovzdelávanie sa v tejto sfére, ale opäť, až na pár výnimiek, školenia sú formálne recitovanie poučiek. Pokiaľ učiteľ na vlastnej koži nezažil transformačný efekt neštandardných vyučovacích metód, nikdy nebude ich advokátom. A podľa mňa inak ako „alternatívne“ sa tieto témy nedajú uchopiť dostatočne zaujímavo, a teda ani efektívne. Práve náuku o spoločnosti často učia ako doplnkový predmet učiteľia s inými aprobáciami. A kedy sa ja ako angličtinár mám venovať študovaniu týchto tém? Po druhé, formálny priestor je ilúzia. Ak v rámci dotácie 1 — 2 hodiny týždenne mám na náuke o spoločnosti podľa Štátneho vzdelávacieho programu venovať danej téme napríklad 10 hodín, do toho sviatky, chrípkové epidémie, riaditeľské voľná... Na klasickej 45-minútovej hodine či 90-minútovej dvojhodinovke by som mohla byť výborným facilitátorom, no v takomto rozsahu zasadenom do školského rozvrhu sa realizácia spomenutých tém mňa účinkom.

OBR. 23: Skupina žiakov na 2-dňovom pobyte vo Vzdelávacom centre Zaježová.
Foto: Zuzana Labašová

Ako by škola alebo učiteľ v ideálnom prípade mohli formovať študentov a ich hodnoty a postoje? Lebo priestor na etike či občianskej náuke na to je.

V ideálnom prípade by na to mal byť priestor nielen na menovaných predmetoch, ale na všetkých. A v ideálnom prípade by mali byť učiteľmi len osobnosti s pevnými morálnymi hodnotami, ktorých súčasťou je aj náboženská a rasová tolerancia. Škola by ich mohla zobrať na kurz alebo na „výlet“ do prírody, kde by sa aj s pomocou externých odborníkov a lektorov venovali týmto témam. Bolo by ideálne stráviť so žiakmi raz za polroka aspoň týždeň v inom ako v školskom prostredí a tam sa cielene a systematicky týmto témam venovať do hĺbky. A popri tom sadiť stromy alebo zbierať odpadky. Neideálna realita je ale taká, ako som už spomínala. Ak je náuka o spoločnosti v rozvrhu posledná, siedma či ôsma hodina, a to raz do týždňa, nefunguje tam nič z toho, čo by malo. Polovica triedy odíde aj za cenu neospravedlnených hodín a zníženej známky zo správania. Je im to úplne jedno. Druhá polovica sa pripravuje na zajtrajšiu písomku z matiky alebo sa baví o iných témach, alebo sa hrá stupidné hry na mobile či četuje na Facebooku. Alebo sú už príliš unavení. Učiteľ strávi veľa času a energie napomínaním a vyhráňaním sa, zabavovaním telefónov. Ak ja ako učiteľ chcem od študentov vystúpenie z komfortnej zóny, ktoré tieto témy podľa mňa potrebujú, nasleduje rázny protest, uzavretie sa, odmietnutie. Aj keď formálny priestor je, reálne nie je. Reálny priestor vyžaduje viac — bezpečie, prijatie, predohru, vyvrcholenie, dohru. Pripomienka na sex nie je náhodná, 45-minútová hodina s akoukoľvek zo spomenutých tém sa mi viac podobá na „rýchlovku s prostitútkou“ ako na dlhodobý kvalitný vzťah. Na ten treba čas a iné ako sprofanované školské prostredie.

Ako si teda ty pracovala s názormi študentov, s ktorými si sa nevedela stotožniť?

Ťažko až zúfalo. Vzala som ich do Zaježovej, poslala pomáhať k Žiarislavovi...

Najľahšie je posudzovať a najťažšie neobviňovať. To platí pre mňa aj pre nich. Keď som od nich chcela, aby boli ochotní pozrieť sa na problémy, konflikty inak, najskôr som sa ja musela pozrieť inak na nich. Nie ako na obmedzených primitívnych rasistov.

Odporúčam knihu Dve sestry od Åsne Seierstad, v ktorej je popísané, ako úplne najextrémnejšia radikalizácia môže prebehnúť tajne bez toho, aby sa to dozvedela rodina a škola a aké dôsledky to má.

V našom prípade nič nie je tajné, všetci vieme, že 90% našich študentov sú voliči extrémnej pravice a nič, naozaj nič s tým nerobíme. To je seba-výčitka rovnako ako seba-obhajoba. Nie je na to časopriestor, financie ani ľudia. Ale môžeme na to veľmi zle doplatiť.

Radikalizácia mládeže je problém všade v Európe. Simultánne žije Európa a každý jeden štát, rovnako aj jednotlivci svojimi národnými a špecifickými problémami. Ich pozadie je však často podobné. Islamská radikalizácia v krajinách, kde už desiatky rokov silnie komunita africko-arabských migrantov spôsobila strach a nevôľu voči nim od Francúzska cez Nemecko až po Nórsko. Mladí nahnevaní domáci ich obviňujú z neprispôsobivosti a zo zneužívania sociálneho systému. U nás presne také isté argumenty zaznievajú o Rómoch.

Nechcem, aby ma okolie vnímalo ako „slniečkarku“, čo by najradšej privítala všetkých imigrantov, bezvýhradne obhajuje Rómov a podobne. Ak som to s liberalizmom prehnala, na druhej strane okamžite vznikla proti-reakcia: „Tak si tam s nimi choďte žiť do osady, presťahujte sa na Šobov, čo budete potom hovoriť.“

S akými argumentmi ste sa bežne stretávali u študentov?

„Prečo Cigánka dostane od štátu na deti tisíc eur a moja mama 20? Ak ja idem do hory a vyrúbem strom na drevo na kúrenie, dostanem pokutu alebo ma zavrú. Ak to spraví Cigán z osady, nestane sa nič. Cigánom dajú byty a oni ich zničia, kto dá byt mne? Obaja moji rodičia pracujú, nemajú čas, makajú a stále nám chýbajú peniaze, platíme dane a oni nič, keby nám štát dával toľko, koľko dáva Cigánom, mali by sme sa dobre. A teraz, keď sem EÚ pošle ešte aj tých migrantov, to budú ako druhí Cigáni a nám už nič neostane, celé to tu rozkradnú...“

Nehľadám protiargumenty, nejdem do boja, neriešim, čo z ich informácií je hoax, netvrším, že sa vo všetkom mylia. No môže to byť aj inak. Mojou hlavnou otázkou je: *Kto za to môže?* Podľa mňa za to nemôžu Rómovia, podľa mňa za to môže štát. A štát, to sú politici, ktorí ho riadia, lebo sme ich zvolili, sme to teda aj my aj ich rodičia, od ktorých takéto komentáre počúvajú od detstva. Treba mať čas nad tým filozofovať, rozobrať to z každej strany. Vidieť motivácie, príčinné súvislosti, na konkrétnych príkladoch rozvíjať kritické myslenie. Ak cez písomku odídem z triedy, žiaci budú odpisovať aj napriek tomu, že vedia, že je to zakázané. Koho je to chyba? Ich? Moja? Toho, kto ich tak vychoval, že povýšia dobrú známku nad morálne princípy? Čomu v dnešnej dobe prikladáme dôležitosť?

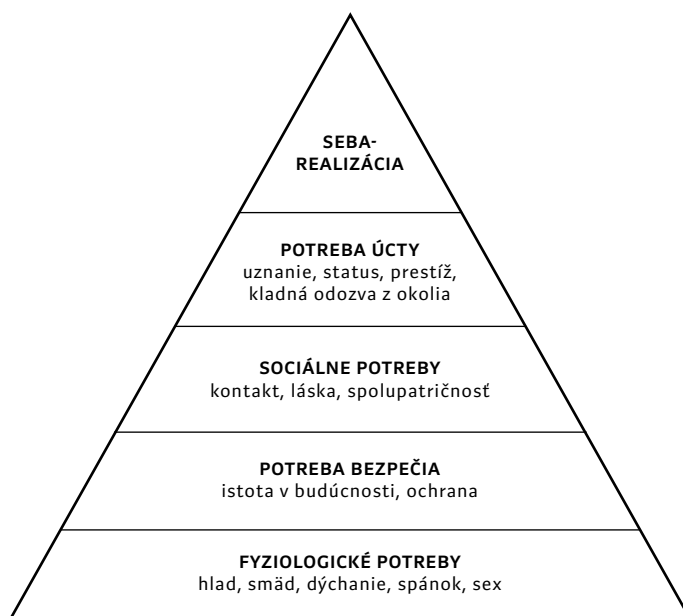
V prípade Rómov si treba uvedomiť, že napriek mýtom o veľkej podpore štátu je ich správanie len riešením ich najzákladnejších potrieb, stále sa pohybujú na základni Maslowovej pyramídy.¹⁹ A žiaľ, je to tak aj u mnohých študentov z „hladových dolín“ stredného Slovenska.

Práve v rozumnej argumentácii, vysvetľovaní a kvalitných zážitkových vzdelávacích programoch vidím možnosť, ako postupne meniť ich pohľad. Na to je ale potrebný čas a vôľa. A zdroje. Tu vidím rezervy v prerozdelení peňazí z našich daní.

Predstavte si funkčné a používané vzdelávacie centrá, aké je napríklad v Zaježovej, v každom väčšom meste. Veľký priestor na prácu vidím v kultúre. Kolega na škole je hudobník a so študentmi pravidelne nacvičuje rôzne programy — zapája všetkých a tam sa búrajú bariéry a rasistické predsudky. Pri spoločnom muzicovaní.

Ďalší príklad je zo zahraničnej praxe. Študenti mali v Osle voľno a pred nočným klubom bol arabský vyhadzovač. Bol fakt svalnatý a tmavý. Dali sme sa s ním do reči, chalani si precvičili angličtinu, pýtali sa ho, odkiaľ pochádza, čo cvičí, ako často chodí do posilňovne, robili si selfie ako s najlepším kamošom, multi-kulti v praxi.

¹⁹ základné telesné a fyziologické potreby (napr. dýchanie, hlad, smäd, spánok)

OBR. 24: Maslowova pyramída potrieb

Ako si k týmto študentom pristupovala?

Chcela som, aby ma prestali brať ako nepriateľa. Lebo na škole to často vyzerá ako boj: my (učitelia) versus oni (študenti). Začala som sa viac zaujímať o dostupné alternatívy neformálneho vzdelávania. So žiakmi sme obetovali hodinu na „sedenie v kruhu a hranie sa“ a rozprávanie sa. Potykali sme si (s čím na 99,9% nesúhlasilo ani vedenie, ani kolegovia). Myslím si, že neformálne a formálne vzdelávanie by malo byť oveľa viac prepojené. Skvelé boli semináre — hry intuitívnej pedagogiky Para Ahlboma, aj hry s Petrom Živým, semináre pre učiteľov *Živá učebnica* (Daphne), workshopy zamerané na pochopenie súvislostí v oblasti ochrany životného prostredia v ekocentre Živica v Zaježovej, túra vo Vysokých Tatrách zameraná na environmentálne problémy v národnom parku s univerzitným pedagógom Jurajom Švajdom, exkurzia v SOSNA... Takéto akcie by mali byť povinné a dostupné, každý polrok zamerané na inú pálčivú tému. Aby študenti pravidelne v inom ako školskom prostredí boli nútení rozmyšľať v súvislostiach nad environmentálnymi a sociálno-spoločenskými témami.

Naozaj transformačný sa mi pre celú triedu zdal workshop vo Vzdelávacom centre Živica, ktorý nám bol vďaka grantu poskytnutý bezplatne. Bol zameraný na nadspotrebu, uvedomenie si dôsledkov konzumu pre celú planétu a jej obyvateľov — všetko hravou a súťaživou formou a zároveň bol zameraný na tímovú spoluprácu. Do deja sa nechali vziať všetci, aj keď na začiatku protestovali. Okrem iných benefitov, klíma triedy sa zmenila na naozaj priateľskú.

V čom to bolo iné?

Za ich hlasné primitívne rasistické poznámky som sa hanbila. Za nich, za seba. Bola to výzva.

A práve tu som bola prekvapená konkrétnymi zmenami. Napríklad chlapec, o ktorého mentálnej úrovni som nemala valnú mienku, v škole doslova a do písmena spal a vyhovárал sa, že má takú chorobu, nič ho nebavilo a preliezal so štvorkami a reparátmi, zrazu behal po lúke a s dokonalou pamäťou opakoval básničky, ktoré boli súčasťou hry. Totálne ma prekvapil a zdá sa mi, že aj spolužiakov a rovnako aj seba. A o to práve ide — zistiť, čo nás baví, že sme lepší, ako si o nás myslí okolie aj my sami, že sme „dost dobrí“ a môžeme byť užitoční. A ak niekto považuje sám seba za dobrého, ľahšie bude prijímať aj ostatných.

Inak platí len systém „kopni si“ — šéf do podriadeného, ten do syna, ten do psa. U žiakov ten „kopanec“ môže byť čokoľvek, nemusí byť doslovný, môže to byť hádka s frajerkou, mamou. Do toho puberta a jej hormonálne zmeny... A už má chuť niekam nasmerovať svoju nenávisť. Cigáni sú vďačný objekt. Tu sa otvárajú ďalšie možnosti práce s mládežou, zvládanie frustrácie, vlastnej psychiky. Násilie a seba-poškodzovanie. S týmto sa vo formálnom vzdelávaní vôbec nepracuje. Na škole sme mali niekoľko pokusov o samovraždu, žiaľ, aj niekoľko fatálnych.

Ako si spomínala, tvoji študenti boli zo sociálne slabšieho prostredia, čím by im škola mohla pomôcť?

Naša škola, napríklad, poskytuje takým žiakom, okrem štátnych sociálnych štipendií, stravu a prípadne aj internát zdarma. Nevyľúči žiakov, ak vie, že nechodia do školy, pretože pomáhajú doma so živéním rodiny, prižmúri oči aj nad množstvom neospravedlnených hodín. V prípade výberu na zahraničné stáže získajú žiaci zo znevýhodneného prostredia extra body. A čím viac by mohla pomôcť? Mohla by im platiť vzdelávacie pobyty, o ktorých tu dookola rozprávam. Z peňazí pridelených zo štátneho rozpočtu. V týchto otázkach som asi direktívny dogmatik — ak niečo považujem za dôležité a prínosné — chcem, aby to bolo povinné a zadarmo, resp. aby náklady znášal štát — z našich daní.

Sleduješ osudy svojich študentov, aj keď zo školy odídu?

Dlho som sa vyhýbala sociálnym sieťam, takže ani nie. Iba keď ma niekto prišiel navštíviť do školy alebo ma tam viezol. Bývala som asi 6 km od školy a rovnakým smerom chodil ráno aj môj bývalý žiak, tak ma vozil. Tešila som sa, že úspešne podniká a viac pozornosti venuje priateľke a rodine ako rasistickým hláškam. Potešil ma napríklad aj Maroš, keď hovoril, ako poctivo separuje. Pamätal si, ako sa mi trieda posmievala, keď som im o potrebe recyklácie pred rokmi rozprávala. A zároveň priznal, že ak by ho nedonútili, tak sa na to asi tiež vykašle, aj keď už chápe, že je to potrebné. Ako ho donútili? Prestaňoval sa do Nemecka, kúpil si domček. Za zmiešaný odpad sa platí veľa, za separovaný sa neplatí. Jednoduché, funkčné. Verím tomu, že podobné jednoduché „recepty“ by sa našli na mnohé environmentálne, sociálne a spoločenské problémy.

Mnohí argumentujú, že s „náckami“ sa netreba baviť, aký máš na to názor?

Opačný. Nebaviť sa s niekým je ignorancia. A to je, podľa mňa, škodlivý prejav povýšenosti a posudzovania. Ja nemám právo súdiť. A neviem ani odhadnúť, aké dôsledky môže mať moja ignorancia. Možno naozaj fatálne. V tomto môže byť inšpiratívne aj kresťanstvo, viera. Rovna-

ko aj články na portáli *Čierna labuť* alebo kvalitné tematické filmy, knihy, diskusie. Napríklad s bývalými „náckami“ alebo ich obeťami. Navyše, bavíme sa tu o „ideologických náckoch“, nie o reálnych vrahoch. Teda, zatiaľ. A práve opakom ignorancie môžeme ich aj seba zachrániť pred budúcimi skutkami zla. Nechcem sa hrať na spasiteľa, ale cítim za seba povinnosť „baviť sa“ s nimi. Treba im venovať rovnako veľa času a pozornosti ako potenciálnym obeťom. Inak sa obávam, že už aj tak nedobrá situácia sa bude iba zhoršovať.

Adoptovala si si rómske dievčatko. Čo ťa k tomu viedlo?

Túžba byť matkou. Úprimne sa chcem priznať, že do „prihlášky“ o adopciu som si pôvodne chcela vyplniť, tak ako väčšina žiadateľov, „biele“ bábätko. A to napriek tomu, že som sa považovala za ukážku antirasizmu a tolerancie. Mojm hlavným argumentom bolo, že sa bojím, ako to prijme okolie, že sa bojím o budúcu bezpečnosť svojho dieťaťa, keďže viem, aké je štiavnické prostredie plné predsudkov a nechcem, aby som celý život venovala dokazovaniu, že sa okolie mýli a bojovala so strachom, že dieťa bude v „lepšom“ prípade iba šikanované. Veď je to dosť, že sa bude musieť vyrovnáť s tým, že je adoptované, že má iba matku a nie otca, nieto ešte mať problémy s farbou pleti. Bol to môj alibisticky egoistický a sebecký postoj.

Čo spôsobilo zmenu tvojho postoja?

Našťastie, na úrade ma pani Lalová (za čo jej dakujem) presvedčila, že zatiaľ to tam nemusím vyplniť a po povinnej príprave uvidím. Som dosť tvrdohlavá a sila mojich argumentov sa mi zdala nenarušiteľná. Dala mi však kontakt na rodinu, ktorá má skúsenosť s rómskymi deťmi a už vtedy sa začala moja postupná premena. Najviac ma ovplyvnila príprava v *OZ Návrat* v Banskej Bystrici. Povinná príprava na adopciu tam spočívala v množstve individuálnych aj skupinových stretnutí, brainstormingu, workshopov, besied s ľuďmi, ktorí už majú zverené dieťa, stretnutia s komunitou adoptívnych, pestúnskych a profesionálnych rodičov. Chápavý, v žiadnom momente nie presvedčajúci, ale len sprevádzajúci postoj tútora — pani Teťákovej. Plus, keď som videla, aké množstvo detí sa nikdy nedočká svojej mamy iba pre silné presvedčenie o chybnéj farbe pleti. Keď som videla obetavosť náhradných rodičov a ich vzájomnú lásku s deťmi, veľmi som sa za svoj pôvodný sebecký prístup hanbila. A keď dnes túto vzájomnú lásku zažívam s mojou úžasnou dcérou, som naozaj vďačná za to, že som mala šancu svoj postoj zmeniť. Popisujem to tak podrobne preto, lebo ak by sa vytvorila možnosť či povinnosť vzdelávania v tomto smere, veľa by to mohlo zmeniť. Keď to dokázalo zmeniť mňa. Na stredných školách absolútne absentuje rodinná príprava. Ak by študenti v 18-tich rokoch absolvovali rok tohto predmetu, napríklad formou týždenného workshopu v *Návrate* a chodili by pár hodín dobrovoľníčiť do detského klubu, situácia vo výchove a vzdelávaní by sa mohla meniť už od základov — od rodiny. Veď množstvo mojich študentov sa stáva čoskoro po maturite rodičmi. A, žiaľ, ani jedna z maturitných otázok v im v tejto životne dôležitej úlohe nepomôže.

S akými reakciami okolia sa stretávaš? Ako sa stavali k adopcii? Aké rady si dostávala?

Rozmyslieť si to. Každý mal množstvo príkladov, ako to nemôže dopadnúť dobre. V Bratislave som kedysi dávno mala známych medzi streetworkermi a väčšina ich klientov — narkomanov bola z dobre situovaných rodín a boli „bieli“. Zle to môže dopadnúť aj s vlastným bielym a biologickým dieťaťom v sociálne silnej rodine. Treba sa zamerať na iné veci — na postoje, láskavý prístup vo výchove aj vzdelávaní, nájsť si na deti vždy čas...

OBR. 25:

Ako mama rómskeho dievčatka vnímam dianie v našej spoločnosti oveľa citlivejšie.
Foto: archív autorky

Teraz, keď napríklad cestujeme vlakom, ľudia reagujú rôzne. Väčšinou sú to poznámky, že *aká je tmavá, aká živá* a potom dodajú — *ale zlatá je*. U slobodných bezdetných žien sa stretávam so záujmom, rada im celý proces vysvetľujem. Mnoho ľudí, napríklad, nevie, ako to funguje, aké sú rozdiely medzi adopciou a pestúnstvom a ani to, že v Slovenskej republike je adopcia možná aj pre „samožiadateľa“.

Ako mama rómskeho dievčatka vnímaš našu spoločnosť ináč než pred adopciou?

Samozrejme, vnímam oveľa citlivejšie rasistické a nespravodlivé poznámky, reagujem citlivo na rast preferencií fašistickej strany, na nedodržiavanie ľudských práv, na akýkoľvek extrém. Mrzí ma, akým smerom sa to tu uberá, desí ma rast preferencií tam, kde by som rada videla 0% a to, že nič nerobíme s mládežou, aby sa to zmenilo k lepšiemu.

S akými reakciami sa stretávaš vo svojom bezprostrednom okolí?

V súkromí vnímam, našťastie, iba pozitívne reakcie. Ďakujem za množstvo darčiekov, od kolegyne a kamarátok, mamičkovské posúvanie si vecičiek, pomoc so strážením... Napríklad moja rasistická teta bola taká zlatá, že sa prekonala a celú zimu mi s malou pomáhala, myslím si, že sa majú naozaj rady. Vážim si obrovskú podporu a lásku mojej rodiny. A celkom sa bavím na tom, ako s tým v sebe pracujú. Vzhľadom k tomu, že nie som blondína a roky som žila v Ázii, pokojne by som mohla hovoriť, ako mi odporúčali kamarátky, že je to moje biologické dieťa s pekným Aziatom či Juhoameričanom. Radšej som však úprimná k sebe, dcére aj okoliu a kade choďím, tade rozprávam o adopcii, ktorá je v poriadku aj v prípade adopcie rómskeho dievčatka.

Naopak, môj ocko — keď sa ho minule na detskom ihrisku opýtali, povedal: „*Dcéra bola dlho v zahraničí, takúto malú Indonézanku nám priniesla, otec zostal na Bali.*“ Ale inak je skvelý a starostlivý starký.

Snažím sa nastaviť na pozitívne veci — viac pozornosti venujem aktivitám rómskej komunity, čítame si tematické rozprávky a púšťame si cigánske pesničky. Je to inšpirujúca, krásna a komplexná kultúra.

Ako vnímaš budúcnosť seba a svojej dcérky?

Podľa toho, ako dopadnú voľby. Dúfam, že nebudeme musieť emigrovať. Najdôležitejšie je, aby sme boli zdravé, potom zvládneme všetko. Samozrejme, mám obavy, ako asi každá matka, o bezpečnosť, o to, ako sa k nej budú správať, do akej miery ju dokážem chrániť ja, ako sa

ona dokáže svojbytno a bez psychickej ujmy vysporiadať so životom. Aj s tým, že je Rómka, že je adoptovaná... Určite vo voľnom čase alebo v rámci nejakého projektu, či letných táborov plánujem, aby sme strávili čas s viacerými vylúčenými komunitami, nie len rómskymi, ale napríklad aj s deťmi so zdravotným znevýhodnením. Verím, že bude mať vzťah k poznávaniu a ochrane prírody, k folklóru. Budem rada, ak by chcela ísť na tábor Čhavoreng k Ide Kellarovej a identifikovala sa s krásou svojich koreňov.

Tým, že učím na klasickej škole, vnímam všetky nevýhody nepružného školského systému, kde nezmyselnými zákonmi trpia žiaci, učitelia, vedenie školy, rodičia... A to, ako je spoločnosť nastavená aj v tu diskutovanej otázke je tiež dôsledkom. Chcela by som preto dcére umožniť alternatívne vzdelanie.

Ako tvoji študenti reagovali na tvoje rozhodnutie adoptovať si rómske dieťa?

Študenti boli úprimní a prostorekí. Opäť milión negatívnych príkladov. Nakoniec všetko obrátili na vtip. Aj ja. Radšej.

Kolegovia boli decentne slušní, ale tiež úprimne v dobrom naznačili, čo si o tom myslia. Chápem ich, aj ja som musela prejsť svojou cestou premeny. Myslím si, že v slovenskej spoločnosti je obrovský latentný rasizmus a práve v takýchto chvíľach sa prejaví. Ale zároveň rozumiem, aké sú jeho dôvody, zdá sa mi logické, že tak reagujú na základe príkladov z vlastného života či príkladov zo školy, od susedov. Na našej škole nie je veľa rómskych žiakov, ale tí čo tu sú, to majú ťažké. Rovnako aj vedenie školy a učitelia. Snažia sa, ako vedia, ale stále musia bojovať s prejavmi rasovo motivovanej šikany. A tiež sú to často práve Rómovia, ktorí sú objektívne „najhoršími študentmi“, čo má ale zase svoje dôvody.

O to viac ma poteší, keď od kolegov počujem chválu na „Cigánika“. A keď vidím, ako pomáhajú nad rámec povinností, od srdca. Keď sa objaví šikovná a zodpovedná rómska študentka. Keď mohli študenti zo sociálne a etnicky znevýhodneného prostredia absolvovať v rámci projektu zahraničnú stáž, všetci ich tam chválili.

POHĽADY EXPERTOV

Daniel EVERETT

Čas na sebareflexiu

FOTO: archív autora

Daniel EVERETT

Daniel Everett sa narodil v kovbojskej rodine v odľahlej časti južnej Kalifornie. V 11-tich stratil matku. V tínedžerskom veku sa presťahoval do San Diega, kde stretol rodinu misionárov a ich dcéru Keren, ktorá tiež túžila byť misionárkou. Uveril v Boha a stal sa z neho oddaný kresťan. Keď mal 18 rokov, rozhodli sa s Keren zosobášiť. O 8 rokov a tri deti neskôr sa Dan so svojou rodinou vydal do Amazonského pralesa priniesť učenie Krista odlahlému kmeňu lovcov a zberačov — národu Piraha (čítaj: pí-da-han) v brazílskej Amazónii. Strávil s nimi s prestávkami viac než 30 rokov. Učil sa ich reč a spoznával spôsob ich života, aby im mohol verne sprostredkovať Písmo Sväté. Medzičasom tiež vyštudoval lingvistiku v USA a Brazílii. Ako prenikal do jazyka národa Piraha, začal spochybňovať svoju vieru, ako aj teóriu univerzálnej gramatiky Noama Chomského, čím sa s ním dostal do ostrého sporu. V súčasnosti pôsobí ako dekan na univerzite Bentley v Massachusetts, v USA. Bol lektorom Sokratovho inštitútu, ktorý vydal jeho knihu *Dobrá noc a pozor na hady* (2018).

Na Slovensku vyšla vaša prvá kniha *Dobrá noc a pozor na hady*. Na tému „múdrost cudzincov“ ste tiež plánovali napísať knihu. V akom je štádiu?

Áno, tie plány ešte stále mám a čakajú na realizáciu. Mojm cieľom je zamerať sa na to, o čom je „múdrost cudzincov“, a prečo je dôležitá pre náš živočíšny druh.

O čom teda je „múdrost cudzincov“?

Cudzinci sú ľudia, ktorí nevyzerajú ako my, nejedia to, čo my, nerozprávajú ako my, neveria tak, ako my. To je v mojom ponímaní ideálny cudzinec. Ich múdrost spočíva v tom, že aj keď sú členmi nášho živočíšneho druhu a v mnohých ohľadoch čelia tomu istému svetu ako my, ponúkajú nám iné riešenia. Riešenia, ktoré my nepoznáme. Keď čelíme konfliktom a nepriazni osudu, potrebujeme viac múdrosti, viac možností, viac spôsobov ako nazerať na svet. Aby riešenia, ktoré prinášame, neboli stále tie isté staré riešenia, ktoré mnohí pred nami už mnohokrát vyskúšali. Keď ste v miestnosti obklopení ľuďmi, ktorí vyzerajú ako vy, rozprávajú ako vy a majú podobné zázemie ako vy, dozviete sa iba veci, ktoré už aj tak viete a veríte im. Iba zriedkavo sa k vám dostanú nové myšlienky. Na to, aby ste získali nové pohľady na fungovanie vo svete alebo aby ste pochopili rôznorodosť vo vašej vlastnej krajine, vo vašej vlastnej štvrti, sa musíte vystaviť kontaktu s „inými“. A keď hovorím „vystaviť sa kontaktu s inými“, nemyslím tým iba potrebu všímať si odlišnosti. Nemyslím tým ísť na obed do indickej reštaurácie, aby som spoznal inú kultúru. Myslím tým priateľstvo s rodinou, ktorá pochádza z inej kultúry a učenie sa od nich — o ich fungovaní, o ich pravidlách v domácnosti. Aký zmysel vidia v živote? Aká je ich interpretácia života?

Je cudzinec nutne niekto z inej kultúry a rasy?

Nie, vôbec nie. Tak isto sa kapitalista môže dozvedieť veľa o živote tým, že sa rozpráva s komunistom. Pretože budú mať veľmi odlišnú perspektívu na jeden a ten istý problém. A je to obojsmerné. Nič to nevypovedá o tom, či je kapitalizmus správny alebo mylný, alebo o tom, či je komunizmus správny alebo mylný. Znamená to, že majú veľmi odlišné predstavy o tom, ako svet funguje. A ako by mali ľudia fungovať v ňom. A presne tieto predstavy a myšlienky sú to, čo nás zaujíma. To, že mi niekto ponúkne novú perspektívu, neznamená, že s ňou budem absolútne súhlasiť alebo ju absolútne zahrniem do svojho života. Ale znamená to, že sa stretnem s novým pohľadom na istú problematiku.

Aký bol váš dôležitý zvrät v myslení pri kontakte s cudzincami?

Ja sám mám v hlave jedno veľké rozdelenie, a to medzi faktom a fikciou. Západný svet verí, že niečo je buď fakt, alebo fikcia. Filozofi nám síce už dosť dlho hovoria, že medzi nimi je iba veľmi nejasná hranica a to, čo je pre jedného človeka fakt, je pre druhého fikcia. Ak sa v kmeni Piraha niekomu niečo sníva, je to jeho skúsenosť. Ak si niečo predstavuje, je to skúsenosť. Ak niečo skutočne vidí, je to tiež skúsenosť. Oni klasifikujú zdroje svojich skúseností, ale nehodnotia, či je jeden úplne pravdivý a ten druhý úplne nesprávny. Pre nich klasifikácia na fakt a fikciu nie je užitočná. A to bola pre mňa veľká lekcija: prestal som klasifikovať a zameriavať sa na rozlišovanie medzi faktom a fikciou. Namiesto toho sa zameriavam na to, čo počujem, čo mi chce daný človek komunikovať a aký mi to dáva zmysel. Ak by som to na začiatku zmietol zo stola so slovami „Je to iba sen“ alebo „Je to iba ekonomický systém, o ktorom vieme, že nefunguje“,

nič by som sa nenaučil, lebo by som zmaril akúkoľvek diskusiu a označil by som danú tému za fikciu ešte pred tým, ako by som si vypočul iný názor.

Kam takýto postoj podľa vás vedie?

Myslím si, že takýto prístup je veľmi bežný. Napríklad USA sú teraz rozdelené najviac od občianskej vojny. A do určitej miery je toto rozdelenie jej pozostatkom. Svojím spôsobom občianska vojna nikdy neskončila. A tak máte ľudí rozdelených v otázke rasizmu. Od 60. rokov som v USA nezažil toľko rasizmu, ako v súčasnej dobe. A to pre mňa znamená, že rasizmus, ktorý viedol k občianskej vojne, nikdy nezmizol, len sme si ho neuvedomovali, lebo sme si zvolili Baraka Obamu. Ale potom, v reakcii na Obamu, sme si zvolili Trumpa. Moja otázka preto znie: *Ako sa môžeme vzájomne od seba učiť?*

Máme ľudí rozdelených v otázke vlastníctva zbraní. Na jednej strane tých, ktorí sú proti akejkoľvek držbe zbraní, na druhej strane sú zástancovia držby strelných zbraní bez akýchkoľvek obmedzení. A obidve strany sa vzájomne obviňujú z nesprávneho postoja bez toho, aby sa snažili pochopiť pozíciu toho druhého. A tým strácajú príležitosť na istú hegeliánsku dialektiku, v ktorej máte tézu a antitézu, ktorých syntézou sa dostanete k novej téze. Do istej miery je rozmanitosť presne o tom istom. Je to, ako počúvať antitézu k tomu, v čo veríte vy a vytvoriť si novú tézu. Ak sa nesnažíme porozumieť opačnej strane, potom klasifikujeme svet v zmysle správneho a nesprávneho, kapitalistického a komunistického, čierneho a bieleho, so zbraňami a bez zbraní a nevidíme všetky tie odtiene medzi týmito polaritami.

Ak chceme získať „múdrosť od cudzincov“, ako to máme robiť?

Dôležité je niečo, čo nazývam submisívne učenie. Ak sa chcem od niekoho učiť, musím sa podriať jeho či jej pravidlám a istú dobu žiť tak, ako žije on či ona. Ak by som do kmeňa Piraha iba priletel na helikoptére, urobil by som zopár nahrávok a znova odletel preč, nič by som sa o ich kultúre nenaučil. Musel som žiť tak, ako žili oni. Musel som trpieť, keď trpeli oni. Musel som ostať hladný, keď boli hladní oni. Musel som robiť to, čo sa odo mňa očakávalo ako od člena ich spoločenstva. Až potom som postupne začal chápať ich hodnoty a to, ako ich žijú, ich vedomosti a sociálny svet. A pre mňa tieto tri veci reprezentujú esenciu kultúry. Život v istých fyzických podmienkach a mentálnych konceptoch vytvára u človeka jedinečnú psychológiu. Jediný spôsob, ako získať celistvý obraz o určitej spoločnosti, je byť otvorený a byť s ňou v kontakte. Preto z môjho pohľadu tou najhoršou vecou, akú môže v tejto dobe krajina urobiť pre svoje prežitie, je uzatvárať sa pred okolitým svetom viac a viac. A to je presne to, čo sa v súčasnosti deje v USA. V USA je na to už aj tak príliš neskoro, lebo naša krajina je veľmi rozmanitá, ale toto uzatváranie nás zbavuje schopnosti učiť sa od iných.

Pozrite sa na Čínu a jej ekonomickú revolúciu. Táto krajina sa veľmi dlho snažila byť uzatvorená. Ale až keď otvorila svoje hranice, stala sa tým, čím je teraz. Možno sa nám to páči, možno nie, ale je to veľký experiment. Mnoho storočí sa snažili uzatvárať pred okolitým svetom a uvedomili si, že to pre nich nie je výhodné. A potom sa otvorili, pretransformovali a namiesto nasledovníkov sa stali lídrami.

Z vlastnej skúsenosti vidím, že schopnosť učiť sa a byť otvorený je iná u ľudí z miest a iná u ľudí na vidieku.

To je výborný príklad. Keď idete do veľkých miest, kde ľudia prichádzajú do pravidelného kontaktu s inými kultúrami, nájdete tam viac tolerancie, ako keď idete do farmárskeho spoločenstva niekde v štáte Iowa či Kansas. Mám mnohých príbuzných, ktorí žijú v takýchto spoločenstvách, mám tiež príbuzných a priateľov, ktorí žijú vo veľkých mestách. Najväčší odpor k zmene, najväčší strach zo sveta a najviac predsudkov voči iným nájdete vo vidieckych oblastiach a to len preto, lebo majú menej kontaktu so širším svetom.

Koncept „múdrosti cudzincov“ sa pre vás zrodil vďaka priamej skúsenosti s kmeňom Piraha.

Akú múdrosť ste od nich získali?

Ten najočividnejší posun bol prerod z fundamentálneho kresťana na ateistu. Tá najväčšia výzva pre mňa bola pozrieť sa na svoje presvedčenie, že ľudia potrebujú moje náboženstvo, aby boli šťastní, nebojácni a morálni. Ale čím dlhšie som trávil čas s kmeňom Piraha, tým viac mi bolo jasné, že tento národ neverí v akúkoľvek formu boha a napriek tomu sú menej bojzliví, ako mnohí, ktorých poznám, sú lepšie prispôsobení na život ako mnohí misionári, ktorých poznám, sú šťastní, sú morálni... To neznamená, že sú dokonalí, tak ako nie je dokonalá žiadna spoločnosť.

Samotní Brazílčania, ktorí sa tiež v mnohom odlišujú od mojej kultúry, ma mnohému naučili. Oveľa viac sa navzájom dotýkajú, oveľa viac sa rozprávajú...

Zoberte si takúto situáciu. Ak by som v USA vkráčať do nejakej firmy a šiel by som s niekým dohadovať spoločný obchod, pozdravili by sme sa, sadli by sme si a išli by sme hneď na dohadovanie podrobností spolupráce. Ale v Brazílii sa to tak nerobí. Začali by sme spoločnou kávou, porozprávali by sme sa o rodine a počasí, o politickej situácii, snažili by sme sa trochu spoznať a potom, postupne, by sme sa dostali k možnostiam spolupráce. To však nemusí nutne prebehnúť už na prvom stretnutí. Na Američana môže toto pôsobiť neúprimne. Chce ísť priamo k veci, lebo to je jeho hlavný zámer. Ale záujem Brazílčanov nie je hraný. Oni vás naozaj najprv chcú spoznať. A Američanov zase vôbec nezaujímá, kto ste a čo máte radi. Tým je to úplne ukradnuté. Na základe tohto konkrétneho obchodného kontextu nie je možné usudzovať, že Američania sú vo všeobecnosti menej emocionálni, ale v istom kontexte sú, keď ide iba o obchod.

Mám pocit, že za tou neochotou otvoriť sa voči svetu sa skrýva strach, že stratíme svoju jedinečnú kultúru, identitu a že svet sa premení na taviaci sa kotol, kde sa z ľudí stane homogénna masa bez krásnych jedinečností individuálnych kultúr.

Tomu strachu rozumiem, lebo mňa ako antropológa tiež viac zaujímajú odlišnosti ako rovnakosť. Chcem hľadať a nachádzať odlišnosti medzi ľuďmi na tejto planéte. Nechcem prísť k uzáveru, že Európa je celá rovnaká. Ale nemyslím si, že nám to hrozí. Keď sa pozrieme na USA, ktoré sa storočia nazývajú taviacim sa kotlom, uvidíme, že to žiadny taviaci sa kotol nie je. Máme tam obrovskú rozmanitosť. Každý tam síce hovorí po anglicky, ale existuje nespočetné množstvo dialektov a nie pre každého je angličtina materinskou rečou. Ak by ste išli do Pittsburgu, kde som mnoho rokov žil, keď som pôsobil na University of Pittsburg, našli by ste tam

obrovskú slovenskú komunitu. Ak tam navštívite slovenské reštaurácie, nájdete tam veľmi podobné jedlo ako tu, v Bratislave. Všetci síce hovoria po anglicky, ale keď sa započúvate do vravy v kuchyni, počujete slovenčinu. A to je extrém, pretože títo ľudia sa presťahovali do cudzej krajiny a aj napriek tomu nestratili svoju kultúru. Mnoho podobností, ktoré vnímame sú povrchné. Je tu nákupné centrum, v ktorom nájdete americké, nemecké či holandské obchody. Ale keď sa prejdete starým mestom, uvidíte skutočnú kultúru, ktorá je tu stále živá. Nevidím, že by národy vo všeobecnosti strácali svoju kultúru. Dá sa ale pozorovať, že veľmi malé minority a drobné národy, ako napríklad kmeň Piraha, strácajú svoju jedinečnosť a kultúru, pretože sú postupne zaplavované tou brazílskou.

OBR. 26: Slovenský folklórny súbor z Pittsburgu na festivale českej a slovenskej kultúry má v Baltimore už 28-ročnú tradíciu. Foto: Bohemian Baltimore. Zdroj: Wikimedia commons

Aký je rozdiel medzi národom Piraha a Slováckmi? Ide o veľkosť národa?

Áno, určite je to o číslach — Pirahov je dokopy okolo 400 — 500. Potrebujete určitú kritickú masu. Ale tiež je to o sile, možnostiach a dostupnosti. Ak dáte Pirahom elektrinu, televízory, jedlo zadarmo, benzín a potom im to naraz zoberiete, odrazu sú vo vašej moci, lebo už nemajú možnosť získať to sami. A oni to chcú. David Livingstone — misionár pôsobiaci v Afrike — povedal: „Na to, aby ste nejakú kultúru zachránili, musíte ju najskôr zničiť.“ Musíte ich najprv presvedčiť, že náš spôsob života je jediný spôsob života, ktorý im dokáže zabezpečiť to, čo máme my. A aby našu kultúru chceli prebrať, musím ich primäť k tomu, aby chceli to, čo máme my. Pirahovia si nikdy nepostavia továreň. Nikdy sa nedostanú do kontaktu s modernou ekonomikou a ak sa o to pokúsia, budú marginalizovaní. Nedokážu si sami zabezpečiť tieto nové veci, ktoré im bolo povedané, že potrebujú. Ale to nie je prípad krajiny, akou je Slovensko. Áno, importujete hollywoodske filmy, ale viete a robíte si aj vlastné filmy. Máte na to všetky technické

zručnosti a kultúrne zázemie, pretože vaša krajina je dostatočne veľká a rozmanitá. Aj keď sa tu vytvorí potreba pre oblečenie značky Levis a automobily značky Ford, ešte stále máte možnosti a schopnosti produkovať svoje vlastné alternatívy a viesť rozmanitý život aj bez týchto vecí. Moje obľúbené filmy sú francúzske a naozaj nemám potrebu pozerat' hollywoodske filmy. Ale to neznamena, že je tu hrozba, že sa zo mňa stane Francúz. Aj keď by mi to vôbec neprekážalo, ale to sa jednoducho nestane. A ja osobne cítim, že čím viac sa učim od rôznych kultúr, tým som bohatší, nie chudobnejší. Zároveň však nechcem byť ako všetci ostatní. Som chlapec z južnej Kalifornie a nikdy sa nezmením. Nech už koľkokoľvek cestujem, nech spoznávam a skúmam koľkokoľvek kultúr, vždy, keď sa vrátim do San Diega, cítim emóciu, ktorú nikde inde neprežívam. Aj keď mám iné miesta veľmi rád. A to isté budú neustále pociťovať aj Slováci a ľudia ktorejkoľvek európskej krajiny. Človek nikdy nestratí svoju vlastnú kultúru, pokiaľ nie je taký slabý, že si ju nedokáže udržať. Ak sa pozriete aj na malé európske štátiky ako Lichtenštajnsko či Luxembursko, nevidím akúkoľvek hrozbu, že by tam ľudia strácali svoju kultúru a identitu. A slovenská kultúra, aj keď bola exportovaná do USA, naďalej ostala silná a živá, takže tá obava je podľa mňa zbytočná, pokiaľ sa nezačnú Slováci hanbiť za to, kým sú.

Vy teda tvrdíte, že do istej miery je vlastná kultúra a identita otázkou osobného rozhodnutia, nie externých vplyvov?

Presne tak. Pokiaľ v sebe cítite vnútornú istotu, môžete si užívať aj aspekty iných kultúr. Keď som prvýkrát prišiel do Európy, mal som okolo dvadsať rokov. Mal som veľmi málo peňazí a mal som obavy, čo si môžem dovoliť kúpiť, kde si môžem dovoliť prespať. A bál som sa. Neovládal som inú reč ako angličtinu, bál som sa hovoriť po anglicky, lebo som nevedel, ako na to ľudia zareagujú. Teraz však mám už podstatne viac skúseností a vnútornej istoty a môžem si dokonale užívať všetky odlišnosti. Každý z nás potrebuje veľa času na sebareflexiu. Aby mohol kultivovať to, kým vo svojej podstate je, aby si dokázal vážiť seba a svoj pôvod. Jeden môj učiteľ – misionár mi povedal jednu veľkú múdrosť: „Vykop svoju studňu do veľkej hĺbky a zavražuj doďaleka.“ Keď prehĺbime svoju osobnosť a budeme premýšľať nad tým, kto sme, keď si vytvoríme našu vlastnú životnú filozofiu a budeme vo svojom konaní vedomí, potom sa budeme môcť pozrieť aj do väčšej diaľky. Veľa našich problémov vzniká práve preto, lebo sa sami seba nepýtame: *Prečo toto robím? Prečo toto hovorím? K akému prospechu sú slová, ktoré hovorím? Čo spôsobím iným, keď vypustím tieto slová alebo keď iných odmietnem vypočuť?* Keď sa naučíme reflektovať naše vlastné správanie, potom bude pre nás jednoduchšie premýšľať o iných ľuďoch. Samozrejme, nemôžeme premýšľať nad každou skúsenosťou, ktorú zažijeme každý deň, ale je veľmi dôležité, aby sme mali čas pre seba samých. To som sa tiež naučil u Pirahov. Ak chcú byť sami, idú na rybačku alebo do pralesa a sú sami so sebou. A keď sa vrátia, často ostatným rozprávajú o všetkom, čo im napadlo. Raz som uvidel jedného Pirahu, ako sedí úplne sám pri rieke. A tak som sa ho spýtal, čo robí. A on odpovedal: „Napriek tomu, čo možno očakávaš, (to je v jazyku Piraha jedno slovo „waga“) iba sa pozerám na riek.“ Tú riekú vidí každý deň, napriek tomu tam však sedí a rozmyšľa nad krásou rieky, ktorá okolo neho plynie.

Čo vám pomohlo získať vašu vnútornú istotu?

Ako fundamentálny kresťan som neustále pociťoval povinnosť meniť ľudí. Ak som sa s niekým rozprával a nepovedal som mu, že potrebuje Ježiša, mal som pocit, že som zlyhal vo svojej viere. Väčšiu vnútornú istotu som získal, až keď som tieto pocity prekonal, keď som si uve-

domil, že tu môžem len tak sedieť a počúvať, čo hovoria iní, a môžem im dovoliť naučiť ma niečo nové. Mojm cieľom už nebolo meniť, ale pochopiť. Ak sa neustále snažíme ľudí naokolo zmeniť, žijeme osamelý život. A je to tiež arogantný život plný posudzovania. Je úplne jedno, či sa snažíme ľudí meniť v oblasti ich vierovyznania alebo ich učíme viere v určitý ekonomický systém, či presadzujeme jediný správny spôsob stravovania, alebo či ide o komerčný marketing, vždy je to o tom, že „moja cesta je tá správna a chcem ťa o tom presvedčiť“. Ale na svete je mnoho rôznych spôsobov ako žiť. A každému vyhovuje niečo iné, tak prečo by sme sa nemohli od nich učiť a inšpirovať? Ja sám som bol nejaký čas vegánom, v súčasnosti som takmer vegetarián, ale z času na čas zjem aj mäso. Ale myslím si, že všetky tieto rôznorodé prístupy k niečomu takému jednoduchému ako strava sú skutočne užitočné a pomáhajú nám učiť sa o tom, čo napomáha nášmu zdraviu. Vnútoraná istota je niečo, čo môže mať každý z nás. Dokonca aj finančná istota je do istej miery otázkou vnútornej istoty a záleží od toho, ako si ju pre seba zdefinujeme. Máme dostatok vnútornej istoty, aby sme sa netrápili nad tým, že niekto iný má krajšie materiálne veci okolo seba ako my? Povrchná istota prichádza s konformitou. Ak sa stretávam iba s ľuďmi, ktorí jedia to, čo ja, myslia si to, čo ja, hovoria tak, ako ja, potom sa nikdy nemusím pozrieť do svojho vnútra. Robím všetko správne, lebo všetci okolo mňa to robia rovnako. To je falošný pocit istoty a neodzrkadľuje to hlboké vnútorné pochopenie. Je to ten najjednoduchší pocit istoty, lebo vás nenúti zamýšľať sa nad vecami.

Skúsenosť s iným prístupom k strave máte aj z vášho pobytu v kmeni Piraha...

Áno, jedného dňa sme vymieňali trstinovú strechu na našom domčeku v Amazónii. Je potrebné čas od času vymeniť rastlinnú krytinu na streche, lebo príliš preschne a je plná potkanov. Vtedy treba strhnúť starú krytinu a vymeniť ju za novú. Ako sme strhávali strechu, začali z nej vybiehať potkany a Pirahovia bežali za nimi, chytali ich a zabíjali a potom s nimi odkráčali preč. Vedel som, že ich idú jesť, tak sme si dali pauzu na obed. My sme sa len pred nedávnom vrátili do dediny, takže sme stále mali nejaké zásoby jedla z obchodu. Pripravoval som si chlieb so salámou a navrch som si vytlačal horčicu z plastovej fľaše. Vydávalo to taký príznačný zvuk a bolo to žlté. Jedna žena, ktorá sedela za mnou, sa ku mne naklonila a spýtala sa: „Čo je to? Vtáčie hovno?“ A ja som jej odpovedal: „To nie je vtáčie hovno, to je horčica. Američania to majú radi.“ A ona na to: „Aha, Američania majú radi vtáčie hovno.“ V tom momente som sa k nej otočil a videl som, ako drží v ruke upečeného potkana a z lebky mu vycucáva mozog. Vtedy som si uvedomil, že pre ňu je to, čo jem, absolútne nechutné, lebo to vyzerá ako výkaly. A pre mňa bolo to, čo jedla ona, tiež absolútne nechutné, lebo nejedávam mozog, ktorý je pre nich pochúťkou. Nám sa naša strava zdá úplne v poriadku, lebo ju považujeme za normálnu, zatiaľ čo strava toho druhého je pre nás neznáma a je tak mimo našej možnosti porozumenia a skúsenosti, a tak ju považujeme za nechutnú. V skutočnosti však pravda nie je na nikoho strane. Ľudia sú schopní jesť mnoho vecí.

OBR. 27: Keď krytina na streche príliš preschne, je plná potkanov. Tie pre Pirahov predstavujú delikatesu. Foto: archív autora

Ako môžu rodičia či učitelia posilňovať vnútornú istotu mladých ľudí, vystavovať ich odlišnostiam a ukázať im, že nepredstavujú hrozbu pre ich identitu?

Môj najmladší vnuk má 10 rokov a vyrastá vo veľmi rozmanitej štvrti mesta Miami. Medzi jeho kamarátmi nájdete biele deti, hnedé deti, čierne deti, chlapcov aj dievčatá a on sa v tomto prostredí pohybuje veľmi prirodzene. Počas prvých dvadsiatich rokov môjho života som stretol možno jedného černocho a žiadneho žida, o ktorom by som vedel, že je žid. S výnimkou Mexičanov nebola okolo mňa takmer žiadna rôznorodosť. Keď som potom stretol nejakého černocho, nemal som predsudky, ale cítil som sa trápne, lebo som nevedel, ako sa mám správať. Bol to pre mňa odlišný človek a ja som s niekým ako on nemal žiadne skúsenosti.

Ako môžeme našim deťom pomôcť? Môžeme ich čo najviac a čo najskôr, ako je to možné, vystavovať rozmanitosti. A robiť to naozaj poctivo. Dbať na to, aby mali okolo seba deti, ktoré nevyzerajú ako oni, aby mali možnosť sa s nimi rozprávať a skamarátiť. Druhá, nemenej dôležitá, vec je rozprávať sa s nimi na tieto témy a pomôcť im zreflektovať odlišnosti. Ak sa naše deti pozastavujú nad tým, že ináč vyzerajúce deti sú také a také, treba poukázať na to, že dané vlastnosti nie sú spôsobené inou farbou pleti, ale možno iným zázemím, podmienkami, kultúrou. Deti sa potrebujú o týchto témach rozprávať a porozumieť im.

A čo vnútorná istota?

Je to riskantný proces, lebo na to, aby získali hlbokú vnútornú istotu, si budú musieť prejsť bolesťou a neistotou. Pirahovia dovoľia svojim deťom ísť k ohňu či hrať sa s nožmi. A ich deti sa zrania. Nikdy sa však nezrania príliš vážne, lebo keď sa popália prvýkrát, zistia, že oheň je horúci a už im to nikto nemusí pripomínať. Keď sa prvýkrát porežú, zistia, že čepeľ treba držať od tela. Tieto lekcie sa musia naučiť napriek tomu, že je to riskantné. Keď sme prišli do Brazílie, moja dcéra mala šesť rokov. Prihlásil som ju do miestnej školy bez toho, aby vedela, čo len jedno slovo po portugalsky. Bola jediná, ktorá nerozprávala po portugalsky, bola jediná s bielou pleťou a blond vláskami a jediná prišla na ružovom americkom bicyklíku, kým všetci ostatní mali rovnaké bicykle. Bol to pre ňu ťažký začiatok, ale po polroku už hovorila plynulou portugalčinou a opravovala moju nesprávnu výslovnosť.

Vaše deti sú dnes už dospelými mužmi a ženami. Oceňujú spätne túto skúsenosť?

Keď sa dnes stretne, často sa spolu rozprávame po portugalsky alebo dokonca v reči Piraha. Znalosť cudzích jazykov vnímajú ako bez námahy získaný dar, ktorý dostali. A sú za to vďační.

Kmeň Piraha je však etnocentrický. Napriek tomu, že vy sami vyzdvihujete „múdrosť cudzincov“ a učenie sa od iných, Pirahovia takí nie sú.

Sú však extrémne tolerantní. Neposudzujú ľudí na základe toho, čo robia. V iných kultúrach, napríklad, platí, že ak vám niekto ponúkne nejaké jedlo, a vy si ho nezoberiete, urazíte tým hostiteľa. Pirahovia majú skvelý spôsob, ako to vyriešiť. Spýtajú sa vás: „Vieš ako to jesť?“ Ak niečo nechcete ochutnať, jednoducho poviete: „Nie, neviem.“ Tým pádom je chyba na vašej strane, nie na ich. Neurážate ich jedlo, jednoducho hovoríte, že neviete toto jedlo jesť. Je to skvelý spôsob, ako rešpektovať jeden druhého. Ak mi ponúknu potkaní mozog, jednoducho poviem, že neviem, ako to jesť. A oni sú spokojní. Je to skvelé vysvetlenie. Ja im tiež ponúkam mnoho jedla a v niektorých prípadoch povedia: „Pirahovia nevedia, ako toto jesť.“ Možno si myslia, že to, čo jete vyzerá nechutne a nechutujú to — nebudú sa tak meniť, ale takisto vás nebudú posudzovať pre to, že to jete vy. A presne tak pristupovali aj k náboženstvu. Keď som im zo začiatku rozprával o Bohu, ich postoj znel: „To je ale zaujímavé, čomu Američania veria. Fascinujúce. My tomu neveríme, ale je fascinujúce, že oni tomu veria.“ Kým mne sa zdalo, že sa im moje kázanie páčilo, v skutočnosti ma len mali radi a bolo pre nich zaujímavé, že mám tieto bizarné presvedčenia. A potom mi jednoducho povedali, že oni nechcú Ježiša: „Vieš, my nechceme byť Američania.“ Lebo pre nich to bolo jedno a to isté. Pirahovia sú etnocentrickí tak, ako boli starovekí Gréci a ako je aj väčšina z nás. Sú to však tolerantní ľudia. To, že som sa od nich mnohému naučil, však neznamená, že odteraz chcem byť stopercentný Piraha. Alebo by som chcel, aby oni boli niekým iným. No môj život bol obohatený tým, že som žil podľa ich pravidiel, v ich kultúre a podľa ich hodnôt. A vďaka tejto skúsenosti je moje myslenie lepšie a flexibilnejšie. To je prínos kultúrnej rozmanitosti. Môžete ju zažívať cestovaním, čítaním literatúry z iných častí sveta, pozieraním zahraničných filmov, učením sa cudzích jazykov a do istej miery aj vďaka internetu. Neexistuje iba jeden správny spôsob. Ale podľa môjho názoru, jeden z najefektívnejších spôsobov, ako sa vystaviť kultúrnej rôznorodosti, je žiť určitý čas podľa pravidiel inej kultúry.

Čo ste touto skúsenosťou stratili?

Stratil som kontakt so svojou rodinou. A tým nemyslím svoju najužšiu rodinu — svoje deti, ale svoju pôvodnú rodinu, z ktorej som vzišiel. Po tom, ako som bol mnoho rokov preč, keď sa s nimi teraz stretnem, nemáme už takmer nič spoločné. Uvedomujem si, že sú mojou rodinou, a že keď som bol malý, žili sme spolu pod jednou strechou a naši rodičia boli súrodenci. Ale zvolili sme si v živote také odlišné cesty a sme takí veľmi odlišní, že len veľmi ťažko hľadáme spoločnú reč. Keď som mojej rodine ukazoval fotografie z môjho pobytu u Pirahov, iba sa na mňa pozreli a povedali: „Prečo si sa tam, dopekla, trepal? Vzdal si sa života tu doma, aby si išiel žiť s tými pralesnými tvormi?“ A vtedy som si uvedomil, že svoju rodinu som stratil. Do takéhoto sveta sa už nedokážem vrátiť. Moje deti ich ani nepoznajú.

Ide o hodnotovú zmenu?

Ich hodnoty sa nezmenili, ale moje hodnoty sa zmenili dramaticky. Nerobí to zo mňa lepšieho človeka, nechcem, aby to takto vyznelo. Ale mám pocit, že som vďaka tomu pružnejší a ľahšie prispôsobivejší a do určitej miery menej tolerantný voči predsudkom, v ktorých som celé detstvo vyrastal. Môj brat, ktorého mám veľmi rád, mi jedného dňa ukázal glóbus, ktorý má v izbe. „Severná pologuľa“, hovorí mi, „je to miesto, odkiaľ pochádzajú všetky vynálezy, sú tam najlepšie krajiny, prečo by si sa chcel zdržiavať na južnej pologuli, kde sa nič nedeje a kde sú ľudia menejcenní?“ Preňho je to tá najočividnejšia vec na svete. Preňho sú USA tá najlepšia krajina na svete a nevidí dôvod niekam cestovať a spoznávať niečo menejcenné. Voči takýmto postojom som menej tolerantný.

Ľudia, ktorí odchádzajú z fundamentálnych, či už náboženských alebo politických skupín, často hovoria, že opustíť takúto skupinu je veľmi náročné. Ako ste vy vnímali váš hodnotový obrat?

Bolo to extrémne ťažké a nikdy som nepredpokladal, že reakcie môjho okolia budú také silné. Zo dňa na deň som sa v ich očiach premenil na zradcu. Trvalo mi asi 10 rokov, kým som bol schopný sám seba a aj verejne priznať, že už nie som kresťan. Prestal som veriť tomu, čo som hlásal niekedy v polovici 80. rokov, ale ešte dlhý čas som sa sám seba pokúšal presvedčiť, že svoju vieru získam naspäť. Tvrdo som pracoval na tom, aby som svoju vieru získal naspäť — chodil som do kostola, modlil som sa, ale nemalo to zmysel. Po mnohých rokoch som zozbieral odvahu a povedal som to mojej žene, na čo okamžite zareagovala slovami: „Už s tebou nechcem mať nič spoločné.“ A doslova v tú chvíľu vstala zo sedačky, zdvihla telefón a zavolala našim deťom a povedala im: „Váš otec stratil vieru.“ Potom rozposlala listy 500 ľuďom — našim kamarátom, známym, podporovateľom, aby im povedala, že som sa obrátil chrbtom k pravej viere. Moje deti sa so mnou odmietali rozprávať a stretávať dlhé dva roky. Stratil som všetkých svojich známych, svojich priateľov a, samozrejme, stratil som aj prácu — lebo nikto nebude financovať misionára, ktorý stratil vieru.

To znamená, že vás vaši najbližší kvôli vašim názorom zavrhli. Čo pomohlo preklenúť túto bariéru?

Teraz mám s mojimi deťmi výborný vzťah. Pretože som pre nich ateista, ktorého mali možnosť spoznať. A uvedomili si, že tento ateista nie je príliš odlišný od toho kresťanského otca, ktorého poznali v minulosti. Neberiem ich už síce do kostola, ale puto medzi nami ostalo

nezmenené. To, že som ateista, neznamená, že odsudzujem veriacich — či už ide o kresťanov alebo o moslimov, chápem motívy, ktoré privádzajú ľudí k viere.

Ak tvrdíte, že ste ateista, znamená to, že neveríte v Boha alebo ste viac otvorený iným interpretáciám?

Jednoducho neverím, že existuje akýkoľvek dôkaz potvrdzujúci existenciu vyššej moci alebo čohokoľvek nadpozemského. Ale je to iba môj názor. A už som sa vo svojom živote toľkokrát mylil, že nebudem teraz každého presviedčať, že je to ten správny názor. Netvrdím, že som nositeľom jedinej pravdy. Jediné, čo môžem povedať, je, že podľa môjho úsudku nič také neexistuje. Ale nebudem vás o tom presviedčať, aby ste aj vy opustili vašu vieru. Ak sa ma opýtate, poviem vám svoje argumenty, ale už nie som súčasťou biznisu, ktorý sa snaží konvertovať ľudí. Presvedčiť ich o niečom alebo odvrátiť od niečoho. Jedine ak by išlo o násilie.

Na Slovensku je spoločnosť tiež pomerne rozpoltená. V istej skupine ľudí prevláda názor, že s ľuďmi inklinujúcimi k extrémnej pravici by sa nemalo diskutovať. Ako sa na to pozeráte vy?

Títo ľudia vnímajú dialóg ako cestu k cieľu. Myslia si: „Ak sa s ním porozprávam, uvidí múdrosť môjho spôsobu života. Dokážem ho presvedčiť.“ Avšak v skutočnosti to jediné, čo môžete urobiť, je spriatelíť sa s týmito ľuďmi. Skutočne spriatelíť, lebo určite toho máte aj veľa spoločného. Ak je jediným vašim cieľom presvedčiť ich, potom ste iba takí istí misionári, ako som bol ja. Ale dôvod, prečo je dobré spoznávať ľudí, ktorí nie sú ako vy, nie je presvedčiť ich, aby žili ako vy. Ide o to, aby ste ocenili ich prístup k životu a oni ocenili ten váš. Ja mám tiež veľa kamarátov, ktorí inklinujú k extrémnej pravici a majú názory veľmi odlišné od tých mojich. Medzi mojimi priateľmi sa nájdu rasisti, kresťania, republikáni, demokrati, komunisti... Ale mojím cieľom nie je konvertovať ich. Nesúhlasím s mnohými ich presvedčeniami, volím politické strany, ktoré bojujú proti ich presvedčeniam, ale zároveň chcem toho človeka poznať a chcem porozumieť tomu, prečo verí tomu, v čo verí. Pretože každý z nás verí v niečo, čo považuje za správnu vec. Nikto si nemyslí, že to, čomu verí, je zlé. Každý niečomu verí, lebo je presvedčený, že je to tá správna cesta. A je dôležité sa pýtať: *Prečo si myslia že je to správne? Aká je ich argumentácia?* To je to, čo potrebujem vedieť. Pretože iba tak dokážem pochopiť ich spôsob rozmýšľania. A jediná cesta, ako oni pochopia môj spôsob rozmýšľania, je cez vzájomné puto priateľstva.

Myslíte si teda, že by sme sa mali snažiť pochopiť aj extrémistov?

Áno, ale zároveň, ak sa snažíme pochopiť iných, naším cieľom nemôže byť snaha ich zmeniť, presvedčiť. Ide o to, rozvíjať priateľstvo s týmito ľuďmi, aby vznikol vzájomný rešpekt. Potom už na vás neplatí ten stereotyp, ktorý o vás predtým mali hlboko zakorenený. Už nemôžu povedať, že ľudia ako vy sú nafúkaní a nezaujímajú ich jednoduchí ľudia. Pretože naraz vidia, že ste rozumná, že ich rešpektujete, že ste dobrý človek. Potom veci prestávajú byť čierne-biele, ale ukazujú sa rôzne odtiene. Pretože nech už dvaja Slováci majú akokoľvek odlišné názory, ešte stále ich spája oveľa viac, ako ich rozdeľuje. Ak by som sa stretol s americkým vidiečanom, ktorý by bol rasista, tak by sme sa určite nezhodli názorovo, ale mal by som ho rád ako človeka. A to si mnohí z nás myslia, že je nemožné: máme pocit, že ak sa nestotožňujeme s niekoho pohľadom na svet, potom tohto človeka nemôžeme mať radi. Sú, samozrejme, extrémne prípady, akými sú fašisti, s ktorými je asi ťažké nájsť spoločnú reč.

Je takmer nemožné povedať, že daný človek je úplne dobrý, alebo úplne zlý. Spoznávanie ľudí je jediný spôsob, ako môžeme preklenúť dualitu dobrý — zlý.

TIPY PRE VÁS:

Daniel Everett: Dobrú noc a pozor na hady. Technická univerzita vo Zvolene, CEEV Živica, 2018

Daniel Everett: Wisdom from Strangers

Daniel Everett: How language began

Grammar of Happiness

Ol'ga GYÁRFÁŠOVÁ

Dôvod dať hlas extrému

FOTO: archív autorka

Ol'ga GYÁRFÁŠOVÁ

Je absolventkou Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v odbore sociológia. Titul PhD. získala v odbore politická teória. V súčasnosti prednáša v Ústave európskych štúdií a medzinárodných vzťahov Fakulty sociálnych a ekonomických vied Univerzity Komenského v Bratislave. Je zakladajúcou členkou a dlhodobou spolupracovníčkou Inštitútu pre verejné otázky. Venuje sa výskumu a analýzam verejnej mienky, politickej kultúry a voličského správania.

Skúsme si najskôr zarámcovať, čo je to extrémizmus. Verejným priestorom lietajú pojmy extrémista, fašista, nacista. O čom sa vlastne bavíme? Existuje nejaká jednotná definícia?

Neexistuje jednotná definícia, ale viaceré majú spoločný základ — extrémizmus deštruktívne pôsobí na demokratický systém, na jeho zásadné piliere, predovšetkým základné práva a slobody. To, na čom stojí dohoda alebo kontrakt demokratickej spoločnosti, je rešpektovanie rovnosti, práv menšín, tolerancia voči inakosti. Extrémizmus tento elementárny konsenzus popiera, upiera základné práva určitým skupinám, definovaným na základe rasy, etnicity, viero- vyznania a pod. Extrémizmus môže mať rôzne podoby. Pravicový extrémizmus je ideologicky postavený na rasizme, radikálnom nacionalizme, ale upiera práva aj iným skupinám „iných“ — z hľadiska sexuálnej orientácie, životného štýlu či náboženstva. Stretávame sa však aj s extrémizmom ľavicovým, ten na Slovensku zatiaľ príliš „nevystrekuje rožky“, ale v západných demokraciách je tento fenomén pomerne rozšírený. Ľavicový extrémizmus stojí na radikálnom odmietaní globalizácie, ekonomiky voľného trhu, sociálnych nerovností. Keby som to mala povedať zjednodušene, v ľavicovom extrémizme skôr dominuje pohľad na svet cez sociálne okuliare, v prípade pravicového sú to okuliare rasové, etnické a národnostné. Vo verejnej mienke je extrémizmus asociovaný predovšetkým s násilím, fyzickou a verbálnou agresivitou, nepokojmi, bitkami či výtržnosťami.

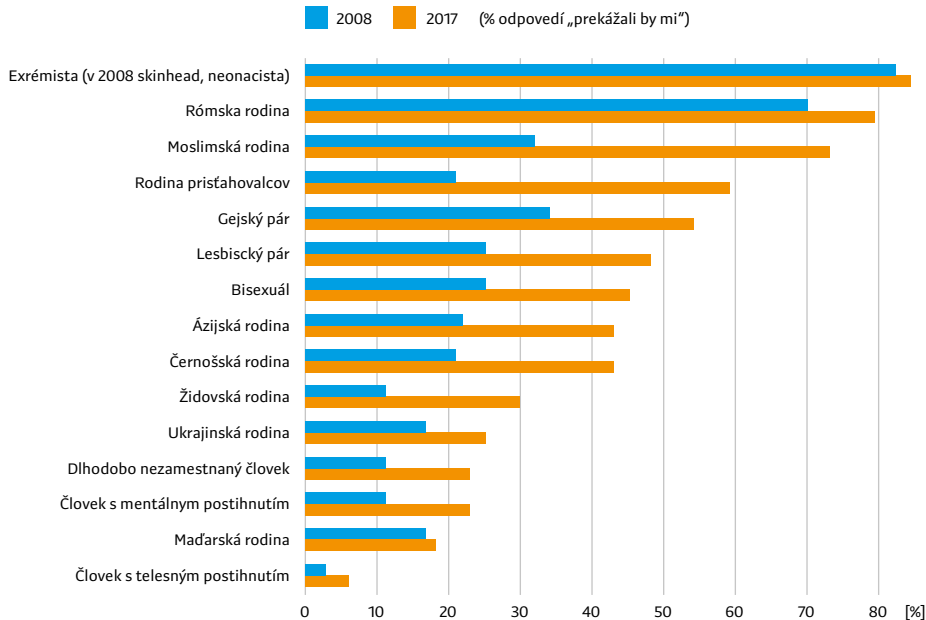
Vo výskumnej štúdii *Zaostrené na extrémizmus z roku 2017, na ktorej ste sa spolupodieľali, bol uvedený aj graf zmeny postojov obyvateľov Slovenska od roku 2008. Ak sa pozriem na tento graf ako laik, zdá sa mi, že extrémizmus možno nie je otázkou iba pár percent ľudí v spoločnosti, ale je všeobecne rozšíreným javom, ktorý je na vzostupe.*

V tomto výskume sme zisťovali jav, ktorý sa v sociológii nazýva sociálna vzdialenosť alebo sociálny dištanc. „Meriame“ ho známou Bogardusovou škálou. Ide o metodologický nástroj, ktorý má viacero stupňov. Pýta sa postupne niekoľko otázok, začínajúc tou, či by ste si príslušníka či príslušníčku takejto menšiny želali ako návštevníka krajiny, ďalej jej občana, či by ste si daného človeka želali ako obyvateľa vášho mesta, potom sa ide k susedským vzťahom a pokračuje sa otázkami, či by ste daného človeka chceli mať za blízkeho priateľa a najväčšia miera blízkosti je mať ho za partnera či partnerku, prípadne partnera či partnerku svojich detí. Čiže je to kumulatívna škála, z ktorej sa väčšinou berie iba jeden stupeň — susedstvo. Chcieť, alebo nechcieť mať niekoho v susedstve je indikátorom vzťahu voči danej skupine.

Ako by ste vyhodnotili výsledky?

Keď si vedľa seba dáme výsledky z rokov 2008 a 2017, čiže zhruba tých desať rokov, vidíme, že nárast sociálnej vzdialenosti voči menšinám je obrovský. Aj keď niekto môže mať pochybnosti o tom, či je táto metóda validná a spoľahlivá, pri viacerých skupinách vidno naozaj presvedčivo výrazný nárast, ktorý svedčí o tom, že v danom období došlo v názoroch značnej časti obyvateľstva k posunu smerom ku xenofóbnejšiemu vnímaniu rôznych spoločenských skupín. Stabilne sa meral veľmi vysoký sociálny dištanc slovenskej majority voči rómskej menšine. Ten je a aj ostal takmer nasýtený, lebo keď sa hodnota dlhodobo blíži k 80 % ľudí, ktorí by nechceli mať za susedov Rómov, tak ide o jav prítomný takmer v celej spoločnosti. Čo však v porovnaní s rokom 2008 vyskočilo najviac je moslimská rodina. Jej nárast je z 32 % na 73 %, rodina prisťahovalcov z menej rozvinutej krajiny má nárast z 21 % na 59 %, ľudia s neheterosexuálnou orientáciou majú tiež takmer dvojnásobný nárast. Súvisí to minimálne s dvomi okolnosťami.

Predovšetkým sa tieto menšiny stali v našej spoločnosti viditeľnými. Predtým sa o nich nehovorilo, neboli prítomné a nevráživosť voči inakosti sa vyčerpávala tradičnými menšinami. Teraz je tu viac nových menšín, aj keď možno nie reálnych, ale minimálne v diskurze sú prítomné a často sa aj zneužívajú ako nejaký strašiak, hrozba.

OBR. 28: Otázka z prieskumu: Predstavte si, že by sa do Vášho susedstva nasťahovala osoba, resp. osoby patriace do nasledujúcich skupín. Prekážali by vám v susedstve alebo nie?
Zdroj: IVO/COPART-KVSBK, máj 2008; Inštitút pre verejnú otázku, september 2017

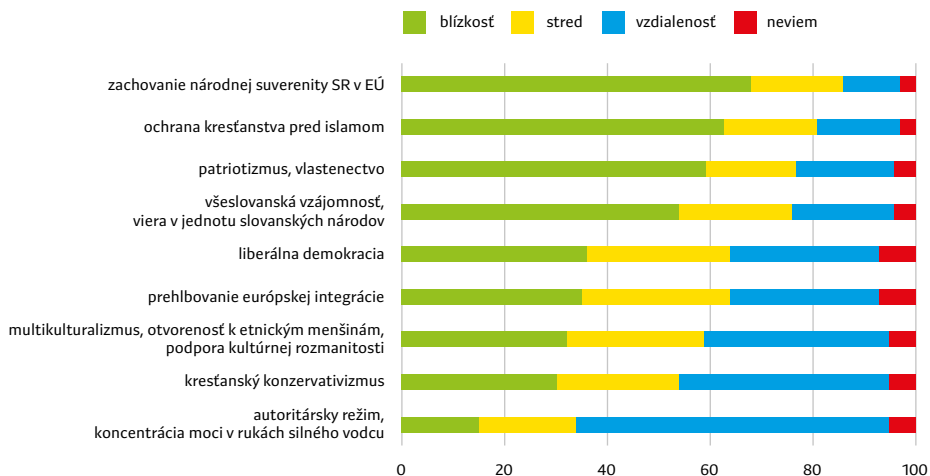
Zároveň ale výskum poukazuje aj na veľmi silný sociálny dištanc voči extrémistom, skinheadom a neonacistom. Ako si to vysvetľujete?

Extrémistov nikto nemá rád, minimálne nie vo svojej blízkosti, susedstve. Súvisí to práve s už spomínanou agresivitou a násilím, ktoré sa s nimi oprávnenne spájajú. Na druhej strane si však treba položiť otázku, či k nim nie sú slušní ľudia často príliš tolerantní, či už z obáv o vlastnú bezpečnosť alebo aj z istej pohodlnosti neplieť sa do vecí, ktoré sa ich bezprostredne netýkajú. Ale viem si sociologicky predstaviť aj takú skupinu ľudí, ktorá radikálnym názorom extrémistov potichu fandí, ale navonok s nimi nechce mať nič spoločné.

Aký je druhý faktor, ktorý sa podpísal pod výsledky výskumu?

Tento obrázok (Obr. 29) obletel mnohé médiá v súvislosti s vraždou mladého filipínskeho muža Henryho Acordu v Bratislave. Viacerí sme sa zamýšľali nad tým, či nenávisť a nevráživosť voči iným — rasizmus v pravom zmysle slova — má narastajúcu tendenciu. Tieto výsledky ukazujú, že xenofóbne postoje sú rozšírenejšie a sú istým spôsobom aj povzbudzované. Ľudia, ktorí majú takéto názory, môžu cítiť istú oporu v tom, že strana, ktorá vyznáva takéto postoje,

je priamo zastúpená v najvyššej zákonodarnej inštitúcii — v Národnej rade. Mnohí, aj mainstreamoví politici, sa v čase migračnej krízy vyjadrovali veľmi dehumanizujúcim spôsobom o utečencoch a migrantoch. Spodné prúdy takejto neznášanlivosti sú asi všade, ale je veľmi dôležité, do akej miery ich nositelia môžu mať pocit, že sú vlastne legitímne.

OBR. 29: Otázka z prieskumu: Do akej miery pociťujete blízkosť alebo skôr vzdialenosť od nasledujúcich politických hodnôt, prúdov či smerov? (v %, doplnok do 100% — odpoveď „neviem“)
Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, júl 2017

Čo sa udialo za tých posledných 10 rokov, že došlo k takémuto nárastu? Bola to utečenecká kríza, ktorá sa pod tieto výsledky podpísala alebo vplývalo na túto zmenu aj niečo iné?

Treba k tomu určite povedať aj to, že výskum ukazuje dva časové body. My nevieme, aký bol vývoj. Môžeme sa z mnohých iných výskumov domnievať, že práve v roku 2015, kedy vrcholila utečenecká kríza a u nás vrcholila predvolebná kampaň, došlo k naozaj silnému synergickému efektu a ten zhoršil postoje voči imigrantom, utečencom a ľuďom, ktorí sú kultúrne, rasovo a nábožensky odlišní. Netolerancia tu bola veľmi silne komunikovaná nielen zo strany extrémistických politikov, ale aj politikov, ktorí predstavujú politický mainstream a požívajú vysokú dôveru.

Dá sa na základe tohto výskumu a grafu povedať, že sa stávame spoločnosťou oveľa menej tolerantnou voči inakosti?

Slovenská spoločnosť je dlhodobo spoločnosťou, ktorá je pomerne uzavretá voči inakosti. Iste to súvisí aj s historickými vývojom, ale kultúrna otvorenosť bola tiež vždy pomerne nízka. Aj dnes je Slovensko v rámci Európskej únie krajinou, ktorá má jeden z najnižších podielov cudzincov vo svojej populácii. Preto mám trochu problém s formuláciou „stávame sa“. Skôr by som povedala, že konštantne je tu prítomná silná kultúrna uzavretosť a nedarí sa ju nejakým zásadným spôsobom meniť. Aj keď na druhej strane vnímam aj pozitívny signál, že udalosti ako vražda Henryho Acordu mobilizujú a burcujú aj tú druhú stranu spoločnosti. Nakoniec, aj keď si zoberieme výsledok parlamentných volieb v roku 2016, vidíme koľko iniciatív a úsilia

vzniklo a vložilo sa do spoločenského priestoru, aby radikálne postoje boli miernené, marginalizované. Mám obavy, že na to, aby sme naozaj komplexne stanovili diagnózu, pár sociologických výskumov nestačí, treba dlhodobo sledovať trendy.

Vieme sa oprieť aj o iné sociologické výskumy?

Robili sme ešte aj iný výskum, ktorý o väčšinovom nastavení našej spoločnosti hovorí komplexnejšie, a ten ukázal, že zhruba dve tretiny slovenskej verejnosti sú skôr orientované na ochranárske postoje a kultúrnu uzavretosť v zmysle niekdajšieho motta Slovenskej národnej strany a nacionalistov všeobecne: „Cudzie nechceme, svoje si nedáme.“ V názoroch verejnosti je silne prítomná istá kultúrna zomknutosť v zmysle: „Toto sme my, toto je naše.“ V tejto súvislosti rada používam pracovný preklad pojmu nativizmus ako „našizmus“. No a potom tá zvyšná, zhruba tretina, sú tí, ktorí sú kultúrne otvorenější, liberálne orientovaní, sú sebedomejší v tom, že nie každá inakosť nás ide ohroziť. Lebo práve aj to vidíme ako problém, že naratív okolo menších je často stavaný ako ohrozenie, že my — naša kresťanská kultúra a naša slovenská vzájomnosť — sme ohrození ľuďmi, ktorí sú iní.

Tento postoj však v súčasnosti nie je fenoménom jedinečným pre Slovensko. Európa aj svet sa dnes orientujú na populizmus a pravicovejší prístup. Prečo to tak je a čo sa deje?

Slovensko sa v tomto vezie na vlnu „ducha doby“ — príslovečnom Zeitgeist. Najilustratívnejšie príklady tohto trendu sú Brexit alebo prezidentské voľby v USA. Nie sme v tomto hodnotovom nastavení ani unikátni, ani osamelí. V západných spoločnostiach vidíme, akoby sa nejaké pomyselné spoločenské kyvadlo, ktoré bolo v minulých 3 — 4 desaťročiach vychýlené v prospech posilňovania práv menších, k väčšej otvorenosti a kultúrnej rôznorodosti či presadzovaniu rodovej rovnosti, otočilo opačným smerom. Zrazu vidíme, že tradičný, konzervatívny svet začína vnímať tento pohyb ako ohrozenie. Iste to súvisí aj s globalizáciou, s otvorenými hranicami, s tým, že všade, kde sa pozrieme, sa ľudia stretávajú — či už priamo alebo sprostredkované — s inými, cudzími kultúrami. Toto vyvoláva prirodzenú obrannú reakciu. Zároveň je tento „spätný pohyb“ sýtený politickými stranami, ktoré v tom zacítily svoju príležitosť, hrajú s emóciami a z pocitov ohrozenia vytŕkajú politický kapitál. Trochu zjednodušene povedané — najskôr tie obavy vyvolajú, mobilizujú a potom sľúbia „ale my vás ochránime“, „chránime Slovensko“. Treba tiež povedať, že zo strany politikov je to ukážka veľkej nezodpovednosti, lebo to vedie k posilňovaniu uzavretosti a roztáčania špirály populizmu.

V pozadí tohto uzatvárania sa a odmietania inakosti vnímam, a odznelo to aj v predošlých odpovediach, prítomnosť strachu, pocitu ohrozenia. Z čoho máme ako spoločnosť strach?

Mnoho v tomto strachu je iracionálneho. Napríklad aj vo vzťahu k utečeneckej kríze mali ľudia obavy, že utečenci nám zoberú pracovné príležitosti, že tu bude sociálny dumping, že prinesú rôzne exotické choroby a hneď na prvom mieste som mala spomenúť otázku bezpečnosti. Veľa z toho strachu bolo vytvoreného, vykonštruovaného v politickom diskurze. Namiesto toho, aby sa povedalo — „V poriadku, je tu nejaký problém, takto a takto sa dá riešiť a azda ho vieme zvládnuť takýmito politickými nástrojmi“ — sa vytváral strach. Mnohé výskumy dokumentovali, že napriek tomu, že na Slovensko prakticky takmer žiadni utečenci neprišli, ten strach tu bol. A so strachom sa dá veľmi dobre politicky „pracovať“. Samozrejme, nechcem bagatelizovať ani spochybňovať to, že mnohé obavy môžu byť oprávnené. Aby sme nehovorili iba vo všeobecnej

rovine, zoberiem príklad referenda v Gabčíkove v auguste 2015. Miestni obyvatelia hlasovali o dočasnom umiestnení žiadateľov o azyl v Rakúsku v dočasnom tábore pre utečencov, v zariadení, ktoré tam existovalo už dávnejšie. Na hlasovaní sa zúčastnilo 58% oprávnených voličov a 97% z nich bolo proti. Keďže však miestne referendum nie je pre vládu záväzné, Ministerstvo vnútra i tak rozhodlo o umiestnení žiadateľov. A nič sa nakoniec nestalo! Späť zazneli hlasy, že zodpovední politici s obyvateľmi vopred vôbec nekomunikovali, ľudia nemali dostatok informácií a nikto im poriadne nevysvetlil, čo sa má stať. Namiesto vecných informácií sa šírili mýty a hystéria. Navyše, v celej debate nezaznel, alebo zaznel iba veľmi okrajovo, apel na to, že ide o utečencov z vojnových oblastí, ktorí sa nachádzajú v hraničných situáciách a mali by sme im pomôcť. Strach je prirodzený, ale dá sa rozptýliť, hladina strachu sa dá znížiť, dá sa s tým pracovať aj inak, ako ho posilňovať a legitimizovať.

Hovorí sa, že čím majú ľudia viac skúseností s cudzincami alebo čím viac cestujú, tým sú otvorenejší, majú menej strachu a obáv. Dá sa to takto paušalizovať?

Ja som počula aj úplne opačný názor. Mnohí, ktorí sa vrátia zo zahraničia tvrdia: „Nechceme, aby to na Slovensku vyzeralo ako v Paríži či Londýne. My si tu chceme uchovať náš slovenský pokoj a skanzen.“ Tento nedostatok kontextového uvažovania, niečo, čo by sa dalo nazvať sociálnym šovinizmom, ma dosť hnevá. Ak ide o nás, ľudia majú pocit, že máme právo ísť všade, máme možnosť žiť, študovať či pracovať v krajinách EÚ, môžeme požívať všetky benefity tamjšieho sociálneho systému. Ale hneď ako je to v opačnom garde, mnohí vidia veci celkom inak. A opäť vidím, že aj tento postoj je dosť politicky živý. Ale späť k otázke — mám pocit, že takto jednoducho to neplatí. Tiež by to možno chcelo podrobnejší výskum, ale často to, čo si ľudia zo zahraničia prinesú, je opozícia voči tomu, čo vidia v iných krajinách. A zasa mnohí odchádzajú zo Slovenska práve preto, že podľa nich táto krajina nie je dobre spravovaná, vládne tu korupcia a zneužívanie funkcií, nerovné príležitosti. Aj netolerancia voči inakosti je veľmi často dôvodom odchodu do zahraničia alebo aspoň do väčšieho mesta. Pretože útoky a stigma zo strany väčšinovej spoločnosti je nepríjemná.

V porovnaní s extrémizmom v 90. rokoch, kedy išlo o okrajovú subkultúru, sa súčasný extrémizmus snaží dostať do politického a spoločenského mainstreamu. Prečo v súčasnosti prítiahne takýto spôsob uvažovania aj vzdelaných ľudí?

Ešte v 90. rokoch a v prvých rokoch nového milénia, keď sme robili výskumy, vzdelanie vždy bolo silným prediktorom otvorených, proreformných, prointegračných, liberálnych postojov. Tie roky boli poznamenané silnou politickou polarizáciou medzi HZDS a SDK a to, čo tieto „dve Slovenská“ odlišovalo, bolo vzdelanie a potom ešte to, či išlo o mestské alebo vidiecke prostredie. Na to sa dalo spoľahnúť, bola to taká sociologická konštanta. Zaujímavé je, že táto deliaca línia pozdĺž dosiahnutého vzdelania sa vytratila a má to viaceré príčiny. Predovšetkým, dnes máme oveľa väčší podiel vysokoškolsky vzdelaných ľudí, čiže sa táto skupina stala rôznorodejšia a viac zastúpená v rôznych segmentoch spoločnosti. Stúpila teda kvantita vysokoškolsky vzdelaných ľudí, ale podľa mňa nestúpila kvalita v zmysle schopnosti kriticky a kontextovo myslieť. Mnoho ľudí má dnes univerzitné vzdelanie, ale zároveň sú nositeľmi extrémistických názorov a volia Kotlebu. Môže to vyznievať paradoxne, ale je to tak. Ani mnohé iné „poučky“ o tom, aké je sociálne a demografické zázemie extrémistických voličov, dnes už neplatia. Keď sa pozrieme napríklad na sociálny status, to nie sú ľudia z hladových dolín, to nie sú ne-

zamestnaní. Sú to skôr ľudia zo strednej triedy. Ak hovorím konkrétne o voličskej základni LSNS, sú tam zastúpení viac muži a mladí ľudia. A ak by sme chceli nájsť spoločné hodnotové a názorové znaky tých vyše 200 000 voličov, ktorí dali tejto strane hlas v roku 2016, neplatí, že všetci majú vyhranené fašistické názory a imponujú im agresívni lídri. Sú to skôr ľudia, ktorí sú nespokojní s tým, ako sa u nás robí politika a majú pocit, že takýto silný protestný hlas a mandát pre stranu, ktorá to naozaj chce riešiť radikálne a jednoznačne zakročiť proti „parazitom v osadách a zlodejom v kravatách“, pomôže vyriešiť problémy tejto krajiny. V motivácii voličov bola silná objednávka po niekom, kto tu konečne urobí poriadok. A ďalšou silnou charakteristikou je, že títo ľudia sa cítia vylúčení, zabudnutí, jednoducho, ako sa to výstižne hovorí v kontexte amerických volieb — „left behind“.

Aké špecifiká má ešte táto voličská základňa?

Veľa sa v súvislosti s voličmi LSNS hovorilo aj o postoji k vojnovému Slovenskému štátu, ale naše sondy ukázali, že mladí ľudia vo všeobecnosti vedia o slovenských dejinách zúfalo málo a ťažko môžeme hovoriť o nejakom obdivnom postoji k tomuto obdobiu. Čo mladých Kotlebových voličov a stúpcov odlišovalo od ich rovesníkov, boli postoje k menšinám. V skutočnosti ide o celé kontinuum názorov od tých, ktorí si v mene svojich radikálnych názorov vedia aj udržieť, cez tých, ktorým sú rasistické prejavy sympatické, až po tých, pre ktorých nie je LSNS atraktívna, ale volia ju z iných dôvodov. Smutné je, že ľudia, ktorí extrémistickú ideológiu nevyznávajú, zároveň nemajú dostatočné kritické myslenie na to, aby dokázali odhadnúť, čo znamená, kam môže viesť a aké môže mať následky.

Už tu zaznelo, že mnoho voličov si zvolilo antisystémové strany preto, lebo stratili vieru v štandardné politické strany a politikov, boli frustrovaní z korupcie a rozkrádania majetku. Prečo sa potom ich hnev orientuje na tých „iných“, slabších a nejde to do útoku voči vláde a tým, ktorí sú navrchu, sú zodpovední za korupciu a spravovanie štátu nezvládajú?

Ide o skratku v myslení. Vždy je ľahšie nájsť nejakého obetného baránka. Je jednoduchšie, ak poviem, že za to a tamto môže Soros, Rómovia alebo utečenci. Pretože povedať, že za to môže celá politická elita, je oveľa komplikovanejšie a vyžadovalo by to potom aj komplikovanejšie návody na riešenie problému. Nehovoriac o tom, že tieto skratky a riešenia ukazuje práve tá politická elita. Nikto, samozrejme, neukáže na seba. Ani Orbán, ani Fico nepovie: „My sme zodpovední za problémy našej krajiny.“ Je veľmi jednoduché presunúť príčinu problému na nejakú skupinu, s ktorou potom vieme ďalej „pracovať“, či už diskurzívne alebo aj v realite.

Bolo spomenuté, že kvantita vysokoškolských absolventov stúpa, ale ich kvalita nie. Čo by mohli školy urobiť v procese zvyšovania povedomia o ľudských právach, aby ľudia neboli tak ľahko nekriticky strhávaní rétorikou strachu a ohrozenia?

Voľby 2016 boli studenou sprchou pre celú spoločnosť, vyvolali množstvo otázok: Čo sme urobili zle?, Čo treba robiť ináč?, Ako sa k tomu postaviť? Zúčastnila som sa mnohých diskusií na túto tému. Jedno gymnázium v Bratislave naformulovalo otázku veľmi jasne: *Patrí politika do škôl?* Diskutovala som potom na tému s asi tridsiatimi učiteľkami a učiteľmi. Mne sa zdá, že v snahe zabrániť tomu, aby sa na školy dostala stranícka politika, sa s vaničkou vylialo aj dieťa, čiže zmizlo aj to občianske, verejné, čo je tiež politikum v zmysle *res publica* — vec verejná. Súhlasím s tým, že stranícka politika do škôl nepatrí, ale občianska politika alebo výchova k občian-

stvu tam, podľa mňa, patrí. Ešte v 90. rokoch bola na Slovensku úžasná, systematická snaha o výchovu k ľudským právam a občianskemu povedomiu, občianskej gramotnosti. Bola snaha prekonať deficit, ktorý nám zanechal predchádzajúci režim. Vypracovali sa učebné plány, kurikulá, mnohé kurzy, ale mám pocit, že v tej záplave učiva, preťaženom školstve a stále sa zvyšujúcim administratívnym požiadavkám sa toto všetko kdesi vytratilo. Alebo to ostalo výhradne v predmetoch občianskej náuky či náuky o spoločnosti, no ďalšie predmety — slovenčina, dejepis — tam je už myslenie detí vedené vo veľmi úzkych koľajniciach, pritom výchova k občianstvu by mala byť niečím prierezovým. Problémov v školstve je dnes veľmi veľa a mám obavy, že pokiaľ sa školstvo systémovo nezmení, a to zhora — a moja nádej oživa s každým novým ministrom školstva — tak sa nikam neposunieme. Poznám mnohé iniciatívy, ktoré sú super, vidím toľko úžasných projektov, učiteľov, učiteľky, obetavých ľudí, ktorí sa snažia so školstvom niečo urobiť, ale je to akoby jednotlivec chcel pohnúť lokomotívou. Pokiaľ do tej lokomotívy niekto nevloží motor, ktorý je systémového charakteru, tak sa jednoducho nepohne.

Ak tieto iniciatívy na školách v 90. rokoch boli, je možné, že sme ako spoločnosť zleniveli? Vtedy sme ešte mali strašiaka komunizmu, teraz je všetko viac menej stabilné a vychovávame generáciu, ktorá už necíti ohrozenie radikálnymi názormi a nevie si predstaviť, kam to až môže viesť?

Zjednodušene sa hovorí, že spoločnosť sa koncom 90. rokov neuveriteľne zmobilizovala v záujme porážky Mečiara, potom bolo veľkou víziou dosiahnuť členstvo v Európskej únii a teraz akosi chýbajú vízie pre budúcnosť, ako chceme ísť ďalej, čo chceme dosiahnuť. Jednoducho nastal pohov. Veľkou škodou bolo aj to, že máme takmer kontinuálne, s jednou krátkou prestávkou, už 12 rokov jednu silnú vládnucu stranu. Chýba alternácia moci, neprichádzajú noví ľudia s novými impulzmi. Mám pocit, že táto krajina má na viac a je veľmi dôležité, aby ľudia cítili dôveru v politiku, aby sa ňou cítili oslovovaní a to tu chýba.

Už tu boli spomínané rôzne iniciatívy, či už v školstve alebo všeobecne v spoločnosti. Čo by mohlo pomôcť vzbudiť u ľudí väčšiu empatiu, zvýšiť ich povedomie o demokracii?

Naša spoločnosť po roku 1989 dlho žila sústredená na veľkú — parlamentnú politiku. A bolo to pochopiteľné, lebo sa riešilo zásadné smerovanie krajiny v zmysle: *Zbavíme sa Mečiara?, Pôjdeme do EÚ?, Budeme súčasťou západu alebo sklzneme niekde inde?* To boli veľké témy. No teraz mám pocit, že je stále viac dôležité myslieť aj na lokálnu a regionálnu úroveň spravovania vecí verejných. Lokálna politika je aj bežným ľuďom oveľa bližšia a týka sa množstva vecí, ktoré ovplyvňujú ich každodenný život. Mám pocit, že v tejto oblasti sú obrovské rezervy. Občianska angažovanosť na lokálnej úrovni a v našom bezprostrednom okolí môže byť využitá na budovanie väčšej spoločenskej súdržnosti a solidarity. Vidím množstvo takýchto projektov, zďaleka nielen v Bratislave, ale vo všetkých kútoch Slovenska, a to aj napriek tomu, že na makro úrovni skôr vidíme to, že regióny sú stále vyľudnenejšie.

Dá sa zo sociologického uhla povedať, či ako spoločnosť dozrievame alebo kam smerujú posuny, kam spejeme ako spoločnosť?

Sú tendencie a trendy, ktoré sú vyslovene pozitívne, a sú také, ktoré sú negatívne. Neexistuje žiadna rovná autostráda k ideálnej alebo aspoň lepšej spoločnosti. Ale to nie je nikdy. Ja si myslím, že mať príliš nadnesené a nerealistické očakávania môže byť kontraproduktívne. Ak

by som mala spomenúť pozitívne trendy, tak je to mobilizácia istej skupiny ľudí v spoločnosti, formuje sa kritická masa ľudí, ktorí chcú ponúknuť politickú reprezentáciu tým, ktorí ju momentálne na politickej scéne nenachádzajú. Vidím tiež zápas medzi liberálnymi a konzervatívnymi hodnotami v spoločnosti a aj táto diskusia je na niečo dobrá. Naša spoločnosť si ešte veľa tém nevydiskutovala. No a do tretice by som rada spomenula, že mnohí síce zo Slovenska odchádzajú, ale mnohí sa aj vracajú. Mnohí jednotlivci začínajú byť aktívni, vytvárajú lokálne centrá, akési kultúrne a občianske uzly, to vidím ako pozitívny trend. Po návšteve jedného mestečka na severovýchode Slovenska som povedala, že Slovensko sa zlepšuje zdola. Medzi negatívne trendy určite patrí nárast extrémizmu a radikalizmu. Stále sa proti tomu robí málo. Ak sa opäť vrátim k vražde v Bratislave, prekážalo mi, že politici reagovali neskoro, vložne, nebola v tom žiadna autenticita. Keď sa niečo takéto udialo na západe, videli sme, že top politici kráčali v prvom šiku demonštrácií. Toto naši politici stále nechápu. Navyše, LSNS stále ostáva populárnou stranou. I keď regionálne voľby na jeseň 2017 dopadli dobre, voličský potenciál tejto strany neklesá. Nejaká hrádza voči extrémizmu, ktorú nám vládni politici sľubovali, zjavne nefunguje. Jedinou účinnou hrádzou by bolo, keby prestali kradnúť a zneužívať svoje funkcie. Lebo pokiaľ toto bude v spoločnosti prítomné a mainstreamová politická trieda bude na tomto kritizovateľná, vždy bude dôvod dať hlas extrému.

Ako vidíte budúcnosť?

Ja som optimistka, dúfam, že realistická, nie naivná, čo je možno v súčasnej situácii ťažšie, ako byť pesimistom. Je ľahké prepadnúť beznádeji, fatalisticky si povzdychnúť „Bože, čo už len s nami bude“ a založiť si ruky. Mám pocit, že keby si človek osvojil takýto postoj, už by ani nemal dôvod sa o niečo usilovať. Avšak veľmi nerada robím prognózy, radšej stanovujem diagnózu a jej príčiny.

TIPY PRE VÁS:

Grigorij Mesežnikov, Oľga Gyárfášová: Súčasný pravicový extrémizmus a ultranacionalizmus na Slovensku: Stav, trendy, podpora, IVO, 2016

Zora Bútorová, Grigorij Mesežnikov (ed.): Zaoštréné na extrémizmus. Výskumná štúdia. IVO, 2017

Martin POSCH

Zmena bez násilia

FOTO: archív autora

Martin POSCH

Martin Posch vyštudoval históriu, v roku 2015 získal na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave titul magister. V súčasnosti je interným doktorandom na Oddelení novších dejín v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied. Vo svojom výskume sa zaoberá špeciálnymi operáciami na okupovanom území Československa počas 2. svetovej vojny a činnosťou západných spravodajských služieb na danom území. Počas štúdia absolvoval výskumné pobyty na Univerzite Karlovej v Prahe a na Kingston University v Londýne. Zároveň je dobrovoľníkom pre Amnesty International Slovakia, v ktorej je aj členom správnej rady. Je úspešným absolventom Sokratovho inštitútu (2018).

**Niektoré súčasné udalosti sa prirovnávajú k minulosti — poukazuje sa na paralely s 30. rokmi.
Ako historik vidíš nejaké podobnosti? V čom sú súčasné udalosti iné?**

Začnem tým, čo je iné a v čom vidím naše šťastie. Počas posledných 70 rokov sme nemali vojnový konflikt, ktorý by spôsobil ruptúru systému, veľmi radikálnu ruptúru systému. Ak by sme boli v 30. rokoch, pred nimi bola 1. svetová vojna (ukončená v roku 1918), ktorá spôsobila pád monarchií — Nemeckého cisárstva, Rakúsko-Uhorskej monarchie. To je veľmi dôležité si uvedomiť. Z môjho pohľadu je šťastie, že sme v nedávnej minulosti neprešli vojnou a vážnym rozpadom, že súčasná kríza nie je taká hlboká. Je to tiež dôvod, prečo zatiaľ extrémisti nemajú rozhodujúce slovo.

Skúsme sa ale pozrieť aj na podobnosti.

Podobností je možno vidieť viacero. V prvom rade je to ekonomická kríza, ktorá však bola tentoraz lepšie zvládnutá ako kríza v roku 1929. Aj slovník je veľmi podobný. Niektoré skupiny považujú demokraciu za skorumpovanú, za systém, ktorý je prekonaný a zhnitý. Môžeme sa rozprávať o stave demokracie na Slovensku, minimálne časť politickej scény je skorumpovaná, ale ten príbeh „záchrancu“ je opäť rovnaký. Niektoré skupiny sľubujú, že to tu „vyčistia“, že oni sú tí, ktorí budú čestní, nebudú korumpovateľní, zároveň používajú veľmi podobnú rétoriku teórie nepriateľa. Je zaujímavé, že aj dnes sa používajú, ako sme mohli nedávno vidieť v niektorých článkoch, útoky na Židov. Útočí sa na Židov, ktorí žijú na Slovensku. Ale keďže počas Slovenského štátu bola väčšina židovského obyvateľstva vyvezená do táborov a zlikvidovaná, dnes je ich zastúpenie v slovenskej spoločnosti minimálne, takže sa opäť používa príbeh celosvetového spiknutia židovstva, v podobe bankárov židovského pôvodu, ktorí ovládajú spoločnosť. To je klasický príklad. Čiže slovník, teória nepriateľa, ale aj nastavenie strachu, ktorý využívajú. Dnešní nasledovatelia myšlienok z 30. rokov nie sú väčšinou presvedčení fašisti. Tí tvoria iba minimálnu časť z nich. Avšak využívajú strach a to, že mnohí ľudia na Slovensku majú problémy s prácou, majú strach z výrazných zmien v spoločnosti, ktoré sa dejú, z vplyvu globalizácie. A zmeny sa naozaj dejú. Vezmime si spoločnosť v 90. rokoch a dnes. Za 20 rokov je tu obrovský posun. Väčšina mojej generácie hovorí plynule po anglicky, cestuje, pracuje v zahraničí. To pred 20 rokmi nebolo úplne bežné. Ide o malý detail, ale otvára veľmi veľa dverí. Mnoho ľudí je zneistených z toho, čo sa deje a to využívajú radikáli, ale aj mnohí politici. A to je podobné. Problém tiež je, že istý slovník preberajú aj mainstreamové strany. Aj v 1. republike nájdeme šovinistov, možno aj rasistov, ale málokedy nájdeme predsedu strany, ktorý verejne používal prvky dehumanizácie v slovníku — mimo vojnového konfliktu, to už bola iná vec.

Odkiaľ sa berú rôzne obviňovania Židov?

To, čo sa dialo proti Židom v 20. storočí, má pramene až v antike. Negatívne postoje k Židom delíme minimálne na antijudaizmus a antisemitizmus. Antijudaizmus má korene už cca v 2. storočí n. l., keď sa formovali základy cirkvi a dôvodom bolo obviňovanie Židov z ukrižovania Krista. Archetypom Žida z tohto obdobia je Judáš, ktorý zradil Krista, čiže zradca. Takmer 20 storočí fungoval tento leitmotív v rámci kresťanskej cirkvi. Boli napríklad zakázané svadby medzi kresťanmi a Židmi, čo v danej dobe bolo postupne také radikálne, že porušenie tohto zákazu bolo vnímané ako cudzoložstvo a trestalo sa smrťou. Môžeme tu vidieť neskoršie nemecké zákony v 20. storočí — zákon o ochrane krvi, zakázané sobáše. Čiže antisemitizmus vychádzal z antijudaizmu.

Prečo ideme až do antiky?

Tento spôsob výkladu fungoval až do 2. vatikánskeho koncilu (1962), kedy bola vydaná deklarácia *Nostra aetate*, kde sa uvádzalo: „Napriek tomu, že židovské vrchnosti a ich prívrženci nástojili na Kristovej smrti, nemožno ani všetkým Židom, ktorí vtedy žili, ani dnešným Židom bez rozdielu pripisovať to, čo sa spáchalo pri Kristovom umučení. A hoci Cirkev je novým Božím ľudom, predsa neslobodno Židov predstavovať ani ako Bohom zavrhnutých, ani ako prekliatych, akoby to vyplývalo zo Svätého písma. Preto nech všetci dbajú o to, aby pri vyučovaní katechizmu a pri hlásaní Božieho slova neučili nič, čo sa nezohoduje s pravdou evanjelia a s Kristovým duchom.“ Svetonázorový antisemitizmus rozdeľuje svet na dobrý — pravý svet a nepravý — svet úpadku a tmy, takže moderný antisemitizmus vychádza z toho, že Židia sú zdrojom úpadku, chaosu, sú nepriatelia sveta a tvorcami celosvetového sprisahania. Základný rozdiel medzi antijudaizmom a antisemitizmom je v tom, že z antijudaizmu sa človek mohol dostať, mohol sa zriecť svojej viery, mohol konvertovať, mal nejakú možnosť dostať sa z tej nenávisťi zmenou náboženského alebo spoločenského statusu. Zatiaľ čo z pohľadu antisemitizmu sa človek nemôže židovstva vzdať, nemôže prestať byť Židom. Ide tam aj o tzv. princíp krvi, ktorý používali vo svojej ideológii nacisti. Tvrdili, že stačí kvapka krvi v nemeckom národe a ten bude postupne degradovať. Znie to strašne, ale len vysvetľujem, ako to bolo vnímané. Často sa oba termíny zamieňajú. Antijudaizmus je predchodca antisemitizmu. Antijudaizmus je namierený proti židovskej kultúre.

Kde sa vzali tieto názory?

Okrem náboženského ide aj o ekonomický antisemitizmus. Po rozpade Západorímskej ríše a nástupe kresťanstva bolo pre kresťanov považované za hriech poskytnúť peniaze na úver. Židia mali zakázané vlastníť pôdu, pracovať v potravinárstve, pracovať v remeslách, teda jedna z mála možností obživy, ktorá im ostala, bolo finančníctvo. V priebehu storočí sa obchod stal najvýnosnejšou hospodárskou činnosťou. Z toho vyplynulo, že rodiny, ktoré sa mu venovali niekoľko generácií, ak nie storočí, mali prirodzený náskok v skúsenostiach aj kapitále voči ľuďom, ktorí začínali. Prirodzene s peniazmi prichádza aj istý vplyv a moc. V slovenskom kontexte je ekonomický antisemitizmus zaužívaný v obraze židovského krčmára, ktorý dáva piť na úver, ktorý ožobračuje a spôsobuje alkoholizmus Slovákov. Ekonomický antisemitizmus je prítomný v teórii o bankároch z Wall Street v 50. rokoch, ale používa sa aj dnes — podozrievanie, „kto to tu financuje, kto to tu ovláda“. Okrem toho, boli Židia kultúrne iní, často boli vzdelaní, napríklad chlapci mali povinnosť vedieť čítať Tóru, pričom v stredoveku bola väčšina obyvateľov negramotná. Veľa ideí v začiatkoch osvietenstva sme prebrali z obdobia antiky a prenášajú sa aj mýty o židovstve ako o náboženstve, ktoré nenávidí zvyšok sveta. To súvisí s tým, že judaizmus je monoteistické náboženstvo, ako aj kresťanstvo, v kontraste s antickou spoločnosťou, kde bolo mnohobožstvo. Časť gréckych filozofov označuje Židov za bezbožných a nečistých, neschopných asimilácie, nenávidiacich ľudí. Niektoré „nálepky“ Židov sú staré 2 000 rokov.

Akú sú ďalšie príčiny antisemitizmu?

Môžeme odlíšiť tri hlavné príčiny. Prvá je náboženská, vychádzajúca z antijudaizmu. Druhá je ekonomicko-sociálna, vychádzajúca z ich finančníctva. Obe sme už spomenuli. Tretia je politicko-spoločenská príčina, v zmysle ktorej majú Židia nástroje na ovládnutie sveta: na ľavej strane politického spektra vnímanie Židov ako zakladateľov boľševizmu a zároveň ako kapitalistov, ktorí chcú budovať a tým pádom ovládať demokraciu. Veľmi zjednodušene povedané.

Nacisti prezentovali ochranu pred Židmi, ktorí naľavo aj napravo politického spektra ovládajú alebo chcú ovládnuť Európu.

Hralo úlohu aj to, že kto je iný, je „cudzí, čudný, rizikový“ pre väčšinovú spoločnosť?

Židia mali iné náboženstvo, inú vizáž, boli odlišní, vnímaní ako iní. Keď bola napríklad vyhlásená 1. križiacka výprava (1095) s cieľom oslobodiť Svätú zem spod moslimskej nadvlády, vznikla u časti spoločnosti myšlienka: „*My máme ísť oslobodiť Svätú zem od pohanov a pohania žijú medzi nami*“. To spustilo jedno obrovské vraždenie v rámci Európy, kedy boli vyvražďované židovské enklávy. Najväčšie boli v Meinse, Wormse, Kolíne, Regensburgu, kde bolo vraždenie také brutálne, že sa Židov začali zastávať samotní arcibiskupi. Počas križiackych výprav vznikali mýty, že Židia používajú kresťanskú krv pri obradoch, kradnú deti a podobne. Z dnešného hľadiska nám to môže prísť scestné, ale ešte aj v 19. storočí tomu časť spoločnosti verila.

Aká inakosť bola v minulosti ešte na Slovensku prenasledovaná a prečo?

Na to je veľmi ľahká odpoveď — všetky. Od Habánov, cez ženy obvinené z bosoráctva, ktoré by sme dnes nazvali emancipovanými ženami, Židov, kalvínov, luteránov až po katolíkov, keď luteráni obsadili nejaké mesto. Kohokoľvek si predstavíš, ten to schytal.

A čo európsky kontext? Nežili tu ďalšie skupiny, ktoré boli tiež niečím odlišné?

Áno, boli, napríklad Mauri v Španielsku, Albigénci vo Francúzsku. Nenávisť bola často orientovaná voči „tým iným“. Treba si uvedomiť, že stredoveká spoločnosť bola perzekujúca spoločnosť. Len čo si vystupovala z radu, z väčšiny, tak si často bola obvinená napríklad z čarodejníctva, boli vedené procesy proti ženám. Židia neboli jedinými prenasledovanými. Mauri a iné minority však boli riešené regionálne. Židia žili v rôznych krajinách a zákony a postupy prenasledovania proti nim boli veľmi podobné v rôznych častiach Európy. V Španielsku ich vyhostili na konci 15. storočia. Židia nesmeli žiť v meste, museli byť za hradbami. V Európe vznikali getá, prvé v Benátkach (1516). V Bratislave Židov vyhostili Pállfyovci (v roku 1559) za hradné múry. Ďalším obdobím obviňovania Židov boli morové epidémie v 14. storočí, počas ktorých bolo zaútočené na vyše 350 židovských komunít v Európe. Vychádzali z naratívy židovstva ako morovej rany, kryš alebo travičov. Antisemiti 20. storočia využili tieto nálepky, ktoré sa používali niekoľko storočí a začali ich používať v modernom kontexte. Nemecký žurnalista Wilhelm Marr termín „nenávisť voči Židom“ (judenhass) nahradil termínom antisemitizmus (1873). On pomenoval to, že nie je správne napádať Židov ako tých, čo ukrižovali Krista, ale útok mal smerovať proti „*židovskému duchu a ohavnému dopadu na nemeckú kultúru*“. Keď si predstavíte niektoré vyjadrenia aj zo súčasnosti, vidíte, že leitmotívom týchto teórií stále pretrváva. Základné tézy, ktoré sa opakujú sú, že Židia sú rasovou chorobou, sú neasimilovateľní a znižujú hodnotu krvi. V 19. storočí, ktoré je charakteristické nacionalizmom, vzniká rasizmus, toto prepojenie nacionalizmu a rasizmu, vyústilo do predstavy, že židovská krv je menej hodnotná ako tá nemecká, rakúska, maďarská, slovenská... A každým sobášom a vytvorením potomstva sa znižuje hodnota ľudí, vyslovene v zmysle rasistických teórií. Antisemitizmus už teda nie je náboženská, ale rasová fóbia. Z ideí 19. storočia sa stali tragédie 20. storočia.

Týkal sa antiseminizmus len Nemecka?

Nie. Môžem spomenúť dva prípady — jeden z Francúzska, druhý z Čiech v 19. storočí.

OBR. 30:

Alfred Dreyfus (1859 — 1935), autor Aaron Gerschel. Zdroj: Wikimedia commons

Tzv. *hilsneriáda* sa odohrala v Čechách na konci 19. storočia. Leopold Hilsner bol tulák, miestny podivín, Žid. Obvinili ho, že rituálne zavraždil Anežku Hrúzovú a použil jej krv na rituálnu obeť. Veľká časť obyvateľstva, vrátane intelektuálov, uverila obvineniu, že šlo o rituálnu vraždu. Jeden z mála, kto sa voči tomu postavil, bol T. G. Masaryk (už vtedy pôsobil ako profesor na univerzite a to znamenalo iný status ako dnes), ktorému dôkazy neprišli postačujúce. Šlo mu o zachovanie vymožitelnosti práva a prišlo mu nespravodlivé, že ho obvinili len preto, že Hilsner je Žid, hoci nemali dostačujúce dôkazy a automaticky ho považovali za vraha. Na základe nepriamych dôkazov bol Hilsner odsúdený na trest smrti. V roku 1901 mu bol trest zmenený na doživotie a v roku 1918 ho omilostil posledný habsburský cisár Karol I. Príbeh vraždy Anežky Hrúzovej je dodnes veľmi silný v určitých skupinách ultrapravice v Čechách.

Podobné obvinenie, ktoré silne na dlhý čas rozdelilo francúzsku spoločnosť, bol prípad Alfreda Dreyfusa. Dreyfus bol dôstojníkom francúzskeho generálneho štábu, čo bola v tom čase veľmi vážna pozícia — francúzska armáda bola považovaná za jednu z najlepších na svete.

Stalo sa, že informácie z francúzskeho generálneho štábu boli vyzradené nemeckému generálnemu štábu. Sme na konci 19. storočia — súťaž v zbrojení začínala. Z vyzrádzania informácií bol obvinený Alfred Dreyfus, predpokladalo sa, že zradca je on, lebo je Žid. Dreyfus bol obvinený z vlastizrady a špionáže pre Nemecko. Časť obyvateľstva s tým súhlasila, časť nesúhlasila, napriek tomu, že verejnosť nemala relevantné informácie. Rozdelenie spoločnosti v tomto prípade bolo veľmi silné, názory na vinu delili aj rodiny. Intelektuálna ľavica sa ho zastala — Emil Zola zverejnil veľmi známy text *Žalujem*, v ktorom napísal, že naozaj neexistujú dôkazy jeho viny. Dreyfusa odúdlili a zvyšok života mal stráviť na Diabolských ostrovoch. Po rokoch sa dokázala jeho nevina, vinníkom bol iný dôstojník, ktorý vynášal Nemcom. Po omilostení sa Dreyfus vrátil do armády. Tento prípad však poukázal na rozdelenie modernej francúzskej spoločnosti, kde sa vytvorila silná antisemitská liga. Antisemiti vychádzali z toho, že ak je niekto zradca, tak to musí byť Žid.

Akým spôsobom začal holokaust?

Holokaust nezačal otvorením Auschwitzu/Osvienčimu. V Nemecku žilo pred 2. svetovou vojnou pol milióna Židov. Hitler sa dostal k moci v roku 1933. Skúsme sledovať tú rýchlosť. Už 1. 4. 1933 bol vyhlásený bojkot židovských podnikov. Následne 7. 4. prešiel zákon o obnove úradníckeho stavu, čím sa hromadne začali vyhadzovať Židia zo štátnej správy. 21. 4. vstúpil do platnosti zákaz kóšer porážky, čo silne zasiahlo ortodoxných Židov, ich tradície, nábožen-

DREYFUS, REINACH & Cie

PAROLES DE JACQUES CAILLY

Chanson créée au local de la Jeunesse Antisémitte. (3, Rue de Cluny)

OBR. 31:

Dobová karikatúra prípadu Dreyfus vytvorená Antisemitskou mládežou. Autor: Charles Huard.
Zdroj: Wikimedia commons

ské postupy, stravovanie. Len na týchto troch zákonoch v priebehu troch týždňov vidíme, ako významne zasiahli do života Židov. A mohli by sme pokračovať postupnými obmedzeniami v rýchлом slede. Sú dve teórie o vzniku holokaustu. Zjednotené: funkcionalistická hovorí, že holokaust nebol plánovaný, ale že Hitler používal antisemitské argumenty, aby sa dostal k moci. A aby sa udržal pri moci, tak musel robiť protižidovské kroky. Intencionalisti vychádzajú z toho, že likvidácia, alebo vyhodenie Židov, boli plánované. V knihe *Mein Kampf*, ktorá bola napísaná v polovici 20. rokov, možno vidieť, čo sa bude diať. Hitler v nej nepísal o plyne, nepísal, ako to bude robiť, ale píše o Židoch, Slovanoch — zámer likvidácie tam bol. V Nemecku najskôr umožnili časti Židov odísť, ale za veľmi prísnych ekonomických opatrení — veľkú časť majetku museli nechať pri vystávaní Tretej ríše a na to väčšina židovského obyvateľstva nemala. Podobne to robil Slovenský štát, zbavil ich majetku a potom nemali možnosti obživy. Dodnes

nemáme dôkazy, kto zažiadal o deportácie, či to bola nemecká alebo slovenská strana, ale súdiac podľa toho, že na Slovensku vtedy bola skupina niekoľko desiatok tisíc ľudí, ktorí boli ožobračení a štát nemal spôsob, ako z nich profitovať... Je ťažké o tom vôbec rozprávať, je to strašné. Drvivá väčšina archívov bola zničená, keď už bolo jasné, že vojnu Nemci prehrali. Stále dúfame, že niekde sa tieto dokumenty nájdu. Zo Slovenska odišlo 57 transportov a v nich približne 58 000 Židov, veľká časť z nich neprežila. Slovenský štát vydal okolo 950 výnimiek — len pre Židov, ktorí boli pre hospodárstvo nutní — napríklad lekári. Pri udeľovaní výnimiek bola veľká korupcia a mohli sa uplatniť len pre manželku či manžela a deti. Nie na rodičov, svokrovcov a to bolo brutálne.

Vieme aspoň približne, koľko percent obyvateľstva na území Slovenska na začiatku 2. svetovej vojny tvorili Židia? A koľko percent podnikov či majetku mali?

Podľa sčítania obyvateľstva tvorili Židia 4%. Odhaduje sa, že vlastnili 39% majetku.

Slováci sa nikdy nevyrovnali so Slovenským štátom, dodnes sme sa s tým nevyrovnali. Možno sa nejaké politické špičky hlásia k Slovenskému národnému povstaniu, ale nemáme vo všeobecnosti snahu vysvetľovať, čo znamenalo SNP, čo znamenal odboj a voči čomu bol. Že to nebolo len voči okupujúcim nemeckým jednotkám v auguste 1944, ale bolo to plánované povstanie proti Slovenskému štátu. My sme sa s týmito vecami nikdy nevyrovnali. Skončila vojna, ktorú sme vyhrali vďaka tomu, že sa obnovilo Československo. Po vojne a po troch rokoch pseudodemokracie, sme tu mali 40 rokov socializmu, no a potom 90. roky... Nikde nie je vyrovnanie sa s tým, čo sa na území Slovenska dialo počas Slovenského štátu.

Čo znamená vyrovnanie sa? Ako by malo vyzerat?

Nedávno sa diskutovalo o povinných návštevách koncentračných táborov. Osobne si myslím, že keď mi niekto niečo v puberte nanucoval, a priori som to odmietal. A druhá vec, všetci vieme, čo robili nemeckí nacisti, ale — zoberme žiakov do vápenky. Zoberme tie deti na miesta, kde vraždili Slováci spolu s Nemcami. Tam, kde sme my robili zločiny a vysvetlime im, že to nerobili muži v čiernych uniformách s SS krížmi, ale muži v modrých uniformách s krížmi Hlinkovej gardy. Diskutujme o tom. A toto je dôležité si uvedomiť. Samozrejme — všetci vedia o Nemecku — po celom svete, ale vieme, čo sme tu robili my? Netvrdím, že si teraz máme všetci sypať popol na hlavu, ale musíme si uvedomiť, čo sa tu dialo a musíme sa voči tomu vyhraniť.

Mladí ľudia veľmi nevedia, čo bol Slovenský štát. Je to chyba škôl alebo učebníc, alebo je tam tendencia minulosť interpretovať nejakým lúbivejším spôsobom?

To záleží od samotného pedagóga. Pretože učebnica poskytuje z môjho pohľadu len materiál s nejakým objemom dát. Neposkytuje ti svetonázor. Ale pokiaľ pedagóg začne vysvetľovať Slovenský štát spôsobom, kde bude rozprávať, že tu priamo vojna nebola, hospodársky sme sa mali dobre (čo je blud, pretože z dlhodobého hľadiska bolo naše hospodárstvo vykrádané Nemeckom), nebude to šťastné. Vždy záleží od pedagóga. Problémom je aj to, akí pedagógovia vychádzajú zo škôl. Jednak nie je v ľudských silách všetkých kontrolovať a je tiež diskutabilné, do akej miery a v čom učiteľov kontrolovať, nechcel by som taký ten orwelllovský rok 1984...

Keď hovoríš o vyrovnaní a zároveň si spomenul učiteľov, napadá mi, či nemôže hrať fakt aj to, že o veciach, ktoré neboli dobré, sa nám ťažko hovorí. V mnohých mestách, obciach a rodinách sú príbehy z obdobia Slovenského štátu veľmi poprepájané, osobné, a dnes je ťažké zlahčovať, ale aj súdiť. O mnohých veciach sa nehovorí — kedy, komu a prečo sa pomáhalo a verím, že často šlo o ťažké dilemy. Čím nezlahčujem ani neospravedlňujem, čo sa dialo. Priznať, že sa robili chyby a strašné veci, keď sa týkajú našich susedov či našej rodiny, nie je ľahké. Súčasťou vyrovnaní by malo byť aj prehodnotenie a priznanie si určitých chýb a to je veľmi ťažké. Navyše, keď vojna skončila, o mnohých veciach sa v rodinách nehovorilo. Ako sa na to pozeráš? Nemci prehrali vojnu a tlak na ich reflexiu bol zrejme iný. Slovensko je malé, vzťahy sú prepletené...

Absolútne súhlasím. Je to jeden z dôvodov, prečo je vyrovnanie také ťažké. Keď ešte spomeniem Nemecko — reflexiu a vyrovnanie nebude robiť nik z generácie, ktorá zločiny spáchala. Táto generácia to nikdy neurobí. Človek, ktorý bol schopný vraždiť starcov, deti, ženy, to možno prizná, ale z veľkej časti sa nebude tým všetkým zaoberať a vynášať na svetlo podrobnosti. Na Slovensku je problémom, že neprebehli nemecké 60. roky, kde sa mládež začala pýtať svojich rodičov: „A vy ste čo robili počas druhej svetovej vojny?“ V mojej generácii sa pýtame rodičov: „A vy ste čo robili počas socializmu?“ My sa nemusíme dnes pýtať gardistov, ktorí podporovali režim, alebo vojakov z východného frontu. Lebo oni už často ani nežijú. Je dobré si tieto veci uvedomiť, priznať si, netváriť sa ako holubičí národ. My absolútne nie sme holubičí národ. Stačí sa pozrieť na vyjadrenia k utečeneckej kríze. Stačí sa pozrieť na súčasné argumenty k holokaustu na Slovensku. Absolútne s tebou súhlasím, že jedna z najťažších vecí je postaviť sa k tomu priamo, uvedomiť si aj osobnú zainteresovanosť našich rodín. Sám sa toho desím, pochádzam z rodiny karpatských Nemcov a nerobím si ilúziu, čo robili Nemci na území Slovenského štátu. Hľadal som informácie o činoch mojich predkov, ale zatiaľ som k tomu nič nedohľadal. Možno nastal čas pýtať sa našich starých rodičov, našich rodičov. A byť pripravený na odpovede.

Najdôležitejším bodom je, že nikto z nás nie je osobne zodpovedný za činy svojich rodičov. Je však dôležité uvedomiť si morálnu zodpovednosť voči tomu, čo sa stalo. Ale nik nemôže za to, že jeho predok niekde niekoho zabil alebo čo páchal.

OBR. 32: Obec Nemecká v okrese Brezno. Vraždenie v Nemeckej, v bývalej vápenke, prebiehalo od 4. do 11. januára 1945 a po strele do tyla skončilo v plameňoch vápennej pece okolo 900 mužov, žien aj detí. Tieto vraždy vykonali nemeckí príslušníci Einsatzkomanda a členovia Pohotovostného oddielu Hlinkovej gardy z Považskej Bystrice. Foto: Jozef Kotulič. Zdroj: Wikimedia commons

Prečo sa myšlienky antijudaizmu a antisemitizmu vyplavujú opakovane?

Vyplavujú sa v čase krízy, keď sa v spoločnosti zvyšuje riziko alebo sa zdá, že sa zvyšuje riziko ohrozenia nejakých významných tradícií a samotnej identity. Používajú sa argumenty typu „ohrozenie kultúry“, „ohrozenie štátu“. Prevažná časť Židov z územia Slovenska bola vyvraždená počas 2. svetovej vojny. Časť preživších odišla do Palestíny alebo inde, my máme dnes na Slovensku skutočne malú skupinu Židov, ktorí si udržiavajú svoju vieru, ale antisemitizmus reálne nepotrebuje veľký počet Židov. Vystačí si s pocitom ohrozenia a konšpiračnými teóriami. A pritom sa dnes začínajú opäť používať antisemitské texty a nadväzuje sa opäť na už spomenuté mýty o Židoch, na ktorých stavajú „my sme tí dobrí, oni sú zlí, zradcovia, ktorí nás ohrozujú“. Ale to nie je len o Židoch, obdobná rétorika sa používa na utečencov, Rómov a rôzne iné menšiny.

Dnes často diskutujeme o utečencoch a imigrantoch — napadá mi otázka, v akých obdobiach odchádzali Slováci do zahraničia a prečo?

Slováci hromadne odchádzali za prácou v 19. storočí, a to hlavne do Ameriky, najmä v Pensylvánii bolo veľa Slovákov. V 20. rokoch Američania zastavili migráciu z Európy. Slovenskí migranti boli často vnímaní veľmi zle, čo je prirodzené. Pretože to bolo v čase, keď vznikali odbory a všetky odbory majú strach z lacnej pracovnej sily. Čiže Američania sa báli, že im budú Slováci brať prácu. Neboli prijímaní s otvorenou náručou (Martin Pollack napísal vynikajúcu knihu *Americký cisár*, ktorá je na Slovensku spracovaná aj divadelne). Časť Slovákov sa vrátila, to boli tzv. amerikáni, ktorí odišli za prácou — často nebezpečnou — v baniach, na stavbách, mnohí zomreli v zlých podmienkach. Zarobili si, prišli s peniazmi, postavili si domy. V medzivojnovom období sa chodilo do Francúzska na žatvy. Počet Slovákov vo Francúzsku bol zaujímavý v tom, že keď bola mobilizačná vyhláška k vstupu Francúzska do 2. svetovej vojny, Francúzsko dovolilo československým exilovým predstaviteľom mobilizovať do československej armády svojich obyvateľov žijúcich v danej dobe vo Francúzsku. To bolo jedinýkrát, kedy sa počty Čechov a Slovákov v zahraničnej armáde takmer vyrovnali. My sme boli vtedy vnímaní ako ekonomickí migranti. Bolo to podobné ako dnes. My sme väčšinou neutekali pred vojnou (počas nej časť áno, ale väčšie počty Slovákov odišli z ekonomických dôvodov). Časť elity ešte ušla pred maďarizáciou, ale to bol rok 1868, to bolo o niečom inom. Z politických dôvodov odchádzali napríklad aj príslušníci československých légií v 1. svetovej vojne, potom aj v rokoch 1948 a 1968.

Prečo potom odsudzujeme, keď k nám chce niekto dnes prísť?

Tomu nerozumiem, lebo to robíme aj dnes. Stačí si zájsť na kávu do Viedne alebo byť na le-tisku, s veľkou pravdepodobnosťou natrafíš na Slováka. Fakt veľmi často. Je to prirodzené. Človek z východu sa bude ťahať do Bratislavy, lebo tu má lepšie podmienky. Bratislavčan pôjde robiť do Viedne... Prečo nie? Migrácia je absolútne prirodzená.

Čiže aj počas utečeneckej krízy ide opäť o hľadanie nepriateľa?

Je to o hľadaní nepriateľa a je to aj o nepochopení, nedostatku informácií, o šírení hoaxov. Ľudia si nebudú overovať každú informáciu z rôznych zdrojov, mnohé správy o migrantoch sa nepotvrdili. Toto je „nevýhoda“ demokracie (avšak demokraciu ako systém mám veľmi rád). Výhoda aj nevýhoda. Výhoda je v tom, že máme všetci rovnaké práva (teda mali by sme mať). Nevýhodou je, že máme rovnaké povinnosti a nevýhodou je aj to, že časť ľudí potrebuje „elity“, podľa ktorých sa bude riadiť. Bohužiaľ, tak to je. Dnes sme v situácii, kedy majú mnohí ľudia plné zuby expertov. Ja môžem hovoriť fakty, ale ľudí to nebude zaujímať. Ale ak povie niečo politický predstaviteľ, je úplne jedno, z akej politickej strany, ľudia budú k nemu vzhliadať. Lebo „to je ten náš, my sme ho volili“. Je to veľký rozdiel, keď informáciu povie politik, ľudia na neho akosi vnímajú prepojenie, minimálne keď ho volili, majú k nemu istý vzťah, počúvajú ho. Dar-mo povie historik fakty o Osmanskej ríši, o Turkochoch. Sýria? Veď to dnes nie je Osmanská ríša, to sú už predsa iní ľudia, to sme niekde inde. To potom môžeme povedať, že naši ľudia, ktorí idú pracovať do Británie, sú gardisti? Keď to takto otočím. A to je historicky bližšie, lebo ide o druhú či tretiu generáciu a je samozrejmé, že takéto tvrdenie je úplný nezmysel.

Čo sa týka ďalších skupín a hľadání nepriateľa, to podľa mňa súvisí s tým, že Slovensko vzniklo v roku 1993. A časť politikov má stále pocit, že Slovákov musí stmelovať. Musia vytvárať nacionalistický tmel a tým najlepším tmelom je, keď sa proti niekomu vyhraníme. To je tragédia 20. storočia. Pokiaľ sa chceme takýmto spôsobom stmelovať, tak najviac funguje strach a pocit, že sme v ohrození.

A to nie je prvý stupeň dehumanizácie? Vymedzenie „my“ a „oni“?

Áno. A druhý stupeň prebieha v zmysle „my sa nemáme dobre, lebo oni...“ Desivé je, keď časť ľudí súhlasí a časť ľudí je ticho. To sa v histórii opakuje. Sú tí, čo pozorujú a sú ticho, potom máme extrémistov, ktorých počutá a potom máme zväčša malú skupinu ľudí — „odbojárov“, ktorých zvyčajne bolo máličko. Nevedeli, ako to skončí, boli to šialene odvážni ľudia, ktorí vyjadrovali nesúhlas a robili konkrétne kroky.

Keď si spomenul tvoju generáciu. Môže práve ona hrať úlohu v scitlivovalí, posúvaní názorov, keďže je scestovaná, má priamu skúsenosť z rôznych prostredí a kultúr? Aj keď si uvedomujem, že skúsenosti zo zahraničia nemusia byť len pozitívne.

Som idealista. Myslím si, že to, čo sa teraz dialo po tragédii Jána Kuciaka a Marty Kušnírovej, ukazuje, že už sme niekde inde ako generácia v 90. rokoch. Keď zabili Remiáša, neboli tu silné pohyby. Keby si sa spýtala pred polrokom, tak toto nepoviem. Pre mňa bola jar 2018 absolútne šokujúca skúsenosť. Myslel som si, že keď sa niečo stane, tak sa na námestí v Bratislave stretne možno 2 500 ľudí (v takomto počte boli najväčšie antifašistické blokády), no toto mi zmenilo pohľad. Keď som v jeden deň videl na námestí 60 000 ľudí, po prvý raz v živote, keď som počul hymnu, mal som slzy v očiach. A nebolo to len v Bratislave či v Košiciach. To mi ukázalo, že tu existujú zárodky, sú tu ľudia, ktorí chcú zmeny, sú tu idealisti a nie je to len vo veľkých mestách... Ten proces je dlhodobý a nie je jednoduchý. Treba si uvedomiť, že slovenská elita vznikla čiastočne ku koncu Rakúsko-Uhorska za mnohých problémov a počas štúdia v zahraničí a čiastočne počas prvého Československa. Potom prišiel Slovenský štát, ktorý spôsobil tri veci: buď ľudia odišli do exilu, zostali tu a zlomili ich, alebo ich zabili a tretia časť tu ostala bojovať. A tí, ktorí toto prežili, boli veľmi oslabení. Buď počtom, alebo mentálne. Bol to šesťročný konflikt, ktorý bol naozaj veľmi vyčerpávajúci. Potom prišiel február 1948, zmena režimu a 50. roky. V nich sa popravovali ľudia, posielali do uránových baní do Jáchymova, a to úplne zničilo elitu (myslím tým ľudí, ktorí mali záujem o rozvoj krajiny). Môžeme pridať roky 1968, 1989 a 90. roky... Od roku 1938 sme na Slovensku nikdy nemali dlhé obdobie slobody. Až po rok 1998 sa mohli slobodne vyvíjať veci tak, aby sa mohlo diať to, čo sa deje dnes.

Na záver by som sa rada opýtala na citát „História je učiteľkou života“ (Historia est magistra vitae). Poučili sme sa z histórie?

No, ja by som povedal, že *Historia est non magistra vitae*. Ako historici máme dať dokopy fakty, máme ich vysvetľovať, pripomínať. Môžeme napísať čokoľvek, môžeme napísať celé knižnice, ale ľudia si musia uvedomiť, že majú zodpovednosť voči vlastným dejinám, že oni majú schopnosť tvoriť dejiny. Uvidíme, aký bude ďalší vývoj. Pokiaľ budeme pokračovať v demokratickom vývoji, tak občianska spoločnosť, ktorá sa na jar 2018 ozvala, bude prezentovaná ako svetlý bod slovenských dejín. V tom môže byť raz *Historia est magistra vitae*, že si budeme môcť pripomínať dobré momenty. Nechcem glorifikovať, je veľmi zlé, keď sa glorifikuje, ale treba

pripomínať a ľudí inšpirovať, ukazovať im, že teraz prežívate ťažké obdobie, ale v našej histórii boli ľudia v obdobne ťažkej situácii a dostali sa z toho, spojili sa.

Čiže história nás môže varovať a zároveň nás môže inšpirovať v ťažkých chvíľach?

Áno, je dôležité, že máme na Slovensku skúsenosť, že sa dajú veci meniť. Máme skúsenosť, že spoločnosť sa dá meniť bez násilia.

ZÁKLADNÉ POJMY

Extrémizmus

Extrémizmus označuje konanie a prejavy vychádzajúce z postojov krajne vyhrotenej, demokratickému systému nepriateľskej ideológie, ktoré, či už priamo alebo v určitom časovom horizonte, deštruktívne pôsobia na existujúci demokratický systém a jeho základné atribúty. Druhou charakteristickou črtou extrémizmu a s ním spájaných aktivít je, že útočia na systém základných práv a slobôd garantovaných ústavou a medzinárodnými ľudskoprávnymi dokumentmi, alebo sa snažia svojimi aktivitami uplatňovanie týchto práv sťažiť či znemožniť. Za ďalšie charakteristické znaky extrémizmu sa považuje snaha o obmedzenie, potláčanie, znemožnenie výkonu základných práv a slobôd pre určité skupiny obyvateľstva, definované ich pohlavím, národnosťou, rasou, etnikom, farbou pleti, vierovyznaním, jazykom, sexuálnou orientáciou, príslušnosťou k spoločenskej triede, majetkom, ako aj používanie fyzického násillia či hrozba použitia násillia namiereného voči názorovým či politickým oponentom alebo ich majetku. Extrémizmus sa delí na pravicový, ľavicový, náboženský a extrémizmus zameraný na jednu otázku (ekologický, separatizmus a pod.).

Zdroj: Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015 — 2019 (Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, <https://www.minv.sk/?VRAX&subor=225999>)

Radikalizácia

Radikalizácia označuje proces, v ktorom jednotlivci alebo skupiny pod vplyvom radikálnej politickej alebo náboženskej ideológie opustia hodnotový systém danej krajiny a osvoja si nový systém hodnôt, hodnôt, ktoré nie sú v súlade so základnými princípmi demokratickej spoločnosti, ako je vláda práva, vrodená ľudská dôstojnosť, rovnosť pred zákonom či univerzálny systém základných práv a slobôd. S takýmto osvojením radikálnej ideológie a oddelením jednotlivca od systému morálnych a právnych noriem existujúcich v demokratickej spoločnosti sa zvyšuje odhodlanie realizovať radikálnu ideológiu v praxi násillnými spôsobmi a toto môže niekedy viesť až k použitiu prostriedkov terorizmu.

Zdroj: Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2015 — 2019 (Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, <https://www.minv.sk/?VRAX&subor=225999>)

sokratov inštitút

REALIZUJE ŽIVICA

Zmena je v tebe

**Učíme mladých ľudí
meniť slová v činy a robiť
tak Slovensko lepším.**

FEEst dobrá fakulta

Neuhýbame pohľadom

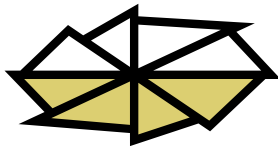
Študuj s nami na FEE

tuzvo.sk/fee

Fakulta ekológie a environmentalistiky

„TU je budúcnosť!“

Technická univerzita vo Zvolene zabezpečuje vysokoškolské vzdelávanie ako úspešná verejná vysoká škola s jedinečným odborným profilom vo všetkých troch stupňoch štúdia.

Študenti majú možnosť vybrať si z 32 študijných programov na prvom stupni štúdia,

35 študijných programov na druhom stupni štúdia a z 32 študijných programov

na treťom stupni štúdia. Štúdium prebieha v dennej, aj v externej forme.

TU vo Zvolene ďalej ponúka:

- možnosť vycestovať na štúdium alebo stáž v rámci programu ERASMUS+ do 19 krajín EÚ,
- možnosť absolvovania odborných a prevádzkových praxí v podnikoch,
- študenti absolvujú hlavné cvičenia v neďalekých terénoch,
- možnosť začleniť sa do krúžkovej a záujmovej činnosti študentských organizácií (folklórny súbor Poľana, dobrovoľný hasičský zbor, Woodenworld, internátny rozhlas, atď.)
- bohaté kultúrne a spoločenské aktivity počas semestra,
- možnosť ubytovania v študentských domovoch a stravovania v jedálni,
- študenti so špecifickými potrebami majú k dispozícii špeciálnu miestnosť vybavenú počítačom, tlačiarňou a internetom,
- možnosť využiť služby Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice,
- aktívny šport v oddieloch Slávia TU vo Zvolene,
- možnosti kolektívnych a individuálnych športov, lyžiarske kurzy, kurzy cykloturistiky a turistiky, kurz aerobiku.

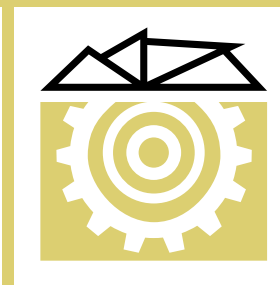
LESNÍCKA FAKULTA

DREVÁRSKA FAKULTA

FAKULTA EKOLÓGIE
A ENVIRONMENTALISTIKY

FAKULTA ENVIRONMENTÁLNEJ
A VÝROBNEJ TECHNIKY

ZMENA KLÍMY?

ENVIRO

KOMUNITY?

SPOLOČNOSŤ

LESNÉ ŠKÔLKY?

VZDELÁVANIE

TERAPIA TMOU?

SPIRITUALITA

Čítajte viac na ciernalabut.sk

čierna labuť

REALIZUJE ŽIVICA

DONORI:

Medzi nami

Rozhovory o postojoch, ktoré ubližujú
a myšlienkach, ktoré rozdeľujú

Náklad: 1000 výtlačkov

Vydavateľ: Technická univerzita vo Zvolene,
www.tuzvo.sk

Vydanie prvé

Počet strán: 212

Rok vydania: 2018

ISBN 978-80-228-3123-9

EAN 9788022831239

Keď som túto knihu rozhovorov začala písať, mala som jasnú predstavu o tom, kto je extrémista v kontexte súčasného spoločensko-politického diania: je to ten, čo nenávidí iných, neznášanlivý násilník. A to je skutočne pravda. Ale nie je to celá pravda. Tá je podstatne širšia, zložitejšia a menej uchopiteľná. Pretože tak, ako v každom z nás, aj v nich sa nachádza túžba po svojom mieste vo svete, po pocite vlastnej hodnoty a dôležitosti. Taktiež aj v každom z nás sa nachádza strach z neznámeho, nenávisť, hrubosť, sebeckosť a pocit nadržanosti. V konečnom dôsledku o tom vypovedajú aj tvrdé dáta sociologických výskumov. Po rozhovoroch s bývalými extrémistami, súčasnými fanúšikmi extrémistických politických strán v mojom okolí aj s ľuďmi z praxe sa môj čierno-biely obraz roztrieštil na milión črepínok, ktoré svojou farebnosťou nezapadajú do akéhokoľvek striktného spektra. Kto je extrémista a kto už nie je? Kde je tá hranica?

Počúvala som ich názory a pohľady na svet, pýtala som sa na ich osobné prežívanie. Rozprávali mi o svojich obavách, o svojich životoch a skúsenostiach. Sú to ľudia ako my. Boli síce vystavení iným vplyvom, situácie vo svojom živote si interpretovali v iných súvislostiach, vyrastali v iných podmienkach, ale stále sú to ľudia ako my.

Zuzana Labašová

ISBN 978-80-228-3123-9

9 788022 831239